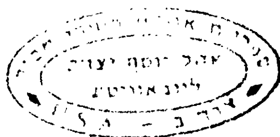
רָאשֵׁי פְּרָקִים בַּתַּלְמוּד

ספר ראשית למודי התלמוד בבתי־הספר התיכוניים
ובכתות העליונות של בתי־הספר העממיים

מסודר ומתוקן בידי

ד"ר י. ל. ברוך

הוצאת "שחרות" / ברלין

תרפ"ד

תֹּכֶן הָעִנְיָנִים

אגדות התלמוד הירושלמי:

אגדות התלמוד הבבלי

פרקי הלכה מתוך הגמרא הירושלמית

פרקי הלכה מתוך הגמרא הבבלית

* *
*

כי הספרות התלמודית צריכה לתפוס מקום הראוי לה בסדר הלמודים שבבית הספר — דבר זה הוא מן הַוַּדָּאוֹת שאינן מוטלות בספק. ספרות זו, שנוצרה וְנִתְהַוְּתָה במשך שנות מאות מרובות, שדורי דורות של עסקני הרוח וגדולי האומה שקעו בה את גלויי נפשם, את דעותיהם, עיוניהם, הרהורי לבם, חזיונותיהם ושאיפותיהם, ושהאומה היתה חיה מפיה וניזונת ממנה כמעט עד ימינו אלה — ספרות זו היא מנכסי צאן ברזל של האומה וכל חנוך שאין היא נכללת בתוכו לקוי ופגום הוא ואינו יוצא ידי חובתו. אלא ששאלה היא, מהו המקום שצריך ליחד לספרות זו בתכן הלמודים שבבית הספר שלנו והיך ובאיזו מדה צריך להורותה? בית הספר העברי החדש, ההולך וקובע לו עכשיו אחיזה בהרבה מדינות ושמטרתו היא להקנות לחניכיו חנוך עברי מלא בין לאומי ובין אנושי, העמיד בשנים האחרונות לפני עסקני החנוך את השאלה הזאת בכל היקפה וחריפותה. יש מן העסקנים הללו, הפותרים אותה כדרך שפתרוה אבותינו, כלומר: מכניסים אל בית הספר את ה„גמרא" עצמה ומהפכים את הלמוד הזה ללמוד של גמרא, כמו שהיה נהוג בחדרים ובישיבות, מתוך היחס הרומנטי שלהם לגבי הישן הרי הם מסיחים את דעתם, שלא הרי בית הספר כהרי החדר. החדר היה כלו בית ספר דתי ותפקידו היה לְגַדֵּל את חניכיו ל ש מ י ם, ולפיכך היה מקדיש שנים אחדות משנות חנוכו של הנער ללמוד הגמרא, מה שאין כן בית הספר, שתעודתו היא לחנך א ד ם מ י ש ר א ל ושתכן ההוראה שלו כולל ומקיף את כל הידיעות, שמקנה לחניכיו כל בית ספר מתוקן של אומות בנות תרבות. בבית ספר שכזה אין למוד התלמוד יכול להיות עיקר הדוחה מלפניו את שאר הלמודים שהתלמידים חייבים לסגלם, אלא רק מקצוע, ולו גם הגון, בתוך שאר מקצועות ההוראה. ומשום כך אין הגמרא עצמה יכולה לשמש בו ספר למוד. שעות ההוראה המצומצמות המיוחדות ללמוד זה אינן מניחות בשום אופן להנהיג את אחת ה„מסכתות" בתור ספר הוראה. הדפים המועטים עד מאד, שהתלמידים יספיקו ללמוד מתוך מסכתא זו במשך זמן הלמוד, אין בהם כדי להקנות אף ידיעה כל שהיא ממהות הספרות התלמודית וערכה. ולא זו בלבד, אלא ששיטת הוראה זו על פי איזו מסכתא עלולה להשניא את הלמוד הזה על התלמידים, משום שהם רואים בו אסכולסטיקא יבשה המייגעת את המח ואין בה מן התועלת והצרך שבשאר מקצועות הלמודים. יחס שכזה של שנאה ושל לגלוג אל הלמוד הזה ראה מסדר הספר הזה בעיניו בבית ספר תיכוני אחד, שמנהלו אכף את המורה לתלמוד להורות את תלמידיו על פי השיטה האמורה. ברור הוא איפוא, שסדר ההוראה של מקצוע זה צריך להיות מתאים ומכוון לסדרי ההוראה המתוקנים של מקצועות למוד אחרים שכדומה לו, הינו

מקצועות ספרותיים. קודם כל צריך לקבע את המטרה שאליה צריך לשאף בית הספר בהוראת התלמוד. מטרה זו הריהי שונה לגמרי מן המטרה שאליה כִּוְּנוּ החדר והישיבה. בחדר ובישיבה היתה ההלכה עיקר והאגדה טפל, משום שתעודתם היתה לעשות את חניכיהם ל„למדנים" לבקיאים ב„גמרא". מה שאין כן בית הספר. בשבילו צריך התלמוד להיות מצבה ספרותית ביחוד, והצד הספרותי שבו, הינו האגדה, עיקר. להלכה הרחבה והסבוכה, שאין ידיעתה נקנית אלא מתוך שקדנות במשך שנות למוד מרובות ואשר בימינו אין היא יכולה להיות אלא נחלת מועטים, המייחדים עצמם לשם תכלית ידועה, אין בית הספר יכול להקדיש אלא מקצת משעות ההוראה הספורות. ההלכה צריכה להיות נלמדת בבית הספר בתור צורה ספרותית ידועה ומתוך דוגמאות המתאימות לדבר ולשם המטרה להקנות לתלמידים ראשית ידיעת המשא והמתן התלמודי, דרכי לשונו וסגנונו. אבל מטרה לעצמה אין היא יכולה להעשות בבית הספר, משום שהיא לא תושג בו לעולם ומשום שאין היא נכנסת בתחום תעודתו ומגמתו. לא כן האגדה. הערך החנוכי של האגדה גדול הוא לאין ערוך. יש בה כדי לטפח את הרגש, להלהיב את הלבבות, לחזק את הרוח הלאומית, לקסום קסם לדמיון, להפרות את המחשבה ולְזַכּוֹת את הנפשות ברעיונות המוסריים המתגלמים בה. ולא פחות מכן חשובה היא האגדה מצד הלשון והסגנון. הרכוש הלשוני הגדול המשוקע בה יקר ונעלה הוא כל כך, עד שבשבילו בלבד ראויה היתה לתפוס מקום חשוב בתכן הלמודים שבבית הספר העברי.

במכוון למטרה חנוכית זו נסדר הספר הנוכחי. תכליתו היא לשמש „מבוא התלמוד": להקנות לתלמידים ראשית דעת הספרות התלמודית לפי שעורה וגבולותיה של תכנית הלמודים שבבית הספר. עיקרו אגדה ומיעוטו הלכה. פרקי האגדה, שנבחרו ממיטב האגדות שבשני התלמודים ונסדרו לפי עניניהם, קובעים מטרה לעצמם. הם לא נועדו לשמש חמר של קריאה סתם כדרך החמר שבחריסטומטיות, אלא תורה הם וטעונים למוד ורכישה בשל ערך עצמם. בנוגע לפרקי ההלכה, שעיקר תשמישם – דוגמאות, שמתוכן יסגל לו התלמיד ידיעת סגנון הגמרא ודרך המשא והמתן שלה, ראיתי צורך להכניס ביניהם גם לקוטים מתוך התלמוד הירושלמי, בכדי לתת להתלמידים מושג גם מאפיו ותכונתו של תלמוד זה, שאין למודו נוהג בחדרים ובישיבות ושאין ידיעתו נפוצה.

הפרקים הארמיים וכל המלים הקשות באים בספר זה כשהם מנוקדים כהלכה, שלא כדרך הקריאה הנהוגה, המשובשת. בקביעת הפרוש השתדלתי לעשותו קל ומובן עד כמה שאפשר, בכדי שהתלמידים יוכלו לעמוד מתוכו על גוף המקור מדעת עצמם.

והריני מוסר את ספרי לרשות המורים מתוך תקוה שימלא פגימה ניכרת בספרות החנוכית שלנו, שבמקצוע הנידון כמעט קרקע בתולה היא עדיין.

מבוא

I

הַתַּלְמוּד

התלמוד (בארמית „גְּמָרָא") הנהו חבור, העוסק בעיקרו בפירוש המשנה, שקבע ר' יהודה הנשיא, וכולל את דעותיהם ווכוחיהם של החכמים, שדנו בדברי המשנה. בהבדל מחכמי המשנה, הקרויים תַּנָּאִים, כלומר: מורים, קרויים החכמים, שנשאו ונתני בדבריהם בתלמוד, בשם אָמוֹרָאִים, כלומר: מפרשים ומסבירים. משנתו של ר' יהודה הנשיא נעשתה לאחר חתימתה ענין של חקר ועיון בבתי המדרש שבארץ ישראל ושבבבל. כל דבר סתום ומפוקפק שבמשנה, כל דין שלא נראה מְחֻוָּר כל צרכו, כל מאמר שיש בו סתירה ממאמר שבמקום אחר — כל זה נחקר ונתפרש בסוד החכמים עד שהענין הנידון יצא מבורר ומלובן יפה. דרך הלמוד בבתי המדרש היתה דרך הוכוח וה„משא ומתן" (בארמית: „שַׁקְלָא וְטַרְיָא"). החכמים היו חולקים זה על זה, מנצחים זה את זה, מקשים קושיות, משיבים תשובות, מביאים ראיות לדבריהם, סותרים את ראיותיהם של חבריהם, ומתוך כך נתמלא בית המדרש חיי רוח שיש בהם זריזות ותנועה סוערת. עסקנות המח התדירה חדדה את השכל, לטשה את ההגיון ופִתְּחָה את החריפות במדה שאין למעלה ממנה. השכל, ההגיון וחריפות המח היו כלי הנשק שבהם היו החכמים מנצחים זה את זה. אבל יש אשר מתוך אהבת הנצוח נטו מדרך החקר הישר ויסתבכו בעיונים, הרחוקים מן המציאות, ובסברות, שאין הדעת סובלתן. נטיה זו מן החקר הישר נקראת „פלפול", שכל עיקרו לא בירור הענין הנידון לאמתו, אלא חדוד והתגוששות השכל.

חלק זה שבתלמוד, העוסק בחקר החקים והמשפטים שבמשנה, נקרא „הֲלָכָה" (מן השרש „הלך", כלומר: דין מקובל ומתהלך בקרב העם). ההלכה מקפת את כל צדי צדדיהם של חיי היהודי, בין בעניני הדת ובין בעניני המשפחה, המשא והמתן ומשלח היד. אבל התלמוד כולל עוד חלק אחר, הוא הָ„אַגָּדָה". ההבדל שבין ההלכה והאגדה הוא, שהראשונה היא יצירת המח וההגיון, תחת אשר האחרונה היא יצירת הלב והרגש. האגדה נחלקת לספורית־היסטורית ולדתית־מוסרית. האגדה הספורית־ההיסטורית כוללת את השיחות והשמועות, הספורים והאגדות שארג ורקם דמיון העם על ספורי התורה ועל מאורעות האומה העברית וגדוליה מימות

עולם ועד לתקופת התלמוד· לא היה מקצוע ממקצועות הספור שבכתבי הקדש שהאגדה לא הגיהה עליו מזיוה ולא נסכה עליו מקסמה המצודד נפשות· במרכזה של האגדה הספורית־ההיסטורית עומד יוצרה ובוראה של האומה העברית· מגינה ומנהיגה· שעשה אותה חטיבה מיוחדת בעולם ושהטיל עליה לקיים ולמלא את צביונו ומלאכותו בארץ — הקדוש ברוך הוא· כל חזיונותיה של האגדה מעורים בקוי הזהר השופעים משכינתו של הקב״ה· ומתוך כך הריהי מתרוממת לידי מרומים נשגבים של אצילות וקדושה· שאין מָשְׁלָם ביצירות האגדה של עמים אחרים· אפס עם כל הרוממות הזאת אין האגדה מסתלקת מחיי העלילות והמציאות· אין הקב״ה של האגדה עומד מחוץ לעולמם של הבריות אלא משפיל ויורד אליהם· מתהלך ומדבר עמם· מורם ומדריכם· מיסרם ומוכיחם· משתתף בצערם ומנחמם ביגונם כאב את בניו: ואמנם צד אֲבָהוּתוֹ זה של הקב״ה לגבי ישראל הוא הוא שהאגדה מטעימה ומבליטה אותו בחבה יתרה· וכיוצא בזה אין היא מתארת את־גדולי האומה· חוזיה וחסידיה· כבני מרום הפרושים מן העולם ועומדים למעלה מן העם וצרכיו· אלא כשלוחיו ועבדיו של הקב״ה· שלא נוצרו אלא לשמש את העם· לשאת את טרחו ומשאו· לחנכו ולנהלו ולהעלותו למרום מדרגת התעודה שיעד לו הקב״ה בעולמו· היא מטעמת ביחוד את המדות האנושיות שבהם· את רגשות החמלה והרחמים שבהם ואת מסירות נפשם על שלום האומה וטובתה· אבל לא רק בישראל בלבד עוסקת האגדה הספורית־ההיסטורית אלא גם באומות העולם· וביחוד באותן שצוררו את ישראל ובקשו להאבידו: מצרים· עמלק· אשור· בבל· פרס (בזמנו של אחשורש)· יון ורומי· את צוררי ישראל היא מכנה „רשעים״ („בלעם הרשע״· המן הרשע״ וכו׳)· ויש שהיא מצרפת לשמם גם קללה כגון „אדריינוס״ שְׁחִיק טְמַיָּא (תשחקנה עצמותיו)· אף דרכה ללגלג עליהם ועל מעשיהם לגלוג חריף· שיש בו מן החדוד העברי העוקץ ונוקב עד התהום· כמה גדולה היא הנקמה שנקמה בטיטוס הרשע· שהחריב את בית המקדש והגלה את ישראל! בכל כחו וגבורתו· גבורת רומי החולשת על גויים· לא יכול עמוד בפני יתוש קטן· ששלח עליו הקב״ה להכריתו מן העולם! ולא עוד אלא שאפרו נפזר על פני שבעה ימים· „כדי שלא ימצאנו אלהי היהודים ויעמידו לדין״·

האגדה הספורית־ההיסטורית הנה בעיקרה פרי דמיון העם· מה שאין כן האגדה הדתית־המוסרית· זו היא כלה פרי עבודת הדרשנים („בעלי אגדה״· „רבנן דאגדתא״· „מסדרי אגדתא״)· שדרשו לפני העם בכתבי הקדש והסבירו את הלקח ואת הרעיון האצור בדבר הכתוב· את דרשותוהם היו בעלי האגדה האלה מתבלים בספורים· במשלים הלקוחים מעולמם של בני האדם ושל החיות („משלי שועלים״) ובפתגמים השגורים בפי העם· מקצוע אגדתי זה עשיר בהגיונות עמוקים על גוי ועל אדם· על ישראל ואומות העולם· על היחיד והצבור· על המשא והמתן שבין הבריות· על חיי הגוף וחיי הנפש·

ועל כל ההגיונות האלה מרחפת רוח מוסר נעלה וצרופה, רוח אהבת הבריות, רוח חמלה לכל יצורי עולם והגות כבוד לאדם שנוצר בצלם אלהים.

חוץ מן המקצועות האלה אנו מוצאים בתלמוד עוד הרבה ענינים אחרים, וביחוד עניני מדע לכל סעיפיו ופנותיו לפי מצב החקירה שבדורות ההם.

II

הַתַּלְמוּד הַיְרוּשַׁלְמִי

התלמוד הירושלמי, הנקרא גם "תלמוד ארץ ישראל" או "גְּמָרָא דִּבְנֵי מַעַרְבָא" (גמרא של בני המערב), הוא פרי עמל חמשה דורות של אמוראים, שעסקו בבתי המדרש שבצפורי, שבטבריה ושבלוד בחקר המשנה של ר' יהודה הנשיא. הגדולים שבדור האמוראים הראשון היו: ר' חֲנִינָא בר חָמָא, שהיה יליד בבל ועלה בנערותו לארץ ישראל ללמד תורה אצל ר' יהודה הנשיא; ר' יַנַּאי, שנקרא ינאי סָבָא (הזקן); ר' הושעיה או אושעיה שנקרא רָבָא (הגדול) ושמיחסים לו חבור המדרש "בראשית רבה"; ר' יהושע בן לוי, שהיה אחד הנעלים שבאמוראי ארץ ישראל, שהצטיין ביחוד כבעל אגדה ושדמיון העם יצר עליו ספורי נפלאות. אולם חשוב ביחוד בשביל יצירת התלמוד הירושלמי היה דור האמוראים השני, שבראשו עמדו ר' יוחנן בן נַפָּחָא וגיסו ר' שמעון בן לָקִישׁ, הנקרא בקצור "רֵישׁ לָקִישׁ". ר' יוחנן למד תורה אצל חנינא בר חמא, אצל ר' ינאי ור' הושעיה. הוא היה מתחלה מורה הוראה בישיבת צפורי ואחר כך עבר לטבריה, ששם שמש בהוראה כחמשים או כששים שנה. במשך שנות הוראתו הארוכות חִקֵּר את חמר המשנה לכל מקצעותיו, ולפיכך אין תימה בדבר שתולים בו ובבית מדרשו את חבור התלמוד הירושלמי. ואמנם השערה זו יש לה יסוד, כי ר' יוחנן היה גדול בתורה מכל הבאים אחריו וארבעה דורות של אמוראים היו מתלמידיו, ששמשו בבית מדרשו ועזרו על ידו לבנות את הבנין הספרותי הגדול הזה. הגדולים שבין תלמידיו היו: ר' אלעזר בן פדת (הנקרא בתלמוד הירושלמי בשם ר' לַעְזָר), שהיה מילידי בבל ושלש שנים ומחצה היה ממלא את מקומו של ר' יוחנן בתור ראש הישיבה בטבריה; ר' אַבָּהוּ ראש הישיבה בקיסריה, שהיה בקי בלשון היונים וחכמתם והתוכח עם הנוצרים; ר' אמי, שהיה מורה הוראה בישיבה שבטבריה, ור' אסי. שני החכמים האלה יסדו בפקודת ר' יהודה נשיאה (הנשיא) השלישי בתי ספר לתינוקות בארץ ישראל.

מיתר האמוראים חשובים ביחוד ר' ירמיה, ראש הישיבה בטבריה, ותלמידיו ר' יונה ור' יוסי, ששמשו גם כן במשרה זו במחצית המאה הרביעית למנין הרגיל.

מפני הגזרות הקשות שגזרו קיסרי ביזנטיה קונסטנציוס וְגַלּוּס על דת

ישראל ועל תופשי התורה בראשית המחצית השניה של המאה הרביעית החלה דרישת התורה להתדלדל בארץ ישראל. הרבה חכמים נדדו לבבל והישיבות שבצפורי, בטבריה ובלוד נסגרו. הדלדול זה הטביע את חותמו על סדור התלמוד הירושלמי. תלמוד זה מפעל שאינו גמור הוא. הוא כולל רק את ארבעה הסדרים הראשונים. הסדר "קדשים" חסר ממנו לגמרי, ומן הסדר "טהרות" לא נשתמרה אלא מקצת ממסכתא "נידה". ומשום כך היקפו של התלמוד הירושלמי רק כשליש הוא מהיקפו של התלמוד הבבלי. אבל לא רק בהיקפו בלבד שונה הירושלמי מן הבבלי, כי גם בעריכתו וסדורו נופל הוא ממנו. כמעט שאין אנו מכירים בו יד עורך ומסדר. הרבה וכוחים והויות שבו קשי הבנה הם, ואי אפשר לעמד על הקשר שביניהם ובין מה שנאמר קודם לכן. בכלל פשוטים וקצרים הם הוכוחים וההויות שבתלמוד הירושלמי ואין בהם מן העמקות והחריפות שבבבלי. לעומת זה עולה הירושלמי על הבבלי במקצוע האגדה. אגדת בני ארץ ישראל נאה, נעימה ומלאה חן וקסם הרבה יותר מאגדת בני בבל.

התלמוד הירושלמי נכתב בדיאליקט הארמי־הסורי שהיה מדובר אז בגליל.

בדפוס הופיע התלמוד הירושלמי ראשונה בוֶנֶצְיָה בשנת 24 — 1623 בהוצאת דניאל בַּמְבֶּרג (נוצרי).

האגדה הירושלמית סֻדְּרָה על ידי שמואל יפה בקבץ מיוחד ששמו "יפה מראה" ונדפס ראשונה בשנת 1587 בקונסטנטינופול.

III

הַתַּלְמוּד הַבַּבְלִי

לאחר הדלדול המדיני והלאומי, שנתדלדלה כנסת ישראל בארצה, זכתה בבל להיות למקום של עסקנות רוחנית זריזה ונמרצה, שתולדתה יצירת הבנין הענקי, הקרוי "תלמוד בבלי". הקבוץ היהודי שבבבל היה בימים ההם מרובה במנין וחי חיי רְוָחָה. מצבו המדיני של קבוץ זה היה נוח ביותר: בעניניו הפנימיים ניהגה מחרות גמורה והיה לו שלטון עצמי, שבראשו עמד מנהיג, שנקרא בשם "ריש גלותא" (ראש הגולה). מנהיג זה היה מכלכל את עסקי הקהלות וממנה דיינים ("דייני גולה") לדון את העם בדיני ישראל. אבל עד זמנו של ר' יהודה הנשיא היתה דעת התורה רפויה בקרב יהודי בבל. בעניני דת ודין היו תלויים בדעת הסנהדרין שבירושלים, ומשחרב בית המקדש, בדעת הנשיא ומורי בתי המדרש, שמהם יצאה הלכה לישראל. בתי תלמוד לא היו בבבל, והצעירים השואפים להשתלם בחקר התורה אנוסים היו לעלות לארץ ישראל ולהתלמד בישיבות הגדולות

שהיו שם. עולי ארץ אלה הם הם שהביאו את תורת ארץ ישראל לבבל והרחיבו והפיצו אותה בקרב העם עד שברבות הימים נעשתה בבל למרכז רוחני גדול עומד ברשות עצמו וסופו שיצר יצירה רוממה משל עצמו, המוטבעת בחותם המיוחד של סגולות אפים של יהודי בבל — את התלמוד הבבלי.

במפעל האדיר הזה משוקעת עבודת הרוח של שבעה דורות של אמוראים, שעמלו בשכלולו קרוב לשלש מאות שנה. את היסוד לו הניחו שני האמוראים הגדולים מבני הדור הראשון: אבא אריכא (הארוך) ושמואל ירחינאי. אבא אריכא, שעל גדלו בתורה נקרא בשם הכבוד „רב", היה מן המצויינים שבתלמידי ר' יהודה הנשיא ובחזרו לבבל ומשנתו של רבי בידו קבע ישיבה בעיר סורא. ישיבה זו היתה למכון חקר ולמוד נעלה ובמשך זמן קצר הגיעה לידי הפרחה גדולה, וסיעה להרביץ תורה לא רק בקרב חוג מצומצם של תלמידים המיחדים עצמם להוראה, אלא גם בקרב השדרות הרחבות של המון העם. כדי להרבות דעת בקרב העם קבע רב שני ירחי הוראה בשנה (באדר ובאלול) בשביל האנשים העוסקים בעבודה ובמשלח־יד. במשך שני הירחים האלה, שנקראו „יַרְחֵי דְכַלָּה" שקדו על ישיבתו של רב מאות אנשים, שכל ימות השנה טרודים הם בעסקי פרנסתם. ולא עוד אלא ששבוע לפני הרגל הורה רב תורה להמון העם בענין הרגל, ומספר שומעי לקחו אז היה עצום כל כך, עד שלא נמצאו להם בתי דירה בעיר ולכן חנו תחת כפת השמים על שפת היאור סורא. שבוע זה של הרצאות להמון העם בדיני החג נקרא בשם „שבתא דריגלא". מרוב גדלו בתורה נחשב רב לתַנָּא, שכחו יפה לחלוק אפילו על חכמי המשנה, ואמרו עליו „רב תנא הוא ופָלֵיג" (רב תנא הוא וחולק על דברי המשנה).

ולא פחות מצויין היה חברו של רב, מר שמואל, שקבע ישיבה בעיר נְהַרְדְעָא. הוא היה המומחה היותר גדול בעניני דת ודין שבין איש לרעהו, וחוץ מזה היה בקי בחכמת הרפואה, בהנדסה ובתכונה. הוא אמר על עצמו „נהירין לי שבילי דרקיע כשבילי דנהרדעא" (ידועים לי מסלולי כוכבי השמים כשבילי העיר נהרדעא). על גדלו בחכמת התכונה נקרא בשם יַרְחִינָאִי, כלומר: תּוֹכֵן.

הגדולים שבדור האמוראים השני היו: רב הונא, ממלא מקומו של רב במשרת ראש הישיבה שבסורא, ורבי יהודה בר יחזקאל, שיסד ישיבה בפומבדיתא ושלאחר מות רב הונא נחשב לאביר חכמי התורה שבבבל. מר שמואל קרא לו בשם „שִׁינָנָא", כלומר: חריף. בישיבתו התפתחה דרך הפלפול השנון והדק ועל חכמי פומבדיתא אמרו שהם יודעים להכניס בחריפות פלפולם פיל בנקב של מחט.

מגדולי הדור השלישי היו: רב חיסדא, ראש הישיבה בסורא, שהיה מצויין בתור בעל אגדה ונתפרסם בפלפוליו החריפים; רב נחמן בר יעקב,

הנקרא בתלמוד רב נחמן סתם; רבה בר בר חנא, המפורסם ביחוד בספורי הפלאות שלו על דבר מסעותיו בים ובמדבר.

מגדולי הדור הרביעי היו: אַבַּיֵי, ראש הישיבה בפומבדיתא, וחברו ובר פלוגתו רבא בר יוסף (בתלמוד הוא נקרא רבא סתם), ראש הישיבה בְּמָחוֹזָא שעל נהר חידקל (טיגריס). וכוחיהם של שני האמוראים האלה, הנקראים „הֲוָיוֹת דְּאַבַּיֵי וְרָבָא", חריפים ומפולפלים הם מאין כמוהם. מאמוראי הדור החמישי צריך לציין את רב פַּפָּא, תלמידם של אביי ורבא ומיסד הישיבה בעיר נְרֶש סמוך לסורא. הוא מסר לנו הרבה משלים ממשלי העם המובאים בתלמוד בנוסח „אָמְרֵי אִינְשֵׁי" (הבריות אומרות).

סדור התלמוד, אספתו ועריכתו נעשו על ידי רב אַשֵׁי מבני הדור הששי של אמוראי בבל. רב אשי שעל גדלו בתורה נקרא בשם הכבוד „רַבָּנָא אשי", שמש במשך חמשים ושתים שנה בישיבה שיסד בְּמָתָא מְחַסְיָא, היא פרבר העיר סורא. במרוצת שנות ההוראה המרובות האלה סדר את כל החמר הרב והעצום שנצבר במשך דורות, בירר וליבן אותו וקבע וחתם את כל המסכתות. אבל חתימה זו לא היתה עדיין אחרונה, כי אחרי רב אשי קם רָבִינָא (השני) והוסיף והשלים מה שחסר רב אשי. רבינא נחשב לאמורא האחרון ושנת מותו (499 למנין הרגיל) נחשבת לשנת חתימת התלמוד הבבלי.

החכמים שקמו אחרי האמוראים נקראים בשם „סָבוֹרָאִים", כלומר: מסבירים ומבארים. החכמים האלה, שמספרם כעשרה, הכניסו גם הם את מאמריהם אל תוך התלמוד הבבלי. אפס רשומם לא נכר בו. האחרון שבסבוראים היה רב סִימוֹנָא.

אחרי תקופת הסבוראים באה תקופת הגאונים. הראשונים שבהם היו מר בר רב חנן מאישקייא, ראש הישיבה בסורא משנת 589, ורב מר בן מר הונא, שעמד בראש הישיבה שבפומבדיתא משנת 609. הגאונים האחרונים היו: שמואל הכהן בן חפני בסורא, שמת בשנת 1034, ורב האי בפומבדיתא, שמת בשנת 1038.

בדפוס הופיע התלמוד הבבלי ראשונה בוֶנֶצְיָה בשנת 23—1520 בהוצאת דניאל בַּמְבֶּרג.

התלמוד הבבל נכתב בדיאליקט הארמי המזרחי, שהיה מדובר בבבל. החלק האגדתי שבתלמוד הבבלי נאסף ונסדר בחבור מיוחד, הנקרא בשם עין יעקב, על ידי יעקב בן חביב מספרד ונדפס ראשונה בסַלוֹנִיקִי בשנת 1516.

אַגָּדוֹת הַתַּלְמוּד הַיְרוּשַׁלְמִי

א

אָדָם הָרִאשׁוֹן

א. מֵהֵיכָן נִבְרָא אָדָם הָרִאשׁוֹן?

אמר ר׳ יהודה בן פַּזִי: מְלֹא תַּרְוָד אחד נטל הקב״ה ממקום המזבח וברא בו אדם הראשון. אמר: הַלְוַאי יִבָּרֵא מִמְּקוֹם הַמִּזְבֵּחַ ותְהֵא לו עֲמִידָה! הָדָא הוּא דִכְתִיב וַיִּיצֶר ד׳ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה (בראשית, ב׳ ז׳). וכתיב "מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי" (שמות, כ׳ כ״ד). מה "אדמה" שנאמר לְהַלָּן — מזבח, אף כָּאן — מזבח. "וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה" (בראשית, ו׳ ג׳). קרוב לאלף שנים חיה אדם הראשון וְאַתְּ אמר "והיו ימיו מאה ועשרים שנה"? אלא לק״כ שנה הוא חוזר למלוא תרווד אחד רָקָב. (קדושין, פרק א׳).

ב. הָאוֹרָה שֶׁל מַעֲשֵׂי בְרֵאשִׁית.

ר׳ לוי בשם ר׳ בְּזֵירָה: שלשים ושש שעות שִׁמְּשָׁה אותה האורה, שֶׁנִּבְרֵאת ביום הראשון: שתים עשרה בערב שבת ושתים עשרה בליל שבת ושתים עשרה בשבת. והיה אדם הראשון מביט בה מסוף העולם ועד סופו. כֵּיוָן שלא פסקה האורה, התחיל כל העולם כלו משורר, שנאמר "תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם יִשְׁרֵהוּ" (איוב, ל״ז, ג׳) למי ש"אוֹרוֹ עַל כַּנְפוֹת הָאָרֶץ" (שם). כיון שיצאת שבת, התחיל משמש החשך ובא, ונתירא אדם ואמר: אֵלּוּ הוא

א. תרוד — כף. עמידה — תקומה. הדא הוא דכתיב — זהו שכתוב. ואת אמר — ואתה אומר. אלא לק״כ שנה וכו׳ — זהו רמז שמאה ועשרים שנה לאחר מותו של האדם הוא חוזר ונעשה כף אחת מלאה של רקב, כמדת העפר שממנו נוצר אדם הראשון.

ב. ר׳ לוי וכו׳ — אמר. ישרהו — ר׳ בזירה דורש את המלה הזאת מלשון "שיר" כלומר: כל היצורים שתחת השמים היו משוררים למי שאורו וכו׳. אלו הוא — אפשר שזהו הנחש, שנאמר עליו "הוא ישופך" וגו׳.

שכתוב בו „הוא יְשׁוּפְךָ ראש וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב" (בראשית, ג׳ ט״ו), שֶׁמָּא בא לנשכני? ואמר: „אַךְ חשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי" (תהלים, קל״ט, י״א). אמר רבי לוי: באותה שעה זִמֵּן הקב״ה שני רְעָפִין וְהִקִּישָׁן זה לזה ויצא מהן אור. הָדָא הוא דכתיב „וְלַיְלָה אוֹר בַּעֲדֵנִי" (שם). ובירך עליה „בורא מאורי האש". שמואל אמר: לפיכך מברכין על האש במוצאי שבתות, שהיא תחלת בְּרִיָּתָהּ. (ברכות, פרק שמיני).

ב

יִשְׂרָאֵל

א׳ מַעֲשֶׂה בְּתִינוֹק יְהוּדִי.

אמר רבי תנחומא: מעשה בספינה אחת של עכו״ם, שהיתה פורשת לים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי. עמד עליהם סער גדול בים, ועמד כל אחד ואחד מהם והתחיל נוטל יִרְאָתוֹ בידו וקורא — ולא הועיל כלום. כֵּיוָן שראו שלא הועילו כלום, אמרו לאותו יהודי: „בני, קום קרא אל אלהיך ששמענו שהוא עונה אתכם, כשאתם צועקים אליו, והוא גבור!" מיד עמד התינוק וצעק בכל לבו, וקיבל ממנו הקב״ה תפלתו, ושתק הים. אמרו לו לאותו תינוק: „לֵית אַתְּ בָּעֵי מִזְבֵּין לָךְ כלום?" אמר להון: „מָה אַתּוּן בָּעַיִן מִן הָהָן אַכְסְנָיָא עלובה?" אמרו לו: אַתְּ אכסניא עלובה? אִינוּן הָכָא וְטַעֲוָתְהוֹן בבבל, ואינון הכא וטעותהון ברומי, ואינון הכא וטעותהון עִמְּהוֹן, ולא מְהַנּוּן להן כלום; אבל את — כל אָהָן דְּאַתְּ אָזֵיל, אלהיך עמך, הדא הוא דכתיב „כַּד׳ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו". ר׳ שמעון בן לקיש אמר: בשר ודם יש לו קרוב, אם היה עשיר, הוא מודה בו, ואם היה עני — כופר בו; אבל הקב״ה אינו כן, אלא אפילו ישראל נתונין בִּירִידָה התחתונה, הוא קורא אותם „אחי ורעי" ומה טעם? „לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי". (ברכות, פרק ט׳).

רעפין — אבני אש, לבנים. והקישן — הכה אותם. הדא הוא דכתיב — זהו שכתוב.

א׳ פורשת — הולכת, מפליגה. יראתו — אלילו. לית את בעי וכו׳ — האמנם אינך צריך לקנות לך מאומה. מה אתון בעין — מה אתם רוצים. מן ההן אכסניא עלובה — מאותו האורח האומלל. אינון — הם, כלומר אנחנו, אלא שדברו על עצמם בגוף שלישי. טעותהון — טעותן, כלומר: גלוליהם, שהם נטעים אחריהם. עמהון — עמהם. ולא מהנון להן כלום — ואינם מועילים להם מאומה. כל אהן דאת אזיל — בכל מקום שאתה הולך. ומה טעם — מנין אנו יודעים זאת מן הכתוב?

ב. אוֹפְיוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

ר׳ יהודה בר׳ פזי בשם רבי: הן נקרא ולא נִבָּהֵת? לטובה: ״כֹּל נְדִיב לֵב״ (שמות, ל״ה, כ״ב), לרעה: ״וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל הָעָם״ (שם, ל״ב, ג׳); לטובה: ״וַיּוֹצֵא משֶׁה אֶת הָעָם״ (שם, י״ט, י״), לרעה: ״וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם״ (דברים, ב״ב); לטובה: ״אָז יָשִׁיר משֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל״ (שם, ט״ו, א), לרעה: ״וַתִּשָּׂא כָּל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם״ (במדבר, י״ד, א׳).

אמר ר׳ חייא בר׳ אבא: ״אָכֵן הִשְׁכִּימוּ הִשְׁחִיתוּ״ (צפניה, ג׳, ג׳) — כל הַשְׁחָתָה שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין — בְּהַשְׁכָּמָה הָיוּ עוֹשִׂין אוֹתָהּ.

אמר ר׳ אבא בר׳ אחא: אין אַתְּ יכול לעמוד על אופי של אומה זו. נִתְבָּעִין לעגל — ונותנין, נתבעין למשכן — ונותנין. (שקלים, פרק א׳).

ג. אֵיזוֹ אֻמָּה כָּאֻמָּה הַזֹּאת?

אמר ר׳ סימון: כתיב ״וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִים״ (דברים, ד׳, ח׳) וגו׳ ר׳ חמא בִּי ר׳ חנינה ור׳ הושעיה, חד אמר: איזו אומה כאומה הזאת? בנוהג שבעולם: אדם יודע שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים, ומגדל זקנו, שאינו יודע הֵיאַךְ דינו יוצא. אבל ישראל אינן כן, אלא לובשים לבנים ומתעטפין לבנים, ומגלחין זקנם, ואוכלים ושותים ושמחים: יודעין שהקב״ה עושה להן נסים. וחוֹרָנָה אמר: איזו אומה כאומה הזאת? בנוהג שבעולם השלטון אומר: ״הדין היום״, והלסטים אומר ״למחר הדין״ — למי שומעין, לא לשלטון? אבל הקב״ה אינו כן: אמר בית דין ״היום ראש השנה״ — הקב״ה אומר למלאכי השרת: ״העמידו בימה, יעמדו סָנֵיגוֹרִין, יעמדו קַטֵיגוֹרִין, שאמרו בני: היום ראש השנה״.

ב. הן נקרא ולא נבהת — איך אפשר לנו לקרוא את הפסוקים המובאים למטה ולא נבהל. לטובה — לצרכי המשכן נתנו רק נדיבי הלב, תחת אשר יתר העם לא התנדב מאומה. לרעה — למעשה העגל התפרקו כל העם את נזמיהם. לטובה — במתן תורה. ויוצא משה את העם — העם לא יצא מעצמו, אלא משה צריך היה להוציאו. לרעה — בשלוח המרגלים. ותקרבון וכו׳ — קרבו מעצמם. אז ישיר משה — רק לאחר שהתחיל משה בשירה, התעורר גם העם לשיר עמו. לרעה — בביאת המרגלים. ותשא כל העדה וכו׳ — מעצמם.

אופי — תכונה, מדה. נתבעין לעגל — כשתבעו מהם זהב לעגל נתנו, וכשתבעו מהם למשכן — נתנו.

ג. ר׳ חמא בר׳ חנינה ור׳ הושעיה — שניהם נחלקים במה גדולתו של ישראל. לובשים לבנים — בראש השנה. עושה להם נסים — אפילו אם אינם זכאים. וחורנה — והאחר. והליסטים — השודד, העומד להיות נידון. סניגורין — מליצים. קטיגורין — משטינים.

נִמְלְכוּ בית דין לְעַבְּרָהּ למחר – הקב"ה אומר למלאכי השרת: "העבירו בימה, יעברו סניגורין, יעברו קטיגורין, שנמלכו בני לעברה למחר!" מה טַעֲמָא? "כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב" (תהלים, פ"א, ה') – אם אינו "חק לישראל", כִּבְיָכוֹל אינו "משפט לאלהי יעקב".

אמר ר' לוי: למלך שהיו לו אוֹרְלוֹגִין, כיון שעמד בנו – מְסָרָהּ לו. אמר ר' יוסף בר חנינה: למלך שהיתה לו שׁוֹמְרָה, כיון שעמד בנו – מסרה לו. אמר ר' אחא: למלך שהיתה לו טבעת, כיון שעמד בנו – מסרה לו. אמר ר' חייה בר אבא: לְנַגָּר שהיו לו כלי נַגָּרוּת, כיון שעמד בנו – מסרם לו. אמר ר' יצחק: למלך שהיו לו אוצרות, כיון שעמד בנו – מסרם לו. וְרַבָּנָן אָמְרֵי: לרופא שהיה לו נַרְתֵּיק של רפואות, כיון שעמד בנו – מסרו לו. (ראש השנה פ' א').

ד. עֲתִידוֹת יִשְׂרָאֵל.

ר' חוּנָא בשם ר' חִנְנָה בר' יצחק: כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל נאחז באילן זה וְנִתּוּר ויוצא, נאחז בחורש זה וניתור ויוצא, נאחז בסבך זה וניתור ויוצא. אמר לו הקב"ה: אברהם, כך עתידים בניך נאחזים בעונות ומסתבכין במלכויות, מבבל למדי, ממדי ליון, ומיון לאדום. אמר לפניו: רבון העולמים, יהיה כן לעולם? אמר לו: וסופן להגאל בקרנו של איל, הזה – "וַד' אֱלֹהִים בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן" (זכריה, ט', י"ד). (תענית, פרק ב').

ה. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שִׁתֵּף שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל.

ר' שמעון בן לקיש בשם ר' יַנַּאי: שִׁתֵּף הקב"ה שמו הגדול בישראל. למלך שהיה לו מפתח של פְּלָמַנְטַרְיָא קטנה. אמר המלך: אם אני מניחה

נמלכו – נועצו, חזרו מדעתם הראשונה. מה טעמא – מה טעם הדבר, מנין שהדין שלמעלה תלוי בדעת בית דין שלמטה. אם אינו חק לישראל – שאין ישראל עושים בו את החקים הנהוגים בראש השנה: תקיעת שופר ושביתת יו"ט. אורלוגין – מורה שעות. מסרה לו – כך מסר גם הקב"ה לישראל את קדוש החדש. שומרה – סוכת מצפה. טבעת – טבעת החותם. מסרה לו – כך מסר הקב"ה לישראל את שמו "אל" (ישר – אל) שהוא חותמו. כלי נגרות – כלי המלאכה, וכך מסר גם הקב"ה לישראל את התורה, שבה ברא את העולם. שהיו לו אוצרות – כך מסר הקב"ה לישראל את אוצרות הגשמים היורדים בזכות צדיקים ותפלתם. נרתיק – תיק, שהרופא שם בו את כליו וסמי המרפא. מסרה לו – כך מסר הקב"ה לישראל שיהיו מחיי מתים, כמו אליהו ואלישע.

ד. וניתור – מתיר – את עצמו מן הסבך. יהי כן לעולם? – הלעולם יהיו בני נודדים בגולה?

ה. פלמנטריא – תא.

כמות שהיא – אֲבֵדָה היא, אלא הריני עושה לה שלשלת, שאם אבדה – השלשלת תהא מוֹכַחַת עליה. כך אמר הקב"ה: אם מניח אני את ישראל כמות שהם – נבלעין הם בין האומות, אלא הריני מְשַׁתֵּף שמי הגדול בהם והן חיים. מה טעמא? "וְיִשְׁמְעוּ הַכְּנַעֲנִי וְכֹל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְנָסַבּוּ עָלֵינוּ וְהִכְרִיתוּ אֶת שְׁמֵנוּ מִן הָאָרֶץ וּמַה תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל" (יהושע, ז', ט'), שהוא משותף בנו? מיד: "וַיֹּאמֶר ד' אֶל יְהוֹשֻׁעַ: קֻם לָךְ" (שם, שם, י'). קָם לָךְ הַהוּא דְאַדְכַּרְתְּ. (תענית, פרק ב').

ג

תַּלְמוּד תּוֹרָה

א. הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת.

תָּנֵי. ר' שמעון בן יוחאי אומר: אם ראית את הבריות שֶׁנִּתְיָאֲשׁוּ ידיהן מן התורה מאד, עמוד והתחזק בה – ואתה מקבל שכר כלם. מה טעמא? "הפרו תורתך – עת לעשות לד'". הלל הזקן היה אומר: בשעה דִמְכַנְּשִׁין בַּדֵּר, ובשעה דִמְבַדְּרִין – כְּנוֹשׁ! וכן היה הלל אומר: אם ראית את התורה שהיא חביבה על ישראל והכל שמחין בה – בַּדֵּר, ואם לאו – כְּנוֹשׁ! אמר ר' אליעזר: מה התינוק הזה צריך לינוק בכל שעה שביום, כך כל אדם שבישראל צריך ליגע בתורה בכל שעות שביום. ר' יונה בשם ר' יוסי בן גזירה: כל פִּיטְסַיָּא בִישִׁין ופִיטְסַיָּא דְאוֹרָיְתָא טָבִין. כל כַּדָּבַיָּא בִישִׁין וְכַדָּבַיָּא דְאוֹרָיְתָא טָבִין. אמר

קם לך ההוא דאדכרת – היה לך לישועה מה שהזכרת ואמרת "מה תעשה לשמך הגדול".

א. הפרו תורתך עת לעשות לד' – ר' שמעון בן יוחאי מהפך את סדר הכתוב: "עת לעשות לד'" הפרו תורתך (תהלים, קי"ט) ודורש אותו כך: כשאדם רואה שמפירים את התורה, עליו להתחזק ולעשות לד' כל מה שביכלתו. בשעה דמכנשין – בשעה שחכמי הדור מכניסים וכובשים את דבריהם ואינם מפיצים את התורה ברבים, בדר – הפיץ אתה את התורה. ובשעה שמבדרין כנוש – ובשעה שהחכמים מרביצים את התורה, כנוס את דבריך ואל תבקש להתגדל ולהתראות לפני הבריות ברוב ידיעותיך. כל פיטטיא – כל הפטפוטים, כל מיני דברים בטלים, בישין – רעים, ופיטטיא דאוריתא טבין – אבל הפטפוטים בעניני התורה טובים הם. כל כדביא – כל הכזבים, טבין – שבנוגע לתורה יכל אדם לכזב ולומר שלא

ר׳ שמעון בן לקיש: במגילת חסידים מצאו כתוב: יום תעזבני — יומַים אעזבך. לשנים שיצאו, אחד מטבריא ואחד מציפורין, ופגעו זה את זה בַּחֲדָא מַשְׁכְּנָא, לא הספיקו לפרוש זה מזה עד שהלך זה מיל וזה מיל — נמצאו רחוקין זה מזה שני מילין. ואשה, שהיתה יושבת ומַמְתֶּנֶת לאיש: כל זמן שהיתה בדעתו להנשא לה, היתה יושבת וממתנת לו. כיון שֶׁהִפְלִיג דעתו ממנה — אף היא היתה הולכת ונישאת לאחר. (ברכות, פרק ט׳).

ב. סוֹפְרִים וּמַשְׁנִים.

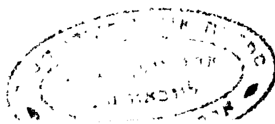
תָּנֵי ר׳ שמעון בן יוחַי: אם ראית עֲיָרוֹת שנתלשו ממקומן בארץ ישראל — דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומַשְׁנִים. מה טַעֲמָא? ״עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ נִצְּתָה כַמִּדְבָּר מִבְּלִי עוֹבֵר?״ וַיֹּאמֶר ד׳: ״עַל עָזְבָם אֶת תּוֹרָתִי״.
(ירמיהו, ט׳, י״א — י״ב).

ר׳ יוּדָן נְשִׂיָא שְׁלַח לרבי חייה ולר׳ אַסִּי ולר׳ אַמִּי לְמֶעֱבוֹר בְּקִרְיָתָא דְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לְמִתַקָּנָה לון סָפְרִין וּמַתְנְיָנִין. עַלּוֹן לְחַד אֲתַר וְלָא אַשְׁכְּחוֹן לָא סַפָּר וְלָא מַתְנְיָן. אֲמַרוּן לוֹן: אַיְתוֹן לָן נְטוֹרֵי קַרְתָּא. אַיְתוֹן לון סַנְטוֹרֵי קַרְתָּא. אֲמַרוּן לוֹן: אִלֵּין אִנּוּן נְטוֹרֵי קַרְתָּא? לֵית אִנּוּן אֶלָּא חָרוּבֵי קַרְתָּא! אָמְרִין לוֹן: וּמַאן אִנּוּן נְטוֹרֵי קַרְתָּא? אמרין לון: סָפְרַיָּא וּמַתְנְיָנַיָּא. הדא הוא דכתיב ״אִם ד׳ לֹא יִשְׁמָר עִיר שָׁוְא שָׁקַד שׁוֹמֵר״ (תהלים, קכ״ז, א׳).

(חגיגה, פרק א׳).

למד פרק זה או מסכת זו. בחד משכנא — במעון אחד. לפרוש — להפרד. וממתנת לאיש — מצפה לאיש אחד שיקחנה לו לאשה. שהפליג דעתו ממנה — שהסיח את דעתו ממנה, — וכן גם בנוגע לתורה: כשאדם מסיח את דעתו הימנה, היא עוזבת אותו ומתדבקת באחר, אשר נפשו חשקה בה.

ב) סופרים — מלמדי תינוקות. משנים — מלמדי משנה. ר׳ יודן נשיא — ר׳ יהודה הנשיא (הלא הוא ר׳ יהודה הנשיא השלישי בנו של רבן גמליאל הרביעי). שלח — שלח. למיעבור בקרייתא וכו׳ — לעבור בעירות א״י, כדי להביא בהן מלמדי תינוקות ומלמדי משנה. עלון לחד אתר וכו׳ — עלו (באו) למקום אחד שלא מצאו לא מלמד תינוקות ולא מלמד משנה. אמרין לון — אמרו להם. איתון לן נטורי קרתא — הביאו לנו את שומרי העיר. איתון לון סנטורי קרתא — הביאו להם את שרי מועצת העיר (סנטורין). אילין אינין וכו׳ — האלה הם שומרי העיר? לית אינון אלא חרובי קרתא — אין אלה אלא מחריבי העיר. אמרין לון וכו׳ — אומרים להם (אנשי העיר): ומי אלה הם שומרי העיר? ספריא ומתנייניא — מלמדי התינוקות ומלמדי המשנה. הדא הוא דכתיב — זהו שכתוב.

מַעֲשֵׂי הַצְּדָקָה

א· עֲנִיִּים רַמָּאִים·

דִּלְמָא: ר׳ יוחנן וריש לקיש עֲלון מִיסְחִין בְּהָדֵין דֵּימוֹסִין דִּטְבֶרְיָא· פְּגַע בּוֹן חַד מִסְכֵּן· אמר לון: ״זְכוֹן בִּי״· אמרו לו: מִי חָזְרוּן· מִי חָזְרוּן· אַשְׁכְּחוּנֵיה מִית· אמרו: הואיל ולא זָכִינָן בֵּיהּ בחייו נִיטַפֵּל בֵּיהּ בְּמִיתוּתֵיהּ· כִּי מִיטַפְּלוּן בֵּיהּ· אַשְׁכְּחוּן כיס דֵּינָרִי תלוי ביה· אמרו: הדא הוא דאמר ר׳ אַבָּהוּ אמר רבי אלעזר: צריכים אנו להחזיק טובה לרמאין שבהם· שאילולי הרמאין שבהן· היה האחד תובע צדקה מן האדם ולא נותן לו — מיד נענש·

(פאה, פרק ח׳)·

ב· אֵיזֶהוּ ״מַשְׂכִּיל אֶל דָּל״?

אמר ר׳ יונה: ״אשרי נותן לדל״ אין כתיב כאן, אלא אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל דָּל״ (תהלים, מ״א, ב׳) — הָדָא דמסתכל במצוה הֵיאַךְ לעשותה· כיצד היה ר׳ יונה עושה? כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו, היה אומר לו: בני, בשביל ששמעתי, שנפלה לך ירושה ממקום אחר, טול וְאַתְּ פורע· מן דַּהֲוָה נָסֵב ליה, אמר ליה: ״מַתָּנָה״·

(פאה, פרק ח׳)·

ג· תֵּן לֶעָנִי כְּבַקָּשָׁתוֹ·

נחמיא איש שיחין פָּגַע בֵּיהּ ירושלמי אחד· אמר ליה: זְכֵה עמי חֲדָא תַּרְנְגוֹלְתָּא; אָמַר לֵיהּ: הֵילָךְ טִימִיתָא וְזִיל זְבוֹן קוּפָד· וַאֲכַל וּמִית· אמר: בואו וספדו לַהֲרוּגוֹ של נחמיה·

(פאה, פרק ח׳)·

א· דלמא — מעשה; מעשה בר׳ יוחנן וכו׳· עלון מיסחין — עלו לרחוץ· בהדין דימוסין דטבריא — בבית מרחץ שבטבריא· פגע בון חד מסכן — פגע בם מסכן אחד· זכון בי — זכו עמי, תנו לי צדקה· מי חזרון — כשיחזרו מבית המרחץ· מי חזרון וכו׳ — כשחזרו מצאוהו שהוא מת· הואיל ולא זכינן וכו׳ — מאחר שלא זכינו לגמול עמו צדקה בחייו, נתעסק בו במותו, לקברו· כי מטפלין וכו׳ — כשהיו מתעסקין בו, מצאו כיס של דינרים, שהיה תלוי בו· הדא הוא דאמר — זהו שאמר·

ב· הדא דמסתכל—זהו המסתכל ומתבונן כיצד לעשות את מצות התורה· טול ואת פורע — קח (ואחר כך) תשלם לי, וזוהי השכלה אל דל, לתת לו באופן שלא יתבייש לקבל· מן דהוה נסב ליה — לאחר שלקח העני· מתנה — אני נותן לך זאת במתנה·

ג· זכה עמי חדא תרנגולתא — קיים בי מצות צדקה ותן לי תרנגלת אחת· הילך טימיתא — הא לך מעות· וזיל זבין קופד — וזיל וקנה בשר (ולא תרנגלת). ואכל ומית — ואכל ומת· להרוגו של נחמיה — שאני גרמתי לו שימות, לפי שאכילת הבשר הזיקה לו·

ד׳ עָנְשׁוֹ שֶׁל נָחוּם אִישׁ גַּם זוֹ׳

נחום איש גם זו היה מוליך דורון לבית חָמוֹי׳ פָּגַע בֵּיה מוכה שחין אחד׳ אמר ליה: ״זכה עמי ממה דְּאִית גַּבָּךְ״׳ אמר ליה: מִי חָזַר׳ חֲזַר וַאֲשְׁכְּחוּנֵיה מית׳ וַהֲוָה אָמַר לְקִיבְלֵיה: עַיְינֵי דְחַמוֹנָךְ וְלָא יָהֲבוּן לָךְ—יִסְתַּמְיָן׳ ידים דְּלָא פָּשְׁטָן לְמִתַּן לָךְ — יִתְקַטְּעוּן׳ רגלים דְּלָא רָהֲטָן לְמִתַּן לָךְ — יִתַּבְּרוּן׳ וּמְטָתֵיה כן׳ סְלֵיק לְגַבֵּיה ר׳ עקיבא׳ אמר ליה: ״אוי לי׳ שאני רואה אותך בכך!״ אמר ליה: ״אוי לי׳ שאיני רואה אותך בכך!״ אמר ליה: ״מה את מקללני?״ אמר ליה: ״ומה את מְבָעֵט ביסורין?״. (פאה׳ פרק ח׳).

ה

כִּבּוּד אָב וָאֵם

א׳ עַד הֵיכָן כִּבּוּד אָב וָאֵם?

ר׳ אַבּוּהַ בשם ר׳ יוחנן: שאלו את רבי אליעזר עד היכן כבוד אב ואם? אמר להם: ולי אתם שואלים? לכו ושאלו את דָּמָּה בן נְתִינָה׳ דמה בן נתינה ראש פַּטְרָבוּלֵי היה׳ פעם אחת היתה אמו מְסַטַּרְתּוֹ בפני כל בולי שלו׳ ונפל קוֹרְדְקִין שלה מידה׳ והושיט לה׳ שלא תצטער. אמר ר׳ חזקיה: גוֹי אַשְׁקְלוֹנִי היה וראש פַּטְרָבוּלֵי היה׳ ואבן שישב אביו עליה׳ לא ישב עליה מימיו. וכיון שמת אביו — עשה אותה יראה שלו. פעם אחת אבדה יָשְׁפֵה של בנימין. אמרו: מַאן דְּאִית לֵיה טָבָא דִכְוָתָהּ? אמרו: אִית לֵיה

ד׳ דורון — מתנה. לבית חמוי — לבית חמיו. ממה דאית גבך — ממה שיש אצלך. מי חזר — כשאשוב. חזר — שב. ואשכחוניה מית — ומצא אותו שמת. והוה אמר לקבליה — ואמר לעומתו. עייני דחמונך — עינים שראו אותך. ולא יהבון לך — ולא נתנו לך. יסתמין — תהיינה עִוְרות. דלא פשטן למיתן לך—שלא היו פשוטור לתת לך. יתקטעון — תקצצנה. דלא רהטן — שלא רצו. יתברון — תשברנה. ומטתיה כן — וכך נהיה לו (כמו שקלל את עצמו). סליק לגביה — בא אליו.

א׳ עד היכן כבוד—עד כמה צריך אדם לכבד את אבותיו. פטרבולי — פקידות, מועצ העירי. בולי — פקידי העירי. מסטרתו — הכתהו על הלחי. קורדקין — נעל של עור בקר סנדל. מידה — כי בסנדלה הכתההו. גוי — עובד אלילים. אותה — את האבן הזאת. יר א שלו — עבודה זרה שלו, מפני כבוד אביו. ישפה של בנימין — אבן יקרה משתים עשרה אב החשן של הכהן הגדול, אשר עליהן היה חרות שם שבט בנימין. מאן דאית ליה טבא דכוותו

לדמה בן נתינה· אֲזַלוּן לְגַבֵּיה ופסקו עִמֵּיה במאה דינרי· סְלֵיק וּבָעֵי מֵיתוֹ לְהוֹ· וְאַשְׁכַּח אֲבוּהִי דָּמִיךְ· אִית דְּאָמְרִין: מפתח דְּתֵיבוּתָא הֲוָה יָתֵיב גו אֶצְבְּעָתֵיה דַּאֲבוּהִי· וְאִית דְּאָמְרִין; רִיגְלוֹהִי דַאֲהוּבִי הֲוָת פְּשִׁיטָא על תֵּיבוּתָא· נְחַת לְגַבּוֹן· אֲמַר לוֹן: לָא יְכֵילִית מַיְתוּתֵיה לְכוֹן· אָמְרֵי: דִילְמָא דוּ בָעֵי פְּרִיטָן טוּבָא – אַסְקוֹנֵיה למאתים· אַסְקוֹנֵיה לאלף· כיון דְּאִיתְּעַר אֲבוּהִי מִן שִׁינְתֵּיה· סְלֵיק וְאַיְתוּתֵיה לוֹן· בְּעוֹן מִיתַּן לֵיה בְסִיפְקוּלָא אַחֲרָיָא· וְלָא קַבֵּיל עִלּוֹי· אֲמַר: „מָה אֲנָא מְזַבֵּין לְכוֹן אִיקָרָא דַאֲבָהָתַי בִּפְרִיטִין? איני נהנה מכבוד אבותי כלום!” מה פָּרַע ליה הקב״ה שכר? אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון: בו בלילה ילדה פרתו פרה אדומה ושקלו לו כל ישראל משקלה זהב ונטלוה· אמר ר׳ שבתי: כתיב „וּמִשְׁפָּט וְרב צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה” (איוב, ל״ז, כ״ג)· אין הקב״ה מַשְׁהֶא מתן שכרן של עושה מצות בגוי· (פאה, פרק א׳)·

ב· אִמּוֹ שֶׁל ר׳ טַרְפוֹן וְאִמּוֹ שֶׁל ר׳ יִשְׁמָעֵאל·

אמו של ר׳ טרפון ירדה לטייל לתוך חצרה בשבת· והלך ר׳ טרפון והניח שתי ידיו תחת פרסותיה· והיתה הולכת עליהן עד שהגיעה למטתה· פעם אחת חלה ובאו חכמים לבקרו· אמרה להן: התפללו על טרפון בני שהוא נוהג בי כבוד יותר מדי· אמרו לה: מה עָבֵיד לִיךְ? וְתַנִּיַּת לְהוֹן עוּבְדָא· אמרו לה: אפילו עושה כן אלף אלפים – עדיין לחצי כְּבוּד· שאמרה התורה· לא הגיע· – אמו של ר׳ ישמעאל בָאת וְקִיבְּלַת עִילוֹי

למי יש (אבן) טובה שכמותה· אזלון לגביה – הלכו אליו· ופסקו עמיה – והתנו עמו· סליק ובעי מיתו להו – הלך ורצה להביאה להם· ואשכח אבוהי דמיך – ומצא את אביו ישן· אית דאמרין – יש אומרים· מפתח דתיבותא – המפתח של התיבה· הוה יתיב – היה יושב· נתון· גו אצבעתיה דאבוהי – בין אצבעו או על אצבעו של אביו· רגלוהי – רגליו (אחת מרגליו?) הוות פשיטא – היתה פשוטה על התיבה (שבה נמצאה האבן הטובה)· נחת לגבון – ירד· בא אליהם· אמר לון וכו׳ – ואמר להם: איני יכול להביאה לכם· אמרי דילמא וכו׳ – אמרו: אפשר שהוא רוצה מעות הרבה· אסקוניה – העלו לו את המחיר עד למאתים· כיון דאיתער – כשהקיץ· מן שינתיה – משנתו· סליק ואייתותיה לון – עלה, הלך והביאה להם· בעון מיתן לו – רצו לתת לו· בסיפקולא אחרייא – כפי שפסקו והציעו לפני: באחרונה, היינו אלף דינרין· ולא קבל עלוי – ולא נתרצה לקבל· מה אנא מזבין וכו׳ – וכי אמכור לכם את כבוד אבי במעות? איני נהנה וכו׳ – ולכן לא קבל מהם אלא כפי שפסקו עמו בראשונה· מה פרע ליה – מה שלם לו· משהא – מעכב, מאחר לשלם· בגוי – אם עושה המצוה הוא גוי· ור׳ שבתי דורש את המלה „יענה” מלשון ענוי ועיכוב הדין·

ב· בשבת – ונקרע נעלה ולא יכלה לתקנו משום חלול שבת· מה עביד ליך – מה עושה לך· ותנית להון עיבדא – וספרה להם את המעשה· וקיבלת עלוהי – והתאוננה עליו·

ד. עָנְשׁוֹ שֶׁל נָחוּם אִישׁ גַּם זוֹ

נחום איש גם זו היה מוליך דורון לבית חָמוֹי. פָּגַע בֵּיה מוכה שחין אחד, אמר ליה: "זכה עמי ממה דְּאִית גַּבָּךְ". אמר ליה: מִי חָזַר. חֲזַר וְאַשְׁכְּחוּנֵיה מִית. וַהֲוָה אָמַר לְקִיבְלֵיה: עַיְינֵי דְחַמּוֹנָךְ וְלָא יְהַבוּן לָךְ – יִסְתַּמְיָן, ידים דְּלָא פַּשְׁטָן לְמִתַּן לָךְ – יִתְקַטְּעוּן, רגלים דְּלָא רְהַטָן לְמִתַּן לָךְ – יִתַּבְּרוּן. וּמְטָתֵיהּ כֵּן. סְלֵיק לְגַבֵּיהּ ר׳ עקיבא, אמר ליה: "אוי לי, שאני רואה אותך בכך!" אמר ליה: "אוי לי, שאיני רואה אותך בכך!" אמר ליה: "מה את מקללני?" אמר ליה: "ומה את מְבַעֵט ביסורין?". (פאה, פרק ח׳).

ה

כִּבּוּד אָב וָאֵם

א. עַד הֵיכָן כִּבּוּד אָב וָאֵם?

ר׳ אַבּוּהָ בשם ר׳ יוחנן: שאלו את רבי אליעזר עד היכן כבוד אב ואם? אמר להם: ולי אתם שואלים? לכו ושאלו את דָּמָה בן נְתִינָה. דמה בן נתינה ראש פַּטְרָבוּלֵי היה. פעם אחת היתה אמו מְסַטַּרְתּוֹ בפני כל בולי שלו, ונפל קוֹרְדְקִין שלה מידה, והושיט לה, שלא תצטער. אמר ר׳ חזקיה: גוֹי אַשְׁקְלוֹנִי היה וראש פַּטְרָבוּלֵי היה, ואבן שישב אביו עליה, לא ישב עליה מימיו. וכיון שמת אביו – עשה אותה יראה שלו. פעם אחת אבדה יָשְׁפֵה של בנימין. אמרו: מַאן דְּאִית לֵיהּ טָבָא דִכְוָתָהּ? אמרו: אִית לֵיהּ

ד. דורון – מתנה. לבית חמוי – לבית חמיו. ממה דאית גבך – ממה שיש אצלך. מי חזר – כשאשוב. חזר – שב. ואשכחוניה מית – ומצא אותו שמת. והוה אמר לקבליה – ואמר לעומתו. עייני דחמונך – עינים שראו אותך. ולא יהבון לך – ולא נתנו לך. יסתמין – תהיינה עורות. דלא פשטן למיתן לך – שלא היו פשוטות לתת לך. יתקטעון – תקצצנה. דלא רהטן – שלא רצו. יתברון – תשברנה. ומטתיה כן – וכך נהיה לו (כמו שקלל את עצמו). סליק לגביה – בא אליו.

א. עד היכן כבוד – עד כמה צריך אדם לכבד את אבותיו. פטרבולי – פקידות, מועצת העיר. בולי – פקידי העיר. מסטרתו – הכתהו על הלחי. קורדקין – נעל של עור בקר; סנדל. מידה – כי בסנדלה הכתההו. גוי – עובד אלילים. אותה – את האבן הזאת. יראה שלו – עבודה זרה שלו, מפני כבוד אביו. ישפה של בנימין – אבן יקרה משתים עשרה אבני החשן של הכהן הגדול, אשר עליהן היה חרות שם שבט בנימין. מאן דאית ליה טבא דכוותה–

לדמה בן נתינה· אֲזַלוּן לְגַבֵּיהּ ופסקו עִמֵּיהּ במאה דינרי· סְלֵיק וּבָעֵי מַיתוֹ לְהוֹ· וְאַשְׁכַּח אֲבוּהִי דָמִיךְ· אית דְּאָמְרִין: מפתח דְּתֵיבוּתָא הֲוָה יָתֵיב גו אֶצְבְּעָתֵיהּ דַּאֲבוּהִי· וְאִית דְּאָמְרִין; רִיגְלוֹהִי דַּאֲהוּבִי הֲוַת פְּשִׁיטָא על תֵּיבוּתָא· נְחֵת לְגַבּוֹן· אֲמַר לוֹן: לָא יְכֵילִית מַיְתוּתֵיהּ לְכוֹן· אָמְרֵי: דִילְמָא דו בָעֵי פְּרִיטָן טוּבָא – אַסֵּקוֹנֵיהּ למאתים· אַסֵּקוֹנֵיהּ לאלף· כיון דְּאִיתְּעַר אֲבוּהִי מִן שִׁינְתֵיהּ· סְלֵיק וְאַיתוּתֵיהּ לוֹן· בְּעוֹן מִיתַּן לֵיהּ בְּסִיפְקוּלָא אַחֲרָיָא· וְלָא קַבֵּיל עֲלוֹי· אֲמַר: ״מָה אֲנָא מְזַבֵּין לְכוֹן אִיקָרָא דַאֲבָהָתַי בִּפְרִיטִין? איני נהנה מכבוד אבותי כלום!״ מה פְּרַע ליה הקב״ה שכר? אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון: בו בלילה ילדה פרתו פרה אדומה ושקלו לו כל ישראל משקלה זהב ונטלוה· אמר ר׳ שבתי: כתיב ״וּמִשְׁפָּט וְרֹב צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה״ (איוב, ל״ז, כ״ג)· אין הקב״ה מַשְׁהֵא מתן שכרן של עושה מצות בגוי· (פאה, פרק א׳)·

ב· אִמּוֹ שֶׁל ר׳ טַרְפוֹן וְאִמּוֹ שֶׁל ר׳ יִשְׁמָעֵאל·

אמו של ר׳ טרפון ירדה לטייל לתוך חצרה בשבת· והלך ר׳ טרפון והניח שתי ידיו תחת פרסותיה· והיתה הולכת עליהן עד שהגיעה למטתה· פעם אחת חלה ובאו חכמים לבקרו· אמרה להן: התפללו על טרפון בני שהוא נוהג בי כבוד יותר מדי· אמרו לה: מה עֲבֵיד לִיךְ? וְתַנִּיַּת לְהוֹן עוּבְדָא· אמרו לה: אפילו עושה כן אלף אלפים – עדיין לחצי כִבּוּד· שאמרה התורה· לא הגיע· – אמו של ר׳ ישמעאל בָּאת וְקִיבְּלַת עִילוֹי

למי יש (אבן) טובה שכמותה· אזלון לגביה – הלכו אליו· ופסקו עמיה – והתנו עמו· סליק ובעי מיתו להו – הלך ורצה להביאה להם· ואשכח אבוהי דמיך – ומצא את אביו ישן· אית דאמרין – יש אומרים· מפתח דתיבותא – המפתח של התיבה· הוה יתיב – היה יושב· נתון· גו אצבעתיה דאבוהי–בין אצבעו או על אצבעו של אביו· רגלוהי–רגליו (אחת מרגליו?) הוות פשיטא–היתה פשוטה על התיבה (שבה נמצאה האבן הטובה)· נחת לגבון–ירד· בא אליהם· אמר לון וכו׳ – ואמר להם: איני יכול להביאה לכם· אמרי דילמא וכו׳ – אמרו: אפשר שהוא רוצה! מעות! הרבה· אסקוניה – העלו לו את המחיר עד למאתים· כיון דאיתער – כשהקיץ· מן שינתיה – משנתו· סליק ואייתותיה לון – עלה· הלך והביאה להם· בעון מיתן לו–רצו לתת לו· בסיפקולא אחרייא–כפי שפסקו והציעו לפניו באחרונה· היינו אלף דינרין· ולא קבל עלוי – ולא נתרצה לקבל· מה אנא מזבין וכו׳ – וכי אמכור לכם את כבוד אבי במעות? איני נהנה וכו׳ – ולכן לא קבל מהם אלא כפי שפסקו עמו בראשונה· מה פרע ליה – מה שלם לו· משהא – מעכב, מאחר לשלם· בגוי – אם עושה המצוה הוא גוי· ור׳ שבתי דורש את המלה ״יענה״ מלשון ענוי ועיכוב הדין·

ב· בשבת – ונקרע נעלה ולא יכלה לתקנו משום חלול שבת· מה עביד ליך – מה עושה לך· ותנית להון עיבדא – וספרה להם את המעשה· וקיבלת עלוי – והתאוננה עליו·

לרבותינו. אמרה להן: "גִּיעֲרוּ בישמעאל בני שאינו נוהג בי כבוד!" באותה שעה נִתְכַּרְכְּמוּ פניהם של רבותינו. אמרו: "אפשר שר' ישמעאל לא נהג בכבוד אבותיו?" אמרו לה: מָה עֲבֵיד לִיךְ?" אמרה: כַּד דּוּ נָפֵיק מִבֵּית וַעֲדָה אֲנָא בָעֲיָא מִשְׁזַג רִיגְלוֹי וּמִשְׁתֵּי מֵיהֶן – וְלָא שָׁבֵיק לִי. אמרו לו: הואיל והוא רצינה – הוא כְּבוֹדָהּ. (פאה, פרק א').

ג. כִּבּוּד אָב לְאֻמָּתוֹ.

יש שהוא מאכיל את אביו פְּטוּמוֹת – ויורש גיהנום, ויש שהוא כּוֹדְנוֹ בריחים, ויורש גן עדן. כיצד מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנם? חַד בַּר נַשׁ הֲוָה מַאֲכִיל אֶת אָבִיו תַּרְנְגוֹלִים פְּטוּמִים. חַד זְמַן אָמַר לוֹ אָבִיו: בְּרִי, אִלֵּין מְנָן לִיךְ? אמר ליה: "סָבָא, סָבָא, אֱכוֹל וְאַדִּישׁ, דְּכַלְבִּין אָכְלִין וּמַדְשִׁין!" ונמצא מאכיל את אביו פְּטוּמִים ויורש גיהנם. כיצד כודנו ברחיים ויורש גן־עדן? חד בר נש אִטְחִין בְּרֵחַיִּים. אֲתַת מִצְוְתָה לְטִיחֲנָיָא. אמר ליה: אבא, עול טְחוֹן תחתי, אִין מְטָת מִבַּזְיָא – טָב לִי אֲנָא ולא אַתְּ; אִין מְטָת מִילְקֵי – טב לי אנא ולא את. נמצא כודנו בְּרֵחַיָּא ויורש גן עדן.

(פאה, פרק א').

ד. הַדְּבָרִים שֶׁהָאָב זוֹכֶה לִבְנוֹ וְהַדְּבָרִים שֶׁהַבֵּן חַיָּב לְאָבִיו.

תַּמָּן תְּנֵינַן: האב זוכה לבן בְּנוֹי, בכח, בעֹשר, בחכמה ובשנים. בְּנוֹי מִנַּיִן? "יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם" (תהלים, צ', ט"ז). בכח:

נתכרכמו פניהם – נעשו צהובים מפני ריב בושה וכלמה. כד דו נפק מבית ועדה – כשהוא יוצא מבית ועד החכמים (מבית המדרש). משזג ריגלוי – לרחץ את רגליו. ומישתי מיהן – ולשתות מימיהן. ולא שביק לי – ואינו מניח לי. הוא כבודה – בזה שאתה עושה את רצינה אתה מקיים את מצות כיבודה.

ג. פטומות – תרנגלות מפוטמות. כודנו ברחיים – אוסר אותו לרחיים להעבידו בפרך. חד בר נש – אדם אחד. הוה מאכיל – היה מאכיל. חד זמן – פעם אחת. ברי, אלין מנן לך – בני, אלה (התרנגולים) מנין לך? סבא – זקן. ואדיש – ושתוק. דכלבין וכו' – מפני שכלבים אוכלים ושותקים. איטחין – טוחן. אתת מצוותה לטיחנייא – באה פקידת המלך על הטוחנים, שהיה חוק שמכל בית ינתן איש אחד לצבא המלך. עול – בוא. אין מטת מבזייא – אם הגיע הדבר לכך שצריך יהיה להתבזות (ביד הנוגשים הממונים על העושים במלאכת המלך). טב לי אנא – מוטב שאתבזה אני ולא אתה. אם מטת מילקי – אם הגיע הדבר לידי כך שצריך יהיה לקבל מלקות.

ד. תמן תנינן – שם (סוף פ"ב של מסכת עדיות) שנינו. האב זוכה לבנו וכו' – זכות האב מסייעת שיהיו לבן חמשת היתרונות הללו. נוי – יופי. והדרך על בניהם –

"גִּבּוֹר בָּאָרֶץ יִהְיֶה זַרְעוֹ" (שם, קי"ב, ב') וגו'. בעושר: "נַעַר הָיִיתִי גַּם זָקַנְתִּי וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ לָחֶם" (שם, ל"ז, כ"ה). בחכמה: "וְלִמַּדְתֶּם אוֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם" (דברים, י"א, ט'). בשנים: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם (שם, שם, כ"א). וכשם שהוא זכה לו בחמשה דברים, כך הוא חייב לו בחמשה דברים; ואלו הן: מאכיל ומשקה, מלביש, מנעיל מַנְהִיג. הדא הוא דכתיב: "יָחֻלוּ עַל רֹאשׁ יוֹאָב וגו' זָב וּמְצֹרָע וּמַחֲזִיק בַּפֶּלֶךְ וְנוֹפֵל בַּחֶרֶב וַחֲסַר לָחֶם" (ש"ב, ג', כ"ט). זב — תַּשִּׁישׁ, ומצורע — עָזִיב, וּמַחְזִיק בפלך — בּוּרִי, נופל בחרב — קצר ימים, וחסר לחם — מסכן. (קדושין, פרק א').

ו

תְּפִלָּה

א. תְּפִלָּה עַל הַגְּאֻלָּה בְּתִשְׁעָה בְּאָב.

ר' אחא בר יצחק בשם ר' חוּנָה רוּבָּה דצפורין: יחיד בט' באב צריך להזכיר מֵעֵין הַמְּאוֹרָע. ומהו אומר? "רחם, ד' אלהינו, ברחמיך הרבים ובחסדיך הנאמנים עלינו ועל ישראל עמך, ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך, ועל העיר האבלה, ההרוסה, השוממה, הנתונה ביד זרים, הרמוסה בכף עריצים, וַיְבַלְּעוּהָ לִגְיוֹנוֹת, ויחללוה עובדי פסילים, כי לישראל עמך נתתה באהבה לנחלה, ולזרע ישורון ירושה הורשתה, כי באש החרבתה ובאש אתה עתיד לבנותה, כאמור: וַאֲנִי אֶהְיֶה לָּהּ נְאֻם ד' חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ (זכריה, ב', ט'). (תענית, פרק ב').

ב. תְּפִלַּת אַבְרָהָם אָבִינוּ.

רבי בֵּיבַי אבא בשם ר' יוחנן: אמר אברהם לפני הקב"ה: "רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך, שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק בני,

---

בזכותם תגלה תפארתם על בניהם. ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם — אם תלמדו אותם, תזכו את בניכם לדבר בם. וכשם שהיא — האב, כן הוא — הבן. הדא הוא דכתיב יחולו וכו' — כשם שהאב זוכה לבנו המשה יתרונות, כך גורם לו חטאו חמשה מומים שכנגדם. תשיש — חליש כח. עזיב — מכחת מראה. בורי — חסר דעה.

א. רובה — הגדול. מעין המאורע — מדברי הקורות — (על החרבן והגאולה המקויה).

היה לי מה להשיב ולומר לפניך: אתמול אמרת "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (בראשית, כ"א, י"ב), ועכשיו אַתְּ אומר: "וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה!" (שם, כ"ב, ב') חס ושלום לא עשיתי כן, אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך. כן יהי רצון מלפניך ד' אלהי שבשעה שיהיו בני נכנסים לידי צרה, ואין להם מי ילמד עליהם סֶנֵיגוֹרְיָא — את תהא מלמד עליהם סניגוריא! "ד' יִרְאֶה" (שם, שם, י"ד), אַתְּ נִזְכָּר להם עקדתו של יצחק אביהם ומתמלא עליהם רחמים!" מַה כְּתִיב בָּתְרֵיהּ? "וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אַיִל אַחַר" (שם, שם, י"ג). מהו אחר? א"ר יודה בי ר' סימון: אחר כל הדורות עתידין בניך לֵאָחֵז בעונות ולהסתבך בצרות — וסופן להגאל בקרניו של איל זה, שנאמר: "וַד' אֱלֹהִים בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן" (זכריה, ט', י"ד). (תענית, פרק ב').

ג. תְּפִלָּתוֹ שֶׁל כֹּהֵן גָּדוֹל בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים.

וכך היתה תפלתו של כהן גדול ביה"כ בצאתו בשלום מן הקדש: "יהי רצוֹן מלפניך, ד' אלהינו ואלהי אבותינו, שלא תצא עלינו גלות, לא ביום הזה ולא בשנה הזאת, ואם יצאה עלינו גלות ביום הזה או בשנה הזאת, תהא גלותנו למקום של תורה! ויהי רצון מלפניך ד' אלהינו ואלהי אבותינו, שלא יצא עלינו חסרון לא ביום הזה ולא בשנה הזאת, ואם יצא עלינו חסרון ביום הזה או בשנה הזאת, יהא חסרוננו בחסרון של מצות! יהי רצון מלפניך ד' אלהינו ואלהי אבותינו, שתהא השנה הזאת שנת זול, שנת שובע, שנת משא ומתן, שְׁנַת גְּשׁוּמָה וּשְׁחוּנָה וּטְלוּלָה, ושלא יִצְטָרְכוּ עמך ישראל אלו לאלו, ואל תפנה לתפלת יוצאי דרכים! רבנן דְקִסְרִין אומרין: "ועל עמך ישראל שלא יגבהו שְׂרָרָה זו על גב זו!" ועל אנשי הַשָּׁרוֹן היה אומר: "יהי רצון מלפניך ד' אלהינו ואלהי אבותינו, שלא יֵעָשׂוּ בתיהן קבריהן".

(יומא, פרק ח').

ב. סניגוריא—למוד זכות. מה כתיב בתריה — מה כתוב אחר זה? הלא לא היה שם איל אחר מלבדו. מהו אחר

ג. שלא תצא עלינו גלות — שלא יהא גזר דין מלפניך שנגלה. למקום של תורה — שנוכל לעסוק שם בתורה, או שגזרת הגלות תתקיים בזה שנגלה למקום תורה. בחסרון של מצוה — יתקיים גזר החסרון שנוציא את ממונינו על מעשי צדקה וגמילות חסדים. גשומה — שירדו בה גשמים. ושחונה — חמה, שלא ירדו גשמים מרובים יותר! מדאי. טלולה — שירדו בה טללים. לתפלת יוצאי דרכים — שהם מתפללים, שלא ירדו גשמים. שלא יגבהו שררה — שלא יתנשאו לשלוט איש באחיו מתוך! תאות השלטון. אנשי השרון — היושבים בין ההרים ובעמק שהגשמים מערערים את בתיהם.

דִּבְרֵי הַיָּמִים, אַגָּדוֹת וּמִנְהָגִים

א. דָּמוֹ שֶׁל זְכַרְיָה.

אמר ר׳ יוחנן: שבעים אלף פרחי כהונה נהרגו על דמו של זכריה. ר׳ יודן שאל לר׳ אחא: אֵיכָן הרגו את זכריה, בעזרת הנשים או בעזרת ישראל? אמר לו: לא בעזרת הנשים ולא בעזרת ישראל, אלא בעזרת הכהנים, ולא נהגו בדמו שלא כדם האיל ולא כדם הצבי: תַּמָּן כְּתִיב: "וְשָׁפַךְ אֶת דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר" (ויקרא, י״ז, ג׳). בְּרַם הָכָא — "כִּי דָמָהּ בְּתוֹכָהּ הָיָה, עַל צְחִיחַ סֶלַע שָׂמָתְהוּ" (יחזקאל, כ״ד, ז׳). כל כך למה? "לְהַעֲלוֹת חֵמָה, לִנְקוֹם נָקָם נָתַתִּי אֶת דָּמָהּ עַל צְחִיחַ סֶלַע לְבִלְתִּי הִכָּסוֹת" (שם, שם, ח׳). שבע עבירות עברו ישראל באותו היום: הרגו כהן ונביא ודיין, ושפכו דם נקי, וטימאו את העזרה, ושבת ויום הכפורים היה. וכיון שעלה נבוזראדן לכאן — ראה את הדם תוסס; אמר להן מה טיבו של דם זה? אמרו לו: דם פרים וכבשים ואילים, שהיינו מקריבין על גבי המזבח. מיד הביא דם פרים וכבשים ואלים ושָׁחַט עליו — ועדיין הדם תוסס. וכיון שלא הודו לו, תְּלָיָין בְּגַרְדּוֹן. אמרו: הואיל והקב״ה רוצה לתבוע דמו מידינו. אמרו לו: דם נביא וכהן ודיין הוא, שהיה מתנבא לנו על כל זה שאתה עושה לנו, ועמדנו עליו והרגנוהו. מיד הביא שמונים אלף פרחי כהונה ושחטן עליו — ועדיין הדם תוסס. בְּהַהִיא שַׁעֲתָא נזף בֵּיהּ, אמר לו: מה אַתְּ בָּעֵי נוֹבַד כָּל אוּמָּתָךְ עֲלָךְ? מיד נתמלא הקב״ה רחמים ואמר: מה אם זה שהוא בשר ודם ואכזרי — נתמלא רחמים על בני, אני — שכתוב בי "אֵל רַחוּם וְחַנּוּן ד׳ אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת בְּרִית אֲבוֹתֶיךָ" (דברים, ד׳, ל״א) — על אחת כמה וכמה! מיד רמז לדם ונבלע במקומו. (תענית, פרק ד׳).

א. דמו של זכריה — שנהרג במצות המלך יואש (דבה״י ב׳, כ״ד). איכן — איפה. תמן כתיב: — שם, בשחיטת הבדמות כתוב. ברם הכא — אבל כאן. על צחית סלע — שאין הדם נבלע בתוכו. כל כך למה — למה לא נבלע ולא יבש הדם. להעלות חמה לנקום נקם —, כאת ד׳ היתה זאת, כדי שהדם יהיה תמיד לנגד עיניו להעלות את חמתו ולהנקם מהם. תוֹסס — רותח וכוער. מה טיבו של זה — מה משפט הדם הזה? תליין בגרדון — תלה אותם במקום המשפט. הואיל והקב״ה וכו׳ — לכן נקבל עלינו את הדין. בההיא שעתא נזף ביה — באותה שעה גער (נבוזראדן) בו (בדם התוסס). מה את בעי נובד כל אומתך עלך — מה אתה מבקש, שאאבד את כל אומתך עליך.

ב· גְּזֵרַת דִּיקְלֵיטְיָנוֹס·

דִּיקְלֵיט חֲזִירָא מְחוֹנֵיהּ טַלְיָא דר׳ יהודה נְשִׂיאָה· אִתְעֲבֵד מֶלֶךְ· נְחֵית לְפָמֵיַס· שְׁלַח כְּתָבִין בָּתַר רַבָּנָן: תֶּהֱווֹן גַּבַּי בְּמַפְקֵי שׁוּבְתָא מִיַּד· אמר ליה לשלוחיה: לא תתן לְהוֹן כְּתָבִין אֶלָּא בַּעֲרוּבְתָא עִם מַטְמְעֵי שִׁמְשָׁא· וַאֲתָא שְׁלִיחָא גַּבְּהוֹן בַּעֲרוּבְתָא עִם מַטְמְעֵי שִׁמְשָׁא· וַהֲוָה רבי יוֹדָן נשיאה ור׳ שמואל בר׳ נחמן נָחֲתִין לְמִסְחֵי בְּדֵימוֹסִין דִּטְבֶרְיָה· אֲתָא אַנְגִּיטְרִיס גַּבְּהוֹן וּבְעָא רבי יודן נְשִׂיָּא לְמִנְזַף בֵּיהּ· אֲמַר לֵיהּ ר׳ שמואל בן נחמן: אַרְפֵּי לֵיהּ· לְנִסִּין הוא מִתְחֲמֵי· אֲמַר לוֹן: מה רבנן עָבְדִין? תְּנוֹן לֵיהּ עוּבְדָא· אמר לון: סְחוֹן· דְּבָרְיְכוֹן עָבֵיד נִסִּין· בְּמַפְקֵי שׁוּבְתָא טְעַן יַתְהוֹן וְאָעֵיל יַתְהוֹן· אֲמַרוּ לֵיהּ: הָא רַבָּנַן לְבַר· אֲמַר: לא יַחְמוֹן אַפַּיי עד דְּאִנּוּן סָחִין· הֲוָה הַהוּא בֵּיבָנֵי· אַזְיֵהּ שבעה ימין ושבעה לֵילָוָן· נְפַק וְאַנְצַח קֳדָמֵיהוֹן וְעָלְלוֹן וְקָמוּן לֵיהּ קֳדָמֵיהוֹן· אמר לון: בְּגִין דְּבָרְיְכוֹן עָבֵיד לְכוֹן נִסִּים אַתּוּן מְבַזִּין מַלְכוּתָא? אָמְרִין לֵיהּ: דִּיקְלוֹט חֲזִירָא בְּזִינָן· דִּיקְלֵיטְיאָנוֹס מַלְכָּא לָא בָּזִינַן· ואפילו כן לא תְּבַסֵּי לא ברומי זעיר ולא בְּחָבֵר זעיר!״

(תרומות, פרק ה׳).

ב· חזירא — רועה חזירים· מחוניה טליא וכו׳ — היו מכים אותו נעריו (תלמידיו) של ר׳ יהודה הנשיא (כשהיו התלמידים יוצאים מבית המדרש היו רגילים להכות אותו ולהתקלס בו)· איתעביד מלך נחית לפמייס — לבסוף נעשה דיקלט למלך וירד לעיר פמייס הרחוקה מטבריה מקום מושבו של יהודה הנשיא (השלישי)· שלח כתבין בתר רבנן — שלח אגרות להביא אליו את החכמים· תהוון גביי וכו׳ — ובאגרות האלה כתב לחכמים: עליכם להיות אצלי במוצאי שבת זו· לשלוחיה — לשליחו· לא תתן להון וכו׳ — לא תמכר להן את האגרות אלא בערב שבת עם שקיעת חחמה (כדי שלא יוכלו לקיים את פקודתו ואז ינקם בהם)· ואתא שליחא וכו׳ — ובא אליהם השליח בערב שבת עם שקיעת החמה· והוה ר׳ יודן וכו׳ — ר׳ יהודה הנשיא ור׳ שמואל בר׳ נחמן ירדו לרחוץ בבית המרחץ שבטבריה· אתא אנגיטריס גבהון — בא אליהם אנגיטריס (זהו השם של אחד השדים השוכנים בבית המרחץ)· ובעא וכו׳ — רצה ר׳ יהודה הנשיא לגעור בו· ארפי ליה — הרף ממנו· לנסין הוא מתחמי — שלפעמים הוא מתגלה לאיזה נס· אמר לון: אמר להם השד· מה רבנן עבדין — מה החכמים עושים (מה להם לחכמים שהם שרויים בצער)? תנון לו עובדא — ספרו לו את המעשה· סחון דבריכון עביד ניסין — רחצו (לכבוד השבת), כי בוראכם עושה נסין· במפקי שובתא וכו׳ — במוצאי שבת העמיס אותם (על שכמו, ונשאם) והביאם (לפמייס)· אמרו לו — אמרו עבדי דיקליטיאנוס למלך· הא רבנן לבר — הנה החכמים עומדים בחוץ· אמר וכו׳ — אמר המלך: לא יראו את פני עד שיתרחצו· הוה ההא ביבני — היה שם מרחץ· אזייה וכו׳ — צוה המלך להסיקו שבעה ימים ושבעה לילות· נפק ואנצח קדמיהון — יצא (השד אנגיטריס) ונצח לפני ההכמים (צנן להם את חום המרחץ)· ועללון וכו׳ — ועלו (החכמים לאחר שהתרחצו) ועמדו לפניו (לפני המלך)· בגין דבריכון וכו׳ — וכי בשביל שבוראכם עושה לכם נסים (תמיד), אתם מבזים את המלכות? אמרון ליה וכו׳ — אמרו לו: את דיקלט רועה החזירים היינו מבזים, אבל את דיוקליטנוס המלך אין אנו מבזים· ואפילו כן וכו׳ — והשיב להם המלך: אף על פי כן הזהרו שלא לבזות לא גוי קטן ולא תלמיד קטן ברומי, כי יש אשר לפעמים יעלו לגדולה·

ג. הַמַּפְתְּחוֹת שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

אַתְּ מוֹצא: בשעה שעלה נבוכדנאצר לכאן בא וישב לו בְּדוֹפְנֵי של אַנְטיוֹכְיָה. ויצאה סנהדרין גדולה לקראתו ואמרה לו: הגיע זמן הבית הזה לֵיחָרֵב. אמר להן: אותו שהמלכתי עליכם תנוהו לי ואני הולך. באו ואמרו ליהויכין מלך יהודה: "נבוכדנאצר בָּעֵי לָךְ". וכיון ששמע מהם כך, נטל מפתחות של בית המקדש, עלה לגגו של היכל, אמר לפניו: "רבונו של עולם, לְשֶׁעָבַר היינו נאמנים לך, והיו מפתחותיך מסורין לנו. עכשיו שאין אנו נאמנים לך, הרי מפתחותיך מסורין לך!" תְּרֵין אָמוֹרָאִין: חד אמר: זָרְקָן, ועוד לא ירדו. וחד אמר: באה כמו יד וְנוֹטַלְתָּן מידו. כיון שראו כל חוֹרֵי יהודה כן, עלו לראש גגותיהן ונפלו ומתו. הדא הוא דכתיב: "מַשָּׂא גֵּיא הִזָּיוֹן מַה לָּךְ אֵפוֹא כִּי עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת תְּשׁוּאוֹת מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה" (ישעיה, כ"ב, א' — ב'). (שקלים, פרק ו').

ח

חֻרְבַּן בֵּיתַּר

א. בַּר כּוֹכְבָא הַמָּשִׁיחַ.

תָּנֵי, אמר ר' יהודה בן ר' אלעאי: ר' הייה דורש "הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו" (בראשית, כ"ז, כ"ב) — קולו של יעקב צָוַח ממה שעשו לו ידי עשו בְּבֵיתַּר.

תני ר' שמעון בן יוחי: רבי עקיבא היה דורש "דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב" (במדבר, כ"ד, י"ז) — דָּרַךְ כּוֹזְבָא מיעקב.

ר' עקיבא כַּד הֲוָה חָמֵי בר כּוֹזְבָה, הֲוָה אָמַר: דֵּין הוּא מַלְכָּא מְשִׁיחָא! אמר לו ר' יוחנן בן תורתא: עקיבא, יעלו עשבים בלחייך — ועדיין בן דוד לא בא!

ג. דופני — שם פרבר באנטיוכיה. בעי לך — דורש אותך. תרין אמוראין — אמוראים נחלקים בזה. חד — אחד.

א. כוזבא — בר כוכבא, שהיה יליד העיר כוזבא ונקרא על שמה. כד הוה חמי — כשהיה רואה את בר כוכבא. הוה אמר וכו' — היה אומר: זהו מלך המשיח. יעלו עשבים וכו' — תבלה בקבר ומשיח לא יבוא עוד (כי עוד רחוק הקץ).

ב· גְּבוּרוֹת בַּר כּוֹכְבָא·

אמר ר׳ יוחנן: קול אַדְרִיָנוּס קיסר הורג בביתר שמונים אלף רבוא· א״ר יוחנן: שמונים אלף זוג של תוקעי קְרָנוֹת היו מקיפין את ביתר וכל אחד היה ממונה על כמה חיילות· והיה שם בן כוזבא והיה לו מאתים אלף מַטִּיפֵי אצבע· שלחו חכמים ואמרו לו: עד אֵימָתַי אתה עושה את ישראל בעלי מומין? אמר להן: וְכִי הֵיאַךְ אפשר לְבוֹדְקָן? אמרו לו: כל מי שאינו רוכב על סוסו ועוקר ארז מן הלבנון — לא יהיה נכתב בְּאִסְטְרַטְיָא שלך· היו לו מאתים אלף כך ומאתים אלף כך· וְכַד דַּהֲוָה נָפֵק לִקְרָבָא הֲוָה אָמַר: רִבּוֹנֵיהּ דְּעָלְמָא· לא תסעוד ולא תַכְסִיף — ״הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא תֵצֵא אֱלֹהִים בְּצִבְאוֹתֵינוּ״ (תהלים· ס׳, י״ב)·

ג· חֻרְבַּן בֵּיתַר·

שלש שנים ומחצה עשה אדריינוס מַקִּיף עַל בֵּיתַר· וַהֲוָה ר׳ אלעזר המודעי יושב בשוק על השק ועל האפר ומתפלל בכל יום ואומר: רבון העולמים, אל תשב בדין היום! אל תשב בדין היום!״ בְּעָא אַדְרִיָינוּס מֵיזַל לֵיהּ, אֲמַר ליה חד כּוּתָיא: לא תֵיזִיל לָךְ, דַּאֲנָא חָמֵי מָה מְעַבֵּד וּמַשְׁלִים לָךְ מְדִינְתָא; עָאל לֵיהּ מִן בִּיבָא דִמְדִינְתָא· עָאל וְאַשְׁכַּח ר׳ אלעזר המודעי קָאֵים מְצַלֵּי· עֲבַד נַפְשֵׁיהּ לָחֵישׁ לֵיהּ בְּגוֹ אוּדְנֵיהּ· חֲמוֹנֵיהּ בְּנֵי מְדִינְתָא וְאַיְתוֹנֵיהּ גַּבֵּי בֶּן כּוֹזְבָא· אֲמַרוּן לֵיהּ: חֲמֵינַן הָהֵן סָבָא מִשְׁתַּעֵי לְחַבִּיבָךְ· אמר

ב· מטיפי אצבע — קצוצי אצבע, שהיה בר כוכבא בוחן את אמץ לבו של כל מי שרצה להמנות בין אנשי חילו בזה, שצוה לו לקצץ אצבעו בשניו· לבודקן — אם אמיצי לב הם· באיסטרטיא — בחיל הצבא· מאתים אלף כך — קצוצי אצבע· ומאתים אלף כך — שנבחנו ע״י עקירת ארז· וכד דהוה נפק לקרבא — וכשהיה יוצא למלחמה· הוה אמר — היה אומר· ריבוניה דעלמא — רבונו של עולם· לא תסעוד ולא תכסיף — אל תעזרנו ואל תשחית אותנו (אלא רק לנו בעצמנו להלחם את מלחמתנו)·

ג· מקיף — מעגל, מצור· והוה — והיה· בעא אדריינוס מיזל לו — רצה אדריינוס ללכת לו, (לעלות מן העיר, מפני שלא יכל לכבשה)· אמר לו חד כותאי — אמר לו כותי אחד· לא תיזיל לך — אל תלך· דאנא חמי וכו׳ — שאני ריאה (אראה) מה לעשות· כדי להסגיר לך את המדינה הזאת (העיר)· עאל ליה וכו׳ — נכנס (הכותי) דרך הביב (תעלת השופכים, הנמשכת מן העיר) אל תוך העיר· עאל ואשכח וכו׳ — בא ומצא את ר׳ אליעזר המודעי כשהוא עומד ומתפלל· עבד נפשיה וכו׳ — עשה את עצמו כאילו הוא לוחש לו (לר׳ אלעזר המודעי) דבר מה באזנו· חמוניה וכו׳ — ראיהו בני העיר והביאוהו אל בן כוזבא· אמרון ליה — אמרו לו· חמינן וכו׳ — ראינו, שהזקן הזה דבר עם דודך (כי ר׳ אלעזר

לֵיהּ: מה אֲמַרְתְּ ליה ומה אמר לָךְ? אמר ליה: אֲנָא אָמַר לָךְ – מַלְכָּא קָטֵל לִי, וְאִי לָא אֲנָא אָמַר לָךְ – אַתְּ קָטֵל יָתִי. טָב לִי – מַלְכָּא קָטֵל יָתִי וְלָא אַתְּ! אמר ליה: אֲמַר לִי: דַאֲנָא מַשְׁלִים מְדִינְתָּא. אֲתָא גבי ר׳ אלעזר המודעי אֲמַר ליה: מה אמר לך הָדֵין כּוּתַיא? אמר ליה: לא כלום. מה אֲמַרְתְּ ליה? אמר ליה: לא כלום. יְהַב לֵיהּ חַד בִּיעוּט וְקַטְלֵיהּ. מיד יצאת בת קול ואמרה: "הוֹי רֹעִי הָאֱלִיל עֹזְבִי הַצֹּאן, חֶרֶב עַל זְרוֹעוֹ וְעַל עֵין יְמִינוֹ, זְרֹעוֹ יָבוֹשׁ תִּיבָשׁ וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֹה תִכְהֶה!" (זכריה, י"א, י"ז) – הרגת את ר׳ אלעזר המודעי, זרועָן של כל ישראל ועין ימינם – לפיכך זרועו של אותו האיש יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה! מיד נלכדה ביתר ונהרג בן כוזבה. אַתוֹן טְעִינוּן רֵישֵׁיהּ גַּבֵּי אדריינוס. אֲמַר לוֹן: מַאן קְטַל הָדֵין? אמר ליה חד כותייא: אֲנָא קְטַלְתֵּיהּ. אמר ליה: חַמִּי לִי פְּטוֹמֵיהּ. חַמִּי לוֹ פְּטוֹמֵיהּ. אַשְׁכַּח חֲכִינָה כְּרִיכָה עָלָיו. אָמַר: אִלּוּלֵי אֱלָהָא דְקַטְלֵיהּ – מַאן הֲוָה יָכֵיל קַטְלֵיהּ? וקרא עָלָיו: "אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם וה׳ הִסְגִּירָם" (דברים, ל"ב, ל׳). והיו הורגין בהן והולכין עד ששקע הסוס בדם עד חוטמו. והיה הדם מגלגל סלעים משאוי ארבעים סְאָה, עד שהלך הדם בים ארבעת מיל. אם תאמר שהיא קרובה לים? והלא רחוקה מן הים כארבעים מיל.

ד. מַטְבֵּחַ הַתִּינוֹקוֹת.

אמרו: שלש מאות מוחי תינוקות מצאו על אבן אחת ומצאו שלש קופות של קְצוּצֵי תפילין של תשע תשע סְאִין, ויש אומרים תשע של שלש שלש סאין.

המודעי היה דודו של בר כ׳כבא). אמר ליה וכו׳ – אמר לו (בן כוזבא): מה אמרת לו ומה אמר לך הוא? אנא אמר לך וכו׳ – אם אני אומר לך (אגלה לך את הדבר) הרי המלך (אדריינוס) הורג אותי. ואי לא וכו׳ – ואם אינני אומר לך – הרי אתה הורג איתי. טב לי וכו׳ – טוב לי שיהרגני המלך ולא אתה. אמר לי דאנא משלים מדינתא – הוא (ר׳ אלעזר) אמר לי: אני אסגיר את העיר (לאדריינוס). אתא גבי – בא (בר כוזבא) אצל. הדין כותייא – הכותי הזה. יהב ליה חד ביעוט – נתן לו (בר כוזבא לר׳ אלעזר) בעיטה אחת (ברגלו). וקטליה – והרגו. זרועו של ישראל – שהיה להם זרוע ומגן בתפלתו. ועין ימינם – כי תורתו היתה להם למאיר עינים. אתון טעינון רישיה – באו והביאו את ראשו לאדריינוס. מאן קטל הדין – מי הרג את זה? חד כותייא – כותי אחד. אנא קטלתיה – אני הרגתיו. חמי לי פטומיה וכו׳ – הראה לו את גופו. חמי לית פטומיה וכו׳ – הראה לו את גופו ומצא שנחש כרוך עליו. אלולי וכו׳ – לולי הרג אותו אלהים. מאן הוה יכיל קטליה – מי יכל היה להרגו. וקרא עליו – וקרא עליו את המקרא. עד שהלך הדם וכו׳ – עד ששטף הדם לתוך הים על שטח של ארבעה מילין.

ד. קצוצי תפילין – בתי־התפילין שרצועותיהם היו קצוצות.

תני, רבן שמעון בן גמליאל אומר: חמש מאות בתי סופרים היו בביתר והקטן שבהם אין פחות מחמש מאות תינוקות, והיו אומרים: אם באו השונאים עלינו — בַּמַּכְתּוּבִים הללו אנו יוצאים אליהן ומנקרים את עיניהם! וכיון שגרמו עונות — היו כורכין כל אחד ואחד בספרו ושורפין אותו, ומכלם לא נשתייר אלא אני. וְקָרָא עַל גַּרְמֵיה: „עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי" (איכה, ג', נ"א).

ה. הֲרוּגֵי בֵיתַּר.

כרם גדול היה לאדריינוס הרשע, שמונה עשר מיל על שמונה עשר מיל כמין טִיבֵּרְיָא לצפורי, והקיפו גדר מהרוגי ביתר, מלא קומה ופישוט ידים, ולא גזר עליהם שיקברו, עד שעמד מלך אחר וגזר עליהם שיקברו. אמר ר' הוּנָא: מִשֶּׁנִּתְּנוּ הרוגי ביתר לקבורה נקבעה „הטוב והמטיב". „הטוב" שלא נסרחו, ו„המטיב" שֶׁנִּתְּנוּ לקבורה. (תענית, פרק ד').

ט

מַעֲשֵׂי חֲכָמִים

א. שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק וְהַנָּזִיר.

אמר שמעון הצדיק: מימי לא אכלתי אשם נזיר אלא אחד. פעם אחת עלה אלי אדם אחד מדרום, וראיתיו אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו מסודרות תַּלְּיֵ תַּלִּים, ואמרתי לו: בני, מה ראית להשחית את הַשֵּׂעָר הנאה הזה? וְנָם לי: רבי, רועה הייתי בעירי, והלכתי למלאות את הַשָּׁאוּב מים, וראיתי את הבובִיָּה שלי בתוך המים, וּפָחַז יצרי עלי ובקש לְאַבְּדֵנִי מן העולם. אמרתי לו: רשע, אתה מְפַחֵז בדבר שאינו שלך, עלי להקדישך לשמים! וחבקתיו ונשקתיו על ראשו ואמרתי לו: „כמותך יהיו

בתי סופרים — בתי ספרי מכתוב — קולמוס של עץ או של אבן (גריפפעל, грифель). וקרא על גרמיה — וקרא (רבן שמעון בן גמליאל) על עצמו (את המקרא). עיני עוללה לנפשי — ואין איש אתי, שאני לבדי נשתיירתי.

א. לא אכלתי אשם נזיר — כי לדעתי מעשה הנזירות חטא היא, לפי שאין האדם רשאי לסגף ולצער את נפשו. תלי תלים — תלתלים. ונם לי — ואמר לי. השאוב — כלי השאיבה. ופחז עלי — תקפני בפחזות. לאבדני מן העולם — שהסיתני ללכת אחרי מראה עיני. מפחז — מביאני לידי פחזות.

עושי רצון המקום בישראל! עליך הכתוב אומר: „אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַפְלִא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לד׳״ (במדבר, ו׳, ב׳). (נדרים, פרק א׳).

ב. בָּרוּךְ אֱלֹהֵי הַיְּהוּדִים.

שמעון בן שטח הֲוָה עָסֵיק בְּהָדָא כִּתְּנָא. אָמְרִין לֵיהּ תַּלְמִידוֹי: רַבִּי, אַרְפִּי מִנָּךְ וַאֲנַן זָבְנִין לָךְ חֲדָא חֲמָר וְלֵית אַתְּ לָעֵי סַגִּין. וְאָזְלוּן זָבְנוּן לֵיהּ חֲדָא חֲמָר מֵחַד סִירְקַאי וּתְלֵי בֵּיהּ חֲדָא מַרְגָּלִי. אֲתוֹן לְגַבֵּיהּ, אמרין ליה: מִן כַּדּוּן לֵית את צריך לָעֵי תּוּבָן. אֲמַר לוֹן: לְמָה? אמרין ליה: זְבַנִינַן לָךְ חַד חֲמָר מחד סִירְקַי ותלי ביה חֲדָא מַרְגְּלִי. אֲמַר לוֹן: וידע בה מָרֵהּ? אֲמָרוּן ליה: לא. ואמר לוֹן: אֵיזִיל חֲזַר. מָה אַתּוּן סָבְרִין, שמעון בן שטח בַּרְבָּרוֹן הֲוָה? בָּעֵי הֲוָה שמעון בן שטח מִשְׁמַע: „בְּרִיךְ אֱלָהֲהוֹן דִּיהוּדָאֵי!״ מֵאֲגַר כל הָדֵין עָלְמָא. (בבא מציעא, פרק ב׳).

ג. צִדְקוֹתָיו שֶׁל אַדָּא בַּר אַהֲוָה.

רַב אַדָּא בַּר אַהֲוָה כַּד הֲוָה בָּעֵי יֵחוּת מִטְרָא הֲוָה שָׁלַח מְסָאנֵיהּ. כַּד הֲוָה שָׁלַח תְּרֵיהוֹן הֲוָה עָלְמָא טָיֵיף. מַפַּלְתָּא הֲוָיָן תַּמָּן וַהֲוָה רַב מֵיתַב חַד מִן תַּלְמִידֵיהּ בְּבֵיתָא עד דַּהֲווֹן מְפַנִּין בֵּיתָא. וְכֵיוָן דַּהֲוָה נָפֵק מן בֵּיתָא, הֲוָה בֵּיתָא רָבַע. וְאִית דְּאָמְרִין: ר׳ אדא בר׳ אחוה הֲוָיָה. שלחו חכמים ואמרו לו: מה מעשים טובים יש בידך? אמר להם: מימי לא קדמני אדם לבית הכנסת,

---

ב. הוה עסיק בהדא כיתנא — היה עוסק בפשתים (שהיה נושא אותן אל השוק למכירה). אמרין ליה תלמידוי — אמרו לו תלמידיו. ארפי מינך — הרף ממך (אל תייגע את עצמך כל כך). ואנן זבנין לך חדא חמר — ואנו קונים לך חמור אחד. ולית את לעי סגין — ולא תוסיף עוד להתיגע כל כך. ואזלון זבנון ליה חדא חמר מחד סירקאי — והלכו וקנו לו חמור אחד מישמעאלי (סרציני) אחד. ותלי ביה חדא מרגלי — והיתה תלויה עליו מרגלית אחת. אתון לגביה אמרין ליה — באו אליו ואמרו לו. מן כדון וכו׳ — מעתה אינך צריך להתיגע עוד. אמר לון — אמר להם. זבנינן לך וכו׳ — קנינו לך חמור אחד מישמעאלי אחד ועליו תלויה מרגלית אחת. וידע בה מרה — הידע בזה בעל החמור? איזיל חזר — לך (לכו) והשב (והשיבו לו את המרגלית). מה אתון סברין וכו׳ — מה אתם חושבים, ששמעון בן שטח הוא איש ברברי (פרא־אדם, חמסן)? בעי הוה וכו׳ — רוצה הוא שמעון בן שטח לשמע (מפי הנכרי שהושבה לו אבדתו) „ברוך אלהיהם של היהודים״ יותר מכל הון העולם הזה.

ג. כד הוה בעי וכו׳ — כשהיה רוצה שירד מטר, היה חולץ את נעלו (לאות ענוי ותחנה). כד הוה שלח וכו׳ — כשהיה חולץ שתיהן, היה העולם טובע בשטף הגשמים. מפלתא הויין תמן — בית המט לנפל היה שם. והוה רב וכו׳ — והושיב רב את אחד מתלמידיו בבית. עד דהוון מפנין ביתא — עד שהיו מפנים את הבית. וכיון וכו׳ — וכיון שיצא (התלמיד) מן הבית נפל הבית. ואית דאמרין וכו׳ — ויש אומרים שהתלמיד

ולא הנחתי אדם בבית הכנסת ויצאתי לי׳ ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה׳ ולא הזכרתי דברי תורה במקום מטונף׳ ולא הִצְעַתִּי וישנתי שנת קֶבַע׳ ולא צעדתי בין החברים׳ ולא כניתי שֵׁם לחברי׳ ולא שמחתי בְּתַקָּלַת חברי׳ ולא בָּאת קללת חברי על מטתי׳ ולא הלכתי בשוק אצל מי שהוא חייב לי׳ מימי לא הקפדתי בתוך ביתי׳ לקיים מה שנאמר: „אֶתְהַלֵּךְ בְּתָם לְבָבִי בְּקֶרֶב בֵּיתִי" (תהלים, ק״א, ב׳). (תענית, פרק ג׳).

ד. מַעֲשֵׂה הַמֶּרְכָּבָה.

מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה מהלך על הדרך׳ רוכב על החמור׳ ור׳ לְעָזָר בן ערך מהלך אחריו. א״ל: הַשְׁנֵינִי פרק אחד במעשה מרכבה. א״ל: ולא כך שנו הכמים: „ולא במרכבה׳ אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו?" א״ל: רבי׳ תרשיני לומר לפניך אני? אמר לו: אמור. כיון שפתח ר׳ לעזר בן ערך במעשה המרכבה׳ ירד לו ר׳ יוחנן בן זכאי מן החמור׳ אמר אינו בדין׳ שֶׁאֱהֵא שומע כבוד קוני ואני רכוב על החמור. הלכו וישבו להן תחת אילן אחד. וירדה אש מן השמים והקיפה אותם׳ והיו מלאכי השרת מקפצין לפניהם כבני חופה שְׂמֵחִין לפני חתן. נענה מלאך אחד מתוך האש ואמר: כדבריך לעזר בן ערך כן הוא מעשה מרכבה. מיד פתחו כל האילנות פיהן ואמרו שירה: „אָז יְרַנְּנוּ כָּל עֲצֵי יָעַר" (תהלים, צ״ו, ב׳). כיון שגמר לעזר בן ערך במעשה מרכבה׳ עמד ר׳ יוחנן בן זכאי ונשקו על ראשו ואמר: ברוך ד׳ אלהי אברהם יצחק ויעקב׳ שנתן לאברהם אבינו בן הכם יודע לדרוש בכבוד אבינו שבשמים! יש לך נאה לדרוש ואינו נאה מקיים׳ נאה מקיים ואינו נאה דורש׳ אלעזר בן ערך — נאה דורש ונאה מקיים. אשריך׳ אברהם אבינו׳ שיצא מחלציך אלעזר׳ בן ערך! וכיון ששמעו ר׳ יוסף הכהן ור״ש בן נתנאל׳ אף הם פתחו במעשה המרכבה. אמרו: יום אחד בתקופת

הזה היה ר׳ אדא בר אהבה. ולא הצעתי — לא הצעתי את מטתי׳ כדי לישון שנת קבע (כי היה ישן תמיד שנת עראי׳ כדי לקום מיד ולעסוק בתורה). ולא צעדתי בין החברים — בבית המדרש היו התלמידים יושבים על הקרקע והצועד ביניהם׳ כדי להגיע למקום מושבו׳ נראה כאילו הוא פוסע על ראשיהם. ולא כניתי שם — לא כניתי לחברי בכנוי שהוכיחו לפמי׳ בתקלת — במכשול. אצל מי שהוא חייב לי — כדי שלא להיות בעיניו כאילו אני נושה בו את חובי. לא הקפדתי — לא הייתי מקפיד על הדברים שאינם לפי רוחי.

ד. השניני — למדני. במעשה מרכבה — כך נקראה אצל היהודים הנכחורין הע׳נקר׳ בהעלומות השמים׳ על שם המרכבה שראה יחזקאל במראה. אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו — אם האיש שמלמדים אותו במעשה מרכבה היה חכם ומשכוכרים לו ראשי פרקים הוא מבין את השאר מדעתו. אינו בדין — לא נכון הוא. קוני — בוראי. יש נאה לדרוש וכו׳ — יש אדם היודע לדרוש יפה׳ אבל הוא לעצמו אינו מקיים את זה שהוא מטיף לאחרים. בתקופת.

תמוז היה, ורעשה הארץ, ונראתה הקשת בענן, ויצאה בת קול ואמרה להם: הרי המקום פנוי לכם וְהַטְּרִיקְלִין מֻצָּע לכם, אתם ותלמידיכם מְזֻמָּנִים לכת שלישית! וְאָתְיָא כְּמַאן דְּאָמַר: „שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת פָּנֶיךָ" – (שם, ט״ז, י״א) שבע כיתות של צדיקים לעתיד לבוא. (חגיגה, פרק ב׳).

ה. אַבָּא יְהוּדָה וְגַבָּאֵי הַצְּדָקָה.

מעשה בר׳ אליעזר ור׳ יהושע ור׳ עקיבא, שעלו לחולת אַנְטִיוֹכְיָא על עסק מִגְבַּת חכמים. וַהֲוָה תַּמָּן חַד אבא יהודה עָבֵיד מצוה בעין טובה. פעם אחת ירד מנכסיו וראה רבותינו ונתייאש מהן. עלה לו לביתו ופניו חוּלָנִיּוֹת. אמרה לו אשתו: מפני מה פניך חולניות? אמר לה: רבותינו כאן ואיני יודע מה אעשה. אשתו, שהיתה צדקת ממנו, אמרה לו: נשתיירה לך שדה אחת, לך ומכור חצייה ותן להן. הלך ועשה כן, ובא אצל רבותינו ונתן להן. ונתפללו עליו רבותינו: אמרו לו: אבא יהודה, הקב״ה ימלא חסרונותיך! עם כשהלכו להם, ירד לחרוש בחצי שדהו. עם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו, שקעה פרתו ונשברה. ירד להעלותה, והאיר הקב״ה עיניו ומצא סִימָא. אמר: לטובתי נשברה רגל פרתי. וּבַהֲדוּרַת רַבּוֹתֵינוּ שְׁאַלוּן עִלּוֹי. אָמְרִין: מה אבא יהודה עביד? אמרין: מַאן יָכֵיל חָמֵי אַפּוֹי דְּאַבָּא יהודה? אבא יהודה דְּתוֹרוֹי, אבא יהודה דְּגַמְלוֹי, אבא יהודה דַּחֲמָרוֹי. חזר אבא יהודה לִכְמוֹת שהיה ובא אצל רבותינו ושאל בשלומן. אמרון ליה: מה אבא יהודה עָבֵיד? אמר להן: עשתה תפלתכן פירות ופֵירֵי פירות. אמרו לו: אף על פי שנתנו אחרים יותר ממך, בראשונה כתבנו אותך ראש טימוס. נטלוהו והושיבוהו אצלם וקראו עליו את הפסוק הזה: „מַתַּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ" (משלי, י״ח, ט״ז).

(הוריות, פרק ג׳).

תמוז – שאין דרך הקשת להראות בתקופה זו. **המקום פנוי לכם** – בגן עדן. **טריקלין** – אולם האוכל. **מוצע** – מתוקן ומוכן לכם. **לכת שלישית** – משבע הכתות היושבות לפני השכינה. **ואיתא כמאן דאמר** – הכרזה זו של בת הקול מכוונת לדברי האומר.

ה. **חולת אנטיוכיא** – חומרת אנטוכיה. **על עסק מגבת הכמים** – בענין גבית כסף הצדקה לפרנסת החכמים. **והוה תמן חד אבא יהודה עביד וכו׳** – והיה שם איש אחד אבא יהודה, שהיה עושה מצוה בעין טובה. **ירד מנכסיו** – אבד לו הונו. **ונתייאש מהן** – התעלם מהם מחמת בושה, שלא השיגה ידו לתת להם דבר. **נשתיירה** – נשארה. **ונשברה** – נשברה רגלה. **סימא** – אוצר. **ובהדורת רבותינו שאלון עלוי** – ובחזירתם של החכמים שאלו עליו. **מה אבא וכו׳** – מה עושה אבא יהודה? (מה מצבו)? **מאן יכיל חמי אפוי וכו׳** – מי יכול לראות את פניו של אבא יהודה (מפני כבוד עשרו). **אבא יהודה דתורוי, דגמלוי, דחמרוי** – אבא יהודה הוא בעל שוורים, גמלים וחמורים. **חזר אבא יהודה לכמות שהיה** – שב אבא יהודה להיות בעל צדקה כמו שהיה. **ראש טימוס** – בראש גליון הרשימה של המתנדבים.

ו. שְׁנַת חוֹנִי הַמְּעַגֵּל.

אָמַר ר׳ יוּדָן גִּירַיָּא: הָדֵין חוֹנִי הַמְּעַגֵּל בַּר בְּרֵיהּ דְּחוֹנִי הַמְּעַגֵּל הֲוָה סָמִיךְ לְחָרְבַּן בֵּית מוּקְדְּשָׁא. נְפַק לְטוּרָא לְגַבֵּי פָּעֲלֵי. עַד דּוּ תַמָּן נְחִית מִטְרָא. עָאל לֵיהּ לִמְעָרְתָּא. מִן יָתֵיב, נָם וּדְמַךְ לֵיהּ, וַעֲבַד שְׁקִיעַ בְּשִׁנְתֵּיהּ שׁוּבְעִין שְׁנִין, עַד דַּחֲרָב בית מוקדשא וְאִתְבְּנֵי זמן תִּנְיָנוּת. לְסוֹף שׁוּבְעִין שְׁנִין אִתְּעַר מִן שִׁנְתֵּיהּ. נְפַק לֵיהּ מִן מְעָרְתָּא וַחֲמָא עָלְמָא מְחֻלָּף: זָוֵי דַהֲוָת כַּרְמִין עֲבִידָא זֵיתִין, זָוֵי דַהֲוָות זֵיתִין – עֲבִידָא זַרְעוּ. שְׁאַל לֵיהּ לִמְדִינְתָּא, אֲמַר לוֹן: מַה קָלָא בְעָלְמָא? אַמְרוּן לֵיהּ: וְלֵית אַתְּ יָדַע מַה־קָלָא בְעָלְמָא? אֲמַר לוֹן: לָא. אָמְרִין לֵיהּ: מַאן אַתְּ? אֲמַר לוֹן: חוֹנִי הַמְּעַגֵּל. אמרון ליה: שָׁמַעְנָן דַּהֲוָה עָלֵיל לַעֲזָרָה וְהִיא מְנַהֲרָה. עָאל וְאַנְהַרַת, וּקְרָא עַל גַּרְמֵיהּ: בְּשׁוּב ד׳ אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחוֹלְמִים (תהלים, קכ״ו, א׳). (תענית, פרק ג׳).

ז. הוֹרָדַת רַבָּן גַּמְלִיאֵל מִנְּשִׂיאוּתוֹ.

ומעשה בתלמיד אחד שבא ושאל את רבי יהושע: „תפלת הערב מהו?״ אמר ליה: ״רשות״. בא ושאל את רבן גמליאל: „תפלת הערב מהו?״ אמר ליה: ״חובה״. אמר ליה: והא ר׳ יהושע אמר לי: ״רשות״? אמר ליה: „למחר כְּשֶׁאֶכָּנֵס אל בית הוועד, עמוד ושאל את ההלכה הזאת״. למחר עמד אותו תלמיד ושאל את רבן גמליאל: תפלת הערב מהו? אמר ליה: ״חובה״. אמר ליה: והא ר׳ יהושע אמר לי: ״רשות״. אמר רבי גמליאל לרבי יהושע: אַתְּ הוא אומר: ״רשות״? אמר ליה: ״לאו״. אמר ליה: ״עמוד

הדין חוני המעגל — חוני המעגל זה (הנזכר במשנה). בר בריה — בן בנו. הוה סמיך לחורבן בית מקדשא — היה סמוך לחורבן בית המקדש. נפק לטורא לגבי פעליי — יצא אל ההר אצל הפועלים. עד דו תמן נחת מטרא — בעודנו (שוהה) שם, ירד מטר. עאל ליה למערתא — נכנס אל תוך המערה (להסתר מן הגשם). מן יתיב וכו׳ — כשישב (שם) נרדם ויישן. ועבד שקיע וכו׳ — והיה שקוע בשנתו שבעים שנה. עד דחרב וכו׳ — עד שחרב בית המקדש ונבנה בפעם השנית. לסוף שובעין שנין וכו׳ — לסוף שבעים שנה הקיץ משנתו. נפק ליה וכו׳ — יצא לו מן המערה וראה שהעולם נשתנה. זוי דהות כרמין וכו׳ — הפנה (המקום), שהיתה נטועה זיתים, הצמיחה זרע. שאל ליה למדינתא — שאל לבני המדינה. אמר לון מה קלא בעלמא — אמר להם מה קול (מה חדשות) בעולם. אמרון ליה וכו׳ — וכי אינך יודע מה חדשה בעולם? מאן את — מי אתה? שמענן וכו׳ — שמענו (על חוני) שכשהיה נכנס לעזרה, היתה מאירה (מזיו השכינה שהיתה שרויה עליו). עאל ואנהרת — נכנס (חוני) לעזרה והיא האירה (מזיוו). וקרא על גרמיה — וקרא חוני על עצמו.

ז׳ מהו — אם היא חובה על האדם, או רשות ותלויה בחפצו של האדם. והא — הלא.

על רגליך ויעידו בך!" והיה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו, עד שרִינְנוּ כל העם ואמרו לר' חוּצְפִּית המתוּרְגְּמָן: "הַפְטֵר את העם!" אמרו לר' זינון הַחַזָּן: "אמור!" התחיל ואמר. התחילו כל העם ועמדו על רגליהם ואמרו לו: "עַל מִי לֹא עָבְרָה רָעָתְךָ תָּמִיד" (נחום, ג' י"ט). הלכו ומינו את ר' אלעזר בן עזריה בישיבה, בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שֵׂיבוּת. והיה ר' עקיבא יושב ומצטער ואמר: "לא שהוא בן תורה יותר ממני, אלא שהוא בן גדולים יותר ממני. אשרי אדם שזכו לו אבותיו, אשרי אדם שיש לו יָתֵד במי לְהִתָּלוֹת בה!" וכי מה היתה יתדתו של ר' אלעזר בן עזריה? שהיה דור עשירי לעזרא. וכמה ספסלין היו שם? ר' יעקב בר סיסי אמר: שמונים ספסלים היו שם של תלמידי חכמים, חוץ מן העומדים לאחורי הגדר. ר' יוסי בר' אבון אמר: שלש מאות ספסלין היו שם חוץ מן העומדים לאחורי הגדר. תַּמָּן תְּנֵינַן: "זה מדרש דרש ר' אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה" וכי כרם היה שם? אלא אֵלּוּ תלמידי חכמים, שהיו עֲשׂוּיִן שורות שורות ככרם. מיד הלך לו רבן גמליאל אצל כל אחד ואחד לפייסו בביתו; אֲזַל גַּבֵּי ר' יהושע, אַשְׁכְּחֵיהּ יָתֵיב עָבֵיד מַחָטִין, אמר ליה: מֵאִלֵּין אַתְּ חָיֵי? אֲמַר לֵיהּ: וְעַד כְּדוּן אַתְּ בָּעֵי מוֹדָעֵי? אוֹי לוֹ לַדּוֹר שֶׁאַתָּה פַּרְנָסוֹ! אָמַר לוֹ: "נַעֲנֵיתִי לָךְ". שלחון גבי רבי אלעזר בן עזריה חד קַצָּר, וְאִית דָּמְרִין: ר' עקיבא הֲוָה. אֲמַר לֵיהּ: מִי שהוא מַזֶּה בֶּן מַזֶּה — יַזֶּה, מי שאינו לא מזה ולא בן מזה, יֵימַר למזה בן מזה: מימיך מי מערה ואפרך

בית הועד — מקום כנוס חכמים, בית המדרש. שרינגו — רגנו, התרעמו. הפטר את העם — פטור את העם, כלה דבריך וילך העם לביתו. החזן — שמש הכנסת. אמור — אמור אתה את הכתוב המובא להלן. כי על מי וגו' — כי רגיל היה ר' גמליאל לצער ולהעליב את החכמים. בישיבה — לנשיא בישיבת החכמים. בן שש עשרה שנה — היה ר' אלעזר בן עזריה כשמינו אותו לנשיא. שיבות — שערות שיבה, לפי שנאה לדרשן להיות זקן ולא בחור, לכן נעשה לו נס והלבינו שערותיו. יתד במי להתלות בה — כלומר: זכות אבית. וכמה ספסלים היו שם — באותו היום שמינו את ר' אלעזר, כי רבן גמליאל היה מדקדק בבחירת התלמידים הראויים להתקבל לבית המדרש ולכן היה מספר התלמידים מצומצם בזמן נשיאותו, ועתה נתנה הרשות להכנס לבית המדרש לכל כי שרצה ונתוכפו שם הרבה כפלים. תמן תנינן — שם למדנו (בפ"ק ה' של מסכתא כתובות). לפייסו — לרצותו, לבקש ממנו סליחה. גבי — אצל, אלי. אשכחיה וכו' — מצאו כשהוא יושב ועושה מחטים. מאילין את חיי — מזה אתה חי (מתפרנס). ועד כדון וגו' — והלא עד עתה צריך היית לדעת זאת (במה תלמידי החכמים מתפרנסים). פרנסו — מנהיגו. נעניתי לך — אני נכנע, כלומר: מחול לי! ושלחון — אז שלחו החכמים. חד קצר — כובס אחר להודיע לו, שהם נתפייסו לר' גמליאל ורוצים להשיב אותו לנשיאותו. ואית דמרין — יש אומרים. הוה — היה אותו השליח, שהלך לר' אלעזר בן עזריה. מזה בן מזה — כהן בן כהן, הרגיל להזות את מי החטאת. יימר — יאמר. מי מערה

אפר מִקְלֶה? אֲמַר לוֹן: נִתְרַצֵּיתֶם, אני ואתם נשכים לפתחו של רבן גמליאל.
אף על פי כן לא הורידוהו מגדולותו, אלא מינו אותו אב בית דין.
(ברכות, פרק ד').

ח. אֲלֶכְּסַנְדֵּר הַמַּקְדוֹנִי וּמֶלֶךְ קַצְיָא.

אֲלֶכְּסַנְדְּרוֹס מוֹקְדוֹן סְלֵיק גַּבֵּי מַלְכָּא קַצְיָא. חַמָּה לֵיהּ דְּהַב סַגִּין, כְּסַף סַגִּין. א"ל: לא דַהֲבָךְ וְלא כַּסְפָּךְ אֲנָא צָרִיךְ. לָא אֲתֵית אֶלָּא מֶחֱמֵי פְּרוֹכְּסִין דִּידְכוֹן, הֵיךְ אַתּוּן יָהֲבִין, הֵיךְ אַתּוּן דָּיְנִין. עַד דּוּ עֲסוֹק עִמֵּיהּ אֲתָא בַּר נַשׁ חַד דָּאֵין עִם חַבְרֵיהּ, דִּזְבַן חֲדָא חֻלְקָה וְחַסְפְּתָהּ וְאַשְׁכְּחוּן בָּהּ סִימָא דְדֵינָרֵי: אָהֵן דִּזְבַן הֲוָה מַר: קִיקִילְתָּא זְבַנִּית, סִימָא לָא זְבַנִּית; אָהֵן דְּזַבֵּן הֲוָה מַר: קִיקִילְתָּא וְכָל דְּאִית בָּהּ זַבֵּנִית. עַד דְּאִינּוּן עֲסִיקִין דֵּין עִם דֵּין, אֲמַר מַלְכָּא לְחַד מִנַּיְהוּ: אִית לָךְ בַּר דְּכַר? א"ל: אִין. אֲמַר לְחַבְרֵיהּ: אִית לָךְ בְּרַת נוּקְבָה? א"ל: אִין. אֲמַר לוֹן: אַסְבוּן דֵּין לְדֵין וְסִימָא יֶהֱוֵי לְתַרְוֵיהוֹן. שָׁרֵי גָחֵיךְ. א"ל: לְמָה אַתְּ גָּחֵיךְ? לא דָנֵית טָבָאוּת? א"ל: אילו הֲוָה הָדֵין דִּינָא גַּבְּכוֹן, הֵיךְ הֲוֵיתוּן דָּנִין? אמר ליה: קָטְלִין דֵּין וְדֵין וְסִימָא עָלַת לְמַלְכָּא.

ולא מים חיים, כי רק מים חיים כשרים לעזרה ולא מי מערה. אפר מקלה — אפר כירה ולא אפר הפרה האדומה: והדברים האלה נאמרו על דרך המליצה: כי רק מי שהוא נשיא בן נשיא (כרבן גמליאל שהיה מזרעו של הלל) ראוי לכהן במשרת הנשיאות, אבל מי שלא שמש מעולם בנשיאות וגם אבותיו לא היו נשיאים — היוכל לומר לנשיא, שאינו ראוי לנשיאות? נתרציתם — אם אתם מתפייסים לרבן גמליאל והנכם רוצים להחזירו לנשיאותו. נשכים לפתחו — להחזירו לנשיאותו.

ח. מוקדון — המוקדני. סליק גבי מלכא קצייא — הלך אל מלך קצייא (שם מדינה בהודו). חמה ליה וכו' — הראה לו (המלך) זהב הרבה וכסף הרבה. לא דהבך וכו' — לא לזהבך ולכספך אני צריך. לא אתית אלא מיחמי פרוכסין דידכון — לא באתי אלא לראות את משטרי (המדינה) שלכם. היך אתון יהבין וכו' — איך אתם נותנים (מכלכלים את עניני המשפט) ואיך אתם שופטים. עד דו עסוק עמיה — בעודנו עוסק עמו (בדברים). אתא בר נש חד דאין עם חבריה — בא אדם אחד לדון (לפני המלך) עם חברו. דזבן חדא חלקה וחספתה — שקנה חלקת שדה אחד (מחברו) ועדר בה. ואשכחון בה סימא דדינרי — ומצאו בה אוצר של דינרים. אהן דזבן הוה מר — אותו שקנה אמר. קיקילתא זבנית סימא לא זבנית — את האשפה (עפר האדמה) קניתי, אבל את האוצר לא קניתי ולכן שלך הוא. אהן דזבן הוה מר — ואותו שמכר אמר: קיקילתא וכו' — את האשפה (עפר האדמה) ואת כל מה שיש בה מכרתי (ולכן שייך לך גם האוצר). עד דאינון וכו' — בעודם טוענים ועוסקים זה עם זה, אמר המלך לאחד מהם. אית לך בר דכר — היש לך בן זכר? אין — הן. אמר לחבריה וכו' — אמר לחברו: היש לך בת (נקבה)? אסבון דין לדין וכו' — השיאו אותם זה לזו והאוצר יהיה לשניהם. שרי גחיך — התחיל (אלכסנדר) לצחוק. למה את גחיך — למה אתה צוחק? לא דנית טבאות — וכי לא דנתי יפה? אמר ליה — אמר המלך לאלכסנדר. אילו הוה וכו' — אילו היה דין כזה אצלכם, איך הייתם דנים אותו? אמר ליה — אמר לו אלכסנדר. קטלין דין וכו' — היינו ממיתים את זה ואת זה והאוצר היה עולה (נלקח) למלך.

אמר ליה: כָּל הָכֵי אַתּוּן רָחֲמִין דְּהַב סַגֵּי? עֲבַד לֵיה אֲרִיסְטוֹן, אַפֵּיק קוּמוֹי קוֹפָד דִּדְהַב, תַּרְנְגוֹלִין דִּדְהַב. אמר ליה: דְּהַב אֲנָא אָכֵיל? אמר ליה: תִּפַּח רוּחוֹ דְּהַהוּא גַּבְרָא! דְּהַב לֵית אַתּוּן אָכְלִין וּלְמָה אַתּוּן רָחֲמִין דְּהַב סַגִּין? אמר ליה: דָּנְחָא עֲלֵיכֶן שִׁמְשָׁא? א"ל: אִין. נָחֵית עֲלֵיכוֹן מִטְרָא? א"ל: אִין. א"ל: דִּילְמָא אִית גַּבֵּיכוֹן בְּעִיר דַּקִּיק? אמר ליה: אִין. תִּפַּח רוּחֵיהּ דְּהַהוּא גַּבְרָא! לֵית אַתּוּן חָיִין אלא בזכות בְּעִירָא דַּקִּיקָא, דכתיב „אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ ד'" (תהלים, ל"ו, ז'). (בבא מציעא, פרק ב').

י

מִיתַת חֲכָמִים

א. אִישׁ אִישׁ וּפְעוּלָּתוֹ

כַּד דְּמַךְ רבי בון בר רבי חייא, עָל רבי זְעירא וְאַפְטַר עִילוֹי: „מְתוּקָה שְׁנַת הָעוֹבֵד", „ישן" אין כְּתִיב כאן, אלא „אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה יֹאכֵל" (קהלת, ה', י"א). למה היה ר' בון בר' חייא דומה? למלך ששכר פועלים הרבה, והיה שם פועל אחד והיה משתכר במלאכתו יותר מדי. מה עשה המלך? נְטָלוֹ, והיה מטייל אתו ארוכות וקצרות. לעיתותי הערב באו אותם הפועלים ליטול שכרן ונתן לו שכרו עמהן מְשֻׁלָּם, והיו הפועלים מתרעמים ואומרים: אנו יגענו כל היום, וזה לא יגע אלא שתי שעות — ונתן לו שכרו עמנו משלם! אמר להן המלך: יגע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כלו. כך יגע רבי בון בתורה לעשרים ושמונה שנה מה שאין תלמיד וָתִיק יכל ללמוד למאה שנה. (ברכות, פרק ב').

הכי וכו' — וכל כך אתם אוהבים זהב וכסף? עבד ליה אריסטון וכו' — עשה לו סעודה והוציא לפניו בשר של זהב ותרנגולים של זהב. דהב אנא אכיל — וכי זהב אני אוכל? תפח רוחו דההוא גברא — לשון קללה: תצא רוחו של האיש הזה. דהב לית אתון אכלין וכו' — זהב אין אתם אוכלים, ולמה זה אתם אוהבים אהבה עזה כל כך את הזהב? דנחא עליכון שמשא — הזורחת עליכם השמש? אין — הן. נחית עליכון מיטרא — היורד עליכם גשם? דילמא אית גביכון בעיר דקיק — אילי יש אצלכם בהמה דקה (צאן וכו')? לית אתון חיין וכו' — אין אתם חיים אלא בזכות הבהמה הדקה (כי כשאתם לעצמכם אינכם כדאים לחיות).

א. ישן אין כתיב כאן — שהרי לפי פשוטו של המקרא, המדבר על שנתו המתוקה של העובד, צריך היה לומר „אם מעט ואם הרבה יישן", ולמה זה אמר „יאכל"? אלא שכוונת המקרא היא, שהפועל הזריז העובד רק מעט יספיק להשתכר די אכילתו לא פחות מן הפועל העובד הרבה (ושעור הכתוב הוא: „אם מעט" — אם יעבד מעט, אלא שעבודתו תהיה בזריזות ובחכמה ו„אם הרבה" — או שיעבוד הרבה, אבל שלא בזריזות. „יאכל" — כל אחד מהם יאכל שכרו במדה שוה). משלם — בשלמות. ותיק — הגון, מעולה.

ב. תַּלְמִיד חָכָם שֶׁמֵּת אֵין לוֹ תְּמוּרָה.

כַּד דְּמַךְ ר׳ סִימוֹן בר זְבִיד, עָאל ר׳ לֵיָא וְאַפְטַר עִילוֹי: ארבעה דברים תשמישו של עולם, וכולן אם אבדו, יש להן חליפין: "כִּי יֵשׁ לַכֶּסֶף מוֹצָא וּמָקוֹם לַזָּהָב יָזֹקּוּ, בַּרְזֶל מֵעָפָר יֻקָּח וְאֶבֶן יָצוּק נְחוּשָׁה" (איוב, כ״ח א׳—ב׳) — אֵילוּ אם אבדו יש להן חליפין — אבל תלמיד חכם שמת, מי מביא לנו חליפתו, מי מביא לנו תמורתו? "וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא, וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה? וְנֶעֶלְמָה מֵעֵינֵי כָּל חָי" (איוב, כ״ח, י״ב, כ״א). אמר ר׳ לוי: מה אם אחי יוסף — על שמצאו מציאה יצא לבם, דכתיב: "וַיֵּצֵא לִבָּם" (בראשית, מ״ב, כ״ה), אנו שֶׁאִבַּדְנוּ את ר׳ סימון בר זביד — על אחת כמה וכמה! (ברכות, פרק כ׳).

ג. אֶחָד שָׁקוּל כְּנֶגֶד מֵאָה.

כַּד דְּמַךְ ר׳ לוי בר סיסי עָל אֲבוֹי דשמואל וְאַפְטַר עִילוֹי: "סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם" (קהלת, י״ב, י״ג). למה היה לוי בן סיסי דומה? למלך שהיה לו כרם, והיו בו מאה גפנים והיו עושות כל שנה ושנה מאה חָבִיּוֹת של יין, עמד על חמשים, עמד על ארבעים, עמד על שלשים, עמד על עשרים, עמד על עשר, עמד על אחד, והיה עושה מאה חביות של יין; והיה אותו הגפן חביב עליו ככל הכרם כולו. כך היה ר׳ לוי חביב לפני הקב״ה ככל אדם, הדא הוא דכתיב: "כִּי זֶה כָּל הָאָדָם" (שם).

ד. מוֹת עֻלָּא.

עוּלָּא נָחוּתָא הֲוָה אִדְמִיךְ תַּמָּן, שָׁרֵי בָּכֵי. אָמְרִין ליה: "מה לך בָּכֵי? אֲנַן מַסְקִין לָךְ לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל!" אֲמַר לון: "וּמַה הֲנָיָה יֵשׁ לִי? אֲנָא מוֹבֵד מַרְגָּלִיתִי בְּגוֹ אֲרְעָא מְסָאַבְתָּא, לא דומה הַפּוֹלַטָה בחיק אמו לפולטה בחיק נכריה". (כלאים, פרק ט׳).

ב. ארבעה דברים — ארבעה מיני מתכת יש בעולם הנצרכים לתשמישם של בני אדם. כי יש לכסף וכו׳ — כל ארבעת הדברים מפורטים הם בכתובים האלה. אם אבדו — לאיש. יש להן חליפין — אפשר להשיג אחרים תחתם. שמצאו מציאה — את כספם בשקיהם.

ג. אבוי דשמואל — אביו של שמואל. עמד על חמשים — נשארו ממנו רק חמשים.

ד. עולא נחותא — עולא היורד (שנקרא כך לפי שהיה רגיל ללכת ולרדת מא״י לבבל). הוה אידמיך תמן — בא זמנו למות שם (בבבל). שרי בכי — התחיל לבכות. מה לך בכי — מדוע אתה בוכה? אנן מסקין וכו׳ — אנחנו נעלה אותך לא״י. ומה הניה לי — איזו תועלת יש לי בזה. אנא מובד מרגליתי בארעא מסאבתא — אני מאבד את המרגלית שלי (כלומר: אני מוציא את נשמתי) בארץ טמאה. לא דומה וכו׳ — אינו דומה מי שמוציא את נשמתו בחיק אמו (בא״י) למי שמוציאה בארץ זרה.

ה. מות ר׳ מֵאִיר.

רבי מאיר הֲוָה אִדְמִיךְ לֵיה בְּאַסְיָה. אֲמַר: אֵימוּרִין לבני אַרְעָא דישראל: הָא מְשִׁיחֲכוֹן דִּידְכוֹן. אֲפִילו כן אֲמַר לון: יְהַבוּ עַרְסִי עַל גֵּיף יַמָּא. דכתיב: כִּי הוּא עַל יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ (תהלים, כ״ד, ב׳).
(כלאים, פרק ט׳).

ה. הוה אידמיך ליה — בא זמנו למות. באסייה — שם מקום בחוץ לארץ. אימורין וכו׳ — אמרו לבני ארץ ישראל. הא משיחכון דידכון — הנה המשיח שלכם (כלומר: זכרו שרבכם מת בחוץ לארץ והשתדלו להעלותו משם). אפילו כן וכו׳ — ובכל זאת (אעפ״י שקוה שבני א״י יעלוהו ממקום קבורתו) צוה להם לבני אסייא. יהבו ערסי על גיף ימא — שימו את ארוני על חוף הים (על חוף ים התיכון המחבר את א״י עם אסייא. באופן כזה לא יפסק הקשר שבין ר׳ מאיר ובין א״י גם לאחר מותו). כי הוא על ימים יסדה — ולדעתו של ר׳ מאיר נאמר המקרא הזה על א״י המיוסדת על הים.

אַגָּדוֹת הַתַּלְמוּד הַבַּבְלִי

א

הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא

א. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹאֵג בַּלַּיְלָה.

אמר ר׳ יצחק בר׳ שמואל אמר רב: שלשה מִשְׁמָרוֹת הָוֵי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקב״ה ושואג כארי ואומר: אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני מארצם! (ברכות ג׳ ע״א).

ב. הַשְּׁכִינָה מְנַהֶמֶת בֵּין הֶחֳרָבוֹת.

תַּנְיָא: אמר ר׳ יוסי: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. ובא אליהו, זכרונו לברכה, ושמר לי על הפתח וְהִמְתִּין לי עד שֶׁסִּיַּמְתִּי תְּפִלָּתִי. לאחר שֶׁסִּיַּמְתִּי תְּפִלָּתִי אמר לי: שלום עליך, רבי: אמרתי לו: שלום עליך, רבי ומורי! אמר לי: „בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו? אמרתי לו: להתפלל. אמר לי: מפני מה לא התפללת בדרך? אמרתי לו: מִתְיָרֵא הייתי שמא יפסיקוני עוברי דרכים. אמר לי: היה לך להתפלל תפלה קצרה. באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים אלו: למדתי, שאין נכנסים לחורבה, ולמדתי שמתפללין בדרך, ולמדתי שהמתפלל בדרך יתפלל תפלה קצרה. אמר לי: בני, מה קול שמעת בחורבה זו? אמרתי לו: שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת: „אוי לי, שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין עובדי כוכבים ומזלות.

א. שלשה משמרות הוי הלילה — הלילה נחלק לשלשה משמרות, שהמלאכים אומרים בהם שירה לפני הקב״ה, כתה כתה לכל משמר.

ב. תניא — כך נשנה (שנינו). והמתין — וחכה. שסיימתי — שגמרתי. שאין נכנסין לחורבה — מפני הסכנה.

אמר לי: בני, חייך וחיי ראשך! לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך. ולא עוד, אלא שבכל זמן שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין: „אָמֵן יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ", הקב"ה מְנַעְנֵעַ ראשו ואומר: אשרי המלך שֶׁמְּקַלְּסִין אותו בביתו כך. ומה לו לאב שהגלה את בניו לבין העובדי כוכבים ומזלות? ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם! (ברכות, שם).

ג. תְּפִלָּתוֹ שֶׁל הקב"ה.

אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא: מנין שהקב"ה מתפלל? שנאמר וַהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי" (ישעיה, נ"ו, ז'). „תפלתם" לא נאמר אלא בבית „תפלתי", מלמד שהקב"ה מְצַלֵּי. מַאי מְצַלֵּי? אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: יהי רצון מִלְּפָנַי, שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת הרחמים, וְאֶכָּנֵס להם לפנים משורת הדין.

תַּנְיָא: אמר ר' ישמעאל בן אלישע: פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לִפְנַי ולפנים וראיתי אַכַּתְרִיאֵל יָהּ ד' צבאות יושב על כסא רם ונשא: ואמר לי: ישמעאל בני, ברכני! אמרתי לו: רבונו של עולם, יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך, ותתנהג עם בניך במדת הרחמים, ותכנס להם לפנים משורת הדין! וְנִעְנַע לי בראשו. מַאי קָא מַשְׁמַע לָן? שלא תהא ברכת הֶדְיוֹט קלה בעיניך. (ברכות ז', ע"א).

ד. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְהַנְּשָׁמָה.

רב שימי בר עוקבא, וְאָמְרֵי לה: מר עוקבא הֲוָה שְׁכִיחַ קַמֵּיהּ דר' שִׁמְעוֹן בֶּן פַּזִּי וַהֲוָה מְסַדֵּר אַגַּדְתָּא קַמֵּיהּ דר' יהושע בן לוי. א"ל: מאי דכתיב „בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת ד' וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ" (תהלים, ק"ג, א)? א"ל: בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם: צָר צורה

מקלסין – משבחין.

ג. מצלי – מתפלל. מאי מצלי – מה הוא מתפלל. לפנים משורת הדין – שלא אדקדק עמם לדונם לפי חומר הדין. אכתריאל – הוא שמו של הקב"ה. ונענע לי בראשו – כמודה על ברכתי ועונה אמן. מאי קא משמע לן – מה הוא משמיע לנו (מה אנו למדים מן הברכה שברך ר' ישמעאל את הקב"ה?). הדיוט – אדם פשוט.

ד. הוה שכיח קמיה דר' שמעון וכו' – היה רגיל לבוא אצל ר' שמעון בן פזי. והוה מסדר אגדתא וכו' – והיה מסדר דברי אגדה לפני ר' יהושע בן לוי.

על הכותל ואינו יכול לתת בה רוח ונשמה, קְרָבִים ובני מֵעַיִם. והקב"ה אינו כן: צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים וְהַיְנוּ דאמרה חנה: "אין קדוש כד' כי אין בלתך וְאֵין צור כֵּאלֹהֵינוּ" (שמואל א', ב'). מאי "אין צור כאלהינו"? אין צַיָּר כאלהינו. מאי "כי אֵין בלתך"? אמר ר' יהודה בר מְנַסְיָא: אל תִּקְרֵי "כי אין בלתך", אלא "כי אין לְבַלּוֹתְךָ", שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם: בשר ודם, מעשי ידיו מְבַלִּין אותו, והקב"ה — מבלה את מעשיו. אמר ליה: אֲנָא הָכֵי קָא אָמֵינָא לָךְ: הָנֵי ד' "ברכי נפשי" — כנגד מי אֲמָרָן דוד? לא אמרן אלא כנגד הקב"ה וכנגד נשמה. מה הקב"ה מלא כל העולם, אף נשמה מלאה כל הגוף; מה הקב"ה רואה ואינו נראה, אף נשמה רואה ואינה נראית; מה הקב"ה זָן את כל העולם כולו, אף נשמה זנה את כל הגוף; מה הקב"ה טהור, אף נשמה טהורה; מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים, אף נשמה יושבת בחדרי חדרים. יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וִישַׁבֵּחַ למי שיש בו חמשה דברים הללו.

(ברכות י', ע"א).

ה. רַעַשׁ הָאֲדָמָה.

בשעה שהקב"ה זוכר את בניו, שֶׁשְּׁרוּיִם בצער בין עובדי כוכבים ומזלות, כִּבְיָכוֹל מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולם נשמע מסוף העולם ועד סופו וְהַיְנוּ גּוֹהָא. רַב קַטִּינָא אמר: כַּפָּיו סופק זו על גב זו, שנאמר "וְגַם אֲנִי אַכֶּה כַפִּי אֶל כַּפִּי וַהֲנִיחוֹתִי חֲמָתִי" (יחזקאל, כ"א, כ'). ר' נתן אומר: אנחה מתאנח, שנאמר "וַהֲנִיחוֹתִי חֲמָתִי בָּם וְהִנֶּחָמְתִּי" (שם, ה', י"ג). רבנן אָמְרֵי: בועט ברקיע, שנאמר "הֵידָד כְּדֹרְכִים יַעֲנֶה אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ" (ירמיהו, כ"ה, ל'). רב אחא בר יעקב אמר: דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד, שנאמר "כֹּה אָמַר ד' הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי" (ישעיה, ס"ו, א'). יש אומרים: שואג בקולו ומרעיש עולמות, שנאמר "ד' מִמָּרוֹם יִשְׁאָג וגו'" (ירמיהו, כ"ה, א').

(ברכות נ"ט, ע"א).

והיינו — וזהו. מבלין אותו — מאריכין ימים ממנו. אנא הכי קא אמינא לך — אני אומר לך כך (אני מבאר לך את הדברים האלה באופן אחר). הני — אלה.

ה. והיינו גוהא — וזהו (זוהי סבת) רעש האדמה. כפיו סופק — ומאותו הקול מזדעזעת הארץ. והניחותי חמתי בם — אתאנח על חמתי בם. והנחמתי — ואנחם על הרעה שעשיתי להם. דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד — ודחיקה זו מגיעה לארץ, שהיא הדום רגליו של הקב"ה, ומחמת זה היא רועדת.

ו. בַּמָּה עוֹסֵק הקב״ה כָּל הַיּוֹם?

אמר רב יהודה אמר רב: שתים עשרה שעות הָוֵי היום. ג׳ שעות ראשונות יושב הקב״ה ועוסק בתורה; שְׁנִיּוֹת יושב ודָן את כל העולם כוּלוֹ וכוּלֵי. שלישיות יושב הקב״ה וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כנים. (שבת ק״ז, ע״ב).

ב

יִשְׂרָאֵל

א. שָׁלֹשׁ מַתָּנוֹת נָתַן הקב״ה לְיִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי יִסּוּרִים.

תַּנְיָא: ר׳ שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל וכלן לא נְתָנָן אלא על ידי יסורין, ואלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא. תורה מנין? דכתיב „אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ״ וגומר (תהלים, צ״ד, י״ב). ארץ ישראל מנין? דכתיב „וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ד׳ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ״ (דברים, ח׳, ה׳). וּכְתִיב בַּתְרֵיהּ: „כִּי ד׳ אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה״ (שם, שם, ז׳). עולם הבא מנין? דכתיב „כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר״ (משלי, ו׳, כ״ג). תָּנֵי תַּנָּא קַמֵּיהּ דר׳ יוחנן: כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו, מוחלין לו על כל עונותיו. (ברכות ה׳, א׳—ב׳).

ב. לָמָּה נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְרוּחוֹת?

אמר ר׳ יהושע בן לוי: אמר קרא „כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם נְאֻם ד׳״ (זכריה, ב׳, י׳). מַאי קָאָמַר לְהוּ קב״ה לְיִשְׂרָאֵל? אִלֵּימָא הָכָא

ו. מקרני ראמים — מבעלי החיים הגדולים.

א. תני תנא קמיה דר׳ יוחנן — שנה תנא לפני ר׳ יוחנן.

ב. מאי קאמר להו וכו׳ — מה אמר להם הקב״ה. אלימא וכו׳ — אם לאמר שכך אמר: הפיצותי אתכם לארבע רוחות השמים.

קָאָמַר: דְּבַדַּרְתִּינְכוֹ בד׳ רוּחֵי דְעָלְמָא — הַאי ״כארבע״, ״בארבע״ מִבְּעֵי לֵיהּ? אלא הָכֵי קאמר: כשם שאי אפשר לעולם בלי רוחות, כך אי אפשר לעולם בלא ישראל. (תענית ג׳, ע״ב).

ג. אֻמָּה זוֹ מְשׁוּלָה לֶעָפָר וּמְשׁוּלָה לַכּוֹכָבִים.

״כִּי נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו״ (אסתר, ו׳ ז׳)—דרש ר׳ יהודה בר׳ אלעי: שתי נפילות אלו. למה? מלמד, שאמרו לו: אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים. כשהן יורדין — יורדין עד עפר, וכשהן עולין — עולין עד לכוכבים. (מגלה ט״ז, ע״א).

ד. יָאָה עֲנִיּוּתָא לְיִשְׂרָאֵל.

א״ל אליהו לבַר הֵי הֵי, וְאָמְרֵי לה לר׳ אלעזר: מַאי דִּכְתִּיב ״הִנֵּה צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכָסֶף בְּחַרְתִּיךָ בְּכוּר עֹנִי״? (ישעיה, מ״ח, י׳). מלמד, שחזר הקב״ה על כל מדות טובות ליתן לישראל, ולא מצא לישראל מדה טובה אלא עניות. אמר שמואל ואי תימא רב יוסף: הַיְינוּ דְאָמְרֵי אֵינָשֵׁי: יָאָה עֲנִיּוּתָא לְיִשְׂרָאֵל כְּבִרְזָא סֻמָּקָא לְסוּסְיָא חִוָּרָא. (חגיגה ט׳, ע״ב).

ה. יִשְׂרָאֵל עַזִּים שֶׁבָּאוּמוֹת.

תָּנָא מִשְּׁמֵיהּ דרבי מאיר: מפני מה נִתְּנָה תורה לישראל? מפני שעזין הן, שנאמר, ״מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ״ (דברים, ל״ג, ב׳). תנא דבי ר׳ ישמעאל: ״מימינו אש דת למו״ — ראויין הללו ליתן להם דת של אש. אִכָּא דְאָמְרֵי: דתיהם של אלו אש, שאלמלא נִתְּנָה תורה לישראל, אין כל אומה ולשון יכולה לעמוד בפניהם. היינו דאמר ר״ש בן לקיש: שלשה עזין הן: ישראל באומות, כלב בחיות, תרנגול בעופות. ויש אומרים: אף צָלָף באילנות. (ביצה כ״ה, ע״ב).

האי כארבע וכו׳ — אם כן למה נאמר ״כארבע״ הלא צריך היה לאמור בארבע? הכי קאמר — כך אמר. בלא רוחות — לפי שהרוחות מטהרים את האויר. בלא ישראל — שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל.

ג. ואמרי לה — ואחרים אומרים.

ד. ואי תימא — ואם תאמר (ויש אומרים). היינו דאמרי אינשי וכו׳ — זהו שאומרים הבריות: יפה העניות לישראל כרצועת עור אדומה לסוס לבן.

ה. עזים — עזי נפש וקשי עורף, והתורה מתשת את כחם ומכנעת את לבם. דתיהם של אלו אש — אופים ומנהגיהם הם לוהטים כאש. אכא דאמרי — יש אומרים. עזים — קשה לנצח אותם. צלף מין עץ (קאפפערבוים).

ג

אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל

א. חִבַּת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

תְּנוּ רַבָּנָן: לעולם ידור אדם בארץ ישראל, אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחוץ לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בא"י, דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוץ לארץ, דומה כמי שאין לי אלוה, שנאמר: "לָתֵת לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים" (ויקרא, כ"ה, ל"ח). וכי כל שאינו דר בארץ אין לו אלוה? אלא לומר לך: כל הדר בח"ל, כאילו עובד עבודת כוכבים. וכן בדוד הוא אומר: "כִּי גֵרְשׁוּנִי הַיּוֹם מֵהִסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת ד' לֵאמֹר לֵךְ עֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים" (שמואל, א', כ"ו, י"ט) — וכי מי אמר לו לדוד: לך עבוד אלהים אחרים? אלא לומר לך: כל הדר בח"ל כאילו עובד עבודת כוכבים.

רַבִּי זֵירָא הֲוָה קָא מִשְׁתַּמֵּט מִנֵּיהּ דְּרַב יְהוּדָה, דְּבָעֵי לְמֵיסַק לא"י. דאמר רב יהודה: כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה; שנאמר: "בָּבֶלָה יוּבָאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פָּקְדִי אוֹתָם נְאֻם ד'" (ירמיהו, כ"ז, כ"ב).

א"ר אלעזר, כל הדר בא"י שרוי בלא עון, שנאמר "וּבַל יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי הָעָם הַיּוֹשֵׁב בָּהּ נְשֻׂא עָוֹן" (ישעיה, ל"ג, כ"ד). אֲמַר לֵיהּ רבא לרב אַשִׁי: אֲנַן בסובלי חלאים מַתְנֵינַן להּ. אמר ר' ענן כל הקבור בא"י, כאילו קבור תחת המזבח — כתיב הכא "מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי" (שמות, כ', כ"א), וכתיב הָתָם "וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ" דברים, ל"ב, מ"ג). עוּלָא הֲוָה רָגִיל דַּהֲוָה סָלֵיק לא"י. נָח נַפְשֵׁיהּ בח"ל. אָתוּ אֲמַרוּ לֵיהּ לר' אלעזר. אֲמַר: אַנְתְּ עוּלָא "עַל אֲדָמָה

א. תנו רבנן — שנו חכמינו. וכי מי אמר לו לדוד וכו' — אלא מכיון שצריך היה לברוח מא"י, הרי כאלו אמרו לו שילך ויעבוד אלהים אחרים.

הוה קא משתמיט וכו' — היה משתמט מפני ר' יהודה, שרצה (ר' זירא) לעלות לא"י (ורב יהודה היה מוחה בידו).

ובל יאמר שכן — השוכן בא"י אל יאמר חליתי (צר לי), כי העם היושב בה הוא עמוס עון. אנן בסובלי חלאים וכו' — אנו גורסים את הפסוק הזה על סובלי מחלה (ושעור הכתוב יהיה: "ובל יאמר שכן חליתי" — אל ישמח שכני הרע על מחלתי, כי באה עלי למרק את עוני). הוה רגיל וכו' — היה רגיל להיות עולה לא"י. נח נפשיה — מת. אתו וכו' — באו ואמרו לו. אנת — אתה.

טְמֵאָה תָּמוּת" (עמוס, ז׳, י״ז). אמרו לו: ארונו בא. אמר להם: אינו דומה קוֹלַטְתּוֹ מחיים לְקוֹלַטְתּוֹ לְאַחַר מִיתָה. אמר ר׳ יהודה אמר שמואל: כשם שאסור לצאת מא״י לבבל, כך אסור לצאת מבבל לשאר הארצות. רבה ורב יוסף דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְהוּ: אפילו מפומבדיתא לבֵי כובי.

אמר ר׳ יהודה: כל הדר בבבל, כאילו דר בא״י, שנאמר: "הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת בָּבֶל" (זכריה, ב׳, י״א). אמר אביי: נָקְטִינַן — בָּבֶל לָא חָזְיָא חַבְלֵיהּ דמשיח. "וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ" (ישעיה, מ״ב, ה׳). א״ר ירמיהו בר אבא א״ר יוחנן: כל המהלך ד׳ אמות בא״י, מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

אמר ר׳ חייא בר׳ יוסף: עתידין צדיקים שֶׁמְּבַצְבְּצִין ועולין בירושלים, שנאמר "וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ" (תהלים, ע״ב, ט״ז). ואין עיר אלא ירושלים, שנאמר "וְגַנּוֹתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת" (מלכים ב׳, ב׳, ו׳). ואמר ר׳ חייא בר יוסף: עתידין צדיקים, שיעמדו במלבושיהם. קל וחומר מחטה, מה חטה שנקברה ערומה — יוצאת בכמה מלבושין, צדיקים שנקברו במלבושיהם, על אחת כמה וכמה.

רבי זירא כי הֲוָה סָלֵיק לא״י לָא אַשְׁכַּח מַבְּרָא לְמֶעֱבַר, נָקַט בְּמִצְרָא וְקָעָבַר. א״ל הָהוּא מִינָא: עַמָּא פַּזִּיזָא דְקַדְמִתּוּ פֻּמַּיְכוּ לְאֻדְנַיְכוּ! אַכַּתִּי בְּפַזִּיזוּתַיְכוּ קָיְמִתּוּ. אמר לֵיהּ: דּוּכְתָּא דמשה ואהרן לָא זְכוּ לה, אֲנָא מי יֵימַר דְּזָכֵינָא לה? ר׳ אבא מְנַשֵּׁק כֵּיפֵי דְעַכּוֹ. ר׳ חנינא מתקן מַתְקְלֵיהּ. ר׳ חייא בר גַּמְדָּא מִגַּנְדֵּר בְּעַפְרָא. שנאמר: "כִּי רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת אֲבָנֶיהָ וְאֶת עֲפָרָהּ יְחוֹנֵנוּ" (תהלים, ק״ב, ט״ו). (כתובות קי״א, ע״א).

ארונו בא — לקברו בא״י. אינו דומה וכו׳ — אינו דומה מי שהארץ קולטת אותו בעודנו בחיים למי שהארץ קולטת אותו לאחר מותו. כך אסור לצאת מבבל — מפני שהיא מקום תורה. דאמרי תרויהו — שאומרים שניהם. בי כובי — שם מקום מחוץ לפומבדיתא.

הוי ציון וכו׳ — הרי שהכתוב משוה את ציון לבבל ותולה את בבל בציון. נקטינן — קבלה בידינו. בבל וכו׳ — בבל אינה רואה את חבלי המשיח (הצרות שתבאנה בעקבות המשיח).

מבצבצים — מניחים ועולים. במלבושיהם — שהיו לבושים בהם בחייהם.

כי הוה סליק וכו׳—כשעלה לא״י לא מצא מעברה לעבור עליה (את הירדן). נקט וכו׳— אחז בחבל (חבל המתוח על גבי הנהר למעלה, כדי לאחוז בו בשעת ההליכה על הקרש הצר, הנתון על הנהר מעברו האחד עד השני) ועבר. א״ל ההוא מינא וכו׳—אמר לו מין אחד: עם נמהר, שאתם מקדימים את פיכם לאזניכם (שאמרתם בהר סיני: "נעשה ונשמע"), עדיין אתם מחזיקים בפזיזותכם (שאתה נמהר לעבור מבלי לחכות למעברה). דוכתא וכו׳ — המקום שמשה ואהרן לא זכו לו (לבוא אליו), אני, מי יאמר לי, שאזכה לו (אם לא אמהר)? מנשק כיפי דעכו — היה מנשק סלעי העיר עכו (בבואו אליה). מתקן מתקליה — היה מתקן את מכשולי העיר מרוב חבתו לארץ ישראל. מגנדר בעפרא — היה מתגולל בעפר ארץ ישראל.

ד

תּוֹרָה וְתַלְמִידֵי חֲכָמִים

א. תְּנָאִי הִתְנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם מַעֲשֵׂי בְּרֵאשִׁית.

אמר חזקיה: מַאי דִּכְתִיב: „משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה" (תהלים, ע"ו, ט'), אם יראה — למה שקטה? ואם שקטה — למה יראה? אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה. ולמה יראה? כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב „וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי" (בראשית, א' ל"א). — ה"א יתרה למה לי? מלמד, שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשי בראשית ואמר להם: אם ישראל מקבלים את התורה — אתם מתקיימין, ואם לאו — אני מחזיר אתכם לתהו ובהו. (שבת פ"ח, ע"א).

ב. שְׁנֵי הַכְּתָרִים שֶׁל „נַעֲשֶׂה" וְ„נִשְׁמָע".

דרש רבי סִימַאי: בשעה שהקדימו ישראל „נעשה" ל„נשמע" באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל וקשרו לו שני כתרים, אחד כנגד „נעשה" ואחד כנגד „נשמע", וכיון שחטאו ישראל, ירדו ק"כ רבוא מלאכי חַבָּלָה וּפֵרְקוּם, שנאמר „וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב" (שמות, ל"ג, ו'). א"ר חמא בר חנינא: בחורב טענו ובחורב פרקו. בחורב טענו כִּדְאָמְרִינַן, בחורב פרקו — דכתיב „ויתנצלו בני ישראל" וגו'. א"ר יוחנן: וכולן זכה משה וּנְטָלָן, דִּסְמִיךְ לֵיהּ: „וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל" (שם, שם ז'). אמר ר"ל: ועתיד הקב"ה להחזירן לנו, שנאמר „וּפְדוּיֵי ד' יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם" (ישעיה, ל"ה, י'), — שמחה שמעולם על ראשם. אמר ר' אלעזר: בשעה שהקדימו ישראל „נעשה" ל„נשמע", יצתה בת קול ואמרה להם: מי גילה לְבָנַי רז זה שמלאכי השרת

א. מאי דכתיב — מהו שכתוב (מה משמעות הכתוב). בתחלה — קודם שאמרו ישראל „נעשה ונשמע". יראה — שמא לא יקבלוה ויחזור העולם לתהו ובהו. ולבסוף — כשקבלוה. ה"א יתרה — כל ימי היצירה אינם מסומנים בה"א הידיעה (יום ראשון, יום שני וכו'), ורק יום הששי שהיה בגמר היצירה, מסומן בה"א. מלמד שהתנה וכו' — הה"א היתרה שנצטרפה ליום שבו היה גמר מעשה בראשית, בא לרמז ליום הששי בסיון שבו נתנה התורה ולהורות, שמעשה היצירה תלוי בקבלת התורה על ידי ישראל.

ב. שני כתרים — מזיו השכינה. ופרקום — הסירום מעליהם. טענו — חבשו את הכתרים (כי מתוך הכתוב „את עדים מהר חורב" משמע, שקבלו את עדים בהר חורב). דסמיך ליה — שסמוך לו (לכתוב האמור) ומשה יקח — את העדי שהתנצלו בני ישראל. שמעולם — משעת מתן תורה.

משתמשין בו? דכתיב "בָּרְכוּ ד' מַלְאָכָיו גִּבֹּרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ" (תהלים, ק"ג, כ'), — בְּרֵישָׁא "עוֹשֵׂי" וַהֲדַר "לשמע". (שבת, שם).

ג. לָמָּה נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְתַפּוּחַ.

אמר רב חמא בר' חנינא: מאי דכתיב "כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר" (שיר השירים, ב', א') וגו'? למה נמשלו ישראל לתפוח? לומר לך: מה תפוח זה פריו קודם לעליו, אף ישראל הקדימו "נעשה" "לנשמע". (שבת, שם).

ד. דִּבּוּרוֹ שֶׁל הקב"ה עַל הַר סִינַי.

אמר ר' יוחנן: מאי דכתיב: "ד' יִתֶּן אֹמֶר הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב" (תהלים, פ"ח, י"ב)? כל דבור ודבור שיצא מפי הגבורה, נחלק לשבעים לשונות. תני דבי רבי ישמעאל: "וּכְפַטִּישׁ יְפוֹצֵץ סָלַע" (ירמיה, כ"ג, כ"ט) — מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות, אף כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נחלק לשבעים לשונות. אמר ר' חנינא ב"ר פפא: מאי דכתיב "שִׁמְעוּ כִּי נְגִידִים אֲדַבֵּר" (משלי, ח', ו') — למה נמשלו דברי תורה כנגיד? לומר לך: מה נגיד זה יש בו להמית ולהחיות, אף דברי תורה יש בהם להמית ולהחיות. וְהַיְינוּ דאמר רבא: לַמַּיְמִינִים בה — סַמָּא דְחַיֵּי, למשמאילים בה — סַמָּא דְמוֹתָא. דבר אחר: "נגידים" — כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה קושרים לו שני כתרים.

אמר ר' יהושע בן לוי: מאי דכתיב "צְרוֹר הַמֹּר דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין" (שיר השירים, א', י"ג)? אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבונו של עולם אף על פי שמיצר ומימר לי דודי — בין שדי ילין. ואמר ר' יהושע בן

עושי דברו לשמע — מוכנים לעשות קודם שישמעו, שלא כדרך שאר העבדים השומעים תחלה מה שמצוים להם ואח"כ הם ממלאים את המצוה. ברישא — מתחלה. והדר — ואח"כ.

ג. פריו קודם לעליו — חנטת פריו קודמת לחנטת עליו.

ד. צבא רב — היינו כל אומות העולם. נחלק לכמה ניצוצות — הסלע שהפטיש מכה בו נחלק לכמה ניצוצות. נגיד — מנהיג, שר. והיינו דאמר רבא — וזהו שאמר רבא. למיימינים בה — שעוסקים וטרודים בה בכל כחם, כאדם המשתמש ביד ימינו, שהיא עיקר לו. סמא דחיי — סם חיים. למשמאילים בה — שעוסקים בה שלא לשמה, כאדם המשתמש בשמאלו בדרך עראי. קושרים לו — לדבורו של הקב"ה, כי הדבור היה דבר של ממש והיה נראה לעין, כמו שכתוב: "וכל העם רואים את הקולות".

שמיצר ומימר לי דודי — אעפ"י שאוהבי (הוא הקב"ה) הצר והמר לי (המלים "צרור המר" נדרשות מלשון מיצר ומימר) במעשה העגל שנאמר: "הורד עדיך". בין שדי ילין — בכל זאת צוה מיד לעשות משכן וצמצם את שכינתו בין שני בדי הארון.

לוי: מאי דכתיב "לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם" (שם, ה' י"ג)? כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה, נתמלא כל העולם כולו בשמים. וכיון שמדבור ראשון נתמלא, דבור שני להיכן הלך? הוציא הקב"ה רוח מאוצרותיו והיה מעביר ראשון ראשון, שנאמר "שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר" (שם). — אל תקרי "שושנים" אלא "ששונים". ואריב"ל: כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה, יצאת נשמתן של ישראל, שנאמר "נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ" (שם, ה', י'). ומֵאַחַר שמדבור ראשון יצאת נשמתן, דבור שני הֵיאַךְ קבלו? הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים, והחיה אותם, שנאמר "גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ" (תהלים, ס"ח, י'). ואריב"ל: כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה, חזרו ישראל לאחוריהם י"ב מיל והיו מלאכי השרת מְדַדִּין אותם, שנאמר "מַלְאֲכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן (שם, שם, י"ג) — אל תקרי "ידודון" — אלא "יְדַדּוּן". (שבת פ"ב, ע"ב).

ה. מֹשֶׁה וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת.

ואמר ר' יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבונו של עולם! מה לְילוד אשה בינינו? אמר להם: לקבל התורה בא. אמרו לפניו: חֶמְדָּה, שגנוזה לך מששת ימי בראשית, תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם? "מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ" (תהלים, ח' ה'), "ד' אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמָיִם" (שם, שם, ב'). א"ל הקב"ה למשה: החזר להם תשובה. אמר לפניו: רבש"ע! מתיירא אני, שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. א"ל: אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה, שנאמר "מְאַחֵז פְּנֵי כִסֵּה פַּרְשֵׁז עָלָיו עֲנָנוֹ" (איוב, כ"ו, ט'). וא"ר תנחום: מלמד, שפירש שַׁדַּי מזיו שכינתו ועננו עליו. אמר לפניו: רבש"ע! תורה, שאתה נותן לי, מה כתיב בה? "אָנֹכִי ד' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות, כ' ב'). אמר להם: למצרים ירדתם? לפרעה השתעבדתם? תורה למה תְהֵא לכם? — שוב מה כתיב בה? "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים" (שם, שם), בין העובדי

מעביר ראשון — לגן עדן. מור עובר — שהיה הולך ומעבירו. י"ב מיל — זו היתה מדת ארך המחנה שלהם והם חזרו לאחוריהם עד סוף המחנה. מדדין אותם — מדריכים אותם ומסייעים להם להתקרב לאט לאט להר סיני. ידודון — משמע שהם עצמם ידודון. ידדון — שהם מדדין את אחרים.

ה. תנה הודך — תן הדר תורתך על השמים. פירש שדי מזיו — זהו הנוטריקון של "פרשז".

כוכבים אתם שרויים, שעובדין כוכבים? — שוב מה כתיב בה? "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" (שם, שם, ח׳)—כלום אתם עושין מלאכה, שאתם צריכים שבות? — שוב מה כתיב בה? "לא תִשָּׂא" — משא ומתן יש ביניכם? שוב מה כתיב בה? — "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ" (שם, שם, י״ב) — אב ואם יש לכם? שוב מה כתיב בה? — "לא תִרְצָח לא תִנְאָף לא תִגְנֹב" (שם, שם, י״ג)—קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם? מיד הודו לו לקב"ה, שנאמר "ד׳ אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ" (תהלים, ח׳, י׳), ואילו "תנה הודך על השמים" לא כתיב. מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר, שנאמר "עָלִיתָ לַמָּרוֹם, שָׁבִיתָ שֶּׁבִי לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם" (שם, ס״ח, ט׳) —בשכר שקראוך "אדם", לקחת מתנות. ואף מלאך המות מסר לו דבר, שנאמר "וַיִּתֵּן אֶת הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר עַל הָעָם" (במדבר, י״ז, י״ב), ואומר: "וַיַּעֲמֹד בֵּין הַמֵּתִים וְהַחַיִּים וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה" (שם, שם, י״ג). אי לָאו דְּאָמַר לֵיה, מְנָא הֲוָה ידע? (שם פ״ח, פ״ט, ע״א).

ו. הַשָּׂטָן הָלַךְ לְחַפֵּשׂ אֶת הַתּוֹרָה.

ואמר ר׳ יהושע בן לוי: בשעה שירד משה מלפני הקב"ה, בא שטן ואמר לפניו: רבש"ע, תורה הֵיכָן היא? א"ל: נתתיה לארץ. הלך אצל ארץ, אמר לה: תורה היכן היא? א"ל: "אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ" (איוב, כ״ח, כ״ג), וגומר. הלך אצל ים ואמר ליה: "אֵין עִמָּדִי". הלך אצל תהום וא"ל: "אין בי", שנאמר "תְּהוֹם אָמַר לֹא בִי הִיא וְיָם אָמַר אֵין עִמָּדִי" (שם, שם, י״ד). "אֲבַדּוֹן וָמָוֶת אָמְרוּ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שִׁמְעָהּ" (שם, שם, כ״ב). חזר ואמר לפני הקב"ה: חפשתיה בכל הארץ ולא מצאתיה. א"ל: לך אצל בן עמרם. הלך אצל משה ואמר ליה: תורה, שנתן לך הקב"ה, היכן היא? א"ל: וכי מה אני, שנתן לי הקב"ה תורה? א"ל הקב"ה למשה: משה בַּדַּאי אתה? אמר לפניו. רבש"ע? חמדה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום, אחזיק טובה לעצמי? אמר ליה הקב"ה למשה: הואיל ומיעטת את עצמך — תקרא על שמך, שנאמר "זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי" וגו׳ (מלאכי, ג׳, כ״ב).

קנאה יש ביניכם — שאתם באים על ידה לידי רצח? בשכר שקראוך אדם — בשכר החרפה שחרפוך וקראוך "אדם" נוצר מאדמה. מסר לו דבר — את הסוד להקטיר קטרת בשעת המגפה ולעמוד בין המתים ובין החיים. אי לאו דאמר ליה מנא הוה ידע — לולי אמר לו (זאת) מנין היה יודע? (הלא בתורה לא נאמר דבר זה).

ו. בדאי אתה — וכי שקרן אתה? אני אחזיק טובה לעצמי — שאתה נתתיה לי? תקרא וכו׳ — התורה תקרא על שמך, כאילו היא שלך.

א״ר יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום, מָצָאוֹ להקב״ה שהיה קושר כתרים לאותיות. אמר ליה: משה, אין שלום בעירך? אמר לפניו: כלום יש עבד, שנותן שלום לרבו? אמר ליה: היה לך לעזרני. מיד אמר ליה: ״וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ ד׳ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ״ (במדבר, י״ד, י״ז). (שבת שם).

ז. מַתַּן הַתּוֹרָה וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם.

כשנתן הקב״ה תורה לישראל, היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו. וכל מלכי אומות העולם אחזתם רעדה בהיכליהם ואמרו שירה, שנאמר ״וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד״ (תהלים, כ״ט, ט׳). נתקבצו כלם אצל בלעם הרשע ואמרו לו: מה קול ההמון אשר שמענו? שמא מבול בא לעולם? שנאמר ״ד׳ לַמַּבּוּל יָשָׁב״. אמר להן: ״וַיֵּשֶׁב ד׳ מֶלֶךְ לְעוֹלָם״ (שם, שם) — כבר נשבע הקב״ה שאין מביא מבול לעולם. אמרו לו: שמא מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא? שנאמר ״כִּי בָאֵשׁ ד׳ נִשְׁפָּט״ (ישעיה, ס״ו, ט״ז). אמר להם: כבר נשבע, שאינו משחית כל בשר. אלא מה קול ההמון ששמענו? אמר להם: חמדה טובה יש לו להקב״ה בבית גנזיו, גנוזה אצלו מתתקע״ד דורות קודם שנברא העולם, והוא מבקש ליתנה לבניו, שנאמר ״ד׳ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן״ (תהלים, כ״ט, י״א). מיד פתחו כלם ואמרו: ״ד׳ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם״. (זבחים).

ח. אוֹתִיּוֹת הָאָלֶף־בֵּית.

אָמְרֵי לֵיהּ רבנן לר׳ יהושע בן לוי: אֲתוֹ דַרְדְּקֵי הָאִדְּנָא לְבֵי מִדְרְשָׁא וַאֲמַרוּ מִלֵּי דַּאֲפִילּוּ בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן לָא אִתְּמַר כְּוָתַיְהוּ. ״אלף בית״ — אַלֵּף בִּינָה, ״גִימֶל דָּלֶת״—גומל דלים. מַאי טַעֲמָא פְּשִׁיט כַּרְעֵיהּ דְּגִימֶל לְגַבֵּי דָּלֶת? שאין דרכו של גומל חסדים לרוץ אחרי דלים. ומאי טעמא פְּשִׁיט כַּרְעֵיהּ דדלת לגבי גימל? דְּלַמְצִי לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ. ומ״ט מַהֲדַר

אין שלום בעירך — וכי אין נוהגים במקומך לברך איש את רעהו בשלום. היה לך לעזרני — לברכני שאצליח במלאכתי.

ז. וישב ד׳ מלך לעולם — הוא יהיה על בריותיו מלך לעולם ולא ישחיתם. עוז לעמו — ד׳ נותן לעמו את התורה, שהיא מעוזו של ישראל.

ח. אתו דרדקי האידנא לבי מדרשא—באו הילדים עתה לבית המדרש. ואמרו מילי — ואמרו דברים. לא אתמר כותיהו — לא נאמר כמותם. מאי טעמא פשיט כרעיה דגימל לגבי דלית — מפני מה פשוטה רגלו של הגימל כלפי הדלית. דלמצי ליה נפשיה — שהעני ימציא את עצמו לבעל הבית ולא יטריחנו לרוץ אחריו. מהדר

אַפֵּיהּ דדלית מגימל? דְּלִתֵּן לֵיהּ בְּצִנְעָא, כי הֵיכִי דְּלָא לִכְסֵף מִנֵּיהּ. "ה" "ו"—זה שמו של הקב"ה. "ז" "ח" "ט" "י" "כ" "ל"—אם אתה עושה כן, הקב"ה זָן אותך וחָן אותך ומֵטיב לך ונותן לך יְרושה וקושר לך כֶּתֶר לעולם הבא. "מֵם" פתוחה, "מם" סתומה—מאמר פתוח, מאמר סתום. "נון" כפופה "נון" פשוטה—נאמן כפוף, נאמן פשוט "סָמֶך עַיִן" – סְמוֹךְ עניים. לשון אחר: סימנין עֲשֵׂה בתורה וקנה אותה. "פֵּא" כפופה, "פֵּא" פשוטה – פי פתוח, פי סתום. "צָדֵי" כפופה, "צָדֵי" פשוטה – צדיק כפוף, צדיק פשוט. הַיְינוּ נאמן כפוף נאמן פשוט? הוסיף לך הקב"ה כפיפה על כפיפתו. מכאן שֶׁנִּתְּנָה התורה במנוד ראש. "קוף" – קדוש, "רֵיש" – רשע. מַאי טַעֲמָא מַהֲדַר אַפֵּיהּ ד"קוף" מֵ"רֵיש"? שאמר הקב"ה: אין אני יכול להסתכל ברשע. ומאי טעמא מַהֲדַר תָּגֵיהּ דְּקוֹף לְגַבֵּי רֵישׁ? אמר הקב"ה: אם חוזר בו, אני קושר לו כתר דמותי. ומ"ט כַּרְעֵיהּ דקוף תלויה? אִי הָדַר בֵּיהּ לֵיעֹל וְלֵיזוּל בְּהָךְ. מְסַיֵּיעַ ליה לריש לקיש, דְּאָמַר ריש לקיש: מאי דכתיב "אִם לַלֵּצִים הוּא יָלִיץ וְלַעֲנָוִים יִתֶּן חֵן" (משלי, ג', ל"ד)? בא לְטַמֵּא – פותחין לו, בא לְטַהֵר מסייעין אותו. "שין" – שקר, "תיו" – אמת. מאי טעמא שקר מְקָרְבָן מִלֵּיהּ, אמת מְרַחֲקָן מִלֵּיהּ? שִׁקְרָא שְׁכִיחַ, קֻשְׁטָא לא שכיח. ומ"ט שיקרא אַחֲדָא כַּרְעֵיהּ קָאֵי ואמת מְלַבַּן לְבוּנֵי? קוּשְׁטָא קָאֵי, שִׁיקְרָא לא קאי.

(שבת ק"ד, ע"ד).

אפיה דדלית מגימל – מפני מה מסב הדלית פניו מן הגימל? דליתן ליה בצנעא כל היכי דלא ליכסף מניה – שיתן לו (לעני) בסתר כדי שלא יתביש ממנו. ומטיב לך – היינו טי"ת. ירושה – היינו יו"ד. כתר – היינו כ"ף. מאמר פתוח מאמר סתום – יש דברים שאתה רשאי לדרשם ויש דברים הצריכים להיות סתומים וחתומים (כגון "מעשה מרכבה"). נאמן כפוף ונאמן פשוט – אדם כשר צריך להיות כפוף ועני בעולם הזה, וסופו להיות פשוט וזקוף לעולם הבא. סימנין עשה בתורה – עשה סימנין בסדר ההלכות והשמועות כדי שלא תשכח אותן, ואז תרכוש את ידיעתה. פי פתוח ופי סתום – יש שצריך לפתוח את הפה ולדבר, ויש שצריך לסתמו ולשתוק. מכאן – מזה ראיה. במניד ראש – ברתת ועניה יתרה. מאי טעמא מהדר אפיה דקו"ף מרי"ש – מפני מה מפנים פניו של הקו"ף מן הרי"ש? מהדר תגיה דקו"ף לגבי ריש – מוסב התג' (הקו העליון) של הקו"ף לעומת הרי"ש? כרעיה – רגלו. אי הדר ביה ליעול וליזיל בהך – אם הוא חוזר בו (בתשובה), יעלה ויבוא בזה (במחיצתו של הקב"ה). מסייע ליה לריש לקיש – הדבר הזה הוא חזוק לדבר שאמר ריש לקיש. בא ליטמא פותחין לו – מי שרוצה להטמא, ימצא לו את היכלת לעשות זאת. מסייעין איהו – עוזרים לו להשיג את מטרתו. מאי טעמא שקר מקרבן מיליה ואמת מרחקן מיליה – מפני מה האותיות שבמלת "שקר" קרובות הן אשה לרעותה בסדר האל"ף בי"ת, תחת אשר האותיות במלת "אמת" רחוקות הן אשה מרעותה. (זו מתחלת האל"ף בי"ת, זו באמצעיתה וזו בסופה). שיקרא שכיח, קושטא לא שכיח – לפי שהשקר הוא מצוי בכל מקום, תחת אשר האמת אינה מצויה בכל מקום. שיקרא אחדא כרעיה קאי – כל אות שבמלה "שקר" יש לה רק חוד אחד בתחתיה. מלבן לבוני – מרובעת כתבנית לְבֵנָה (שהאל"ף והתי"ו עומדות על שתי רגלים, והמ"ם עומדת על קו מושכב). קושטא קאי שיקרא לא קאי – לפי שהאמת עומדת (יש לה מעמד וקיום) והשקר אינו עומד (אין לו קיום).

4*

ט. בִּשְׁבִיל מָה חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם.

אמר ר׳ יהודה: לֹא חרבה ירושלים, אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, שנאמר "וַיִּהְיוּ מַלְעִיבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִיאָיו עַד עֲלוֹת חֲמַת ד׳ בְּעַמּוֹ עַד לְאֵין מַרְפֵּא" (דברי הימים ב, ל״ו, ט״ז). מאי "עד לאין מרפא"? אמר רב יהודה אמר רב: כל המבזה תלמידי חכמים, אין רפואה למכתו. אמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב "אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וְלִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ" (תהלים, ק״ה, ט״ו)? "אל תגעו במשיחי" — אלה תינוקות של בית רבן, "ולנביאי אל תרעו" — אלה תלמידי חכמים. אמר ריש לקיש משום ר׳ יהודה נשיאה: אין העולם מתקיים אלא משום הבל תינוקות של בית רבן. א״ל רב פפא לאביי: דִּידִי וְדִידָךְ מַאי? אמר ליה: אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא. ואמר ריש לקיש משום ר׳ יהודה נשיאה: אין מְבַטְּלִין תינוקות של בית רבן, אפילו לבנין בית המקדש. ואמר ליה ר״ל לר׳ יהודה נשיאה: כך מקובלני מאבותי — וְאָמְרֵי לה, מאבותיך — כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה. רָבִינָא אמר: מחרימין אותה. ואמר רבא: לא חרבה ירושלים, אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אֲמָנָה, שנאמר "שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַיִם וּרְאוּ נָא וּדְעוּ וגו׳ אִם יֵשׁ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט מְבַקֵּשׁ אֱמוּנָה" (ירמיהו, ה׳, א׳).

(שבת קי״ט, ע״ב).

י. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים וְעַמֵּי הָאָרֶץ.

תַּנְיָא: ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אומר: תלמידי חכמים, כל זמן שמזקינין — חכמה נִתּוֹסֶּפֶת בהם, שנאמר "בִּישִׁישִׁים חָכְמָה וְאֹרֶךְ יָמִים תְּבוּנָה" (איוב, י״ב, י״ב); ועמי הארץ כל זמן שמזקינין — טִפְּשׁוּת נִתּוֹסֶּפֶת בָּהֶן, שנאמר "מֵסִיר שָׂפָה לְנֶאֱמָנִים וְטַעַם זְקֵנִים יִקָּח" (שם, שם, כ׳). (שבת קנ״ב, ע״א).

יא. הַתּוֹרָה מַרְפֵּא לְכָל מַחֲלָה.

אמר ר׳ יהושע בן לוי: המהלך בדרך ואין לו לְוָיָה, יעסוק בתורה, שנאמר "כִּי לִוְיַת חֵן" (משלי, א׳ ט׳). חָשׁ בראשו — יעסוק בתורה,

---

ט. הבל תינוקות של בית רבן — ההבל היוצא מפי התינוקות בשעת למודם בבית הספר. דידי ודידך מאי — וההבל שלי ושלך מה הוא? (כלומר: כלום תלמודנו אנו אינו נחשב למאומה?) הבל שיש בו חטא — הבל פיהם של אנשים באים בימים. שאין בו חטא — של תינוקות. ואמרי לה — ויש אומרים שאמר "מאבותיך" אנשי אמנה — אנשים בעלי אמונה ובטחון.
יא. ואין לו לויה — אין איש מלוה אותו. חש בראשו — מי שראשו כואב עליו.

שנאמר "הֵם לְרֹאשְׁךָ" (שם). חש בגרונו, יעסוק בתורה, שנאמר "וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶיךָ" (שם, שם). חש בבני מעים, יעסוק בתורה, שנאמר "וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ" (שם, ג', י"ח). חש בכל גופו, יעסוק בתורה, שנאמר "וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא". (שם, ד', כ"ב).

אמר רב יהודה בְּרֵיהּ דרב חייא: בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם — אדם נותן לחברו סם יפה לזה וקשה לזה, והקב"ה נותן תורה לישראל — סם חיים לכל גופן, שנאמר "ולכל בשרו מרפא". (עירובין נ"ד, ע"א).

יב. בְּיַד מִי מִתְקַיֵּם תַּלְמוּדוֹ.

א"ר אלעזר: מאי דכתיב "לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם"? (שיר השירים, ה', י"ג). אם מֵשִׂים אדם עצמו כערוגה זו, שהכל דָּשִׁין בה, וּכְבֹשֶׂם זה, שהכל מִתְבַּשְּׂמִין ממנו, תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו — אין תלמודו מתקיים בידו. ואמר ר' אליעזר: מאי דכתיב "לֻחֹת אֶבֶן"? (שמות, ל"א, י"ח). אם משים אדם לחייו כאבן זו, שאינה נִמַּחַת, תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו, אין תלמודו מתקיים בידו. ואמר ר' אלעזר: מאי דכתיב: "מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת" וגו'? (שם, ל"ב, ט"ז). אִלְמָלֵא לא נשתברו לוחות הראשונות, לא נִשְׁתַּכְּחָה תורה מישראל. רב אחא בר יעקב אמר: אין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהן, שנאמר "חרות על הלוחות" — אל תקרי "חָרוּת" אלא "חֵרוּת". אמר רב מַתְּנָא: מאי דכתיב "וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה? (במדבר, כ"א, י"ח). אם משים אדם עצמו כמדבר הזה, שהכל דָּשִׁין בו, תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו, אין תלמודו מתקיים בידו.

אמר רב הונא: מאי דכתיב "חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ בָהּ תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים? (תהלים, ס"ח, י"א). אם משים אדם עצמו כחיה זו, שדורסת ואוכלת,

---

סם יפה וכו' — תרופה, שהיא טובה למחלה זו ורעה למחלה אחרת.

יב. כערוגה שהכל דשין בה — שהוא מתנהג בענוה. שהכל מתבשמין ממנו — שמלמד תורה לאחרים. שאינה נמחת — מחמת דריסת רגלים, כך הוא אינו חושך את לחייו (את פיו) מלחזור על תלמודו ולהורותו לאחרים. לא נשתכחה תורה — כי משמעות של "חרות" היא שהיתה התורה חקוקה בישראל, שלא תשתכח לעולם. אלא חירות — וע"י הלוחות היו ישראל לבני חורין. אם משים אדם עצמו כמדבר — ושעור הכתוב כך הוא: אם האדם כמדבר הוא אז התורה נתונה לו במתנה, לבלי להשתכח ממנו. שדורסת — טורפת ואוכלת — מיד לאחר שטרפה את הבהמה (ולא כדרך בני אדם המבשלים את הבשר ומכינים אותו באופן שינעם להם; וכן גם אם האדם אינו שם לב למאכלו ולהנאת העולם הזה, אז תלמודו מתקיים בידו).

וְאָמְרֵי לה: שֶׁמְּסְרַחַת, ואוכלת, תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו, אין תלמודו מתקיים בידו, ואם עושה אדם כן, הקב"ה עושה לו סעודה בעצמו, שנאמר תכין בטובתך לעני אלהים. (עירובין נ"ד, ע"א).

יג. לָמָּה נִמְשְׁלוּ דִּבְרֵי תוֹרָה.

אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן: מאי דכתיב "נוֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ"? (משלי, כ"ז, י"ח) למה נמשלו דברי תורה כתאנה? אומר לך: מה תאנה זו, כל זמן שאדם ממשמש בה, מוצא בה תאנים, אף דברי תורה, כל זמן שאדם הוגה בהן, מוצא בה טעם.

תנא דבי רב ענן: מאי דכתיב "רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹורוֹת" וגו'? (שופטים, ה', י'). רוכבי אתונות צחורות — אלו תלמידי חכמים, שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה ומבארים אותה כצהרים; "יֹשְׁבֵי עַל מִדִּין" (שם, שם) — שיושבין ודנין דין אמת לאמתו; "הֹלְכֵי" — אלו בעלי מקרא; "עַל דֶּרֶךְ" — אלו בעלי משנה; "שִׂיחוּ" (שם, שם) — אלו בעלי גְמָרָא, שכל שיחתן דברי תורה. (עירובין נ"ד, ע"ב).

יד. בְּמִי תִמָּצֵא הַתּוֹרָה.

מאי דכתיב: "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא"? (דברים, ל', י"ב, י"ג). "לא בשמים היא" — שאם בשמים היא, אתה צריך לעלות אחריה, "ולא מעבר לים היא" — שאם מעבר לים היא, אתה צריך לעבור אחריה. רבא אמר: "לא בשמים היא" — לא תִמָּצֵא במי שֶׁמַּגְבִּיהַּ דעתו עליה כשמים; "ולא מעבר לים היא" — לא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים. ר' יוחנן אמר: "לא בשמים היא" — לא תמצא בְּגַסֵּי הרוח; "ולא מעבר לים היא" — לא תמצא בְּסַחְרָנִים וְלֹא בְתַגָּרִים. (עירובין נ"ה, ע"א).

ואמרי לה — ואחרים אומרים. שמסרחת ואוכלת — מגוללת את הבהמה הטרופה בעפר.

יג. תאנה — עץ התאנה. מוצא בה תאנים — לפי שאין התאנים מתבשלות בבת אחת אלא בזו אחר זו.

יד. שמגביה דעתו עליה, שמרחיב דעתו עליה — שהוא מתגאה בידיעתה. גסי הרוח — בעלי גאוה. בסחרנים ותגרים — בסוחרים הסובבים בעירות ובכרכים (שאינם יושבים בקביעות במקום אחד, ולכן אין להם פנאי לעסוק בתורה).

טו. לִמּוּד הַתּוֹרָה לִשְׁמָהּ וְשֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ.

רבא רָמֵי: כתיב „כִּי גָדוֹל מֵעַל שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ" (תהלים, ק״ח, ה׳), וכתיב „כִּי גָדוֹל עַד שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ" (שם, נ״ז, י״א), הא כיצד? כאן בעושין לשמה, כאן בעושין שלא לשמה. כדרב יהודה אמר רב, דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה הוא בא לשמה. (פסחים נ׳, ע״ב).

טז. חִנּוּךְ הַבָּנִים.

אמר רב יצחק: בְּאוּשָׁא התקינו שֶׁיְּהֵא אדם מתגלגל עם בנו עד י״ב שנה, מכאן והילך יורד עמו לחייו. אִינִי? והא״ל רב לרב שמואל בר שִׁילַת: בְּצִיר מִבַּר שִׁית לא תקבל, בַּר שִׁית קבל וּסְפֵי לֵיהּ כְּתוֹרָא? אִין, סָפֵי לֵיהּ כְּתוֹרָא, מִיהוּ אינו יורד עמו לחייו עד לאחר י״ב שנה. וְאִי בָּעֵית אֵימָא: לא קַשְׁיָא, הָא למקרא, הא למשנה. אמר אביי: אמרה לי אם, בר שִׁית למקרא, בַּר עשר למשנה, בַּר תְּלֵיסַר לְתַעֲנִיתָא מעת לעת, ובתינוקות — בת תְּרֵיסַר. אמר רב קְטִינָא: כל המכניס את בנו פחות מבן שש, רץ אחריו ואינו מגיעו. אִכָּא דְאָמְרֵי: חבריו רָצִין אחריו ואינן מגיעין אותו, וְתַרְוַיְהוּ אִיתִנְהוּ: חֲלִישׁ וּגְמִיר. אִי בָּעֵית אֵימָא: הָא דִּכְחִישׁ, הָא דְּבָרִיא.

„אַשְׁרֵי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֹשֵׂה צְדָקָה בְּכָל עֵת" (תהלים, ק״ו, ג׳) — וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת? דרשו רַבּוֹתֵינוּ שֶׁבְּיַבְנֶה, וְאָמְרֵי לָהּ, רבי אליעזר:

טו. רמי — מקשה מכתוב אחד על משנהו. בעושין לשמה — מקיימים את המצוה לשם המצוה — גדול חסד אלהים מעל השמים. שלא לשמה — אז גדול החסד רק עד לשמים.

טז. מתגלגל עם בנו וגו׳ — מטפל עמו, אם הוא מסרב ללמוד, בנחת ובדברים רכים. יורד עמו לחייו — לייסר אותו קשה. איני — האם כן הוא? רב שמואל בר שילת — שהיה מלמד תינוקות. בציר מבר שית לא תקבל — ילד פחות מבן שש לא תקבל לבית ספרך. ספי ליה כתורא — הלעיטהו תורה כמו שמלעיטים ואובסים את השור (אם כן הרי מוכח, שכבר מבן שש ומעלה כופים את הילד ללמוד תורה בעל כרחו). אין — כן. ספי ליה וכו׳ — המלמד אמנם אובס אותו תורה כשור, אבל אינו יורד וכו׳. ואי בעית אימא — ואם רוצה אתה, אמור. למקרא — מלעיטים אותו בעל כרחו. למשנה — מתגלגלים עמו. בר שית — בן שש. בר תליסר — בן שלש עשרה חייב להתענות ביום צום. תינוקת — ילדה. בת תריסר — צמה כשהיא נעשית בת שתים עשרה, לפי שאינה מחלשת את כחה ללמוד התורה. המכניס את בנו — לבית הספר. רץ אחריו — מתיגע ומשתדל להברותו ולהחלימו. ואינו מגיעו — כי צפוי הוא למות מחולשה. איכא דאמרי — יש אומרים. רצין אחריו — להצליח בתורה כמותו. ותרויהו איתינהו — ושני הדברים האלה ישנם בו. חליש וגמיר — חלש ומלומד כאחת. הא דכחיש — אם הוא חלש ודל בשר, אל יכניסנו. הא דבריא — ואם הוא בריא, יכניסנו, כדי שיצליח הרבה בלמודו.

זה הַזָּן בניו ובנותיו כשהם קטנים. רבי שמעון בן גמליאל אמר: זה המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו וּמַשִּׂיאָן.

"הוֹן וָעֹשֶׁר בְּבֵיתוֹ וְצִדְקָתוֹ עוֹמֶדֶת לָעַד" (שם, קי"ב, ג') – רב הוּנָא ורב חִסְדָּא חד אמר: זה הלומד תורה ומלמדה, וחד אמר: זה הכותב תורה, נביאים וכתובים ומשאילן לאחרים. (כתובות נ', ע"א).

יז. לְמַד תּוֹרָה מֵאַהֲבָה.

תַּנְיָא: "לְאַהֲבָה אֶת ד' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ וּלְדָבְקָה בוֹ" (דברים, ל', כ'). שלא יאמר אדם: אקרא–שיקרוני "חכם", אשנה–שיקראוני "רבי", אשנה–שאהיה זקן ואשב בישיבה; אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבוא, שנאמר "קָשְׁרֵם עַל אֶצְבְּעוֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ" (משלי, ז', ג'), ואומר: "דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וגו'" (שם, ג', י"ז), ואומר: "עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר" (שם, שם, י"ח). רבי אלעזר בן צדיק אומר: עֲשֵׂה דברים לשם פּוֹעֲלָם ודבר בהם לשמם. אל תעשם עטרה להתגדל בה, ואל תעשם קרדום להיות עודר בו. וקל וחומר: ומה בלשצאר שלא נשתמש אלא בכלי הקדש שנעשו כלי חול, נעקר מן העולם, המשתמש בכתרה של תורה – על אחת כמה וכמה! (נדרים ס"ב, ע"א).

יח. כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה יִסּוּרִים בְּדֵלִים הֵימֶנּוּ.

אמר ר' שמעון בן לקיש: כל העוסק בתורה, יסורין בדלים הימנו, שנאמר "וּבְנֵי רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף" (איוב, ה', ז'), ואין "עוף" אלא תורה, שנאמר "הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ" (משלי, כ"ג, ה') ואין "רֶשֶׁף" אלא יסורין, שנאמר "וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף" (דברים, ל"ב, כ"ד). אמר ליה ר' יוחנן: הָא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו, שנאמר "וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ד' אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה" וגו' (שמות, ט"ו, כ"ו). אלא אֵימָא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק – הקב"ה מביא עליו יסורין מכוֹעָרִין וְעוֹכְרִין אותו.

כשהם קטנים – שהוא דואג להם ומטפל בהם תמיד. הון ועושר בביתו – אין ממונו כלה מביתו ואף על פי כן צדקתו עומדת לעד. הלומד תורה ומלמדה – התורה מתקיימת בידו וצדקתו עומדת לעד על שטרח ולמדה לאחרים. הכותב תורה וכו' – הספרים אינם כלים וצדקתו עומדת לעד.

יז. אקרא – אלמד מקרא. אשנה – אלמד משנה. לשם פעלם – לשם מי שעשה אותם.

יח. הא אפילו תינוקות וכו' – הלא אפילו הילדים שלא למדו ספר איוב, אלא רק את החומש יודעים זאת, שהתורה מגינה על האדם. אם שמוע תשמע וגו' – "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך". אימא – אני אמר. עוכרים – משחיתים.

שנאמר „נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר", וְאֵין „טוֹב" אלא תורה, שנאמר „כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם" (משלי, ד׳, ב׳). אמר ר׳ זֵירָא, וְאִיתֵּימָא ר׳ חנינא בר פפא: בא וראה, שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם – אדם מוכר חפץ לחברו, מוכר עצב ולוקח שמח. אבל הקב״ה אינו כן, נתן תורה לישראל ושמח, שנאמר „כי לקח טוב נתתי לכם" וגו׳. אמר רבא אמר רב הונא וְאִיתֵּימָא רב חסדא: אם רואה אדם שיסורין באין עליו, יְפַשְׁפֵּשׁ במעשיו, שנאמר „נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה" (איכה, ג׳, מ׳). פִּשְׁפֵּשׁ ומצא, יעשה תשובה, שנאמר „וְנָשׁוּבָה עד ד׳" (שם, שם). פשפש ולא מצא – יתלה בבטול תורה, שנאמר „אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ" (תהלים, צ״ד, י״ב). אם תלה ולא מצא, בְּיָדוּעַ שיסורין של אהבה הן, שנאמר „כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ד׳ יוֹכִיחַ" (משלי, ג׳, י״ב). אמר רבא, אמר רב־סחורה, אמר רב הונא: כל שהקב״ה חפץ בו – מדכאו ביסורין, שנאמר „וַד׳ חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי" (ישעיה, נ״ג, י׳). יכול אפילו לא קבלן מאהבה? תלמוד לומר „אִם תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ" (שם, שם), מה אשם – לדעת, אף יסורין לדעת. ואם קבלם (עליו מאהבה), מה שכרו? „יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים" (שם, שם), ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו, שנאמר „וְחֵפֶץ ד׳ בְּיָדוֹ יִצְלָח". (ברכות ה׳, ע״א).

יט. שָׁלֹשׁ מַתָּנוֹת נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל עַל־יְדֵי יִסּוּרִין.

תניא. ר׳ שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות (טובות) נתן הקב״ה לישראל וכלם לא נתנן אלא על ידי יסורין, ואלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם־הבא. (ברכות ה׳, ע״א).

החשיתי מטוב – נדמיתי ולא הגיתי בתורה (הקרויה „טוב"). וכאבי נעכר – אז מכתי עכורה. ואיתימא – ואם אומר אתה (כלומר: ויש אומרים). יפשפש – יבדוק ויבקר את מעשיו, שמא חטא. יתלה בבטול תורה – יתלה את היסורים שבאו עליו בזה שבטל מן התורה. אשרי הגבר אשר תיסרנו וכו׳ – בשביל היסורים צריך אדם לבוא לידי תלמוד תורה. בידוע – הדבר ברור. יסורין של אהבה – הקב״ה מיסרו בעולם הזה על לא עון, כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מזכויותיו. וד׳ חפץ דכאו החלי – מי שהקב״ה חפץ בו, הוא מחלה אותו ביסורים. אף יסורים לדעת – שהוא צריך לקבלם מדעת ובאהבה.

ה

צְדָקָה וּגְמִילוּת חֲסָדִים

א. צְדָקָה וּגְמִילוּת חֲסָדִים.

אמר ר׳ אלעזר: גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות, שנאמר "עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לד׳ מִזָּבַח" (משלי, כ״א, ג׳). א״ר אלעזר: גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, שנאמר "זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה קִצְרוּ לְפִי חֶסֶד" (הושע, י׳, י״ב) – אם אדם זורע — ספק אוכל, ספק אינו אוכל, אם אדם קוצר, ודאי אוכל. ואמר ר׳ אלעזר: אין הצדקה מִשְׁתַּלֶּמֶת אלא לפי גמילות חסדים שבה, שנאמר "זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד".

תָּנוּ רבנן: בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה: שהצדקה בממונו, גמילות חסדים בין בממונו בין בגופו; צדקה — לעניים, גמילות חסדים—בין לעניים בין לעשירים, צדקה—לחיים, גמילות חסדים— בין לחיים בין למתים. אמר ר׳ אלעזר: כל העושה צדקה ומשפט, כאילו מילא כל העולם כולו חסד, שנאמר "אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד ד׳ מָלְאָה הָאָרֶץ" (תהלים, ל״ה, ג׳). שמא תאמר: כל הבא לקפוץ — קופץ, תלמוד לומר: "מַה יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים". (תהלים, ל״ו, ח׳). (סוכה מ״ט, ע״ב).

ב. מַעֲשֵׂי צְדָקָה.

תָּנוּ רבנן: "דֵּי מַחְסֹרוֹ" — אתה מְצֻוֶּה עליו לְפַרְנְסוֹ ואי אתה מצווה עליו לְעַשְּׁרוֹ. "אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ" (דברים, ט״ו, ח׳) — אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הִלֵּל הזקן, שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו, ורץ לפניו ג׳ מלין. (כתובות ס״ז, ע״ב).

א. מזבח — השם "זבח" כולל את כל הקרבנות למיניהם. זרעו לכם לצדקה וגו׳ — הכתוב קרא את הצדקה בשם "זריעה" ואת החסד בשם קצירה, והן הקצירה טובה מן הזריעה, ככל שהוא הולך ומפרש. ספק אינו אוכל — שמא לא יצמח הזרע, או שמא ישחת. משתלמת — מקבלת שלומים. לפי גמילות החסדים שבה — לפי רוב החסד והטוב שבעל הצדקה עושה במעשה צדקתו לעני ועד כמה הוא דואג לו וטורח בו. זרעו לכם לצדקה — הצדקה היא הזריעה, שאדם זורע, כדי לקצור (לקבל שכר). קצרו לפי חסד — אבל את השכר תקבלו לפי החסד שבצדקה. בין בגופו ובין בממונו — כגון המטפל בקבורת המת ומספידו, המשמח חתן וכלה וכיוצא באלה. כל הבא לקפוץ — כלומר: לעשות צדקה וחסד. קופץ — משיג את חפצו ומוצא לו את האנשים ההגונים לעשות עמם צדקה. מה יקר חסדך — יקר הוא החסד ואינו מצוי וצריך להתיגע ולרדוף אחריו, כדי לזכות ולמצא את העניים המהוגנים.

ג. בִּקּוּר חוֹלִים.

א״ר שמעון בן לקיש: רמז לבקור חולים מן התורה מנין? דכתיב: „אִם כְּמוֹת כָּל הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא ד׳ שְׁלָחָנִי" (במדבר, ט״ז, כ״ט). מאי משמע? אמר רבא: „אם כמות כל האדם ימותון אלה" — שהם חולים ומוטלים על מטותיהם ובני אדם מבקרים אותם, מה הבריות אומרים? לא ד׳ שלחני לזה?

תַּנְיָא: בקור חולים אין לו שיעור. מאי „אין לו שיעור"? סבר רב יוסף לְמֵימַר: „אין שיעור למתן שכרו". א״ל אביי: וכל המצות מי יש שיעור למתן שכרן? והא תנן: הוה זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות? אלא אמר אביי: אפילו גדול אצל קטן. רבא אמר: אפילו מאה פעמים ביום. א״ר אחא בר חנינא: כל המבקר את החולה, נוטל אחד מששים מִצַּעֲרוֹ. מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא שחלה ולא נכנסו חכמים לבקרו. ונכנס ר׳ עקיבא לבקרו. ובשביל שֶׁכִּבֵּד וְרִבֵּץ לפניו, חיה. א״ל: רבי! החייתני. יצא ר׳ עקיבא ודרש: כל שאינו מבקר את החולה, כאילו שופך דמים. כי אֲתָא רב דִּימִי, אמר: כל המבקר את החולה, גורם לו שיחיה, וכל שאינו מבקר את החולה, גורם לו שימות. מַאי גְּרָמָא? אִילֵימָא כל המבקר את החולה, מבקש עליו רחמים שיחיה, ושאינו מבקר את החולה, מבקש עליו רחמים שימות? „שימות" — סָלְקָא דַּעְתָּךְ? אלא: כל שאינו מבקר את החולה, אין מבקש עליו רחמים לא שיחיה ולא שימות. (נדרים מ׳, ע״א).

ד. רַבִּי מְפַרְנֵס רְעֵבִים בִּשְׁנַת בַּצֹּרֶת.

רבי פתח אוצרות בשנת בצורת ואמר: „יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד, בעלי הלכה, בעלי הגדות, אבל עמי הארץ אל יכנסו". דחק יונתן בן עמרם ונכנס. א״ל: „רבי, פרנסני!" א״ל: בני, קָרִיתָ? א״ל:

ג. **ובני אדם מבקרים אותם** — זוהי משמעות הדברים „ופקודת כל האדם" וגו׳, כלומר: בני האדם באים לפקוד אותם. **שלחני לזה** — לבקרו. **והא תנן** — והלא שנינו במשנה. **סבר רב יוסף למימר** — דמה רב יוסף לומר. **גדול אצל קטן** — אדם גדול חייב לבקר חולה, שהוא פחות ערך ממנו. **כבד** — טאטא את החצר. **רבץ** — זרק מים על הקרקע, שלא יעלה אבק. **מאי גרמא** — מה הוא הגרם, במה הוא גורם לו למות? **אלימא** — אם לומר. **שימות סלקא דעתך** — איך עולה על דעתך, שהוא מבקש עליו שימות? **ולא שימות** — כלומר: אלמלי בקש עליו שיחיה, אפשר שתפלתו היתה נשמעת, ומתוך שלא בקש עליו רחמים, גרם לו שימות.

ד. **אוצרות** — אוצרות התבואה שלו. **יכנסו** — להתפרנס. **קרית** — למדת מקרא?

„לאו". א"ל: „שָׁנִיתָ"? א"ל: „לאו". א"ל: „אם כן במה אפרנסך?" א"ל: „פרנסני ככלב, פרנסני כעורב". פִּרְנְסוֹ. לאחר שיצא, יָתֵיב רבי וְקָא מִצְטַעֵר, אמר: „אוי לי, שנתתי פִּתִּי לעם הארץ!" אמר לפניו ר"ש בר רבי: „שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא, שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה מימיו?" בדקו אחריו ומצאו. אמר רבי: יכנסו הכל. רבי לְטַעֲמֵיהּ, דאמר רבי: אין פּוּרְעָנוּת באה לעולם, אלא בשביל עמי הארץ. (בבא בתרא ח', ע"א).

ה. חוֹבַת הַצְּדָקָה.

אמר ר' אלעזר: גדול הַמְעַשֶּׂה יותר מן העושה, שנאמר „וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבֹדַת הַצְּדָקָה הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד עוֹלָם" (ישעיה, ל"ב, י"ז).

וא"ר אלעזר: בזמן שבהמ"ק קיים, אדם נותן שקלו וּמִתְכַּפֵּר לו, ועכשיו שאין בהמ"ק קיים, אם עושין צדקה — מוּטָב, ואם לאו, באין עובדי כוכבים ונוטלין אותה בזרוע.

אמר רבא: האי מִלְּתָא אִשְׁתַּעִי לי עוּלָא מִשְּׁמֵיהּ דר' אלעזר. מאי דכתיב „וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן"? (ישעיה, נ"ט, י"ז) לומר לך: מה שריון זה — כל קליפה וקליפה מִצְטָרֶפֶת לשריון גדול, אף צדקה — כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. ר' חנינא אמר — מֵהָכָא: „וּכְבֶגֶד עִדִּים כָּל צִדְקוֹתֵינוּ" (שם, ס"ד, ה'). מה בגד זה — כל נִימָא ונימא מצטרפת לבגד גדול, אף צדקה — כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול.

א"ר אלעזר: גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבנו, דאילו במשה רבנו כתיב „כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה" (דברים ט', י"ט), ואילו בעושי צדקה כתיב „מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה אָף" (משלי, כ"א, י"ד). וא"ר יצחק: כל הנותן פרוטה לעני, מתברך בשש ברכות, וְהַמְּפַיְּסוֹ בדברים מתברך בי"א ברכות. הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות — דכתיב: „הֲלֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת כִּי תִרְאֶה עָרֹם וגו' אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד ד' יַאַסְפֶךָ אָז תִּקְרָא וד' יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע

שנית — למדת משנה? במה אפרנסך — במה זכותך, כי אפרנסך? ככלב וכעורב — כמו שהקב"ה חומל על הכלב ועל העורב ומפרנסם, כך פרנסני גם אותי. יתיב וכו' — ישב רבי והיה מצטער. לטעמיה — לטעמו.

ה' הַמְעַשֶּׂה — המעורר את אחרים לעשות צדקה. והיה מעשה הצדקה וגו' — המעשה את הצדקה יהיה גמולו שלום (הקיים ומתמיד לעולם) והעושה את עבודת הצדקה יהיה גמולו השקט ובטח (שאינו אלא קצת רווחה). האי מלתא וכו' — את הדבר הזה אמר לי עולא משמו של ר' אליעזר. כל קליפה וקליפה — קשקשות השריון. נימא — חוט.

וְיֹאמַר הִנֵּנִי" (ישעיה, נ״ח, ז׳—ט׳). והמפיסו בדברים מתברך בי״א ברכות — דכתיב "וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ כַּצָּהֳרָיִם וְנָחֲךָ ד׳ תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וגו׳ וּבָנוּ מִמְּךָ חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר וָדוֹר תְּקוֹמֵם" וגו׳ (שם, שם, י״ב).

וא״ר יצחק: מאי דכתיב "רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד"? (משלי, כ״א, כ״א) משום דרודף צדקה ימצא צדקה? אלא לומר לך: כל הרודף צדקה — הקב״ה ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה. רב נחמן בר יצחק אמר: הקב״ה ממציא לו בני אדם המהוגנים, לעשות להן צדקה, כדי לקבל עליהם שכרו. ר׳ יהושע בן לוי אומר: כל הרגיל לעשות צדקה, זוכה לבנים בעלי חכמה, בעלי עושר, בעלי הגדה. בעלי חכמה — דכתיב "יִמְצָא חַיִּים"; בעלי עושר — דכתיב "צְדָקָה"; בעלי הגדה — דכתיב "וכבוד", כתיב הכא "וכבוד" וכתיב התם "כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ" (משלי, ג׳, ל״ה).

תַּנְיָא: היה ר׳ מאיר אומר: יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך: אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסן? אמור לו: כדי שניצול אנו בהם מדינה של גיהנום. וזו שאלה שאל טוּרְנוּס רוּפוּס הרשע את ר׳ עקיבא: אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסן? א״ל: מפני שניצול אנו בהם מדינה של גיהנם. א״ל: אַדְּרַבָּה, זו שמחייבתן לגיהנם. אמשול לך משל: למה הדבר דומה? למלך בשר ודם, שכעס על עבדו וַחֲבָשׁוֹ בבית האסורים, צוה עליו, שלא להאכילו ושלא להשקותו. והלך אדם אחד והאכילהו והשקהו. לִכְשֶׁשָּׁמַע המלך, לא כועס עליו? ואתם קרויים עבדים, דכתיב: "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים" (ויקרא, כ״ה, נ״ה). א״ל ר׳ עקיבא: אמשול לך משל. למה״ד? למלך, שכעס על בנו וַחֲבָשׁוֹ בבית האסורים וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו. והלך אדם אחד והאכילו והשקהו. לכששמע המלך, מְשַׁגֵּר לו דורון. ואנו קרויים בנים, שנאמר "בָּנִים אַתֶּם לד׳ אֱלֹהֵיכֶם" (דברים, י״ד, א׳). א״ל: אתם קרויים בנים וקרויים עבדים. בזמן שאתם עושים רצונו של מקום, אתם קרויים בנים, ובזמן שאין אתם עושים

המפייסו בדברים — המדבר אליו דברים נחומים. ותפק לרעב נפשך — תוציא לרעב נפשך, כלומר: תדבר אליו דברים היוצאים מן הנפש.

ימצא צדקה — משמע שגמול צדקתו הוא שסופו להצטרך לקבל בעצמו. המהוגנים — הכשרים. ימצא חיים — ובחכמה כתוב "כי מוצאו מצא חיים". כבוד חכמים ינחלו — הם בעלי ההגדה, המכובדים על הבריות, לפי שהם מושכים את הלבבות בדרשותיהם.

ותבשו — ואסרו. משגר לו דורון — שולח לו מתנה.

רצונו של מקום אתם קרויים עבדים; ועכשיו אין אתם עושים רצונו של מקום! א"ל: הרי הוא אומר "הֲלֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת" (ישעיה, נ"ח, ז'). אֵימָתַי "ועניים מרודים תביא בית"? הָאִידָנָא; וְקָאָמַר "הלא פרס לרעב לחמך".

עשרה דברים קשים נבראו בעולם: הר קשה, ברזל מְחַתְּכוֹ; ברזל קשה, אור מְפַעְפְּעוֹ; אור קשה, מים מכבין אותו; מים קשים, עבים סובלים אותן; עבים קשים, רוח מפזרתן; רוח קשה, גוף סובלו; גוף קשה, פחד שוברו; פחד קשה, יין מְפִיגוֹ; יין קשה, שֵׁינָה מְפַכַּחְתּוֹ; ומיתה קשה מכולם — וצדקה מצלת מן המיתה, שנאמר "וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת" (משלי, י', ב').

דרש ר' דוֹסְתָּאי בר' יַנַּאי: בוא וראה, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם: אדם מביא דורון גדול למלך, ספק מקבלים אותו ממנו, ספק אין מקבלים אותו ממנו; ואם תמצא לומר, מקבלים אותו ממנו — ספק רואה פני המלך, ספק אינו רואה פני המלך, והקב"ה אינו כן: אדם נותן פרוטה לעני — זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר "אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ" (תהלים, י"ז, ט"ו).

אמר ר' יוחנן: מאי דכתיב "מַלְוֵה ד' חוֹנֵן דָּל"? (משלי, י"ט, י"ז). אלמלא מקרא כתוב, אי אפשר לאומרו — כִּבְיָכוֹל "עבד לוה לאיש מלוה"!

תַּנְיָא: אמרו עליו על בנימין הצדיק, שהיה מְמוּנֶּה על קופה של צדקה, פעם אחת באתה אשה לפניו בשני בצורת, אמרה לו: רבי פרנסני. אמר לה: העבודה, אין בקופה של צדקה כלום. אמרה לו: רבי, אם אין אתה מפרנסני, הרי אשה ושבעה בניה מתים. עמד ופרנסה משלו. לימים חלה בנימין הצדיק ונטה למות. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבש"ע! אתה אמרת "כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא", ובנימין הצדיק, שהחיה אשה ושבעה בניה, ימות בשנים מועטות הללו? מיד קרעו לו גזר דינו. תָּנָא: הוסיפו לו על שניו כ"ב שנים.

(בבא בתרא ט', י', י"א).

האידנא — עתה. אור — אש. מפעפעו — מרככו. מפיגו — משביחו. כביכול — כאילו אפשר לומר על הקב"ה. מלוה ד' חונן דל — החונן דלים נעשה מלוה להקב"ה וכתיב בלוה "עבד לוה לאיש מלוה".
בשנים מועטות הללו — בעודנו רך בשנים.

שַׁבָּת וּמוֹעֲדִים

א. שַׁבָּת מַתָּנָה טוֹבָה לְיִשְׂרָאֵל.

אמר רבא בר מְחַסְיָא. אמר רב חמא בר גוּרְיָא. אמר רב: הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו. שנאמר "לָדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדִּשְׁכֶם" (שמות. ל"א, י"ג). תַּנְיָא נַמִּי הָכִי. "לדעת כי אני ה' מקדשכם" — אמר ליה הקדוש־ברוך־הוא למשה: מתנה טובה יש לי בבית גְּנָזַי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל. לך והודיעם.

ב. שְׁמִירַת הַשַּׁבָּת.

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המשמר שבת כהלכתו. אפילו עובד כוכבים כאנוש — מוחלין לו. שנאמר "אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹּאת וגו' שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ" (ישעיה, נ"ו ב'). — אל תקרי "מֵחַלְּלוֹ" אלא "מָחוּל לוֹ". אמר ר' יהודה אמר רב: אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה. לא שלטה בהם אומה ולשון. שנאמר "וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ" (שמות, ט"ז, כ"ו). וכתיב בתריה "וַיָּבֹא עֲמָלֵק" (שם, י"ז, ח'). אמר ר' יוחנן משום רבן שמעון בן יוחאי: אלמלי משמרים ישראל שתי שבתות כהלכתן. מיד נִגְאָלִים. שנאמר. "כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי". (ישעיה, נ"ו, ד'). וכתיב בָּתְרֵיהּ "וַהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי" וגו' (שם, שם ז').

ג. יוֹסֵף מוֹקִיר שַׁבָּת.

יוֹסֵף מוֹקִיר שַׁבֵּי הֲוָה הָהוּא גוֹי בְּשֵׁבָבוּתֵיהּ דַּהֲווֹ נְפִישֵׁי נִכְסֵיהּ טוּבָא. אֲמַרוּ לֵיהּ כַּלְדָּאֵי: כֻּלְּהוֹ נִכְסֵיהּ יוֹסֵף מוֹקִיר שַׁבֵּי אָכֵל לְהוֹ. אֲזַל זַבְּנִנְהוֹ לְכֻלְּהוֹ נִכְסֵי. זְבַן בְּהוֹ מַרְגְּנִיתָא. אוֹתְבַהּ בִּסְיָנֵיהּ. בַּהֲדֵי דְקָא עֲבַר מַבְּרָא

א. צריך להודיעו — שהוא נותן לו במתנה. כדי לְפַייסו בדברים. שלא יבוש לקבלה. תניא נמי הכי — נשנה (נאמר) בבריתא גם כן כך. בבית גנזי — בבית אוצרותי.

ב. כאנוש — כדורו של אנוש. שאז התחילו לעבוד עבודת כוכבים. בתריה — לאחריו (אחר הפרשה הזאת). שבתותי — הינו לא פחות משתי שבתות.

ג. מוקיר שבי — מכבד את השבתות. הוה ההוא וכו' — היה נכרי אחד בשכנותו. דהוו נפישי נכסי טובא — שנכסיו היו מרובים מאד. אמרו ליה וכו' — אמרו לו (לאותו הנכרי) הכלדיים (החוזים בכוכבים): כל הנכסים (שלך) יוסף מוקיר שבת יאכלם. אזל זבנינהו וכו' — הלך ומכר את כל הנכסים וקנה בהם (במחירם) מרגלית. אותבה בסייניה — קבע אותה בכובעו. בהדי

אַפְרַחֵיהּ זִיקָא, שַׁדְיֵהּ בְּמַיָּא; בַּלְעֵיהּ כַּוְרָא, אַסְּקוּהַ, אַיְתוּהַ אַפַּנְיָא דְמַעֲלֵי שַׁבְּתָא, אָמְרֵי: מַאן זָבֵן כִּי הַשְׁתָּא? אֲמַרוּ לְהוּ: זִילוּ אַמְטְיוּהַ לְגַבֵּי יוסף מוֹקִיר שַׁבֵּי, דִּרְגִיל דְּזָבֵן. אַמְטְיוּהַ נִיהֲלֵיהּ; זַבְנֵיהּ, קַרְעֵיהּ, אַשְׁכַּח בֵּיהּ מַרְגְּנִיתָא, זַבְנֵיהּ בִּתְלֵיסַר עִלְיָתָא דְדִינְרֵי דְדַהֲבָא. פְּגַע בֵּיהּ הַהוּא סָבָא, אֲמַר: מַאן דְיָזֵיף שַׁבְּתָא – פָּרְעֵיהּ שַׁבְּתָא. (שבת קי״ט, ע״א).

ד. שְׂכָרוֹ שֶׁל כִּבּוּד שַׁבָּת.

בָּעֵי מִנֵּיהּ רבי מרבי ישמעאל ברבי יוסי: עשירים שבארץ־ישראל במה הם זוכים? אמר ליה: בשביל שֶׁמְעַשְּׂרִין, שנאמר "עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר" (דברים, י״ד, כ״ב) – עשר בשביל שֶׁתִּתְעַשֵּׁר. שֶׁבְּבָבֶל במה הן זוכין? א״ל: בשביל שמכבדין את התורה. ושבשאר הארצות במה הן זוכין? א״ל: בשביל שמכבדין את השבת, דאמר ר׳ חייא בר אבא: פעם נִתְאָרַחְתִּי אצל בעל הבית בְּלוֹדְקְיָה והביאו לפניו שלחן של זהב מַשּׂוּי ששה עשר בני אדם וששה עשר שלשלאות של כסף קבועות בו וקערות וכוסות וקִיתּוֹנוֹת וצלוחיות קבועות בו ועליו כל מיני מגדים ובשמים. וכשמניחין אותו, אומרים: "לַד׳ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ" וגו׳ (תהלים, כ״ד, א׳), וכשמסלקים, אומרים: "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַד׳ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם" (שם, קט״ו, ט״ז). אמרתי לו: בני, במה זכית לכך? א״ל: קַצָּב הייתי וכל בהמה שהיתה נאה, אמרתי: תהא זו לשבת. אמרתי לו: אשריך שזכית וברוך המקום שֶׁזִּכְּךָ לְכָךְ.

(שבת קי״ט, ע״ב).

ה. תַּבְלִין שֶׁל שַׁבָּת.

א״ל קיסר לר׳ שמעון בן חנניא: מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף? א״ל: תבלין אחד יש לנו ושבת שמו, שאנו מטילין לתוכו וריחו

דקא עבר וכו׳ — כשעבר על גשר, הפריחה אותו (את כובעו) רוח סערה והשליכה אותו אל תוך המים. בלעיה כורא — בלע אותו (את המרגלית) דג. אסקוה וכו׳ — העלוהו (צדו הדייגים את הדג) והביאוהו בערב שבת. אמרי מאן זבין וכו׳ — אמרו (הדייגים): מי יקנה עתה? (את הדג). אמרו להו וכו׳ — השיבו להם: לכו והביאוהו אל יוסף מוקיר שבת, שהוא רגיל לקנות (דגים לשבת). אמטיוה וכו׳ — הביאו לו (את הדג) והוא קנהו ויקרעהו וימצא בו את המרגלית. זבניה וכו׳ — מכר את המרגלית בשלש עשרה עליות (מדות) דינרי זהב. פגע ביה — פגע בו. ההוא סבא — זקן אחד. מאן דיזיף וכו׳ — מי שמלוה לשבת — השבת משלמת לו (כלומר: המרבה בהוצאות לשבת, תשלם לו השבת את שכרו).

ד׳ במה הם זוכים — לעושר גדול שכזה. קיתונות — כלי שתיה. לד׳ הארץ ומלואה — שאין אנו רשאים ליהנות עד שנברך שמו על הלחם. והארץ נתן לבני אדם — על ידי מתנתו נהנינו מן הטובה הזאת. קצב — מוכר בשר.

ה׳ תבלין — מיני צמחים שנותנים אותם אל תוך התבשיל, כדי להוסיף לו טעם.

נודף. א״ל: תן לנו הֵימֶנּוּ. א״ל: כל המשמר את השבת, מועיל לו, ושאינו משמר את השבת אינו מועיל לו. (שם).

ו. תְּפִלַּת ״וַיְכֻלּוּ״ בְּעֶרֶב שַׁבָּת.

אמר רב המנונא: כל המתפלל בערב שבת ואומר ״וַיְכֻלּוּ״, מעלה עליו הכתוב, כאילו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית, שנאמר ״ויכלו״ — אל תקרי ״וַיְכֻלּוּ״ אלא ״וַיְכַלּוּ״. א״ר אליעזר: מנין שהדבור כמעשה? שנאמר ״בִּדְבַר ה׳ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ״ (תהלים, ל״ג, ו׳). אמר רב חסדא אמר מר עוּקְבָא: כל המתפלל בערב שבת ואומר ״וַיְכֻלּוּ״, שני מלאכי־השרת מְלַוִּין לו לאדם ומניחין ידיהם על ראשו ואומרים לו: ״וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר״ (ישעיה, ו׳, ז׳). (שבת קי״ט, ע״ב).

ז. שְׁנֵי מַלְאָכִים מְלַוִּים לְאָדָם בְּעֶרֶב שַׁבָּת.

תַּנְיָא — ר׳ יוסי בר׳ יהודה אומר: שני מלאכי השרת מְלַוִּין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע. וכשבא לביתו ומצא נר דולק ושלחן ערוך ומטתו מֻצַּעַת, מלאך טוב אומר: יהי רצון, שתהא לשבת אחרת כך! ומלאך רע עונה ״אמן״ בְּעַל כָּרְחוֹ. ואם לאו, מלאך רע אומר: יהי רצון, שתהא לשבת אחרת כך! ומלאך טוב עונה ״אמן״ בע״כ. (שם).

ח. הַדְּבָרִים הַמֻּתָּרִים בְּשַׁבָּת.

רב חסדא ורב הַמְנוּנָא דְאָמְרֵי תַּרְוַיְהוּ: חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת. ואמר ר׳ אלעזר: פוסקים צדקה לעניים בשבת. ואמר ר׳ יעקב בר אידי אמר ר׳ יוחנן: מְפַקְּחִין פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ ופקוח רבים בשבת, והולכים לבתי כנסיות לְפַקֵּחַ על עסקי רבים בשבת. ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר׳ יונתן: הולכים לְטַטְרָיָאוֹת וּלְקִרְקְסָאוֹת וּלְבָסִילְקָאוֹת לפקח על עסקי רבים בשבת. וּתְנָא דְבֵי מְנַשְּׁיָא: מְשַׁדְּכִין על התינוקות לֵיאָרֵס

הימנו — ממנו.

ו. ויכלו — הקב״ה ביחד עם זה שמספר בשבחו.

ח. דאמרי תרווייהו — שאמרו שניהם. פקוח — השגחה, דאגה. פקוח נפש — הצלת נפש. פקוח רבים — טפול בעסקי צבור. קרקסאות — בתי מחזה (צירקוס, циркъ). בסילקאות — אולמי המשפט, אולמי השוקים (כל הבתים האלה היו משמשים למקומות ועד לעם).

בשבת ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות. אמר קרא: „מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ דַּבֵּר דָּבָר" (ישעיה, נ"ח, י"ג): „חפציך" — אסורים, ו„חפצי שמים" — מותרים.
(שבת ק"ג, ע"א).

ט. הַחַי וְהַמֵּת.

תַּנְיָא — רשב"ג אומר: תינוק בן יומו חי, מחללין עליו את השבת. אמרה תורה: חַלֵּל עליו שבת אחד, כדי שישמור שבתות הרבה. דוד מלך ישראל מת, אין מחללין עליו: כיון שמת אדם, בטל מן המצוות. וְהַיְנוּ דאמר ר' יוחנן: „בַּמֵּתִים חָפְשִׁי" (תהלים, פ"ח, ו') — כיון שמת אדם, נעשה חפשי מן המצוות. ותניא: ר"ש בן אלעזר אומר: תינוק בן יומו חי — אין צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים, שנאמר „וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה" (בראשית, ט', ב'), כל זמן שאדם חי — אימתו מוטלת על הבריות, כיון שמת — בטלה אימתו.
(שבת קנ"א, ע"ב).

י. נְשָׁמָה יְתֵרָה שֶׁל שַׁבָּת.

אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי: כל מצוה שנתן הקב"ה לישראל נתן להם בְּפַרְהֶסְיָא, חוץ משבת שנתן להם בְּצִנְעָא, שנאמר „בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות, ל"א, י"ז). אִי הָכֵי, לא לֵיעָנְשׁוּ עובדי־כוכבים עליה? שבת אוֹדְעִינְהוּ, מתן שכרה לא אוֹדְעִינְהוּ. ואי בָּעֵית אֵימָא: מתן שכרה נַמֵּי אודעינהו, נשמה יתירה לא אודעינהו. דאמר ר' שמעון בן לקיש: נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם ערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו, שנאמר „שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ" (שמות, ל"א, י"ז) — כיון ששבת, וַי אבדה נפש.
(ביצה ט"ז, ע"א).

יא. שְׁלֹשָׁה סְפָרִים נִפְתָּחִים בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה.

אמר רבי כְּרוּסְפְּדַאי א"ר יוחנן: שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בֵּינוֹנִיִּים. של צדיקים גמורים — נכתבים ונחתמים לְאַלְתַּר לחיים, של רשעים גמורים —

ט. חולדה — מין חיה (אילטיס, хорекъ).

י. בפרהסיא — בגלוי. אי הכי, לא ליענשו עובדי־כוכבים עליה — אם כן, אל יענשו עובדי כוכבים על חלול שבת (ולדעת החכמים מעניש הקב"ה את העכו"ם על התורה ועל המצוות). שבת אודעינהו — את דבר השבת הודיע הקב"ה לעכו"ם. ואי בעית אימא — ואם רוצה אתה אֱמֹר. נמי — גם כן. נשמה יתרה — רוחב לב למנוחה ולשמחה בשבת. וינפש — וי על הנפש (הנשמה היתירה) שהלכה לה.

יא. לאלתר — מיד. רשעים גמורים — שעונותיהם מרובים על זכויותיהם

נכתבים ונחתמים לְאַלְתַּר למיתה. ובינוניים — תלויים ועומדים מראש השנה עד יום הכפורים. זכו — נכתבים לחיים. לא זכו — נכתבים למיתה.
(ראש השנה ט״ז, ע״ב).

יב. נֵס חֲנֻכָּה.

מאי חנוכה? דְּתָנוּ רבנן: בכ״ה בכסלו יוֹמֵי דַחֲנֻכָּה תְּמָנְיָא אִנּוּן דְּלָא למספד בְּהוֹן ודלא להתענות בהן. כשנכנסו יְוָנִים להיכל, טמאו כל הַשְּׁמָנִים שבהיכל. וכשגברה מלכות בית חשמונאי וְנִצְּחוּם, בדקו ולא מצאו אלא פַּךְ אחד של שמן, שהיה מונח בחותמו של כהן הגדול ולא היה בו להדליק אלא יום אחד. נעשה בו נס והדליקו ממנו שמנה ימים. לשנה אחרת קְבָעוּם וַעֲשָׂאוּם יָמִים טובים בְּהַלֵּל והודאה. (שבת כ״א, ע״ב).

ז

תְּפִלּוֹת וּבְרָכוֹת, תְּשׁוּבָה וָדִין

א. תְּפִלּוֹת חֲכָמִים.

רב ספרא בָּתַר דִּמְסַיֵּם צְלוֹתֵיהּ אָמַר הָכֵי: יהי רצון מלפניך, ד׳ אלהינו שתשים שלום בְּפָמַלְיָא של מעלה וּבְפָמַלְיָא של מטה ובין התלמידים, העוסקים בתורתך, בין עוסקים לשמה, בין עוסקים שלא לשמה. וכל העוסקין שלא לשמה, יהי רצון מלפניך, שיהיו עוסקים לשמה!

רבי אלכסנדרי בָּתַר צְלוֹתֵיהּ אמר הָכֵי: רבון כל העולמים! גלוי וידוע

ב י נ ו נ י י ם — שעונותים וזכויותיהם הם שקולים.

יב. מ א י ח נ ו כ ה — מה הוא חג החנוכה? (לזכר איזה נס קבעוהו?) י ו מ י ד ח נ ו כ ה ת מ נ י א א י נ ו ן — ימי החנוכה שמונה הם. ד ל א ל מ ס פ ד וכו׳ — שאין מספידים ואין מתענים בהם. ב ה ל ל ו ה ו ד א ה — שלא נקבעו אלא לומר בהם ״הלל״ ולומר ״על הנסים״. אבל מלאכה לא נאסרה בהם.

א. ב ת ר ד מ ס י י ס — לאחר שגמר את תפלתו. א מ ר ה כ י — אמר כך. פמליא — חבורה (פאמיליע). ב פ מ ל י א ש ל מ ע ל ה — בין חבורת המלאכים שרי אומות העולם (עיין דניאל, י, ב׳), שלא יתגרו איש באחיו ולא יביאו על ידי זה לידי מלחמה בארץ. ב פ מ ל י א ש ל מ ט ה — בחבורת החכמים. ל ש מ ה — לשם אהבת התורה ולא לשם תועלת פרטית.

לפניך, שרצוני לעשות רצונך, ומי מעכב? שאור שבעיסה וְשִׁעְבּוּד גָּלֻיּוֹת. יהי רצון מלפניך ד׳ אלהינו, שתכניעם מלפנינו ומאחרינו ונשובה לעשות חוקי רצונך בלבב שלם.

רב שֵׁשֶׁת כי הֲוָה יָתֵיב בְּתַעֲנִיתָא בָּתַר דִּמְצַלֵּי אמר הָכֵי: רבון העולם! גלוי וידוע לפניך, בזמן שבית המקדש קיים, אדם חוטא ומקריב קרבן, ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו, ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי, יהי רצון מלפניך, שיהא חלבי ודמי שנתמעט, כאילו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח וְתִרְצֵנִי! (ברכות י״ז, ע״א).

ב. כֹּחַ תְּפִלָּתוֹ שֶׁל ר׳ חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא.

ת״ר: מעשה וחלה בנו של רבן גמליאל וְשִׁגֵּר שני תלמידי חכמים אצל ר׳ חנינא בן דוסא לבקש רחמים עליו. כיון שראה אותם, עלה לעליה ובקש רחמים עליו. בירידתו אמר להם: לכו, שכבר חֲלָצַתּוּ חמה. אמרו לו: וכי נביא אתה? אמר להם: לא נביא אני ולא בן נביא אני, אלא כך מקובלני (מבית אבי אבא): אם שגורה תפלתי בפי, יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו — יודע אני שהוא מטורף.

וכוונו אותה שעה, וכשבאו אצל ר״ג, אמר להם: העבודה, לא חֲסַרְתֶּם ולא הותרתם, אלא כך היה מעשה: באותה שעה חֲלָצַתּוּ חמה ושאל לנו מים לשתות. ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא, שהלך ללמוד תורה אצל ר׳ יוחנן בן זכאי וחלה בנו של ריב״ז. א״ל: חנינא בני, בקש עליו רחמים ויחיה. הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים וחיה. אמר רבן יוחנן בן זכאי: אִלְמָלֵי הֵטִיחַ בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום, לא השגיחו עליו. א״ל אשתו: וכי הוא גדול ממך? א״ל: לאו, אלא הוא דומה כעבד לפני המלך, ואני דומה כשַׂר לפני המלך. (ברכות ל״ד, ע״ב).

שאור שבעיסה — יצר הרע שבלבנו המחמיצנו. ושעבוד גלויות — עול הגלות. כי הוה יתיב בתעניתא — כשהיה יושב בתענית. בתר דמצלי אמר הכי — לאחר שהתפלל אמר כך.

ב. ושגר — ושלח. חלצתו חמה — חום הקדחת כבר עזבהו. אם שגורה תפלתי בפי — אם תפלתי סדורה בפי במרוצה ואיני נכשל בה. שהוא מקובל — שדבר התפלה שאני מתפלל עליו הוא מקובל ונרצה מלפני השמים. שהוא מטורף — שדבר התפלה הוא טרוף ואינו מקובל. וכוונו אותה שעה — שני תלמידי החכמים כתבו להם את השעה שלדברי ר׳ חנינא נתרפא בה הנער. העבודה — לשון שבועה. לא חסרתם — לא גרעתם מן השעה שכונתם. הטיח — לחץ. כעבד לפני המלך — שנכנס אליו ויוצא בלא רשות. כשר לפני המלך — שאינו רגיל לבא לפניו.

ג. בְּרָכוֹת חֲכָמִים בִּשְׁעַת פְּרִידָתָם.

כִּי הֲווֹ מַפְטְרֵי רבנן מִבֵּי רבי אַמִּי וְאָמְרֵי לָהּ מִבֵּי ר׳ חנינא, אָמְרֵי לֵיהּ הָכֵי: עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העולם הבא ותקותך לדור דורים; לבך יהגה תבונה, פיך ידבר חכמות ולשונך יַרְחִישׁ רננות; עפעפיך יישירו נגדך, עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע; שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלזנה מישרים ופעמיך ירוצו לשמע דברי עַתִּיק יוֹמִין. (ברכות י״ז, ע״א).

ד. שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתְךָ.

תְּנַן הָתָם – ר׳ אליעזר אומר: שוב יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיו את רבי אליעזר: וכי אדם יודע איזה יום ימות? א״ל: וכל שכן ישוב היום, שמא ימות למחר – ונמצא כל ימיו בתשובה. ואף שלמה אמר בחכמתו: „בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל רֹאשְׁךָ אַל יֶחְסָר" (קהלת, ט׳, ח׳). אמר רבן יוחנן בן זכאי: משל למלך, שזמן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן. פִּקְּחִים שבהם קִשְּׁטוּ את עצמן וישבו על פתח בית המלך. אמרו: כלום חסר לבית המלך? טפשין שבהם הלכו למלאכתן. אמרו: כלום יש סעודה בלא טורח? פתאום בקש המלך את עבדיו. פקחים שבהם נכנסו לפני המלך, כשהן מקושטין, והטפשין שבהם נכנסו לפניו, כשהן מלוכלכין. שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טפשים. אמר: הללו, שקשטו את עצמן לסעודה, ישבו ויאכלו וישתו. הללו, שלא קשטו את עצמן לסעודה, יעמדו ויראו. (שבת קנ״ג, ע״א).

ה. גּוּף וּנְשָׁמָה.

א״ל אנטונינוס לרבי: גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין. כיצד? גוף אומר: נשמה חטאה, שמיום שפירשה ממני, הריני מוטל כאבן

ג. כי מפטרי רבנן מבי ר׳ אמי — כשהיו החכמים נפרדים מביתו (מבית הישיבה) של ר׳ אמי (לשוב לבתיהם). ואמרי לה מבי ר׳ חנינא — ויש אומרים, שמביתו של ר׳ חנינא. אמרי ליה הכי — היו אומרים לו כך. עולמך תראה בחייך — שתמצא אושר בעולם הזה. ירחיש — יביע ברגש. יישירו — יראו מישרים. עתיק יומין — עתיק הימים (כנוי להקדוש ברוך הוא).

ד. תנן התם — שנינו שם (במשנה). בגדיך לבנים — שתהא נשמתך נקיה וטהורה. כלום חסר לבית המלך — הלא הכל מוכן שם ושמא יבהילנו לבוא אליו פתאם, ולכן עלינו להתכונן לסעודה מקושטים. בלא טורח — שהרי צריך עוד לטרוח להכין את צרכי הסעודה ולכן יש לנו זמן.

דומם בקבר. ונשמה אומרת: גוף חטא. שמיום שפירשת ממני הריני פורחת באויר כצפור. א"ל: אמשול לך משל. למה הדבר דומה? למלך בשר ודם. שהיה לו פַּרְדֵּס נָאֶה והיו בו בַּכּוּרוֹת נאות והושיב בו שני שומרים. אחד חִגֵּר ואחד סוּמָא. א"ל חיגר לסומא: בַּכּוּרוֹת נאות אני רואה בפרדס. בּוֹא והרכיבני ונביאם לאכלם. רכב חיגר על גבי סומא והביאום ואכלום. לימים בא בעל הפרדס. אמר להם: בַּכּוּרוֹת נאות היכן הם? א"ל סומא: כלום יש לי עינים לראות? א"ל חיגר: כלום יש לי רגלים להלך בהם? מה עשה? הרכיב חיגר ע"ג סומא ודן אותם כאחד. אף הקב"ה מביא את הנשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד. שנאמר "יִקְרָא אֶל הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְאֶל הָאָרֶץ לָדִין עַמּוֹ" (תהלים, נ׳, ד׳). "יקרא אל השמים מעל" — זו נשמה. ו"אל הארץ לדין עמו" — זה הגוף. (סנהדרין צ"א, א—ב).

ח

מִדּוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים

א. הַנֶּעֱלָבִים וְאֵינָם עוֹלְבִים.

תָּנוּ רבנן: הנעלבים ואינם עולבים. שומעים חרפתם ואינם משיבים. עושים מאהבה ושמחים ביסורים. עליהם הכתוב אומר: "וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָתוֹ". (שבת פ"ח, ע"ב).

ב. אוֹמְרִים מִקְצַת שִׁבְחוֹ שֶׁל אָדָם בְּפָנָיו. — מְרוֹרִים הַמְּזוֹנוֹת הַבָּאִים מִיַּד הָאָדָם.

ואמר ר׳ ירמיה בן אלעזר: אומרים מקצת שבחו של אדם בפניו. וכולו — שלא בפניו. מקצת שבחו בפניו — דכתיב "כִּי אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה" (בראשית, ז׳, א׳). וכולו שלא בפניו — דכתיב "אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו" (שם, ו׳, ט׳). וא"ר ירמיה בן אלעזר: מַאי דִּכְתִיב "וְהִנֵּה עֲלֵה

ה. בכורות — תאנים שבכרו. חגר — פסח בשתי רגליו. הרכיבני — על כתפיך.

א. הנעלבים — שאחרים מכלימים אותם. ואינם עולבים — אבל הם אינם מכלימים את אחרים. עושים מאהבה — שמקיימים את המצוות מאהבה לאלהים.

ב. בפניו — בפניו מהללין את האדם רק מעט. כדי שלא יהא נראה כאלו מחניפים לו.

זַיִת טָרָף בְּפִיהָ" (שם, ח׳, י״א): אמרה יונה לפני הקב״ה: רבש״ע! יהיו מזונותי מרורין כזית — ויהיו מסורין בידך, ואל יהיו מתוקין כדבש — ויהיו מסורין ביד בשר ודם. (עירובין י״ח, ע״ב).

ג. יְהִירוּת וָכַעַס.

אמר רב יהודה אמר רב: כל הַמִּתְיָהֵר, אם חכם הוא—חכמתו מסתלקת ממנו, ואם נביא הוא — נבואתו מסתלקת ממנו.

אמר ר׳ שמעון בן לקיש: כל אדם שכועס, אם חכם הוא — חכמתו מסתלקת ממנו, ואם נביא הוא — נבואתו מסתלקת ממנו.

אמר רבי מָנִי בן פַּטִּיש: כל אדם שכועס, אפילו פוסקין לו גדולה מן השמים, מורידין אותו. (פסחים ס״ו, ע״ב).

ד. שְׁלשָׁה חַיֵּיהֶם אֵינָם חַיִּים. שְׁלשָׁה אוֹהֲבִים וּשְׁלשָׁה שׂוֹנְאִים זֶה לָזֶה. שְׁלשָׁה אֵין הַדַּעַת סוֹבַלְתָּם.

ת״ר: שלשה חייהם אינם חיים, אלו הם: הרחמנים וְהָרַתְחָנִין וַאֲנִינֵי הדעת. תנו רבנן: שלשה אוהבים זה את זה, אלו הם: הגרים והעבדים והעורבים. שלשה שונאים זה את זה: הכלבים והתרנגולים וְהַחַבָּרִין. ויש אומרים: אף תלמידי חכמים שבבבל.

שלשה אין הדעת סובלתן, אלו הן: דל גאה, עשיר מכחש וּפַרְנָס המתגאה על הצבור בחנם. ויש אומרים: אף המגרש את אשתו פעם ראשונה ושניה ומחזירה. (פסחים קי״ג, ע״ב).

ה. אַל יִפְרוֹשׁ אָדָם מִן הַצִּבּוּר.

ת״ר: בזמן שישראל שְׁרוּיִין בצער ופירש אחד מהם, באים שני מלאכי השרת, שמלוין לו לאדם, ומניחין לו ידיהם על ראשו ואומרים: פלוני זה שפירש מן הצבור, אל יראה בנחמת הצבור. תַּנְיָא אִידָךְ: בזמן שהצבור שרוי בצער, אל יאמר אדם: „אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום

טרף בפיה — בדבר פיה בקשה שיהא טַרְפָּהּ כזית.

ג. המתייהר — המתגאה. פוסקין — קוצבין, מְמַנִּים.

ד. הרתחנין — הנוחים לכעוס. אניני הדעת — הרגשנים, הנוחים להסער מכל דבר, שאינו לפי רוחם. החברין — הקוסמים והמגים. המתגאה על הצבור בחנם — שנוהג בו שררה מבלי אשר עשה איזה מפעל טוב.

ה. שמלוין לו לאדם — אחד מימינו ואחד משמאלו, שנאמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהלים צ״א, י״א). תניא אידך — בברייתא אחרת נאמר.

עָלֶיךָ נפשינו״ ואם עושה כן, עליו הכתוב אומר: ״וְהִנֵּה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֹג בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יָיִן אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת״ (ישעיה, כ״ב, י״ג). מה כתיב בָּתְרֵיהּ? ״וְנִגְלָה בְאָזְנָי ד׳ צְבָאוֹת אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן״ (שם, שם, י״ד). עד כאן מדת בינונים, אבל במדת רשעים מה כתיב? ״אֵתָיוּ אֶקְחָה יַיִן וְנִסְבְּאָה שֵׁכָר״ וגו׳ (שם, נ״ו, י״ב). מה כתיב בתריה? ״הַצַּדִּיק אָבָד וְאֵין אִישׁ שָׂם עַל לֵב וגו׳ כִּי מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק״ (שם, נ״ז, א׳). אלא יְצַעֵר אדם עם הצבור, שכן מצינו במשה רבינו שציער עצמו עם הצבור, שנאמר: ״וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ״ (שמות, י״ז, י״ב) — וכי לא היה לו למשה כר אחד או כֶּסֶת אחת לישב עליה? אלא כך אמר משה: הואיל וישראל שרוין בצער, אף אני אהיה עמהם בצער. וכל המצער עצמו עם הצבור, זוכה ורואה בנחמת הצבור. ושמא יאמר אדם: מי מעיד בי? אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידין בו, שנאמר ״כִּי אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה״ (חבקוק, ב׳, י״א). דְּבֵי רבי שילא אָמְרֵי: שני מלאכי השרת, המלוין לו לאדם, הם מעידין עליו, שנאמר ״כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ״ (תהלים, צ״א, י״א). רבי חדקא אומר: נשמתו של אדם היא מעידה עליו, שנאמר ״מִשֹּׁכֶבֶת חֵיקֶךָ שְׁמֹר פִּתְחֵי פִיךָ״ (מיכה, ז׳, ה׳). ויש אומרים: אבריו של אדם מעידים בו, שנאמר ״אַתֶּם עֵדַי נְאֻם ד׳״ (ישעיה, מ״ג, י״א).

(תענית י״א, ע״א).

ו. אַל יִשְׁמַע אָדָם דָּבָר שֶׁאֵינוֹ הָגוּן.

דרש בר קַפָּרָא: מאי דכתיב ״וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל אֲזֵנֶךָ״? (דברים, פ״ג, י״ד). אל תקרי ״אֲזֵנֶךָ״ אֶלָּא ״אָזְנֶךָ״, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יניח אצבעו באזניו. והיינו דאמר ר׳ אלעזר: מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתדות? מאי טעמא? אִלֵּימָא מִשּׁוּם דִּמְחַלְּקָן? כל חֲדָא וַחֲדָא לְמִלְּתֵיהּ

מדת בינונים — היראים מן המות, שנאמר בהם ״מחר נמות״. אתיו אקחה יין וגו׳ — שאינם יראים מן המות, כי הם אומרים: ״והיה כזה יום מחר״ וגו׳. ואין איש שם על לב — מפני מה הוא מת. מפני הרעה נאסף הצדיק — מפני רעתם של אלה נאסף הצדיק, לפי שאין הקב״ה רוצה שיבקש עליהם רחמים. דבי רבי שילא — בני בית מדרשו של רבי שילא אומרים. משוכבת חיקך — היינו הנשמה שבקרבך.

ו. מאי טעמא — מה טעם, במה הן דומות ליתדות? אילימא וכו׳ — אם לאמר, מפני שהן מחולקות זו מזו ואינן מחוברות יחד. כל חדא וכו׳ — הלא כל אחת ואחת מהן

עֲבִידָא! דאמר מר: זו זֶרֶת, זו קמיצה, זו אַמָּה, זו אצבע, זו גוּדָל. אלא מאי טעמא מְשֻׁפּוֹת כִּיתֵדוֹת? שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יניח אצבעותיו באזניו. תְּנָא דְּבֵי רבי ישמעאל: מפני מה אוזן כולה קשה וְהָאֲלְיָה שלה רכה? שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יָכוֹף אֲלְיָה לתוכה. ת"ר: אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים, מפני שהם נִכְוִים תְּחִלָּה לאברים.

(כתובות ה׳, א—ב).

ז. כֹּחָהּ שֶׁל שְׁבוּעָה.

רב יהודה אמר רב: מעשה באדם אחד בִּשְׁנֵי בצורת, שהפקיד דינר זהב אחד אצל אלמנה וְהִנִּיחַתּוּ בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנתו לעני. לימים בא בעל הדינר ואמר לה: הבי לי דינרי. אמרה ליה: יְהַנֶּה סַם המות באחד מבניה של אותה אשה, אם נהניתי מדינרך כלום! אמרו: לא היו ימים מועטים עד שמת אחד מבניה. וכששמעו חברים בדבר, אמרו: מה מי שנשבע באמת – כך, הנשבע על השקר – על אחת כמה וכמה!

(גטין ל"ה ע"א).

ח. רַחֲמִים עַל יְצוּרָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

הָהוּא עֶגְלָא, דַּהֲוּוּ קָא מַמְטוּ לֵיהּ לשחיטה, אֲזַל תְּלָא לְרֵישֵׁיהּ בְּכַנְפֵיהּ דרבי וקא בָּכֵי. א"ל: זִל, לכך נוצרת. אָמְרֵי: הוֹאִיל וְלָא קָא מְרַחֵם, לֵיתוֹ עֲלֵיהּ יסורין.

יוֹמָא חד הֲוָה קָא כָּנְשָׁא אַמְתֵיהּ דרבי בֵּיתָא. הֲוָה שָׁדְיָא בְּנֵי כַּרְכּוּשְׁתָּא וְקָא כָּנְשָׁא לְהוּ. אמר לה: שַׁבְקִינְהוּ, כתיב „וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו". אמרי: הואיל ומרחם, נרחם עֲלֵיהּ.

(בבא מציעא פ"ה, ע"א).

נעשתה לדבר צורך. זו זרת — מן האצבע הקטנה מודדים זרת של חושן. זו קמיצה — מן האצבע שאצל הקטנה מתחילים הכהנים את מעשה הקמיצה. זו אמה — מן האצבע הגדולה מודדים את מדת האמה. זו אצבע — שבה טובל הכהן בדם החטאת. זו גודל — בוהן היד, שיש לו שמוש באיל המלואים ובקרבן המצורע. משופות — מחודדות בקציהן. אליה — קצה האזן. תחלה לאברים — שהן דקות ונוחות להכוות יותר מכל האברים.

ז. בשני בצורת — בשנות רעב. לימים — מקץ ימים. יהנה — יפעול את פעולתו להמיתו.

ח. ההוא עגלא וכו׳ — עגל אחד, שהובילוהו לשחיטה, הלך והסתיר את ראשו תחת כנפי בגדו של רבי ובכה (געה). זיל — לך. אמרי וכו׳ — אמרו עליו בשמים: יען שאינו מרחם (על יצורי אלהים) יבואו עליו יסורים. יומא חדא וכו׳ — באחד הימים היתה שפחתו של רבי מכבֶּדֶת את הבית. הוה שדיא וכו׳ — היתה משליכה בני חתול (שהיו מוטלים בבית) ומטאטאה אותם. אמר לה וכו׳ — אמר לה רבי: הרפי מהן. הואיל וכו׳ — יען שהוא מרחם (על יצורים אחרים), נרחם עליו.

ט. גַּסּוּת הָרוּחַ וַעֲנָוָה.

"וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ" (ישעיה, נ"ז, ט"ו). — רב הונא ורב חִסְדָּא, חד אמר: "אִתִּי דַכָּא", וחד אמר: "אֲנִי אֶת דַּכָּא". וּמִסְתַּבְּרָא כְּמַאן דאמר "אני את דכא", שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות וְהִשְׁרָה שכינתו על הר סיני ולא גָּבַהּ הר סיני למעלה. אמר רב יוסף: לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני, והניח כל אילנות טובים והשרה שכינתו בַּסְּנֶה.

וא"ר אליעזר: כל אדם שיש בו גסות רוח, ראוי לְגַדְּעוֹ כאשרה: כתיב הכא "וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים" (שם, י' ל"ג), וכתיב התם "וַאֲשֵׁרֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן" (דברים, ז' ה'). וא"ר אלעזר: כל אדם שיש בו גסות רוח, אין עפרו נִנְעָר, שנאמר "הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר" (ישעיה, כ"ו, י"ט) — "שוכבי עפר" לא נאמר, אלא "שוכני עפר": מי שנעשה שָׁכֵן לעפר בחייו. וא"ר אלעזר: כל אדם, שיש בו גסות הרוח, שכינה מיללת עליו, שנאמר "כִּי רָם ד' וְשָׁפָל יִרְאֶה וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע" (תהלים, קל"ח, ו'). דרש רבי עֲוִירָא ואי תֵימָא רבי אלעזר: בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם: גבוה רואה את הגבוה ואין גבוה רואה את השפל, אבל מדת הקב"ה אינו כן: הוא גבוה ורואה את השפל, שנאמר "כי רם ד' ושפל יראה".

אמר רבי לוי: בא וראה, כמה גדולים נְמוּכֵי הרוח לפני הקב"ה, שבזמן שבהמ"ק קיים, אדם מקריב עולה — שכר עולה בידו, מקריב מנחה — שכר מנחה בידו, אבל מי שדעתו שפלה — מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולן, שנאמר "זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה" (תהלים, נ"א, י"ט), ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת, שנאמר "לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה".
(סוטה ה', א—ב).

ט. אתי דכא — אני מגביה את הדכא, עד שהוא שוכן אתי. אני את דכא — אני משפיל את שכינתי עליו. ומסתברא כמאן דאמר — סברה הוא, שהצדק עם מי שאומר. ילמד אדם — לאהוב את השפלים. מדעת קונו — ממדת בוראו. כאשרה — שחובה לשרש אחריה. ננער — מקיץ בתחיית המתים. שכן לעפר — משפיל את עצמו עד עפר (כלומר: ענו). וגבה ממרחק יידע — על הגבוה (גס הרוח) תקונן ("יידע") השכינה קודם ("מ־מרחק") שתבוא עליו הפורענות. ואי תימא — ואם תאמר (יש אומרים). גבוה רואה את הגבוה — משתדל לקרבו ולמצא חן בעיניו.

נמוכי הרוח — בעלי הענוה. שכר עולה בידו — ולא שכר קרבן אחר. זבחי אלהים — כל הזבחים במשמע.

וא״ר חמא ב״ח: „מאי דכתיב „אַחֲרֵי ד׳ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ״ (דברים, י״ג, ה׳)? וכי אפשר לו לאדם לְהַלֵּךְ אחר שכינה? והלא כבר נאמר „כִּי ד׳ אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא!״ (דברים, ד׳, כ״ד), אלא הַלֵּךְ אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא: מה הוא הלביש ערומים, דכתיב „וַיַּעַשׂ ד׳ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם״ (בראשית, ג׳, כ״א), אף אתה הלבש ערומים; הקב״ה ביקר חולים, דכתיב „וַיֵּרָא אֵלָיו ד׳ בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא״ (בראשית, י״ח, א׳), אף אתה בקר חולים; הקב״ה קבר מתים, דכתיב „וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי״ (דברים, ל״ד, ו׳), אף אתה קבור מתים; הקדוש ברוך הוא נחם אבלים, דכתיב „וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ״ (בראשית, כ״ה, י״א), אף אתה נחם אבלים.

דרש רבי שִׂמְלַאי: תורה – תחלתה גמילות חסדים וסופה – גמילות חסדים, תחלתה גמילות חסדים – דכתיב „ויעש ד׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם״, וסופה גמילות חסדים – דכתיב „ויקבר אותו בגי״.
(סוטה י״ד, ע״א).

יא. חוֹבַת הָאָדוֹן לְעַבְדּוֹ. לָמָּה רוֹצְעִים אֶת הָעֶבֶד בְּאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת?

ת״ר: „כִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ״ (דברים, ט״ו, ט״ז) – עמך במאכל, עמך במשתה, שלא תהא אתה אוכל פת נקייה והוא אוכל פת קִיבָר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוֹכִין והוא ישן על גבי התבן. מכאן אמרו חכמים: הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו.

„וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ״ וגו׳ (שמות, כ״א, ו׳) – רבי יוחנן בן זכאי היה דורש מקרא זה כמין חומר: מה נשתנה אוזן מכל האברים שבגוף? אמר הקב״ה: אוזן, ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי: „כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים״ (ויקרא כ״ה, נ״ה) ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו – יֵרָצַע בָּהּ.

„וְהִגִּישׁוֹ אֶל הַדֶּלֶת״ וגו׳ (שמות, כ״א, ו׳) – ר״ש ב״ר היה דורש את המקרא הזה כמין חומר: מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית? אמר הקב״ה: דלת ומזוזה, שהיו עֵדַי במצרים, בשעה שפסחתי על המשקוף ועל

י. ויברך אלהים את יצחק בנו – נחמו על מות אביו וברכו ברכת אבלים.
יא. פת קיבר – לחם אפוי מקמח גס. מוכין – נוצות או מצעות רכים. כמין חומר – כחרוז מרגליות.

שתי המזוזות: ואמרתי: "כי לי בני ישראל, עבדים" ולא עבדים לעבדים, והוצאתים מעבדות לחרות, והלך זה וקנה אדון לעצמו – יֵרָצַע בפניהם. (קדושין כ"ב, ע"ב).

יב. רְשׁוּת הַיָּחִיד וּרְשׁוּת הָרַבִּים.

ת"ר: לא יְסַקֵּל אדם מרשותו לרשות הרבים. מעשה באדם אחד, שהיה מְסַקֵּל מרשותו לרשות הרבים וּמְצָאוֹ חסיד אחד. א"ל: רֵיקָה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך? לִגְלֵג עליו. לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותה רשות הרבים ונכשל באותן האבנים. אמר: יפה אמר לי אותו חסיד: "מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות, שלך?" (בבא קמא נ', ע"ב).

יג. אוֹנָאַת דְּבָרִים.

תנו רבנן: "לא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ" (ויקרא, כ"ה, י"ז) – באונאת דברים הכתוב מדבר. אתה אומר באונאת דברים, או אינו אלא באונאת ממון? כשהוא אומר: "וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ" (שם, שם, י"ד), הרי אונאת ממון אמור, הא מה אני מקיים "לא תונו איש את עמיתו"? באונאת דברים. הא כיצד? אם היה בעל תשובה, אל יאמר לו: "זכור מעשיך הראשונים", אם היה בן גרים, אל יאמר לו: "זכור מעשה אבותיך", אם היה גר ובא ללמוד תורה, אל יאמר לו: "פה, שאכל נבילות, טרפות, שקצים ורמשים, יבא ללמוד תורה, שנאמרה מפי הגבורה?" אם היו יסורין באין עליו, או שהיה מקבר את בניו, אל יאמר לו, כדרך שאמרו לו חבריו לאיוב: "הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ זְכָר נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד" (איוב, ד', ו', ז'); אם היו חַמָּרִים מבקשים תבואה ממנו, לא יאמר להם: "לכו אצל פלוני, שהוא מוכר תבואה" ויודע בו, שלא מכר מעולם. ר' יהודה אומר: אף לא יתלה עיניו על הַמֶּקַח, בשעה שאין לו דמים, שהרי הדבר מסור ללב, וכל דבר המסור ללב נאמר בו: "וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ" (ויקרא, י"ט, ל"ב). אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי: גדול אונאת דברים

ב. לא יסקל – אל יְפַנֶּה אבנים. ריקה – אדם נבוב, בער. מרשות שאינה שלך – שמא תצטרך למכור לאחר זמן את רשותך. לרשות שלך – היא רשות הרבים השייכת לכל. לגלג עליו – לעג לו בעל השדה, כי לא הבין את דבריו.

יג. אונאת דברים — עשות רשעה או הכאיב לב בדברים. הגבורה — שם נרדף לאלהים. חמרים — מנהיגי חמורים. לא יתלה עיניו על המקח – לא יחזור על החפץ העומד להמכר. דבר המסור אל הלב — רק לבו של העושה זאת יודע אם עשה את

מאונאת ממון, שזה נאמר בו "ויראת מאלהיך" וזה לא נאמר בו "ויראת מאלהיך". ור' אלעזר אמר: זה בגופו וזה בממונו. רבי שמואל בר נחמני אמר: זה ניתן לְהִשָּׁבוֹן וזה לא ניתן להשבון. (בבא מציעא נ"ח, ע"ב).

יד. חַיֶּיךָ קוֹדְמִים לְחַיֵּי חֲבֵרְךָ.

תניא — שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותים שניהם — מתים, ואם שותה אחד מהם — מגיע ליישוב: דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתת חברו. עד שבא ר' עקיבא ולימד: "וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ" (ויקרא, כ"ה, ל"ו) — חייך קודמין לחיי חברך. (בבא מציעא ס"ב, ע"א).

טו. בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה.

תניא — ר' יוסי הַגְּלִילִי אומר: וכי מפני שאכל זה תַּרְטֵימַר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי אמרה תורה: יצא לבית דין וְיִסָּקֵל? אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, שסופו מְגַמֵּר נכסי אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים וּמְלַסְטֵם את הבריות. אמרה תורה: מוטב שימות זַכַּאי ואל ימות חייב, שמיתתן של רשעים — הנאה להם והנאה לעולם, ולצדיקים — רע להם ורע לעולם; שקט לרשעים — רע להם ורע לעולם; יין ושינה לרשעים — הנאה להם והנאה לעולם, ולצדיקים — רע להם ורע לעולם. פִּזּוּר לרשעים — הנאה להם והנאה לעולם, ולצדיקים — רע להם ורע לעולם. (סנהדרין ע"ב, ע"א).

הישר או לא, שזה — חטא אונאת דברים. ויראת מאלהיך — הֱוֵי ירא מאלהים, היודע את מחשבות לב האדם ולו גלוי אם לטובה או לאונאה נתכונת. בגופו — על ידי אונאת דברים הוא מרשיע לגופו של חברו. זה נתן להשבון — אונאה בממון אפשר להחזיר למי שמונים אותו.

יד. קיתון — כד. שותים שניהם — מתים — כי המים אינם מספיקים לרוות את צמאון שניהם. עמך — חייך קרובים לך מחיי חבירך.

טו. תרטימר — חצי ליטרא. מגמר — מְכַלֶּה. מבקש למודו — מבקש לספק את הרגלו שהתרגל בבשר וביין. מלסטם — גוזל. הנאה להם — שאינם מוסיפים לחטוא. רע להם — שאינם יכולים להוסיף על צדקותיהם. ורע לעולם — שהיו מגינים על דורם. שקט לצדיקים וכו' — לפי שיש להם פנאי לעסוק בתורה ובמצוות. יין ושינה לרשעים וכו' — כי בשכרונם ובשנתם אינם יכולים להרע. ולצדיקים רע להם וכו' — שאינם עוסקים בתורה. פזור לרשעים — אם הרשעים מתפזרים ונפרדים זה מזה. הנאה להם והנאה לעולם — לפי שאינם יכולים להועץ יחד עצת רע ולעזור איש את אחיו. ולצדיקים רע להם ורע לעולם — כי מהתחברות החכמים תצא תועלת גם להם גם לעולם.

טז. לְשׁוֹן הָרָע.

א״ר יוחנן משום ר׳ יוסי בן זימרא: מאי דכתיב ״מַה יִּתֵּן לְךָ וּמַה יֹּסִיף לְךָ לָשׁוֹן רְמִיָּה?״ (תהלים, ק״כ, ג׳). אמר הקב״ה ללשון: כל אבריו של אדם זקופין ואתה מוטָל, כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים; ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות, אחת של עצם ואחת של בשר — מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה?

ואמר ר׳ יוחנן משום ר׳ יוסי בן זמרא: כל המספר לשון הרע, כאילו כופר בעיקר, שנאמר ״אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ״ (תהלים, י״ב, ה׳).

בְּמַעַרְבָא אָמְרֵי: לָשׁוֹן תְּלִיתַאי קָטֵל תְּלָתָא: הורגת למספרו ולמקבלו ולאומרים עליו.

א״ר חמא בר חנינא: מאי דכתיב ״מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן״ (משלי, י״ח, כא)? וכי יש יד ללשון? אלא לומר לך: מה יד ממיתה, אף לשון ממיתה. אי מה יד אינה ממיתה אלא בסמוך לה, אף לשון אינה ממיתה אלא בסמוך לה? תלמוד לומר: ״חֵץ שָׁחוּט לְשׁוֹנָם״ (ירמיה, ט׳, ז׳). אי מה חץ שחוט עד מ׳ ונ׳ אמה, אף לשון עד מ׳ ונ׳ אמה? ת״ל: ״שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ״ (תהלים, ע״ג, ט׳).

הֵיכָא דָּמֵי לִשָּׁנָא בִישָׁא? אמר רבה: כְּגוֹן דְּאָמַר: אִכָּא נוּרָא בֵּי פְּלָנְיָא. א״ל אביי: מַאי קָא עָבֵד, גַּלּוּיֵי מִלְּתָא בְּעָלְמָא הוּא? אֶלָּא דְּמַפֵּיק בלה״ר ואמר: הֵיכָא מִשְׁתַּכְּחָא נוּרָא, אלא בֵּי פְּלָנְיָא, דְּאִכָּא בִשְׂרָא וְכַוְרֵי.

אמר רבה: כל מִלְּתָא, דְּמִתְאַמְרָה בְּאַפֵּי מָרַהּ, לֵית בה מִשּׁוּם לִשָּׁנָא

טז. של עצם — שורות השנים. של בשר — השפתים. מה יתן וכו׳ — איזו שמירה עוד יותר מעולה עלי לתת ולהוסיף לך, לשון רמיה? בעיקר — ביסוד הדת (באלהים). אשר אמרו וכו׳ — האומרים ״ללשוננו נגביר״ (נתגבר בלשוננו על החומות החוסמות בעדה), כאילו הם אומרים: ״מי אדון לנו״ (כופרים בעיקר).

במערבא וכו׳ — במערב (בארץ ישראל) אומרים: לשון שלישית (לשון המספר לשון הרע שהיא השלישית בין האיש, שאליו, הוא מספר, ובין האיש שעליו הוא מספר) הורגת שלשה.

חץ שחוט לשונם — שהיא הורגת למרחוק כחץ.

היכא דמי וכו׳ — איך יצויר (כלומר מה היא לשון הרע?). אכא נורא וכו׳ — יש אש בבית פלוני. מאי קא עביד וכו׳ — מה הוא עושה בזה, הלא אין זה אלא גלוי (הודעת) דברים סתם? אלא דמפיק וכו׳ — אלא שהוא מוציא מפיו את הדברים. האלה בלשון הרע: איפה מצויה אש, אם לא בבית פלוני, שיש שם בשר ודגים (שמבשלים שם תמיד בשר ודגים).

כל מלתא וכו׳ — כל דבר הנאמר בפני בעליו (בפני האיש שעליו מסופר הדבר) אין

בִּישָׁא. א״ל אבא: כל שכן, דאיכא חוּצְפָּא ולישנא בישא! א״ל: אֲנָא כִּי הָא דר׳ יוסי סְבִירָא לִי, דאר״י: מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי.

אמר רבה בר רב הונא: כָּל מִלְּתָא, דְּמִתְאַמְרָה בְּאַפֵּי תְלָתָא, לֵית בה משום לִישָׁנָא בִישָׁא מ״ט? חַבְרָךְ – חַבְרָא אִית לֵיהּ וְחַבְרָא דְחַבְרָךְ – חַבְרָא אִית לֵיהּ.

תָּנֵי רב דימי אֲחוּהַּ דרב סַפְרָא: לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו, שמתוך טובתו בא לידי גְנוּתוֹ. (ערכין ט״ו, ע״ב, ט״ז, ע״א)

ז. תּוֹכָחוֹת מוּסָר.

ת״ר: ״לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ״ (ויקרא, י״ט, י״ז) – יכול לא יכנו לא יְסַטְרֶנּוּ, לא יקללנו? ת״ל ״בלבבך״ – בשנאה שבלב הכתוב מדבר. מִנַּיִן לרואה דבר מגונה בחברו שחייב להוכיחו? ת״ל ״הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ (שם, שם). הוכיחו ולא קבל, מנין שיחזור ויוכיחו? ת״ל ״תוכיח״ – מכל מקום. יכול אפילו פניו משתנים? ת״ל ולֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא (ויקרא י״ט, י״ז)

תַּנְיָא – א״ר טרפון: תָּמֵהַּ אני, אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח. אם יאמר: ״טול קֵיסָם מבין שיניך״, אומרים לו: ״טול קורה מבין עיניך״. א״ר אלעזר בן עזריה: תמה אני, אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח. א״ר יוחנן בן נורי: מעיד אני עלי שמים וארץ, שהרבה פעמים לָקָה עקיבא בן יוסף על יָדַי, שהייתי קוֹבֵל עליו לפני רבן גמליאל, וכל שכן שהוסיף בי אהבה לקיים מה שנאמר ״אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ הוֹכַח לְחָכָם וְיֶאֱהָבֶךָּ״ (משלי, ט׳, ח׳). עד היכן תוכחה? רב אמר: עד הכאה, ושמואל אמר: עד קללה; רבי יוחנן אומר: עד נזיפה. (ערכין ט״ז, ע״ב).

בה משום לה״ר. כל שכן וכו׳ — הלא כל שכן, שיש כאן חוצפה ולשון הרע. אנא וכו׳ — אני חושב כדברי ר׳ יוסי. וחזרתי לאחורי — לראות, אם בעל הדבר שומע מה שאני מדבר עליו, כי שלא בפניו לא דברתי מה שלא הייתי מדבר גם בפניו.

כל מלתא וכו׳ – כל דבר הנאמר בפני שלשה אנשים, אין בו משום לשון הרע (המגלה את הדבר, אין בו חטא של לשון הרע). חברך וכו — לחברך יש חבר וגם לחברו של חברך יש חבר (כלומר: האומר דבר בפני שלשה אין דעתו שהדבר ישמר בסוד, כי יודע הוא ששומעיו יגלוהו איש איש לחברו והדבר יגלה ברבים).

ז. יכול לא יכנו וכו׳ – אפשר שהכתוב לא בא אלא להזהיר, שלא יכה את חברו ולא יסטרנו על לחייו וכו׳? אפילו פניו משתנים – שמותר לו להוכיחו ברבים עד שילבינו פניו. תמה אני – מתפלא הייתי לו נמצא בדור הזה וכו׳. טול קיסם וכו׳ – קח (הסר) את צרור העץ אשר בין שניך (כלומר: כשהוא מוכיח אותו על עברה ידועה שבידו). טול קורה וכו׳ – כלומר: הסר את העברה הגדולה מזו אשר בידך.

שיודע להוכיח – מבלי שילבין את פני חברו. הייתי קובל עליו – הייתי מתאונן עליו כשראיתי בו דבר שאינו הגון. עד היכן תוכחה – עד כמה חייב אדם להוכיח את חברו? עד הכאה – עד שהמוכח יכנו על תוכחותיו. עד קללה – עד שזה יקלל את המוכיח. עד נזיפה – עד שיגער בו

דִּבְרֵי הַיָּמִים

א. חָכְמַת יְוָנִית.

ת״ר: כְּשֶׁצָּרוּ בית חשמונאי זה על זה, היה הוּרְקָנוֹס מבפנים וַאֲרִיסְטוֹבְלוֹס מבחוץ. ובכל יום היו מְשַׁלְשְׁלִין להם בקופה דֵּינָרִין והיו מעלים להם תמידים. היה שם זקן אחד, שהיה מכיר בחכמה יונית. אמר להם: כל זמן שעוסקין בעבודה, אין נמסרים בידכם. למחר שִׁלְשְׁלוּ דינרין בקופה והעלו להם חזיר. כיון שהגיע לחצי החומה, נעץ צפרניו בחומה, נזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה. באותה שעה אמרו: ארור האיש, שיגדל חזירים, וארור האדם, שֶׁיְּלַמֵּד את בנו חכמת יונית. וחכמת יונית מי אֲסִירָא? וְהָתַנְיָא: אמר רבי: בארץ ישראל לשון סורסי למהז או לשון הקדש או לשון יונית! וא״ר יוסי: בבבל לשון ארמי למה? או לשון הקדש או לשון פרסי! אמרו: לשון יונית לחוד, חכמת יונית לחוד. וחכמת יונית מי אֲסִירָא. והאמר ר׳ יהודה אמר שמואל משום ר׳ שמעון בן גמליאל: „עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי״ (איכה, ג׳, נ״א): אלף ילדים היו בבית אבא, חמש מאות מהם למדו תורה וחמש מאות מהם למדו חכמת יונית, ולא נשתייר מהם אלא אני כאן ובן אחי אבא בְּעַסְיָא. אמרי: שאני בית רבן גמליאל, שהיו קרובים למלכות.

(בבא קמא פ״ב, ע״ב, פ״ג, ע״א).

ב. הַמֶּלֶךְ הוֹרְדוֹס וּבָבָא בֶּן בּוּטָא.

הוֹרְדוֹס—עַבְדָּא דְבֵית חַשְׁמוֹנָאֵי הֲוָה, נתן עיניו באותה תינוקת. יוֹמָא חַד שְׁמַע הָהוּא גַּבְרָא בַּרַת קָלָא דַּהֲוָה קָאָמְרָה: „כָּל עַבְדָּא דְּמָרֵד הַשְׁתָּא – מַצְלַח״. קָם קַטְלִינְהוֹ לְכֻלְּהוֹ מָרְוָתֵיהּ וְשַׁיְּרַהּ לְאוֹתָהּ תִינוֹקֶת. כַּד חֲזַת הָהִיא

א. משלשלים – מורידים. להם – לאנשי אריסטובלוס. שעוסקין בעבודה – בעבודת אלהים, מקריבים קרבנות. נעץ – תקע. סורסי – סורית. לחוד – בפני עצמה. מי אסירא האמנם אסורה היא? עסיא שם מקום בא״י. חכמת יונית – הפילוסופיה והמדע של היונים. עיני עוללה וכו׳ — כלומר: הכתוב הזה נאמר עלי; שעלי לעולל את עיני בבכי מכל משפחות העיר.

ב. עבדא וכו׳ — היה עבד של ביתה חשמונאים. באותה תינוקת — היא מרים נכדתו של הורקנוס השני. יומא חד וכו׳ – ויהי היום וישמע האיש ההוא בת קול שאמרה: כל עבד, שימרוד עתה, יצליח. קם קטלינהו וכו – קם והרג את כל אדוניו (את כל בני בית החשמונאים) והשאיר בחיים רק את אותה הנערה. כד חזת וכו׳ – כשראתה הנערה, שהוא מבקש לקחתה לאשה,

יָנוּקְתָּא דְּקָא בָעֵי לְמִנְסְבַהּ, סְלֵיקָא לְאִגָּרָא וּרְמָארת קָלָא וְאָמְרָה: „כָּל מַאן דְּיֵיתֵי וְיֵמַר: מדבית חשמונאי קָאָתֵינָא — עַבְדָּא הוּא, דְּלָא אִשְׁתַּיַּר מִנַּיְהוּ אֶלָּא הָהִיא יָנוּקְתָּא, וְהָהִיא יָנוּקְתָּא נָפְלָה מֵאִגָּרָא לְאַרְעָא". טַמְנַהּ בִּדְבְשָׁא שבע שנים, האי דטמנה, כִּי הֵיכִי דנאמרו: בַּת מֶלֶךְ נְסַב. אמר: מַאן דָּרֵישׁ „מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ" (דברים, י"ז, ט"ו)? רַבָּנַן. קַטְלִינְהוּ לְכֻלְּהוּ רַבָּנַן, שַׁבְקֵיהּ לְבָבָא בֶּן בּוּטָא לְמִשְׁקַל עֵצָה מִנֵּיהּ. אַהְדַּר לֵיהּ כְּלִילָא דְיַלֵּי וְנַקְרִינְהוּ לְעֵינֵיהּ. יוֹמָא חַד אֲתָא וְיָתֵב קַמֵּיהּ. א"ל: חֲזִי, מַר, הַאי עַבְדָּא בִּישָׁא מַאי קָא עָבֵד. א"ל: מַאי אֶעֱבֵד לֵיהּ? א"ל: נִלְטְיֵהּ מַר. א"ל: כתיב „גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל תְּקַלֵּל" (קהלת, י', כ'). א"ל: הַאי לָאו מֶלֶךְ הוּא. א"ל: ולא יהא אלא עשיר בְּעָלְמָא, דִּכְתִיב „וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל תְּקַלֵּל עָשִׁיר" (קהלת, י', כ'); ולא יהא אלא נשיא, וכתיב „וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ אַל תָּאֹר (שמות, כ"ב, כ"ז). א"ל: בעושה מעשה עַמְּךָ, וְהַאי — לאו עושה מעשה עמך! א"ל: מִסְתְּפֵינָא מִנֵּיהּ. א"ל: לֵיכָּא אֱינִישׁ גַּבָּךְ, דַּאֲנָא וְאַתְּ יָתֵיבְנָא. א"ל: כתיב „כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל" (קהלת, י', כ') וגו'. א"ל: אֲנָא הוּא, אִי הֲוָה יָדַעְנָא דִּזְהִירֵי רַבָּנַן כּוּלֵּי הַאי, לָא הֲוָה קָטֵלְנָא לְכוּ. הַשְׁתָּא מאי תַּקַּנְתֵּיהּ דְּהָהוּא גַּבְרָא? א"ל: הוא כבה אורו של עולם, דכתיב „כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר" (משלי, ו', כ"ג) — ילך ויעסוק באורו של עולם, דכתיב „וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם" (ישעיה, ב', ב'). אִכָּא דְּאָמְרֵי, הכי א"ל: הוא סִמָּא עֵינוֹ של עולם (רבנן), דכתיב „וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה" (במדבר, ט"ו, כ"ד) — ילך ויעסוק בעינו של עולם, דכתיב „הִנְנִי

עלתה הגגה ונשאה את קולה ואמרה: כל מי שיבוא ויאמר: "אני יוצא (כלומר: אני מצאצאי) מבית החשמונאים" — עבד הוא, כי לא נשתייר מהם (איש) זולתי הנערה ההיא (כלומר: היא), והנערה ההיא נופלת מן הגג לארץ. **טמנה וכו'** — טמן אותה הורדוס בדבש שבע שנים. **האי דטמנה וכו'** — בשביל כך טמן אותה, כדי שיאמרו עליו שנשא לו לאשה בת מלך. **מאן דריש וכו** — מי הוא הדורש את הכתוב "מקרב אחיך תשים עליך מלך" ומוצא בו איסור לעבד למלוך על ישראל, אף על פי שעל פי פשטו של הכתוב אין להוציא ממנו את האיסור הזה. **רבנן** — הדורשים את המלה "עמך" במובן "המובחר שבאחיך" ולא עבדי. **קטלינהו וכו'** — הרג את כל החכמים. **שבקיה וכו'** — השאיר בחיים את בבא בן בוטא לקחת עצה מפיו. **אהדר וכו'** — שם עליו (מסביב לעיניו) זר של שערות קפוד ונקר את עיניו. **יומא חד וכו'** — ויהי היום ובא (הורדוס) אליו (אל בבא בן בוטא) וישב לפניו. **חזי מר וכו'** — ראה נא, אדוני, מה עשה העבד הרע הזה. **מה אעבד ליה** — מה אעשה לו? **נלטיה מר** — יקללנו אדוני. **האי לאו וכו'** — הלא זה לא מלך הוא. **ולא יהא וכו'** — ולו גם יהי דומה לסתם עשירי. **בעושה מעשי עמך** — הכתוב מדבר בנשיא המתנהג כבן ישראל, מה שאין כן הורדוס. **מסתפינא מניה** — אני ירא ממנו. **ליכא וכו'** — אין איש אצלנו, אלא רק אני יושב עמך. **אנא הוא וכו'** — אני הוא (הורדוס). לו ידעתי שהחכמים הנם זהירים כל כך (רחוקים ממחשבות מרד), לא הייתי הורג אתכם. **השתא וכו'** — עתה מה תקנתו של האיש ההוא? (כלומר: במה אוכל לתקן מה שהרשעתי?) **עיני העדה** — הם ראשי העם ומנהיגיו.

מְחַלֵּל אֶת מִקְדָּשִׁי גְּאוֹן עֻזְּכֶם מַחְמַד עֵינֵיכֶם״ (יחזקאל, כ״ד, כ״א). א״ל: מִסְתְּפֵינָא מִמַּלְכוּתָא. א״ל: שַׁדַּר שְׁלִיחָא, לֵיזֵל שַׁתָּא וְלֵיעַכַּב שַׁתָּא וְלֶהְדַּר שַׁתָּא. אַדְּהָכֵי וְהָכֵי סָתְרַתְּ לֵיהּ וּבָנֵית לֵיהּ. עֲבַד הָכֵי. שְׁלַחוּ לֵיהּ: „אם לא סתרת, אל תסתור; אם סתרת, אל תבנה; אם סתרת ובנית — עַבְדָּא בִישָׁא בָּתַר דְּעָבְדִין מִתְמַלְּכִין! אִם זַיְנָךְ עֲלָךְ, ספרך כאן: לָא רַכָּא וְלָא בַר רַכָּא הורדוס עַבְדָּא קַלְנְיָא מִתְעֲבֵד!״

אמרו: מי שלא ראה בנין הורדוס, לא ראה בנין נאה מימיו. בְּמַאי בַּנְיֵהּ? אמר רבה: באבני שֵׁישָׁא וּמַרְמָרָא. אִכָּא דְאָמְרֵי: באבני כוּחְלָא, שֵׁישָׁא וּמַרְמָרָא. אַפֵּיק שָׁפָה וּמְעַיֵּל שָׁפָה, כִּי הֵיכִי דְּלִקַבֵּל סִידָא. סְבַר לְמִשְׁעֲיֵהּ בְּדַהֲבָא, אמרי ליה רבנן: שַׁבְקֵיהּ, דְּהָכֵי שַׁפִּיר טְפֵי, דְּמִחְזֵי כִּי אַדְוָתָא דְיַמָּא.
(בבא בתרא ג׳, ע״ב; ד׳, ע״א).

ג. חָרְבַּן מְדִינַת הַיְּהוּדִים.

בִּגְלַל קַמְצָא וּבַר קַמְצָא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם.

אמר ר׳ יוחנן: מאי דכתיב „אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה״ (משלי, כ״ח, י״ד)? אַקַּמְצָא וּבַר קַמְצָא חֲרוּב ירושלים, אַתַּרְנְגוֹלָא וְאַתַּרְנְגוֹלְתָּא חֲרוּב טור מַלְכָּא, אַשָּׁקָא דְרִסְפַּק חֲרוּב בֵּיתַּר. „אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים״: הָהוּא גַּבְרָא, דְּרַחֲמֵיהּ — קַמְצָא וּבְעֵל דְּבָבֵיהּ — בר

מסתפינא ממלכותא — אני ירא מפני המלכות (מפני מלכות רומי). שדר שְׁליחא וכו׳ — שלח שליח (לרומי) ילך שנה ויתעכב שנה (ברומי) וילך בחזרה שנה. אדהכי וכו׳ — בין כה וכה תסתור אותו (את בנין בית המקדש הישן) ותבנהו. עבדא בישא וכו׳ — עבד רע, לאחר שהם עושים (דבר) הם נוטלים רשות. אם זיינך וכו׳ — אם כלי נשקך עליך (אם מתגאה אתה בכלי המלחמה שלך), הרי ספר היחש שלך בידינו. לא רכא וכו׳ — לא מלך ולא בן מלך (אתה), הורדוס העבד נעשה בן חורין (מאליו).

במאי בנְייה — במה בנהו. באבני שישא וכו׳ — באבני שיש (ירוק) ובאבני שיש לבן. איכא דאמרי וכו׳ — יש אומרים: באבני שיש שחור. אפיק שפה וכו׳ — הוציא שפה (הבליט שורה של אבנים לחוץ) והכניס שפה (שורה של אבנים), כדי שיתקבל הסיד. סבר וכו׳ — חשב לצפותו זהב, אמרו לו החכמים: הרף ממנו, כי כן הוא יפה יותר, לפי שהוא דומה לתנודת גלי הים.

ג. אקמצא וכו׳ — בגלל קמצא ובר קמצא חרבה ירושלים. אתרנגולא וכו׳ — בגלל תרנגול ותרנגולת חרבה טור מלכא (הר המלך). אשקא דריספק וכו׳ — בגלל דופן של מרכבה הנשואה על כפים חרבה ביתר. ההוא גברא — איש אחד שהיה לו אוהב ושמו

קַמְצָא, עֲבַד סְעוּדְתָא. א"ל לְשַׁמָּעֵיהּ: "זִיל אַיְתִי לִי קַמְצָא". אֲזַל אַיְתִי לֵיהּ בַּר קַמְצָא. אֲתָא אַשְׁכְּחֵיהּ דַּהֲוָה יָתֵיב. א"ל: מִכְּדֵי הָהוּא גַּבְרָא בְּעֵיל דְּבָבָא דְּהָהוּא גַּבְרָא הוּא, מַאי בָּעֵית הָכָא? קוּם פּוּק! א"ל: הוֹאִיל וַאֲתַאי, שַׁבְקַן וְיָהֵבְנָא לָךְ דְּמֵי מַה דְּאָכֵלְנָא וְשָׁתֵינָא. א"ל: לָא. א"ל: יָהֵבְנָא לָךְ דְּמֵי פַּלְגָא דִּסְעוּדָתֵיךְ. א"ל: לָא. א"ל: יהבנא לך דמי כֻּלַּהּ סְעוּדָתֵיךְ. א"ל: לָא. נַקְטֵיהּ בִּידֵיהּ וְאוֹקְמֵיהּ וְאַפְּקֵיהּ. אמר: הוֹאִיל וַהֲווֹ יָתְבֵי רַבָּנַן וְלָא מַחוּ בֵּיהּ, שְׁמַע מִנַּהּ: קָא נִיחָא לְהוּ, אֵיזִיל אֵיכוֹל בְּהוּ קֻרְצָא בֵּי מַלְכָּא.

אֲזַל א"ל לְקֵיסָר: מְרַדוּ בָּךְ יְהוּדָאֵי. א"ל: מִי יֵימַר? א"ל: "שַׁדַּר לְהוּ קֻרְבָּנָא, חָזֵית אִי מַקְרְבִין לֵיהּ". אֲזַל שַׁדַּר בִּידֵיהּ עִגְלָא תִּלְתָּא. בַּהֲדֵי דְּקָאָתֵי שְׂדָא בֵּיהּ מוּמָא בְּנִיב שְׂפָתַיִם, וְאָמְרֵי לַהּ: בְּדוּקִּין שֶׁבָּעַיִן, דְּכוּתָא דִּלְדִידַן הֲוָה מוּמָא וּלְדִידְהוּ לָאו מוּמָא הוּא. סבור רַבָּנַן לְקָרוּבֵיהּ, משום שלום מלכות. אֲמַר להו רבי זכריה בן אֶבְקוּלַס: יאמרו — "בעלי מומין קְרֵבִין לְגַבֵּי מזבח!" סְבוּר לְמִקְטְלֵיהּ, דְּלָא לֵיזִיל וְלֵימָא. אמר להו ר' זכריה: יאמרו — "מַטִּיל מום בקדשים יֵהָרֵג!" אמר ר' יוחנן: עַנְוְתָנוּתוֹ של רבי זכריה בן אֶבְקוּלַס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו וְהִגְלַתְנוּ מארצנו. שַׁדַּר עֲלָוַיְהוּ נֵירוֹן קיסר. כי קָאָתָא, שְׁדָא גִּירָא למזרח, אֲתָא נְפַל בִּירוּשְׁלֵם; למערב — אֲתָא נְפַל בִּירוּשְׁלֵם; לארבע רוחות העולם — אֲתָא נְפַל בִּירוּשְׁלֵם. אֲמַר לֵיהּ לְיָנוּקָא: "פְּסוֹק לִי פְּסוּקָיךְ!" א"ל: "וְנָתַתִּי אֶת נִקְמָתִי

קמצא, ושונא ושמו בר קמצא, עשה סעודה. אמר וכו' — אמר למשרתו: לך והבא (הזמן) לי את קמצא. אזל וכו' — הלך והביא לו את בר קמצא. אתא וכו' — בא בעל הסעודה ומצא אותו (את בר קמצא) שהוא יושב (בין הקרואים). מכדי וכו' — הן האיש ההוא (כלומר: אתה) שונאו של האיש ההוא (כלומר: שלי) הנהו, מה לך פה? קום צא. הואיל ואתאי וכו' — מאחר שבאתי, הניחני ואתן לך את מחיר אכילתי ושתייתי. יהיבנא וכו' — אתן לך את מחיר חצי סעודתך. כולה סעודתך — של כל סעודתך. נקטיה וכו' — אחזו בידו והקימהו (מאצל השלחן) והוציאהו. הואיל ויתבי וכו' — מאחר שישבו חכמים (אצל השלחן) ולא מחו בו, משמע מזה שהדבר רצוי להם, אלך ואלשין עליהם (בדיוק: אכַל בהם נתח) לפני המלך.

אזל וכו' — הלך ואמר לו לקיסר: מרדו בך היהודים. מי יימר — מי יאמר (מי יוכיח זאת)? שדר להו וכו' — שְׁלַח להם קרבן וראית אם הם מקריבים (יקריבו אותו). אזל וכו' — הלך ושלח על ידו עגלה משולשת. בהדי וכו' — בעודנו הולך ובא (בהליכתו) הטיל בו (בה) מום בשפה העליונה, ואחרים אומרים: בעור הדק שבעין, מקום שלגבינו הוא מום, ולגביהם (לגבי הרומים) לא מום הוא. סבור וכו' — סברו החכמים להקריבו. אמר להו — אמר להם. סבור למקטליה וכו' — סברו להרגו (את המלשין), כדי שלא ילך ויגיד (את הדבר לקיסר). שדר וכו' — שלח (הקיסר) עליהם את נירון קיסר (לפי עדותם של סופרי ההיסטוריה טאציטוס ויוסיפוס שלח באמת נירון את שר הצבא אספינוס לדכא את מרד היהודים) כי קאתא וכו' — כשבא (לארץ ישראל), זרק חץ למזרח, בא (החץ) ונפל בירושלם (על ידי אותות כאלה היו הקדמונים רגילים לְנַחֵשׁ אם יצליחו במפעלם). א"ל לינוקא וכו' — אמר לו לילד (לילד עברי שפגש): פסוק לי את פסוקך (גם זה היה מין ניחוש).

בְּאֶלֶם בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל" (יחזקאל, כ"ה, י"ד). אֲמַר: קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בָּעֵי לְחָרוּבֵי בֵּיתֵיהּ וּבָעֵי לְכַפּוּרֵי יְדֵיהּ בְּהָהוּא גַּבְרָא? עֲרַק וַאֲזַל וְאִגַּיַּר, וּנְפַק מִנֵּיהּ רבי מאיר.

שַׁדְּרֵיהּ עִלָּוַיְהוּ לְאֶסְפַּסְיָנוּס קֵיסָר; אֲתָא צָר עֲלָהּ תְּלָת שְׁנֵי. הֲווֹ בָּהּ הָנְהוּ תְּלָתָא עַתִּירֵי: נַקְדִּימוֹן בן גּוּרְיוֹן ובן כַּלְבָּא שָׂבוּעַ ובן ציצית הַכֶּסֶת. נקדימון בן גוריון – שֶׁנָּקְדָה לו חמה; בן כלבא שבוע – שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב, יוצא כשהוא שבע; בן ציצית הכסת – שהיתה ציצתו נִגְרֶרֶת על גבי כסתות. אִכָּא דְאָמְרֵי: שהיתה כַּסְתּוֹ מוטלת בין גדולי רומי. חד אֲמַר לְהוֹ: „אֲנָא זָיֵנְנָא לְהוֹ בְּחִטֵּי וּשְׂעָרֵי"; וְחַד אֲמַר לְהוֹ: „בְּדַחֲמְרָא וּמִלְחָא וּמִשְׁחָא". וחד אמר לְהוֹ: „בִּדְצִיבֵי". וְשַׁבַּחוּ רַבָּנָן לִדְצִיבֵי (דרב חסדא – כל אַקְלִידֵי הֲוָה מָסַר לְשַׁמָּעֵיהּ, בַּר מִדְּצִיבֵי, דַּאֲמַר רב חסדא: אַכְלְבָא דְחִטֵּי בָּעֵי שִׁתִּין אַכְלְבֵי דְצִיבֵי). הֲוָה לְהוֹ לְמֵיזַן עשרים וחד שַׁתָּא. הֲווֹ בְּהוֹ הָנְהוּ בִּרְיוֹנֵי. אֲמַרוּ לְהוֹ רַבָּנָן: „נִפּוֹק וְנַעְבֵּד שְׁלָמָא בַּהֲדַיְהוּ". לָא שַׁבְקִינְהוּ. אֲמַרוּ לְהוֹ: „נִפּוֹק וְנַעְבֵּד קְרָבָא בַּהֲדַיְהוּ". אמרו להו רבנן: „לָא מִסְתַּיְּעָא מִלְּתָא". קמו קְלוֹנְהוּ לְהָנְהוּ אַמְבָּרֵי דְחִטֵּי וּשְׂעָרֵי וַהֲוָה כַּפְנָא.

(גטין נ"ה, ע"ב; נ"ו, ע"א).

קודשא וכו' – הקדוש ברוך הוא מבקש להחריב את ביתו ורוצה לנקות את ידיו (לגלול את האשמה) באיש ההוא (כלומר: בי). ערק וכו' – ברח והלך והתגייר ויצא ממנו רבי מאיר.

שדריה וכו' – שלח (הקיסר) עליהם. אתא וכו' – בא וצר עליה (על ירושלים) שלש שנים. הוו בה וכו' – היו בה (בירושלים) שלשת העשירים ההם. שנקדה לו חמה – שזרחה בגללו החמה (כמסופר במסכת תענית). על גבי כסתות – שהיה דרכו להלוך על מרבדים רכים. איכא דאמרי וכו' – יש אומרים, שנקרא שמו "כסת" לפי שהיתה כסתו (שישב עליה) נתונה בין כסאותיהם של גדולי רומי (כשהיה הולך לשם להקביל את פני הקיסר). חד אמר להו וכו' – אחד (מהם) אמר להם (להמתקוממים מפני הרומיים): אני אפרנס אותם (את הנצורים) בחטים ושעורים. בדחמרא וכו' – אני אפרנס אותם ביין, מלח ושמן. בדציבי – בעצים. ושבחו וכו' – והללו החכמים את העשיר שהיה מספק עצים. כל אקלידי וכו' – כל המפתחות היה מוסר למשרתו, חוץ משל (אוצר) העצים. אכלבא וכו' – אוצר של חטים צריך לששים אוצרות של עצים (למעשה אפית הלחם. ולפי שהצורך בעצים מרובה כל כך, לכן הקפיד רב חסדא שלא יבזבזו אותם יותר מדי). חוה להו וכו' – היה להם (ספוק באוצרות האלה) להתפרנס מהם עשרים ואחת שנה. הוו בהו וכו' – היו ביניהם פריצים (מתקוממים מפני הרומיים). אמרו להו וכו' – אמרו לם החכמים: נצא ונעשה שלום עמם (עם הרומיים הצרים על העיר). לא שבקינהו – לא הניחו להם. ונעבד קרבא בהדייהו – נעשה מלחמה עמם. לא מסתייעא מלתא – הדבר לא יצליח. קלונהו וכו' – שרפו את אותם האוצרות של החטים והשעורים (כדי להכריח את הנצורים לעשות מלחמה) והיה רעב.

מָרְתָא בַּת בַּיְתוֹס.

מָרְתָא בַּת בַּיתוֹס עֲתִירְתָא דִירוּשְׁלֵם הֲוַיָא. שַׁדַּרְתֵּיהּ לִשְׁלוּחָה, אמרה לֵיהּ: זֵל אַיְתִי לִי סְמִידָא. אֲדַאֲזַל, אִזְדַּבַּן. אֲתָא אֲמַר לָהּ: סְמִידָא לֵכָּא, חִוָּרְתָא אִכָּא. אמרה ליה: זֵל אַיְתִי לִי. אֲדַאֲזַל אִזְדַּבַּן. אתא ואמר לה: חִוָּרְתָא לֵכָּא, גוּשְׁקְרָא אִכָּא. אמרה ליה: זיל אייתי לי. אדאזל, איזדבן. אתא ואמר לה: גושקרא ליכא, קִמְחָא דִשְׂעָרֵי איכא. אמרה ליה: זיל אייתי לי. אדאזל, איזדבן. הֲוָת שְׁלִיפָא מְסָאנָא, אמרה: אֶפּוֹק וְאֶחֱזֵי אִי מַשְׁכַּחְנָא מִדֵּי לְמֵיכַל. אִיתִיב לה פַּרְתָּא בִּכְרָעָא ומתה, קָרֵי עֲלָהּ רבן יוחנן בן זכאי: „הָרַכָּה בְּךָ וְהָעֲנֻגָּה” (דברים, כ״ח נ״ו). אִכָּא דְאָמְרֵי: גְרוֹגֶרֶת דר׳ צדוק אכלה וְאִתְנִיסָא וּמֵתָה. דר׳ צדוק יְתֵיב אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּתַעֲנִיתָא, דְלָא לְחְרוּב יְרוּשְׁלֵם. כִּי הֲוָה אָכֵל מִדֵּי הֲוָה מִתְחֲזֵי מֵאַבָּרַאי. וְכִי הֲוָה בָּארֵי, מַיְתֵי לֵיהּ גְּרוֹגְרוֹת, מָיֵיץ מַיְהוּ וְשָׁדֵי לְהוּ. כי הֲוָה קָא נִיחָא נַפְשָׁהּ, אַפִּיקָה לכל דַּהֲבָא וְכַסְפָּא, שְׁדִיתֵיהּ בְּשׁוּקָא. אֲמַרָה: „הַאי לְמַאי מִבְעֵי לִיז” הַיְנוּ דכתיב „כַּסְפָּם בַּחוּצוֹת יַשְׁלִיכוּ” (יחזקאל, ז׳, י״ט). (גטין נ״ו, ע״א).

רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי וְאֶסְפַּסְיָנוּס.

אבא סִיקְרָא רֹאשׁ בִּרְיוֹנֵי דִירוּשְׁלֵם, בַּר אֲחָתֵיהּ דרבן יוחנן בן זכאי הֲוָה. שלח ליה: „תָּא בְּצִנְעָא לְגַבַּאי”. אֲתָא, א״ל: עַד אֵימַת עָבְדִתּוּ הָכֵי וְקָטְלִתּוּ לֵיהּ לְעָלְמָא בְּכַפְנָא? א״ל: „מַאי אֶעְבֵּד? דְּאִי אָמֵינָא לְהוּ מִדֵּי,

---

עתירתא וכו׳ — עשירה שבירושלים היתה. שדרתיה וכו׳ — שלחה את שלוחה ואמרה לו: לך והבא לי לחם סלת. אדאזל אזדבן — בעודנו הולך (השליח), נמכר (לחם הסלת). סמידא ליכא וכו׳ — סלת אין, פת לבנה (נקיה) יש. גושקרא איכא — פת קיבר (לחם גס) יש. קמחא דשערי איכא — קמח שעורים יש. הות שליפא וכו׳ — שלפה את נעליה ואמרה: אצא ואראה אם אמצא דבר מה לאכול. איתיב לה וכו׳ — נדבק פרש של גלל בהמה ברגלה ומתה (מחמת איסטניסותה). קרי עלה — קרא עליה. איכא דאמרי — יש אומרים. גרוגרת — תאנה יבשה. ואיתניסא — וחלשה. יתיב וכו׳ — ישב ארבעים שנה בתענית, שלא תחרב ירושלים. כי הוה וכו׳ — כשהיה אוכל דבר מה, היה הוא (המאכל) נראה מבחוץ (מחוץ לגופו, מרוב כחישותו). וכי הוה בארי וכו׳ — כשגמר את תעניותיו ורצה להברות את עצמו, היו מביאין לו גרוגרות והוא היה מוצץ את מימיהן (עסיסן) ומשליך אותן. כי הוה קא ניחא נפשה וכו׳ — כשהלכה למות, הוציאה את כל הכסף והזהב וזרקה אותו (אותם) אל השוק. אמרה וכו׳ — כי אמרה: זה למה לי?

אבא סיקרא וכו׳ — אבא סיקרא, ראש הפריצים שבירושלם, היה בן אחותו של ר׳ יוחנן בן זכאי. שלח וכו׳ — שלח לו (ר׳ יוחנן) לאמר: בוא אלי בסתר. אתא וכו׳ — בא אליו, אמר לו (ר׳ יוחנן): עד מתי אתם עושים כך (שאינכם נותנים להשלים עם הרומיים) והנכם ממיתים ארץ העולם ברעב. מאי אעבד וכו׳ — מה אעשה? כי אם אֹמר להם (לפריצים) דבר, אז יהרגו אותי.

קְטַלוּ לִי״. א״ל: חֲזִי לִי תַּקַּנְתָּא לְדִידִי דְּאֶפּוֹק, אֶפְשָׁר דַּהֲוֵי הַצָּלָה פּוּרְתָּא. א״ל: נְקוֹט נַפְשָׁךְ בִּקְצִירֵי וְלֵיתוֹ כּוּלֵּי עָלְמָא וְלִישַׁיְילוּ בָּךְ, וְאַיְיתִי מִידֵּי סַרְיָא וְאַגְנֵי גַּבָּךְ וְלֵימְרוּ: דְּנָח נַפְשֵׁיהּ. וְלֵיעַיְילוּ בָּךְ תלמידך, ולא יֵעוֹל בָּךְ אֱנָשׁ אָחֳרִינָא, דְּלָא לַרְגְּשׁוּן בָּךְ דְּקַלִּיל אַתְּ, דְּאִינְהוּ יָדְעֵי דְּחַיָּא קַלִּיל מִמִּיתָא". עֲבַד הָכִי. נכנס בו ר' אליעזר מצד אחד ור' יהושע מצד אחד. כִּי מְטוֹ לְפִתְחָא, בְּעוֹ לְמִדְקְרֵיהּ. אֲמַר לְהוּ: יֹאמְרוּ — "רַבָּן דָּקְרוּ". בְּעוֹ לְמִדְחֲפֵיהּ. אֲמַר לְהוּ: יאמרו — "רבן דחפו". פְּתַחוּ לֵיהּ בָּבָא, נְפַק. כִּי מְטָא לְהָתָם, אֲמַר: שְׁלָמָא עֲלָךְ, מַלְכָּא! שלמא עלך, מַלְכָּא! אֲמַר לֵיהּ: "מִיחַיְּיבַתְּ תְּרֵי קַטְלֵי: חֲדָא, דְּלָאו מַלְכָּא אֲנָא וְקָא קָרֵית לִי מַלְכָּא! וְתוּ, אִי מַלְכָּא אֲנָא, עַד הָאִידָּנָא אַמַּאי לָא אֲתֵית לְגַבַּאי?" א"ל: דְּקָאָמְרַתְּ "לָאו מַלְכָּא אֲנָא" — אִבְרָא מַלְכָּא אַתְּ, דְּאִי לָאו מַלְכָּא אַתְּ, לָא מִימְּסְרָא יְרוּשְׁלֵם בִּידָךְ; דכתיב "וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל" (ישעיה, י', ל"ד), ואין אדיר, אלא מלך, דכתיב "וְהָיָה אַדִּירוֹ מִמֶּנּוּ (ירמיהו, ל', כ"א) ואין "לבנון", אלא בית המקדש, שנאמר "הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן" (ישעיה, כ"ד, מ"ה). וּדְקָאָמְרַתְּ: "אִי מַלְכָּא אֲנָא, אַמַּאי לָא קָא אֲתֵית לְגַבַּאי עַד הָאִידָּנָא"? בִּרְיוֹנֵי דְּאִית בַּן לָא שַׁבְקִין. א"ל: "אילו חבית של דבש ודְרָקוֹן כרוך עליה, לא היו שוברים את החבית בשביל דרקון?" אִישְׁתִּיק. קָרֵי עֲלֵיהּ רַב יוֹסֵף וְאִיתֵּימָא ר' עֲקִיבָא: "מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל (ישעיה, מ"ד, כ"ה). — אִבְּעִי לֵיהּ לְמֵימַר לֵיהּ: "שָׁקְלִינַן צַבְתָּא וְשָׁקְלִינַן לֵיהּ לְדְרָקוֹן וְקַטְלִינַן לֵיהּ, וְחָבִיתָא שָׁבְקִינַן לָהּ". אַדְּהָכִי, אֲתָא פְּרִסְתְּקָא עֲלֵיהּ

חזי לי וכו' — ראה (מצא לי) תחבולה בשבילי, שאצא (מן העיר), אפשר שתהיה הצלה מועטה (שאוכל להביא איזו עזרה). נקוט וכו' — העמד את עצמך כחולה: ויבאו כל האנשים לשאול בשלומך הבא דבר מה מסריח (בשר נבלה) והניחהו אצלך ויאמרו (עליך): הוא מת, ויכנסו תלמידיך (תחת ארונך לשאתו) ואל יכנס איש אחר, כדי שלא ירגישו שהנך קל, כי הם (בני האדם) יודעים, שהחי הוא קל מן המת. עבד הכי — עשה כן. כי מטו לפתחא וכו' — כשבאו אל הפתח (אל פתח השער), רצו (המתקוממים) לדקרו (שחששו בו שהוא חי). אמר להו וכו' — אמר להם אבא סיקרא: הרומיים יאמרו עליכם שדקרתם את רבכם. למדחפיה — לדחפו (אולי יצעק). פתחו וכו' — פתחו לו את השער, יצא. כי מטא להתם וכו' — כשבא שמה (למחנה אספסינוס), אמר: שלום עליך, המלך. מיחייבת וכו' — חייב אתה שתי מיתות: האחת, שלא מלך הנני ואתה קורא לי מלך, ועוד, אם מלך אנכי, עד עתה מדוע לא באת אלי? דקאמרת וכו' — מה שאתה אומר "לא מלך אני", באמת מלך אתה (עתיד אתה להיות מלך), כי לולא מלך אתה לא היתה ירושלם נמסרה בידך. בריוני דאית בן לא שבקין — הפריצים שיש בנו לא הניחוני. דרקון — נחש (דרַאקָאן). בשביל דרקון — כדי להרוג את הדרקון (כך צריכים הייתם גם אתם להשחית את העיר, כדי לבער את הפריצים מתוכה) אישתיק — נשתתק ר' יוחנן בן זכאי. קרי עליה — היה קורא עליו. ואיתימא — ואם אומר אתה (כלומר: או). אבעי וכו' — הלא הוא היה צריך לומר לו: אנו נוטלים מלקחים ולוקחים את הנחש והורגים אותו, ואת החבית אנו מניחים. (כך היינו מצפים גם אנו, שמא יעלה בידינו להוציא את הפריצים מן העיר כדי שהעיר תתקיים). אדהכי וכו' — בין כה וכה בא אליו (אל אספסינוס)

מֵרוֹמִי. א"ל: קוּם, דְּמִית לֵיהּ קֵיסָר, וְאָמְרֵי הָנְהוּ חֲשִׁיבֵי דְרוֹמִי לְאוֹתוֹבָךְ בְּרֵישָׁא. הֲוָה סַיֵּים חד מְסָאנָא, בָּעֵי לְמִסַּיְּמֵהּ לְאָחְרִינָא, לָא עָיֵיל; בְּעָא לְמִשְׁלְפֵיהּ לְאִידָךְ, לָא נְפַק. אמר: מַאי הַאי? א"ל: לָא תִּצְטַעַר: שְׁמוּעָה טוֹבָה אָתְיָא לָךְ, דכתיב „שְׁמוּעָה טוֹבָה תְּדַשֶּׁן עָצֶם" (משלי, ט"ו ל'). אֶלָּא מַאי תַּקַּנְתֵּיהּ? לֵיתֵי אֱנָשׁ, דְּלָא מִיתְּבָא דַּעְתָּךְ מִנֵּיהּ וְלַחְלִיף קַמָּךְ דכתיב „וְרוּחַ נְכֵאָה תְּיַבֶּשׁ גָּרֶם" (שם, י"ז, כ"ב). עֲבַד הָכֵי, עָיֵיל. אֲמַר לֵיהּ: „וּמֵאַחַר דְּחַכִּימִתּוּ כּוּלֵּי הַאי, עד הָאִידָּנָא אַמַּאי לָא אֲתֵיתוּ לְגַבַּאי? א"ל: וְלָא אֲמַרֵי לָךְ? א"ל: אֲנָא נַמֵּי אֲמַרִי לָךְ: א"ל: מֵיזַל אָזֵלְנָא ואיניש אָחְרִינָא מְשַׁדַּרְנָא, אֶלָּא בְּעִי מִנַּאי מִדֵּי, דְּאֶתֵּן לךְ. א"ל: תן לי יבנה וחכמיה ושׁוֹשַׁלְתָּא דרבן גמליאל וְאַסְוָתָא דְּמַסַּיָּין לֵיהּ לר' צדוק. קָרֵי עֲלֵיהּ רב יוסף, וְאִיתֵּימָא ר' עקיבא: „מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל" (ישעיה, מ"ד, כ"ה)—אִבְּעִי לֵיהּ לְמֵימַר לֵיהּ: „לִשְׁבְּקִנְהוּ הָדָא זִמְנָא". והוא סְבַר: דִּלְמָא כּוּלֵּי הַאי לָא עָבֵד וְהַצָּלָה פּוּרְתָּא נַמֵּי לָא הֲוֵי.

„אַסְוָתָא דְּמַסַּיָּין לֵיהּ לר' צָדוֹק", מַאי הִיא? יוֹמָא קַמָּא אַשְׁקְיוּהַ מַיָּא דְפָאֲרֵי; למחר – מַיָּא דְּסִפּוּקָא, למחר – מַיָּא דְּקִמְחָא עַד דְּרָוַח מֵעֵיהּ פּוּרְתָּא פּוּרְתָּא. (גטין נ"ו, ע"א–ע"ב).

שליח מרומי. ד מ י ת וכו' – כי מת הקיסר (הוא נירון) וחשובי (גדולי) רומי אומרים להושיבך בראש (להמליכך). ה ו ה ס י י ם וכו' – נעל (אספסינוס באותה שעה) נעל אחד, רצה לנעול את הנעל האחר ולא עלה (על רגלו), רצה לשלוף את השני, לא יצא (לא נשלף מעל רגלו, לפי שאבריו נתדשנו מרוב שמחה על הבשורה). מ א י ה א י – מה זאת? א"ל וכו' – א"ל ר' יוחנן: אל תצטער כי שמועה טובה באה לך. מ א י ת ק נ ת י ה – מה תקנתו (מה לי לעשות לזה). ל י ת י ה א י נ י ש וכו' – יבוא אדם, שאין דעתך נוחה הימנו (שאתה שונאו) ויעבור על פניך (ולמראהו ידל בשרך). ע ב ד ה כ י ע י י ל – עשה כן ועלה הנעל על רגלו. ד ח כ י מ י ת ו – מאחר שחכמתם כ"כ, עד עתה מדוע לא באתם אלי? ו ל א א מ ר י ל ך – וכי לא אמרתי לך? א נ א נ מ י וכו' – אני גם כן אמרתי לך (ש"שוברין את החבית בשביל הדרקון"). א נ א מ י ז ל וכו' – אני הלוך אלך מזה ואשלח איש אחר (שר צבא אחר במקומי), אלא בקש ממני דבר ואתן לך. ת ן ל י א ת י ב נ ה ו ח כ מ י ה – אל תחריב את העיר יבנה ואל תהרג את חכמיה. ו ש ו ש י ל ת א ד ר ב ן ג מ ל י א ל – שלשלת היחס של בן גמליאל (שלא תכלה הנשיאות מביתו). ו א ס ו ו ת א ד מ ס י י ן ל י ה – ורופאים אשר ירפאו את רבי צדוק (שהיה חולה מחמת תעניותיו). ל ש ב ק י ה וכו' – ירף ממנה (מירושלים) בפעם הזאת. ו ה ו א ס ב ר וכו' – אבל הוא (ר' יוחנן) חשב: אולי כל כך (הדבר הגדול הזה) לא יעשה, ואז הצלה מועטה גם כן לא תהיה.

מ א י ה י א – במה היו הרופאים מרפאים אותו. י ו מ א ק מ א וכו' – ביום הראשון השקוהו מים, שׁשרו בהם סובים. מ י א ד ס פ ו ק א – מים ששרו בהם סובים גסים. מ י א ד ק מ ח א – מי קמח. ע ד ד ר ו ח וכו' – עד שֶׁרָוַח מעיו (שהיו מצומקים) מעט מעט.

טִיטוּס הָרָשָׁע·

אֲזַל, שַׁדְרֵיהּ לטיטוס הרשע· וְאָמַר „אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ" (דברים, ל"ב, ל"ז) — זה טיטוס הרשע שֶׁחֵירֵף וגידף כלפי מעלה· מה עשה? נכנס לבית קדשי הקדשים ונטל סַיִף וגִדֵּר את הפרכת, ונעשה נס והיה דם מְבַצְבֵּץ ויוצא· וְקָסַבַר: הרג את עצמו· שנאמר „שָׁאֲגוּ צוֹרְרֶיךָ בְּקֶרֶב מוֹעֲדֶךָ שָׂמוּ אוֹתוֹתָם אוֹתוֹת" (תהלים, ע"ד, ד')· אַבָּא חָנָן אומר: „מִי כָמוֹךָ חֲסִין יָהּ"— מי כמוך חָסִין וקשה, שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע ושותק! דבי ר' ישמעאל תָּנָא: „מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים ד'" (שמות, ט"ו, י"א)—מי כמוך בָּאִלְּמִים·

מה עשה? נטל את הפרוכת וַעֲשָׂאוֹ כמין גַּרְגּוּתָנִי והביא את כל הכלים שבמקדש והניחן בה והושיבן בספינה, לילך ולהשתבח בעירו· עמד עליו נַחְשׁוֹל שבים לְטַבְּעוֹ· אמר: כמדומה אני, שאלהיהם של אלו אין גבורתו אלא במים· בא פרעה — טִבְּעוֹ במים; בא סיסרא — טבעו במים; אף הוא עומד עלי לטבעני במים· אם גבור הוא, יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה! יצתה בת קול ואמרה לו: רשע בן רשע, בן בנו של עשו הרשע! בריה קלה יש לי בעולמי וְיַתּוּשׁ שמה, עֲלֵה ליבשה ותעשה עמה מלחמה! עלה ליבשה, בא יתוש ונכנס בחוטמו ונקר במחו ז' שנים· יוֹמָא חַד הֲוָה קָא חָלֵיף אַבָּבָא דְבֵי נַפָּחָא· שמע קול אַרְזַפְתָּא, אִשְׁתֵּיק· אֲמַר: אִכָּא תַקַּנְתָּא! בכל יוֹמָא מַיתוֹ נַפָּחָא וּמַחוֹ קַמֵּיהּ, לעובד כוכבים יָהֵיב לו ד' זוּזֵי; לְיִשְׂרָאֵל א"ל: מִסְתַּיךְ דְקָא חָזֵית בְּסָנְאָךְ· עד תְּלָתִין יומין עָבֵד הָכֵי, מִכָּאן וְאֵילָךְ, כיון דְּדָשׁ, דָּשׁ· תניא: א"ר פנחס בן ערובא: אני הייתי בין גדולי רומי, וכשמת, פצעו את מוחו ומצאו בו כצפור דרור, משקל שני סלעים· בְּמַתְנִיתָא תְּנָא: כגוזל בן שנה, משקל ב' ליטרין· נָקְטִינַן: פיו של נחשת וצפרניו של ברזל· כִּי הֲוָה קָא מָיֵית אֲמַר לְהוֹ: לִקְלוֹיֵהּ לְהָהוּא גַּבְרָא וּלְבַדְּרוּ לְקִטְמֵיהּ אַשֶּׁב יַמֵּי, דְלָא לַשְׁכְּחֵיהּ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי וְלוֹקְמֵיהּ בְּדִינָא· (גטין, נ"ו, ע"ב)·

אזל שדריה — הלך שְׁלָחוֹ· סיף — חרב· גדר — דקר· וקסבר — וחשב· הרג את עצמו — כלומר: את הקב"ה· בקרב מועדך — בבית שאתה מתועד בו· שמו אותתם אותות — אמרו שהדם שיצא מן הפרוכת, הוא דם אלהים·

גרגותני — סל· נחשול — גל· יומא חד וכו' — באחד הימים עבר על הפתח של בית נַפָּח, שמע קול הפטיש ונשתתק היתוש· אמר איכא תקנתא — אמר טיטוס: אם כן יש תחבולה (להשתיק את היתוש)· בכל יומא וכו' — היו מביאים נפח והכו (הכה) לפניו· יהיב — היה נותן· מסתייך וכו' — די לך שאתה רואה (נקמה) בשונאך· עד תלתין וכו' — עד שלשים יום היה עושה כך; מכאן והלאה, כיון שהתרגל היתוש למכת הפטיש, הסכין אליו (ושב לנקר כבתחלה)· צפור דרור — סנונית· כי הוה מיית וכו' — כשהלך למות, אמר להם לעבדיו: ישרפו את האיש ההוא (כלומר: אותי) ויפזרו את אפרו על שבעה ימים, כדי שלא ימצאהו אלהי היהודים ויעמידהו למשפט·

חָרְבַּן טוּר מַלְכָּא.

אֲתַרְנְגוֹלָא וְאֲתַרְנְגוֹלְתָא חֲרוּב טוּר מַלְכָּא. דַּהֲווֹ נְהִיגֵי, כִּי הֲווֹ מַפְּקֵי חַתְנָא וְכַלְּתָא — מַפְּקֵי קַמַּיְהוּ תַּרְנְגוֹלָא וְתַרְנְגוֹלְתָא, כְּלוֹמַר: „פרו ורבו כתרנגולין". יוֹמָא חַד הֲוָה קָא חָלֵיף גּוּנְדָּא דְרוֹמָאֵי, שַׁקְלִינְהוּ מִנַּיְהוּ. נְפַלוּ עֲלַיְהוּ, מְחוּנְהוּ. אֲתוֹ אֲמַרוּ לֵיהּ לְקֵיסָר: מְרַדוּ בָּךְ יְהוּדָאֵי. אֲתָא עֲלַיְהוּ. הֲוָה בְּהוֹ הָהוּא בַּר דָּרוֹמָא, דַּהֲוָה קָפֵיץ מִילָא וְקָטֵל בְּהוֹ. שַׁקְלֵיהּ קֵיסָר לְתָאגֵיהּ וְאוֹתְבֵיהּ אַאַרְעָא, אֲמַר: „רִבּוֹנֵיהּ דְּעָלְמָא כּוּלֵּיהּ! אִי נִיחָא לָךְ, לָא תִּמְסְרֵיהּ לְהָהוּא גַּבְרָא, לְדִידֵיהּ וּלְמַלְכוּתֵיהּ בִּידֵיהּ דְּחַד גַּבְרָא!" אַכְשְׁלֵיהּ פּוּמָא לְבַר דָּרוֹמָא וַאֲמַר: „הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא תֵצֵא אֱלֹהִים בְּצִבְאוֹתֵינוּ" (תהלים, ס', י"ב). עָל לְבֵית הכסא, אֲתָא דְּרָקוֹנָא שַׁמְטֵיהּ לְכַרְכְּשֵׁיהּ וְנָח נַפְשֵׁיהּ. אֲמַר: הוֹאִיל וְאִתְרְחִשׁ לִי נִסָּא הָא זִמְנָא, אֶשְׁבְּקִנְהוּ. שַׁבְקִנְהוּ וַאֲזַל. אִזְדְּקוּר וַאֲכַלוּ וּשְׁתוּ וְאַדְלִיקוּ שְׁרָגֵי עַד דְּאִתְחֲזִי בְּלִיוֹנֵי דְגֻשְׁפַּנְקָא בְּרְחוּק מִילָא. אֲמַר: „מֶחְדָּא קָא חָדוּ בִּי יְהוּדָאֵי". הֲדַר אֲתָא עֲלַיְהוּ. א"ר אסי: תְּלָת מְאָה אַלְפֵי שָׁלְיפֵי סַיְפָא עָיְלוּ לְטוּר מַלְכָּא וְקַטַלוּ בֵּהּ תְּלָתָא יוֹמִין וּתְלָתָא לֵילָוָתָא, וּבְהַךְ גִּסָּא הִלּוּלֵי וְחִנְגֵּי וְלָא הֲווֹ יָדְעֵי הָנֵי בְּהָנֵי. (גטין נ"ז, ע"א).

חָרְבַּן בֵּיתַּר.

אֲשָׁקָא דְרִסְפַּק חֲרוּב בֵּיתַּר. דַּהֲווֹ נְהִיגֵי: כִּי הֲוָה מִתְיְלֵד יָנוֹקָא — שָׁתְלֵי אַרְזָא, יָנוֹקְתָּא — שָׁתְלֵי תְּרְנִיתָא, וְכִי הֲווֹ מִנַּסְבֵי, קָיְצֵי לְהוֹ וְעָבְדֵי לְהוֹ

דהוו נהיגי וכו' — שהיו נוהגים, כשהיו מוציאים את החתן ואת הכלה (לחתונה) היו מוציאים לפניהם תרנגול ותרנגולת. יומא חד וכו' — באחד הימים עבר גדוד של רומאים. שקלינהו מניהו — לקחום (את התרנגול והתרנגולת) מהם. נפלו וכו' — התנפלו (היהודים) עליהם והכ"ם. אתא עלייהו — בא (עלה) הקיסר עליהם. הוה וכו' — היה ביניהם בן דרומי אחד, שהיה קופץ מיל והיה הורג בהם. שקליה וכו' — לקח הקיסר את כתרו והניחהו על הארץ ואמר: אדונו של העולם כלו, אם רצוי לפניך, אל תמסור את האיש ההוא (כלומר: אותי) ואת מלכותי בידיו של איש אחד. אכשליה וכו' — הכשילהו פיו את בר דרומא ואמר. על — נכנס. אתא דרקונא וכו' — בא נחש ושמט את הכרכשת (המעי היוצא לאחור) ומת. אמר וכו' — אמר הקיסר: מאחר שנעשה לי נס בפעם הזאת (שנצלתי מיד בר דרומא), אניחם (ארף מן היהודים). שבקינהו ואזל — הניחם והלך לו. איזדקור וכו' — קפצו היהודים (משמחה), אכלו ושתו והדליקו נרות, עד שנראו (לאנשי חיל הרומיים) צורות טבעות החותם במרחק מיל (מי שהיתה לו צורה בטבעתו היה מכירה לאור הנרות בריחוק מיל מן העיר). מיחדא וכו' — שחוק ישחקו עלי היהודים. הדר אתא עלייהו — חזר ועלה עליהם. תלת מאה וכו' — שלש מאות שולפי חרב עלו על טור מלכא והרגו בה שלשה ימים ושלשה לילות, ומעבר מזה (בעיר) מצהלות ומחולות ולא ידעו אלה (החוגגים) באלה (המומתים).

דהוו נהיגי וכו' — שהיו נוהגים: כשנולד ילד היו נוטעים ארז, כשנולדה ילדה היו נוטעים תורנית (ציפרעססע). וכי הוו מינסבי וכו' — וכשהיו נשאים (בבואם בברית הנשואים), היו קוצצים אותם ועושים מהם חופה.

גְּנָנָא. יוֹמָא חֲדָא הֲוַת קָא חָלְפָא בְּרַתֵּיהּ דְּקֵיסָר. אִתְּבַר שָׁקָא דְּרִסְפַּק. קַצּוּ אַרְזָא וְעַיְּלוּ לָהּ. אֲתוֹ נְפוּל עֲלַיְהוּ, מְחוּנְהוּ. אֲתוֹ, אֲמַרוּ לֵיהּ לְקֵיסָר: "מְרַדוּ בָּךְ יְהוּדָאֵי". אֲתָא עֲלַיְהוּ. — "גָּדַע בָּחֳרִי אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל" (איכה, ב', ג') — א"ר זירא, א"ר אבא, א"ר יוחנן: אלו שמונים אלף קרני מלחמה, שנכנסו לכרך ביתר בשעה שלכדוה, והרגו בה אנשים ונשים וטף, עד שהלך דמן ונפל לים הגדול. שמא תאמר קרובה היתה? רחוקה היתה מיל. תַּנְיָא, ר' אליעזר הגדול אומר: שני נחלים יש בבקעת ידים, אחד מושך אֵילַךְ ואחד מושך אֵילַךְ, ושיערו חכמים: שני חלקים מים ואחד דם. בְּמַתְנִיתָא תָּנָא: שבע שנים בָּצְרוּ אומות העולם את כרמיהם מדמם של ישראל בלא זבל.

(גטין נ"ז, ע"א).

מַעֲשֶׂה בְּאָח וְאָחוֹת.

אמר רב יהודה אמר רב: מעשה בבנו ובבתו של ר' ישמעאל בן אלישע, שנשבו לשני אדונים. לימים נִזְדַּוְּגוּ שניהם במקום אחד, זה אומר: "יש לי עבד, שאין כיופיו בכל העולם" וזה אומר: "יש לי שפחה, שאין בכל העולם כולו כיופיה". אמרו: "בא וְנַשִּׂיאֵם זה לזה ונחלק בוולדות. הכניסום לחדר. זה ישב בקרן זוית זה, וזו ישבה בקרן זוית זה. זה אומר: "אני, כהן בן כהנים גדולים, אשא שפחה?" וזאת אומרת: "אני, כהנת בת כהנים גדולים, אֶנָּשֵׂא לעבד!" ובכו כל הלילה. כיון שעלה עמוד השחר, הכירו זה את זה ונפלו זה על זה וגעו בבכיה, עד שיצאה נשמתן. ועליהן קונן ירמיהו: "עַל אֵלֶּה אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם". (איכה, א', ט"ז).

(גטין נ"ח, ע"א).

ד. אֵיךְ סָמַךְ ר' יְהוּדָה בֶּן בָּבָא חֲמִשָּׁה זְקֵנִים.

אמר ר' יהודה אמר רב: בְּרַם זכור אותו האיש לטוב, ור' יהודה בן בבא שמו, שאלמלא הוא — נשתכחו דיני קְנָסוֹת מישראל. נשתכחו? נִגְרְסִינְהוּ! אלא: בטלו דיני קנסות בישראל. שפעם אחת גזרה מלכות גזרה על

יומא חדא וכו' — באחד הימים עברה (בעיר) בת הקיסר. איתבר וכו' — נשבר דופן המרכבה הנשואה. קצו וכו' — קצצו את הארז והעלוהו לה (תקנו בו את דופן המרכבה). אתו וכו' — באו היהודים והתנפלו עליהם (על הפועלים) והכום. קרני מלחמה — תוקעי הקרנות ההולכים לפני כל גדוד צבא. קרובה היתה — אל הים. בקעת ידים — שם מקום. מושך — שוטף. בצרו וכו' — בצרו את ענבי כרמיהם, שנזדבלו מדמי ישראל.

נזדווגו — נזדמנו.

ד. ברם — אכן, באמת. נגריסנהו — ילמדו אותם (ואז לא ישתכחו). בטלו דיני קנסות — כי דיני קנסות דנים רק חכמים מוסמכים ובאין סמיכת חכמים, אין מי שידין אותם. מלכות — רומי.

ישראל, שכל הסומך יֵהָרֵג וכל הנסמך יֵהָרֵג, ועיר, שסומכין בה, תֵּחָרֵב, ותחומין, שסומכין בהם, יֵעָקְרוּ. מה עשה ר׳ יהודה בן בבא? הלך וישב לו בין שני הרים גדולים ובין שתי עיירות גדולות ובין שני תחומי שבת, בין אוּשָׁא לְשְׁפַּרְעָם, וסמך שם חמשה זקנים, ואלו הן: ר׳ מאיר ור׳ יהודה ור׳ שמעון ור׳ יוסי ור״א בן שמוע. רב אַוְיָא מוסיף: אף ר׳ נחמיה. כיון שהכירו אויבים בהם, אמר להם: בני, רוצו! אמרו לו: רבי, מה תְּהֵא עליך? אמר להם: הֲרֵינִי מוּטָל לפניהם כאבן שאין לה הופכים. אמרו: לא זזו משם, עד שנעצו בו שלש מאות לוֹנְבִיאוֹת של ברזל ועשאוהו כִּכְבָרָה.

(סנהדרין י״ד, ע״א).

י

גְּדוֹלֵי הָאוּמָה

א. כִּנּוֹרוֹ שֶׁל דָּוִד.

אמר ר׳ שמעון חֲסִידָא: כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, וְכֵיוָן שהגיע חצות לילה, רוח צפונית מְנַשֶּׁבֶת בו והיה מנגן מאליו. והיה דוד יושב ועוסק בתורה, עד שהגיע עמוד השחר. וכיון שעלה עמוד השחר, נכנסו חכמי ישראל אצלו ואומרים לו: אדונינו המלך! עמך ישראל צריכין פרנָסה. אמר להם: ילכו ויתפרנסו זה מזה. אמרו לו: אין הַקּוֹמֶץ משביע את הארי, ואין הבור מתמלא מֵחוּלְיָתוֹ. אמר להם: לכו וּפִשְׁטוּ ידיכם בגדוד. מיד יועצים באחיתופל וְנִמְלָכִין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים.

(ברכות ד׳, ע״ב).

כל הסומך – מי שיתן סמיכה לחכם. תחומין – גבולות העיר (אלפים אמה מסביב לה). בין שתי עיירות – ולא בתוך העיר, כדי שלא יחריבוה הרומיים, אם יודע להם הדבר. בין שני תחומי שבת – באמצע שני התחומים של שתי הערים, כדי שלא ידעו איזה מהם לעקור. בין אושא לשפרעם – הן שתי העיירות. לונביאות – חניתות.

א. התפרנסו זה מזה – העשירים יפרנסו את העניים. הקמץ – מלא היד, כלומר: כשם שאין דבר קטן משביע את הארי, כך גם אין העשירים יכולים לספק את כל צרכי העם המרובים. אין הבור מתמלא מחוליתו – העפר, המוצא מתוך הבור שנחפר, אינו מספיק לשוב ולסתמו (כך גם אין לאל יד העשירים המועטים לפרנס את העניים המרובים). ונמלכין – מתיעצים ונוטלים מהם רשות. ונשאלים באורים ותומים – אם יצליחו.

ב׳ מִיתָתוֹ שֶׁל דָּוִד׳

מאי דכתיב ״הוֹדִיעֵנִי ד׳ קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה הִיא אֵדְעָה מֶה חָדֵל אָנִי״? (תהלים, ל״ט, ה׳). אמר דוד לפני הקב״ה: רבש״ע, הודיעני ד׳ קצי! א״ל: גזרה היא מלפני, שאין מודיעין קצו של בשר ודם. ״ומדת ימי מה היא?״ גזרה היא מלפני, שאין מודיעין מדת ימיו של אדם. ״אדעה מה חדל אני!״ א״ל: בשבת תמות. ״אמות באחד בשבת״. אמר ליה: כבר הגיעה מלכות שלמה בנך, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נִימָא. ״אמות בערב שבת!״ אמר ליה: ״כי טוב יום בַּחֲצֵרֶךָ מֵאָלֶף״ (תהלים, פ״ד, י״א) — טוב לי יום אחד, שאתה יושב ועוסק בתורה, מאלף עולות, שעתיד שלמה בנך להקריב על גבי המזבח. כָּל יוֹמָא דְשַׁבְּתָא הֲוָה יָתֵב וְגָרֵס כֻּלֵּיהּ יוֹמָא. הָהוּא יוֹמָא דִבְעִי לְמִינַח נַפְשֵׁיהּ קם מלאך המות קַמֵּיהּ וְלָא יָכֵל לֵיהּ, דְּלָא הֲוָה פָּסֵק פּוּמֵיהּ מִגִּרְסָא. אֲמַר: מָה אֶעֱבֵד לֵיהּ? הֲוָה לֵיהּ בּוּסְתָּנָא אֲחוֹרֵי בֵּיתֵיהּ, אֲתָא מלאך המות, סָלֵק וּבָחֵשׁ בְּאִילָנֵי. נְפַק לְמִיחֱזֵי, הֲוָה סָלֵק בְּדַרְגָּא, אִיפְּחִית דַּרְגָּא מִתּוּתֵיהּ, אִישְׁתֵּיק וְנָח נַפְשֵׁיהּ. (שבת ל׳, ע״א, ב׳).

ג׳ עַנְוְתָנוּתוֹ שֶׁל הִלֵּל׳

תנו רבנן: לעולם יהא אדם עַנְוְתָן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי. מעשה בשני בני אדם שֶׁהִמְרוּ זה עם זה, אמרו: כל מי שילך וְיַקְנִיט את הלל, יטול ארבע מאות זוז. אמר אחד מהם: אני אקניטנו. אותו היום ערב שבת היה והלל חופף ראשו. הלך ועבר על פתח ביתו, אמר: מי כָאן

ב׳ ומדת ימי מה היא — כמה שנים אחיה? מה חדל אני — באיזה יום אני חדל ונפטר מן העולם. אמות באחד בשבת — כדי שיוכלו להתעסק בי ובהספדי. כמלא נימא — כמלא השערה. כל יומא דשבתא — כל יום שבת (משבתות השנה). הוה יתיב וגרס כליה יומא — היה יושב ולומד כל היום (מפני שהתורה מגינה ממות). ההוא יומא דבעי למינח נפשיה — באותו היום שצריך היה למות. קם מלאך המות קמיה וכו׳ — עמד מלאך המות לפניו, אבל לא יכול לו, מפני שלא פסק פיו מלמוד התורה. אמר מה אעביד ליה — אמר (מלאך המות) מה אעשה לו? הוה ליה בוסתנא אחורי ביתיה — היה לו גן אחורי ביתו. אתא — בא. סליק ובחיש באילני — היה עולה ומנענע באילנות (כדי להשמיע קול רעש). נפק למחזי — יצא דוד לראות (מה קול הרעש). הוה סליק בדרגא — עלה על המדרגה. איפחית דרגא מתותיה — נפחתה (נשברה) המדרגה מתחתיו. אישתיק ונח נפשיה — נדם (חדל ללמוד) ויצאה נשמתו.

ג׳ ענותן — ענו. שהמרו זה עם זה — התערבו זה עם זה. יקניט — יכעיס. חופף — רוחץ, מטיב. מי כאן הלל — כלום כאן הלל? (השאלה הזאת נאמרה בלשון גסה שלא לפי

הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו. אמר לו: בני מה אתה מבקש? אמר לו: שאלה יש לי לשאול. א״ל: שאל, בני, שאל. „מפני מה ראשיהם של בבליים סְגַלְגַּלִים?״ א״ל: בני, שאלה גדולה שאלת: מפני שאין להם חַיּוֹת פִּקְחוֹת. הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו א״ל: בני, מה אתה מבקש? א״ל: שאלה יש לי לשאול. א״ל: שאל, בני, שאל. „מפני מה עיניהן של תַּרְמוֹדִיִּין טְרוּטוֹת?״ אמר ליה: בני, שאלה גדולה שאלת: מפני שֶׁדָּרִין בין החולות. הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו. אמר ליה: בני, מה אתה מבקש? אמר ליה: שאלה יש לי לשאול. א״ל: שאל, בני, שאל. „מפני מה רגליהם של אַפְרְקִיִּים רחבות?״ אמר ליה: בני, שאלה גדולה שאלת: מפני שדרין בין בִּצְעֵי המים. א״ל: שאלות הרבה יש לי לשאול ומתיירא אני, שמא תכעוס. נתעטף וישב לפניו. אמר ליה: כל שאלות, שיש לך לשאול, שאל. א״ל: אתה הוא הלל, שקורין אותך נשיא ישראל? א״ל: הן. א״ל: אם אתה הוא, לא ירבו כמותך בישראל! אמר ליה: בני, מפני מה? אמר ליה: מפני שֶׁאִבַּדְתִּי על ידך ארבע מאות זוז. א״ל: הֱוֵי זהיר ברוחך, כדאי הוא הלל שֶׁתְּאַבֵּד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז, והלל לא יקפיד. (שבת ל״א, ע״א).

ד. שַׁמַּאי הַקַּפְּדָן וְהִלֵּל הָעַנְוְתָן.

תנו רבנן: מעשה בעובד כוכבים אחד, שבא לפני שמאי. א״ל: כמה תורות יש לכם? א״ל: שתים, תורה שֶׁבִּכְתָב ותורה שֶׁבְּעַל פה. א״ל: שבכתב אני מאמינך, ושבעל פה איני מאמינך — גַּיְּרֵנִי על מְנָת שתלמדני תורה שבכתב. גער בו והוציאו בנזיפה. בא לפני הלל, גַּיְּרֵיה. יוֹמָא קַמָּא א״ל: א״ב ג״ד; למחר אַפֵּיךְ לֵיהּ. א״ל: והא אתמול לא אמרת לי הָכֵי? א״ל: לָאו עַל דִּידִי קָא סָמְכַתְּ? דעל פה נַמִּי סמוך עלי.

כבודו של נשיא ישראל). נ ת ע ט ף — בטליתו. ס ג ל ג ל — עגול. ח י ו ת — מילדות. פ ק ח ו ת — חכמות, מנוסות. ו ה מ ת י ן — וחכה. ת ר מ ו ד י י ן — יושבי ארץ תרמוד. ט ר ו ט ו ת — עכורות. ב י ן ה ח ו ל ו ת — ואבק החול מעכיר את עיניהם. ב י ן ב צ ע י ה מ י ם — בין הבצות ואגמי המים, ומפני שהם הולכים יחפים, לכן כפות רגליהם מתרחבות ומתפשטות.

ד. ב נ ז י פ ה — בתוכחה ובגערה. ג י י ר י ה — גייר אותו. י ו מ א ק מ א — ביום הראשון. ל מ ח ר א פ י ך ל י ה — ביום המחר הפך לו את הסדר ולמדו את האלף־בית מסופו לראשו. ה כ י — כך (הלא אתמול למדתני להפך). ל א ו ע ל ד י ד י ק א ס מ כ ת — האינך סומך עלי? (הן אתה בעצמך אינך יודע שזו אלף וזו בית, אלא שאתה סומך עלי שאלמדך כראוי). ד ע ל פ ה נ מ י

שוב מעשה בעובד כוכבים אחד, שבא לפני שמאי. א"ל: גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה, כשאני עומד על רגל אחת. דְחָפוֹ בְּאַמַּת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גייריה. אמר ליה: דַעֲלָךְ סָנֵי, לְחַבְרָךְ לָא תַעֲבֵד — זו היא כל התורה כולה, וְאִידָךְ פֵּירוּשָׁא היא, זִיל גְמוֹר.

שוב מעשה בעובד כוכבים אחד, שהיה עובר אחורי בית הכנסת ושמע קול סופר, שהיה אומר: "וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד". (שמות, כ"ח, ד'). אמר: הללו למי? אמרו לו: לכהן גדול. אמר אותו עובד כוכבים בעצמו: אלך ואתגייר, בשביל שישימוני כהן גדול. בא לפני שמאי, א"ל: גיירני על מנת שישימוני כהן גדול. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גייריה. א"ל: כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טַכְסִיסֵי מלכות? לך למוד טכסיסי מלכות. הלך וקרא. כיון שהגיע ל"וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת" (במדבר, ג', י'), א"ל: מקרא זה על מי נאמר? א"ל: אפילו על דוד מלך ישראל. נשא אותו גר קל וחומר בעצמו: ומה ישראל, שנקראו בנים למקום, ומתוך אהבה שאהבם קרא להם: "בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל" (שמות, ד', כ"ב), כתוב עליהם "והזר הקרב יומת", גר הקל, שבא במקלו ובתרמילו — על אחת כמה וכמה! בא לפני שמאי, א"ל: כלום ראוי אני להיות כ"ג? והלא כתיב בתורה "והזר הקרב יומת". בא לפני הלל, א"ל: עַנְוְתָן הלל! ינוחו לך ברכות על ראשך, שהקרבתני תחת כנפי השכינה. לימים נזדוגו שלשתן למקום אחד, אמרו: קַפְּדָנוּתוֹ של שמאי בקשה לטורְדֵנוּ מן העולם, עַנְוְתָנוּתוֹ של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה. (שבת ל"א, ע"א).

ה. הִלֵּל קִיֵּם אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹנִי וְאֶלְעָזָר בֶּן חַרְסוֹם מֵעֹשֶׁר.

תנו רבנן: עני ועשיר ורשע באין לדין. לעני אומרים: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אמר: עני היה וטרוד במזונותיו היה, אומרים לו: כלום אתה עני יותר מהלל? אמרו עליו על הלל הזקן, שבכל יום ויום היה עושה

סמוך עלי — בנוגע לתורה שבעל פה גם כן סמוך על דברי (מכיון שגם בתורה שבכתב וגם בתורה שבעל פה אתה נזקק למסורה שאמסור לך אני, הרי אין הבדל בין שתי התורות). באמת הבנין — במקל שארכו אמה שמודדים בו את ארך הבנין. דעלך סני לחברך לא תעבד — מה ששנוא עלך (מה שאינך רוצה שיעשו לך אחרים), אַל תעשה לחברך (כגון גנבה, גזלה וכו'). ואידך פירושא הוא זיל גמור — ויתר דברי התורה אינם אלא פירוש (לכלל היסודי הזה), לך ולמוד (את הפירוש הזה). סופר — מלמד תינוקות. טכסיסי מלכות — עניני המלכות וסדריה. קרא — בתורה. הקל — הנקלה. שבא במקלו ותרמילו — שבא לעם ישראל במקלו וילקוטו (כלומר: בלי שום זכות אבות). נזדווגו — נזדמנו. שלשתן — שלשת הגרים. לטורדנו — להוציאנו. מן העולם — מן העולם הבא.

ומשתכר בִּטְרָפָּעִיק, חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר ביהמ"ד לִיכָּנֵס. עלה ונתלה וישב על פי הארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון. אמרו: אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היה וירד עליו שלג מן השמים וכסהו. כיון שעלה עמוד השחר, אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי, בכל יום הבית מאיר והיום אפל, שמא יום מענן הוא? הציצו עיניהם וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג. פֵּרְקוּהוּ והרחיצוהו וְסָכוּהוּ והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת. — לעשיר אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר: עשיר היה וטרוד בממון היה, אומרים לו: כלום היה עשיר יותר מרבי אלעזר בן חרסום? אמרו עליו על ר' אלעזר בן חרסום, שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים. וכל יום ויום היה נוטל נוד של קמח על כתיפיו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. פעם אחת מצאוהו עבדיו ועשו בו אַנְגַּרְיָא. אמר להם: בבקשה מכם, הניחוני שאלך ואלמוד תורה. אמרו לו: חַיֵּי ר' אלעזר בן חרסום, שאין אנו מניחים לך. הלך נתן להם ממון הרבה, כדי שיניחו אותו. ומימיו לא הלך וראה אותם, אלא יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה.

(יומא ל"ה, ע"ב).

ו. תַּלְמִידָיו שֶׁל הִלֵּל הַזָּקֵן.

תנו רבנן: שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן, שלשים מהם ראויין שתשרה שכינה עליהם כמשה רבנו, ושלשים מהם ראויין שתעמוד להם חמה כיהושע בן נון, ועשרים מהם בינונים. גדול שבכולן: יונתן בן עוזיאל, וקטן שבכולן: ר' יוחנן בן זכאי. אמרו עליו על ריב"ז, שלא הניח מקרא, משנה, תלמוד, הלכות והגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלות וחמורות וגזירות שוות, תקופות וגִימַטְרִיָאוֹת, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים

ה. טרפעיק—מין מטבע בערך חצי הדינר. עלה ונתלה—על ראש הגג. ארובה—אשנב. פרקוהו—הסירו מעליו את משא השלג. וסכוהו—בשמן. המדורה—האח המבוערת.

אנגריא—שעבוד עבודת שר העיר (כי הם לא ידעו שהוא אדונם).

ו. דקדוקי תורה—מדרש הרבוי והמעוט, היוצא מאות יתרה שבתורה. דקדוקי סופרים—מה שהסופרים דקדקו אחרי מעשה הבריות וגזרו חומרות, כדי לעשות סייג לתורה. קלות וחמורות—דברים שאדם דן מעצמו בקל וחומר. וגזירות שוות—דברים הנלמדים בגזרה שוה. תקופות—חשבון הלוך החמה והלבנה. וגימטריאות—דברים הנלמדים מתוך

ושיחת דְקָלים, מְשָׁלוֹת כובסים, משלות שועלים, דבר קטן ודבר גדול. דבר גדול—מעשה מרכבה, ודבר קטן—הֲוָיות דאביי ורבא. לקיים מה שנאמר „לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא" (משלי, ח', כ"א). וכי מֵאַחַר שקטן שבכולם כך, גדול שבכולם על אחת כמה וכמה! אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל, שבשעה שהיה יושב ועוסק בתורה, כל עוף שפורח עליו באויר, מיד נשרף. (סוכה כ"ח, ע"א).

ז. נַקְדִימוֹן בֶּן גּוּרְיוֹן וְהַהֶגְמוֹן.

ת"ר: פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלים ולא היה להם מים לשתות. הלך נקדימון בן גוריון אצל הֶגְמוֹן אחד שהיה שם, אמר לו: הלווני שנים עשר מעיינות מים לעולי רגלים, ואני אתן לך שנים עשר מעיינות מים, ואם לאו, הריני נותן לך שתים עשר ככרי כסף, וקבע לו זמן. כֵּיוָן שהגיע זמנו ולא ירדו גשמים, בשחרית שלח לו: שַׁגֵּר לי או מים או מעות שיש לי בידך. שלח לו: עֲדַיִן יש לי שָׁהוּת ביום. וכן בצהרים וכן במנחה שלח לו: שַׁגֵּר לי או מים או מעות. שלח לו: עדיין יש לי שהות ביום. לִגְלֵג עליו אותו הגמון, אמר: אפשר, כל השנה כולה לא ירדו גשמים, ועכשיו ירדו גשמים? מיד נכנס לבית המרחץ בשמחה. עד שאותו הגמון נכנס בשמחתו בבית המרחץ, נכנס נקדימון בן גוריון לבית המקדש כשהוא עצב ונתעטף ועמד בתפלה ואמר לפניו: רבש"ע! גלוי וידוע לפניך, שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אַבָּא עשיתי, אלא לכבודך עשיתי, כדי שיהו מים מצוין לעולי רגלים. מיד עלו עבים וירדו להם גשמים, עד שהיו מלאות כל המעינות והותירו. יצא אותו הגמון מן המרחץ ונקדימון בן גוריון יצא מבית המקדש. כשפגעו זה בזה, א"ל: תן לי דמי מים יותר, שיש לי בידך. אמר ליה: יודע אני, שאלהיך לא הרעיש את העולם אלא בשבילך, אלא עדיין יש לי פתחון פה עליך, שאוציא ממך מעותי, שכבר שקעה חמה ומים ברשותי ירדו. חזר ונכנס נקדימון בן גוריון לבהמ"ק

מנין צרופי האותיות. שיחת דקלים — שיחת האילנות, ניחוש לדעת את העתיד ע"פ נענוע עלי העצים. משלות כובסים — משלים ידועים בזמנם. משלות שועלים — משלים בשועלים. מעשה המרכבה — שראה יחזקאל (תורת הסוד). הויות — וכוחים, פלפול, משא ומתן. מיד נשרף — לפי שדבריו היו בוערים באש קדש, כאש שלהטה על הר סיני בשעת מתן תורה.

ז. נקדימון בן גוריון — אחד העשירים הגדולים בירושלים. מעיינות — בורות מי גשמים. ואני אתן לך י"ב מעיינות — כשירדו גשמים ויתמלאו הבורות. שגר — שלח. שהות — זמן. לגלג — לעג.

ונתעטף ועמד בתפלה, אמר לפניו: רבש״ע! הודַע שיש לך אהובים בעולמך! מיד נתפזרו העבים וזרחה החמה, אמר אותו הגמון: אלמלא שֶנָּקדה חמה, היה לי פתחון פה עליך, שאוציא ממך את מעותי. — תָּנָא: לא נקדימון שמו, אלא בוני שמו. ולמה נקרא שמו נקדימון? שנקדה חמה בעבורו.

(תענית י״ט, ע״ב; כ׳, ע״א).

ח. דִּבְרֵי ר׳ אֱלִיעֶזֶר ור׳ יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לִפְנֵי מוֹתָם.

תָּנוּ רַבָּנַן: כשחלה ר׳ אליעזר, נכנסו תלמידיו לבקרו. אמרו לו: רבי למדנו אורחות חיים ונזכה בהם לחיי העולם הבא. אמר להם: הִזָּהֲרוּ בכבוד חברים, וכשאתם מתפללים, דעו לפני מי אתם מתפללים, ומנעו בניכם מן ההגיון והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים — ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא.

וכשחלה ר׳ יוחנן בן זכאי, נכנסו תלמידיו לבקרו. כיון שראה אותם, התחיל לבכות. אמרו לו: רבנו, נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, מפני מה אתה בוכה? אמר להם: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי, שהיום כאן ומחר בקבר, שאם כעס עלי אין כעסו כעס עולם, ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם, ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם, ואני יכול לפייסו בדברים ולשוחדו בממון, ואף על פי כן הייתי בוכה, ועכשיו שמוליכין אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה, שהוא חי וקים לעד ולעולמי עולמים, שאם כעס עלי — כעסו כעס עולם, ואם יאסרני — איסורו איסור עולם, ואם ממיתני — מיתתו מיתת עולם ואין אני יכול לפייסו בדברים ולשוחדו בממון, ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים, אחד של גיהנם ואחד של גן עדן ואיני יודע באיזה מהן מוליכין אותי — ולא אבכה? אמרו לו: רבנו, ברכנו! אמר להם: יהי רצון, שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמר לו: רבינו, עד כאן? אמר להם: וּלְוַאי! תדעו, כשאדם עובר עבירה אומר: שלא יראני אדם. בשעת פטירתו אמר להם: פַּנּוּ כלים מפני הטומאה והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא. (ברכות כ״ח, ע״ב).

נקדה — הופיעה, זרחה.

ח׳ מן ההגיון — מן החקר והעיון בכתבי הקדש להבינם כפשוטם. עמוד הימיני — שני עמודים היו בבית המקדש של שלמה, הימני נקרא "יכין" והשמאלי — "בעז"; ותלמידיו של ר׳ יוחנן קראו לו "עמוד הימני" לפי שהימני הוא חשוב ביותר. פטיש החזק — המפוצץ סלעים (כנו כך את ר׳ יוחנן לפי שלא היה שום דבר קשה בעיניו). עד כאן — רק עד הנה (כמורא בשר ודם ולא יותר?) ולואי — הלואי שיהיה מוראכם מפני האלהים כמוראכם מפני בשר ודם. פטירתו — מיתתו. מפני הטומאה — מפני טומאת המת בכל הבית. לחזקיהו — שבא ללוותו.

ט. מֹשֶׁה וְרַבִּי עֲקִיבָא.

אמר ר׳ יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום, מְצָאוֹ להקב״ה שיושב וקושר כתרים לאותיות. אמר לפניו: רבש״ע! מי מעכב על ידך? א״ל: אדם אחד יש, שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות. אמר לפניו: רבש״ע! הראהו לי. א״ל: חזור לאחוריך. הלך וישב לסוף שמונה עשרה שורות ולא היה יודע מה הם אומרים. תָּשַׁשׁ כֹּחוֹ. כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידיו: רבי, מִנַּיִן לך? אמר להם: הֲלָכָה למשה מסיני. נתיישבה דעתו. חזר ובא לפני הקב״ה. אמר לפניו: רבש״ע! יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי? א״ל: שתוק, כך עלה במחשבה לפני. אמר לפניו: רבש״ע! הראיתני תורתו, הראני שכרו. א״ל: חזור לאחוריך. חזר לאחוריו וראה ששוקלין בשרו בְּמָקוֹלִין. אמר לפניו: רבש״ע! זו תורה וזו שכרה? א״ל: שתוק! כך עלה במחשבה לפני. (מנחות כ״ט, ע״ב).

י. רַבִּי עֲקִיבָא בְּעָנְיוֹ.

רבי עקיבא — אִקַּדַּשַׁתְּ לֵיהּ בְּרַתֵּיהּ דְּבַר כַּלְבָּא שָׂבוּעַ. שְׁמַע בר כלבא שבוע, אַדְּרַהּ הנאה מכל נִכְסֵיהּ. אֲזַלָא וְאִתְנְסִיבַת לֵיהּ בְּסִתְוָא. הֲווֹ גָּנוֹ בֵּי תִבְנָא. הֲוָה קָא מְנַקֵּט לֵיהּ תִּבְנָא מִן מַזְיֵהּ. אֲמַר לַהּ: אִי הֲוַאי לִי, רָמֵינָא לִיךְ ירושלם דְּדַהֲבָא. אֲתָא אֵלִיָּהוּ, אִדְּמִי לְהוֹן כֶּאֱנָשָׁא וְקָא קָרֵי אַבָּבָא. אֲמַר לְהוֹ: הַבוּ לִי פִּרְתָּא דְתִבְנָא, דְאוֹלֵידַת אִיתְּתַאי וְלֵית לִי מִדַּעַם לְאַגּוֹנְיַהּ.

ט. מי מעכב על ידך — מי מפריע בעדך, לכתוב את האותיות בלי כתרים? על קוץ וקוץ — עוקץ שבאותיות התורה. תלי תלים — הררים הררים. לסוף שמונה עשרה שורות — משורות התלמידים שבישיבתו של ר׳ עקיבא. כיון שהגיע וכו׳ — כיון שהגיע ר׳ עקיבא לענין אחד הצריך לטעם. תשש כחו — חלש משה (מרוב צער). נתיישבה דעתו — הרגיע משה את רוחו, לפי שאמר ר׳ עקיבא משמו. ששוקלין בשרו — כלומר: שסרקוהו במסרקות של ברזל. במקולין — בחנויות של הקצבים.

י. איקדשת וכו׳ — נתקדשה לו בתו של כלבא שבוע והדיר אותה הנאה מכל נכסיו. אזלא וכו׳ — הלכה ונישאה לו בחרף. הוו גנו וכו׳ — היו ישנים בדיר של תבן. הוה קא מנקיט וכו׳—היה (רבי עקיבא) מלקט את התבן משערו. אי הואי לי וכו׳ — לו היה לי (לו היה לאל ידי), הייתי נותן לך ירושלים של זהב (מין תכשיט, שתבנית ירושלים היתה מצוירת עליו). אתא וכו׳ — בא אליהו ונדמה להם כאדם וקרא אצל הפתח. אמר להו וכו׳ — אמר להם: תנו לי מעט תבן, כי אשתי ילדה ואין לי דבר במה להגין עליה (מפני הקור).

א״ל ר׳ עקיבא לְאִנְתְּתֵיהּ: חֲזִי הַאי גַּבְרָא׳ דַּאֲפִילוּ תִּבְנָא לָא אִית לֵיהּ׳ אמרה ליה: זִיל הֲוֵי בְּבֵי רַב׳ אֲזַל׳ הֲוָה תַּרְתֵּי סְרֵי שְׁנִין קַמֵּי דר׳ אליעזר ור׳ יהושע׳ (נדרים נ׳ ע״א)׳

יא׳ ר׳ עֲקִיבָא בְּבֵית הָאֲסוּרִים׳

ת״ר: מעשה בר׳ עקיבא שהיה חבוש בבית האסורים והיה (רבי) יהושע הַגַּרְסִי משרתו׳ בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במדה׳ פעם אחת מְצָאוֹ שומר בית האסורין׳ א״ל: מפני מה היום מימיך מרובין? שמא לחתור בירת האסורין אתה צריך? שפך חציין והניח חציין׳ כיון שהגיע אצל ר׳ עקיבא׳ א״ל: יהושע׳ אי אתה יודע שזקן אני וחיי תלויין בחייך? סָח לו כל הַמְּאוֹרָע׳ א״ל: תן לי מים ליטול ידי׳ אמר: לשתות אין מגיעין׳ ליטול ידים מגיעין? אמר לו: ומה אעשה׳ שחייבין עליהן מיתה? מוטב שאמות מיתת עצמי ואל אעבור על דעת חברי׳ אמרו: לא טעם כלום עד שהביאו לו מים ונטל ידיו׳ וכששמעו חכמים בדבר׳ אמרו: ומה בזקנתו — כך׳ בילדותו על אחת כמה וכמה! ומה בבית האסורים — כך׳ בביתו על אחת כמה וכמה׳ (עירובין כ״א׳ ע״ב)׳

יב׳ מִיתָתוֹ שֶׁל ר׳ עֲקִיבָא׳

ת״ר: מעשה׳ שגזרה מלכות גזירה על ישראל׳ שלא יעסקו בתורה׳ מה עשה ר׳ עקיבא? הלך והקהיל קהלות ברבים וישב ודרש׳ מְצָאוֹ פַּפּוֹס בן יהודה׳ א״ל: אי אתה מתיירא מפני אומה זו? א״ל: אתה פפוס׳ שאומרים עליך חכם אתה? אי אתה אלא טפש! אמשול לך משל׳ למה הדבר דומה? לשועל׳ שהיה מהלך על שפת הנהר׳ ראה דגים׳ שהיו רצים לכאן ולכאן׳ אמר להם: מפני מה אתם רצים? אמרו לו: מפני רשתות ומכמורות הבאות עלינו׳ אמר להם: רצונכם׳ שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם׳ כדרך שדרו אבותי ואבותיכם? אמרו לו: אתה הוא שאומרים עליך פִּקֵּחַ שבחיות? אי אתה אלא טִפֵּשׁ! ומה במקום חִיּוּתֵנוּ אנו מתייראים׳ במקום מיתתנו לא כל

א״ל ר׳ עקיבא לאנתתיה וכו׳ — אמר ר׳ עקיבא לאשתו: ראי את האיש הזה שאפילו תבן אין לו׳ אמרה ליה וכו׳ — אמרה לו אשתו: לך והיה (לך ללמוד) בבית המדרש׳ אזל וכו׳ — הלך והיה (התעכב) שתים עשרה שנה (בבית מדרשם של) ר׳ אליעזר ור׳ יהושע׳

יא׳ הגרסי — טוחן גריסין׳ וחיי תלויין בחייך — ואין לי אלא מה שאתה מביא לי׳ סח לו כל המאורע — ספר לו את כל המעשה׳ ליטול — לרחוץ׳ אין מגיעין — אינם מספיקים׳ נטל — רחץ׳ בילדותו — שהיה לו כח לסבול טורח ועני׳

יב׳ במקום חיותנו — במקום חיינו (במים)׳

שכן? ואף אנו כך: בזמן שאנו עוסקים בתורה, דכתיב בה „כִּי הִיא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ" (דברים, ל׳, כ׳), אנו מתיראים, כשאנו פוסקים מדברי תורה — על אחת כמה וכמה! לא היו ימים מועטים עד שֶׁתְּפָסוּהוּ לר׳ עקיבא וַחֲבָשׁוּהוּ בבית הָאֲסוּרִים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו. אמר לו: מִי הביאך כאן? אמר לו: אשריך ר׳ עקיבא, שנתפסת על דברי תורה, אוי לי, שנתפסתי על דברים בטלים! אמרו: כשהוציאוהו לר׳ עקיבא להריגה, זמן קריאת שמע היה והיו סורקין את בשרו בְּמַסְרְקָאוֹת של ברזל והיה מִתְכַּוֵּן לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה. אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה: „בכל נפשך" — ואפילו הוא נוטל את נפשך; אמרתי: מתי יבא לידי ואקיימנו? ועכשיו, שבא לידי, לא אקיימנו? היה מַאֲרִיך ב„אחד", עד שיצתה נשמתו „באחד". יצתה בת קול ואמרה: אשריך, ר׳ עקיבא, שיצתה נשמתך ב„אחד". אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבונו של עולם! זו תורה וזו שכרה? אמרו: „מִמְתִים יָדְךָ ד׳ מִמְתִים מֵחֶלֶד" (תהלים, י"ז, י"ד). אמר להם: „חֶלְקָם בַּחַיִּים" (שם). יצתה בת קול ואמרה: אשריך, ר׳ עקיבא, שיצתה נמשתך באחד ואתה מזומן לחיי העולם הבא! (ברכות ס"א, ע"ב).

יג. אִשָּׁה, תִּינוֹקֶת וְתִינוֹק נִצְּחוּ אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה.

אמר ר׳ יהושע בן חנניה: מימי לא נִצְּחַנִי אדם, אלא אשה, תינוק ותינוקת. אשה — מאי היא? פעם אחת נִתְאָרַחְתִּי אצל אַכְסַנְיָה אַחַת ועשתה לי פולין. פעם ראשונה סעדתי ולא שִׁיַּרְתִּי כלום; שניה סעדתי ולא שיירתי כלום; שלישית הִקְדִּיחַתּוּ במלח. כֵּיוָן שטעמתי, משכתי ידי הֵימֶנּוּ. אמרה לי: רבי, מפני מה משכת ידיך הימנו? אמרתי לה: כבר סעדתי מבעוד יום. אמרה לי: היה לך למשוך ידך מן הַפַּת. אמרה לי: רבי, שמא לא הנחת פאה בראשונה? ולא כך אמרו חכמים: אין משיירין פאה בְּאִלְפָּס, אבל משיירין פאה בקערה.

עול מלכות שמים — שקרא קריאת שמע. עד כאן — וכי עודך יכול להתפלל מתוך יסורים כאלה? ממתים ידך ד׳ ממתים מחלד — מידך היה ראוי למות ולא מיד בשר ודם. אמר להם — הקב"ה.

יג. נצחני — בדברים. אכסניא — בעלת בית. שיירתי — השארתי. הקדיחתו במלח — שרפתו, כלומר, נתנה בו מלח יותר מדי. משכתי ידי הימנו — נמנעתי מלאכלו. מן הפת — מן הלחם. אלפס — כלי בשול (פפאנע, кастрюля). אין משיירין פאה באלפס וכו׳ — כשהמשרת המשמש את הסועדים מערה את התבשיל מן האלפס אל תוך הקערה

תינוקת – מאי היא? פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה. אמרה לי תינוקת אחת: רבי, לאו שדה הוא? אמרתי לה: לא בדרך כבושה אני מהלך? אמרה לי: לִסְטִים שכמותך כְּבָשׁוּהָ.

תינוק – מאי היא? פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי תינוק אחד שהיה יושב על פָּרָשַׁת דרכים. אמרתי לו: בני, בְּאֵי זה דרך נלך לעיר? אמר לי: זו ארוכה וקצרה, וזו קצרה וארוכה. הלכתי בקצרה וארוכה. כֵּיוָן שהגעתי לעיר, היו מקיפות לה גנות ופרדסים. חזרתי לאחורי, אמרתי לו: בני, לא כך אמרת לי: זו קצרה? אמר לי: רבי, ולא כך אמרתי לך: קצרה וארוכה? נשקתיו על ראשו ואמרתי לו: אשריכם ישראל, שכולכם חכמים אתם, מגדולכם ועד קטנכם! (עירובין נ״ג, ע״ב).

יד. אוּמָנוּתוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר.

אמר ר׳ יהודה אמר שמואל משום ר׳ מאיר: כשבאתי אצל רבי ישמעאל, אמר לי: בני, מה מלאכתך? אמרתי לו: לִבְלָר אני. אמר לי: בני, הֱוֵי זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים היא; שמא אתה מְחַסֵּר אות אחת או מְיַתֵּר אות אחת, נמצא אתה מחריב את כל העולם כולו.

(עירובין י״ג, ע״א).

טו. חֲרִיפוּתוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר.

אמר ר׳ אחא ברבי חנינא: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שאין בדורו של ר׳ מאיר כמותו, ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו? מפני שלא עמדו חבריו על סוף דעתו, שהיה אומר על טמא – טהור ומראה לו פנים, ועל טהור – טמא ומראה לו פנים. תְּנָא: לא רבי מאיר שמו, אלא רבי מְיָאשָׁא שמו, ולמה נקרא שמו רבי מאיר? שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה. (שם י״ג, ע״ב).

לא היה משאיר בו כלום לצרכו, אלא כל אחד היה משאיר מעט תבשיל בקערתו ומחזירהו למשרת למאכלו. כבושה – סלולה, שהכל הולכים בה. לססים – שודדים. על פרשת דרכים – מקום שדרכים שונות מתפרשות משם לעברים שונים.

יד. לבלר – סופר. שמא אתה מחסר וכו׳ – כגון אם תחסר בפסוק ״וה׳ אלהים אמת״ (ירמיהו י׳) את האל״ף שבמלה ״אמת״ (״וה׳ אלהים מת״) או אם במקום ״וידבר״ד׳ תכתוב ״וידברו״ וכיוצא בזה, נמצאת מחריב את העולם, כי זהו חרוף וגדוף כלפי מעלה.

טו. לא עמדו על סוף דעתו – לא יכלו להבין את עיקר דעתו על הלכה זו או אחרת. ומראה לו פנים – מביא לו ראיות ותוכחות.

טז. „יִתַּמּוּ חַטָּאִים".

הָנְהוּ בִּרְיוֹנֵי דַּהֲווֹ בְּשִׁבָבוּתֵיה דרבי מאיר וַהֲווֹ קָא מְצַעֲרֵי לֵיה טוּבָא. הֲוָה קָא בָּעֵי רבי מאיר רַחֲמֵי עֲלַיְהוֹ כִּי הֵיכִי דְּלִימוּתוּ. אמרה ליה ברוריה דְבֵיתְהוּ: מַאי דַּעְתָּיךְ, משום דכתיב „יִתַּמּוּ חַטָּאִים"? (תהלים, ק"ד, ל"ה) — מי כתיב „חוטאים"? „חטאים" כתיב! ועוד שְׁפִיל לְסֵיפֵיהּ דִּקְרָא: „וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם", כיון דיתמו חטאים — ורשעים עוד אינם. אלא בְּעֵי רַחֲמֵי עֲלַיְהוּ דְּלֶהְדְּרֵי בתשובה — „ורשעים עוד אינם". בְּעָא רַחֲמֵי עלייהו וְהָדְרֵי בתשובה. (ברכות י', י"א).

יז. עֲלִילוֹת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי.

יָתְבֵי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון, ויָתֵב יהודה בן גרים גַּבַּיְהוּ. פתח ר' יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהם של אומה זו! תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה ר' שמעון בן יוחי ואמר: כל מַה שתקנו, לא תקנו אלא לצורך עצמן: תקנו, מרחצאות — לְעַדֵּן בהם עצמן, גשרים — ליטול מהם מכסים. הלך יהודה בן גרים וספר דבריהם, ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה, שֶׁעִלָּה — יתעלה; יוסי, שֶׁשָּׁתַק — יגלה לצפורי; שמעון שֶׁגִּנָּה — יֵהָרֵג. אֲזַל הוא וּבְרֵיהּ טְשׁוֹ בֵּי מִדְרָשָׁא. כל יוֹמָא הֲוָת מַיְתֵי לְהוֹ דְּבֵיתְהוּ רִפְתָּא וְכוּזָא דְמַיָּא וְכָרְכֵי. כי תְּקִיף גְּזֵירְתָא אֲמַר לֵיהּ לִבְרֵיהּ: נשים דעתן קלה עליהן, דִּלְמָא מְצַעֲרֵי לָהּ, מְגַלְּיָא לָן. אֲזַלוּ

טז. הנהו בריוני — אלה הפריצים. דהוו בשבבותיה דר' מא"ר — שהיו בשכינותו של ר' מאיר. והוו קא מצערי ליה טובא — היו מצערים אותו הרבה. הוה קא בעי ר"מ וכו' — היה ר' מאיר מבקש עליהם רחמים (היה מתפלל עליהם) שימותו. דביתהו — אשתו. מאי דעתיך — מה דעתך? (מפני מה עלה על לבך להתפלל שימותו?). משום דכתיב — מפני שכתוב. יתמו חטאים — הרשעים צריכים ליתום ולכלות. חטאים כתיב — כלומר: לא החוטאים צריכים לתום, אלא החטאים. שפיל לסיפיה דקרא — השפל וקרא את סוף הכתוב. כיון דיתמו וכו' — אם יתמו החטאים, אז לא יהיו עוד רשעים. בעי רחמי וכו' — בקש עליהם רחמים שיחזרו בתשובה. בעא רחמי וכו' — בקש עליהם רחמים והם חזרו בתשובה

יז. יתבי וכו' — פעם אחת היו יושבים ר' יהודה ורבי יוסי וכו'. ויתיב ר' יהודה בן גרים גבייהו — וישב ר' יהודה בן גרים אצלם. פתח — התחיל לדבר. של אומה זו — של עם הרומאים. וספר דבריהם — לבני משפחתו, אבל לא להשמיעם למלכות. שעילה — שרומם ונשא את הרומאים. יתעלה — יעלוהו לגדולה. שגינה — שדבר בגנותם של הרומאים. אזל הוא ובריה וכו' — הלך הוא ובנו והסתתרו בבית המדרש. כל יומא וכו' — כל יום היתה מביאה לאשתו לחם וצפחת מים והם אכלו. כי תקיף גזירתא וכו' — כשגברה הגזירה, אמר לו לבנו. דילמא מצערי וכו' — אולי יצערוה (יענוה ביסורים) והיא תגלה אותנו (את מקום

טָשׁוּ בִּמְעָרְתָּא. אִתְרְחֵשׁ נִסָּא. אִבְּרִי לְהוּ חָרוּבָא וְעֵינָא דְמַיָּא וַהֲווּ מְשַׁלְּחֵי מָנַיְהוּ. וַהֲווּ יָתְבֵי עַד צַוָּארֵיְהוּ בְּחָלָא. כּוּלֵּיהּ יוֹמָא גָּרְסֵי. בְּעִידָּן צַלּוּיֵי לָבְשׁוּ מִכְסוּ וּמְצַלּוּ וַהֲדַר מְשַׁלְּחֵי מָנַיְהוּ. כִּי הֵיכִי דְּלָא לִבְלוּ. אִיתִּבוּ תְּרֵיסַר שְׁנֵי בִּמְעָרְתָּא. אֲתָא אֵלִיָּהוּ וְקָם אַפִּתְחָא דמערתא. אֲמַר: מַאן לוֹדְעֵיהּ לבר יוחאי דְּמִית קיסר וּבְטֵל גְּזֵירְתֵיהּ? נְפַקוּ. חֲזוּ אִינָשֵׁי דְּקָא כָרְבֵי וְזָרְעֵי. אמר: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. כל מקום שנותנין עיניהם, מיד נשרף. יצתה בת קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערתכם! הֲדוּר, אֲזוּל, אִיתִּבוּ תְּרֵיסַר יַרְחֵי שַׁתָּא. אָמְרֵי: משפט רשעים בגיהנם י״ב חדש. יצתה בת קול ואמרה: צאו ממערתכם! נפקו. כל הֵיכָא דַּהֲוָה מָחֵי רבי אלעזר, הֲוָה מַסֵּי רבי שמעון. אמר לו: בני, די לעולם אני ואתה. בַּהֲדֵי פַּנְיָא דְּמַעֲלֵי שַׁבְּתָא חֲזוּ הָהוּא סָבָא דַּהֲוָה נָקֵט תְּרֵי מַדָּאנֵי אָסָא וְרָהֵט בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת. אֲמַרוּ לֵיהּ: הָנֵי למה לך? אמר להו: לכבוד שבת. וְתִסְגֵּי לך בחד? — חד כנגד זכור וחד כנגד שמור. אמר ליה לבריה: חֲזִי כַּמָּה חביבין מצות על ישראל! יְתִב דַּעְתַּיְהוּ.

שמע ר׳ פנחס בן יאיר חַתְנֵיהּ, נְפַק לְאַפֵּיהּ. עַיְלֵיהּ לְבֵי בָנֵי. הֲוָה קָא אָרֵיךְ לֵיהּ לִבְשָׂרֵיהּ. חֲזָא דַּהֲווּ בֵיהּ פִּילֵי בְגוּפֵיהּ. הֲוָה קָא בָכֵי וְקָא נָתְרוּ דמעת עֵינֵיהּ וְקָמְצַוְּחָא לֵיהּ. אמר לֵיהּ: אוי לי, שראיתיך בכך! אמר לֵיהּ: אשריך, שראיתני בכך, שאלמלי לא ראיתני בכך, לא מצאת בי כך!

מחבואנו). אזלו טשו במערתא — הלכו והסתתרו במערה. אתרחש ניסא וכו׳ — נתרחש (נעשה) נס ונברא להם עץ חרוב (לאכל מפירותיו) ועין מים (לשתות). והוו משלחי מנייהו — והיו פושטים מעליהם (את בגדיהם, כדי שלא יבלו). והוו יתבי עד צאורינהו בחלא — והיו יושבים עד צואריהם בחול. כוליה יומא גרסי — כל היום היו לומדים. בעידן צלויי וכו׳ — בשעת התפלה לבשו את בגדיהם והתפללו ואחר כך פשטום מעליהם, כדי שלא יבלו. איתיבו וכו׳ — ישבו שתים עשרה שנים במערה. אתא — בא. אפתחא דמערתא — על פתח המערה. אמר וכו׳ — אמר (אליהו): מי יודיע את בן יוחאי, שמת הקיסר ונתבטלה גזרתו? נפקו וכו׳ — יצאו וראו אנשים החורשים וזורעים. בחיי שעה — בחיי העולם הזה, שימיהם ספורים. הדור אזול וכו׳ — חזרו והלכו (אל המערה) וישבו שנים ירחים במערה. משפט רשעים בגיהנום — ואף הם נענשים כך על אשר המיתו אנשים במבטי עיניהם. נפקו — יצאו. כל היכא דהוה מחי וכו׳ — כל מקום שהיה מוחץ (ממית) היה מרפא רבי שמעון. בהדי פניא וכו׳ — לפנות ערב שבת ראו זקן אחד שהיה מחזיק שתי אגודות של הדסים (להריח בהם בשבת) ורץ בין השמשות. הני למה לך — אלה למה לך (למה לך שתי אגודות)? כנגד זכור — "זכור את יום השבת לקדשו" (שמות כ׳, ח׳). כנגד שמור — "שמור את יום השבת לקדשו" (דברים ה׳, י״ב). חזי — ראה. יתיב דעתייהו — שקטה רוחם (כי ראו עד כמה חביבות המצוות על ישראל). חתניה — חתנו. נפק לאפיה — יצא — לקראתו. עייליה לבי בני — הכניסו לבית המרחץ. הוה קא אריך ליה לבשריה — היה מחליק ומתקן את בשרו. חזא דהוו ביה פילי בגופיה — ראה (ר׳ פנחס) שהיו לו בקעים וסדקים בגופו. הוה קא בכי וכו׳ — היה בוכה והיו נופלות דמעות עיניו (על גופו של רבי שמעון) והביאו

דְּמֵעִקָּרָא כִּי הֲוָה מַקְשֵׁי רבי שמעון בן יוחאי קֻשְׁיָא׳ הֲוָה מְפָרֵק לֵיהּ רבי פינחס בן יאיר תְּרֵיסַר פֵּרוּקֵי ; לסוף׳ כי מקשי רבי פינחס בן יאיר קושיא׳ הוה מפרק ליה רשב״י כ״ד פֵּירוּקֵי׳ (שבת ל״ג׳ ע״ב)׳

יח׳ לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם רַךְ כַּקָּנֶה׳

תְּנוּ רַבָּנָן: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז׳ מעשה שבא רבי אלעזר בר׳ שמעון ממגדול גדור מבית רַבּוֹ׳ והיה רכוב על חמור ומטייל על שפת הנהר ושמח שמחה גדולה והיתה דעתו גסה עליו׳ מפני שלמד תורה הרבה׳ נִזְדַּמֵּן לו אדם אחד׳ שהיה מְכֹעָר ביותר׳ אמר לו: שלום עליך׳ רבי! ולא החזיר לו׳ אמר לו: ריקה׳ כמה מכוער אותו האיש! שֶׁמָּא כל בני עירך מכוערין כמותך? אמר לו: אֵינִי יודע׳ אלא לך ואמור לאומן שעשאני: כמה מכוער כלי זה שעשית! כיון שידע בעצמו שחטא׳ ירד מן החמור ונשתטח לפניו ואמר לו: נַעֲנֵיתִי לך׳ מחול לי! אמר לו: איני מוחל לך׳ עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו: כמה מכוער כלי זה שעשית! היה מטייל אחריו׳ עד שהגיע לעירו׳ יצאו בני עירו לקראתו והיו אומרים לו: שלום עליך׳ רבי׳ רבי׳ מורי׳ מורי! אמר להם: למי אתם קורין רבי׳ רבי? אמרו לו: לזה שמטייל אחריך׳ אמר להם: אם זה רבי׳ אל ירבו כמותו בישראל׳ אמרו לו: מפני מה? אמר להם: כך וכך עשה לי׳ אמרו לו: אף על פי כן מחול לו׳ שאדם גדול הוא בתורה׳ אמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו׳ ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן׳ מיד נכנס רבי אלעזר ברבי שמעון ודרש: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז׳ (תענית כ׳ ע״ב)׳

יט׳ תְּשׁוּבוֹת חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל לַכּוֹפְרִים׳

אמר ליה קיסר כופר לרבן גמליאל: אלהיכם גנב הוא׳ דכתיב „וַיַּפֵּל ה׳ אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן״ (בראשית׳ ב׳ כ״א)׳ אמרה ליה בְּרַתֵּיהּ:

אותו לידי צעקה (כי הדמעות המלוחות הכאיבו את בשרו)׳ דמעיקרא וכו׳ — כי מלפנים׳ כשהיה ר׳ שמעון בן יוחאי שואל שאלה׳ היה ר׳ פנחס בן יאיר משיב לו שתים עשרה תשובות׳ אבל לבסוף (לאחר שיצא מן המערה) כשהיה ר׳ פנחס שואל אותו שאלה׳ היה ר׳ שמעון משיב לו עשרים וארבע תשובות׳

יח׳ דעתו גסה עליו — היה מלא גאוה׳ נזדמן לו — נקרה לפניו׳ מכוער — משחת המראה׳ ריקה — איש בער׳ כסיל׳ שמא — האומנם? לאומן שעשאני — להקב״ה׳ נעניתי לך — אני נכנע לפניך (לשון של בקשת מחילה)׳ רך — נוח לבריות׳

יט׳ אמרה ליה ברתיה וכו׳ — אמרה לו בתו (של הקיסר): הניחנו׳ כי אני משיב לו׳

שַׁבְקֵיה דַאֲנָא מַהֲדַרְנָא לֵיהּ׃ אמרה ליה: תנו לי דוכוס אחד׳ אמר ליה: למה ליך? אמרה ליה: ליסטין בא עלינו הלילה ונטל ממנו קיתון של כסף והניח לנו קיתון של זהב׳ אמר לה: הַלְוַאי שיבא עלינו בכל יום׳ ולא יפה היה לו לאדם הראשון׳ שנטלו ממנו צלע אחת ונתנו לו שפחה לשמשו? אמר לה: הָכֵי „קָאָמֵינָא: אלא לִשְׁקְלֵיה בְּהֶדְיָא״׳ אמרה ליה: אַיְתוֹ לי אוּמְצָא דְבִשְׂרָא׳ אַיְתוֹ להי אוֹתְבַהּ תּוּתֵי בַחְשָׁא׳ אַפְקְתַהּ׳ אמרה ליה: אֱכֹל מֵהַאי׳ אמר ליה: מאיסא לי׳ אמרה ליה: ואדם הראשון נַמֵּי׳ אִי הֲוָה שְׁקִילָא בְּהֶדְיָא׳ הֲוָא מְאִיסָא לֵיהּ׳ (סנהדרין ל״ט׳ ע״א)

כ׳ רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא׳

א״ל דְּבֵיתְהוּ: עד אֵימַת נֵיזִל וְנִצְטַעַר כֻּלֵּי הַאי? אמר לה: מַאי נַעֲבֵד? אמרה ליה בְּעֵי רַחֲמֵי דְלִתְּנוּן לך מִדֵּי מִטֵּיבוּתָא דִגְנִיזָא לְצַדִּיקֵי לְעָלְמָא דְאָתֵי׳ בְּעָא רַחֲמֵי׳ יָצְתָה כְּמִין פִּסַּת יד וִיהַבוּ לֵיהּ חַד כַּרְעָא דְפָתוֹרָא דְדַהֲבָא׳ חֲזָא בְּחֶלְמֵיהּ דְּכֻלְּהוּ צַדִּיקֵי אָכְלֵי אַפָּתוֹרָא דְדַהֲבָא דִתְלַת כַּרְעֵי וְאִיהוּ דְתַרְתֵּין כַּרְעֵי׳ אמר לה: נִיחָא לך דְּכֻלְּהוּ צַדִּיקֵי אָכְלֵי אַפָּתוֹרָא דִתְלָתָא כַּרְעֵי וַאֲנַן אָכְלִינַן אַפָּתוֹרָא דְשְׁקִיל חַד מִנַּיְהוּ? אמרה לֵיהּ: בְּעֵי רַחֲמֵי נִשְׁקְלוּהַּ׳ בְּעָא רַחֲמֵי וְשַׁקְלוּהַּ׳ תְּנָא: גָּדוֹל הנס האחרון יוֹתֵר מן הראשון׳ דִּגְמִירֵי: מִן שְׁמַיָּא מֵיהַב יָהֲבֵי׳ מִשְׁקַל לָא שָׁקְלֵי׳

אמרה ליה — לאביה׳ דוכוס — פקיד׳ ליסטין — שודד׳ קיתון — צפחת׳ הכי קאמינא — כך אני אומר׳ לשקליה בהדיא — הלא היה לו לקחת את הצלע בגלוי (ולמה לְקָחָהּ ממנו בשנתו?)׳ אייתו וכו׳ — הביאו לי חתיכת בשר טרי (שאינו מבושל)׳ אותבה וכו׳ — הושיבה (נתנה) אותה תחת האפר לצלותה׳ אפיקתה וכו׳ — הוציאה אותה (את חתיכת הבשר) ואמרה לו אכול מזה׳ מאיסא לי — היא מאוסה לי׳ (כי ראה כיצד צולים את הבשר ונמאס עליו)׳ נמי — גם כן׳ אי הוה וכו׳ — לו לקח אלהים את הצלע בגלוי ואדם הראשון היה רואה את מעשה החתוך שנעשה בגופו׳ אז היתה חוה מאוסה עליו׳

כ׳ א״ל דביתהו וכו׳ — אמרה לו (לר׳ חנינא אשתו: עד מתי נלך (נוסיף) ונצטער כל כך? מאי נעביד — מה נעשה? בעי רחמי וכו׳ — בַּקֵּשׁ רחמים׳ שיתנו לך דבר מה מן האושר השמור לצדיקים לעולם הבא׳ בעא רחמי וכו׳ — בִּקֵּשׁ רחמים׳ פסת יד — כף ידי ויהבו ליה וכו׳ — ונתנו לו רגל אחת משלחן של זהב׳ חזא בחלמיה וכו׳ — ראה בחלומו שכל הצדיקים אוכלים אצל שלחן של זהב בן שלש רגלים׳ והוא (סמוך אצל שלחן) בין שתי רגלים׳ אמר לה וכו׳ — אמר לאשתו: וכי נוח לך׳ שכל הצדיקים יהיו אוכלים אצל שלחן של זהב בן שלש רגלים ואנחנו נהיה אוכלים אצל שלחן שניטלה האחת (רגל אחת) מהן? בעי רחמי נשקלוה — בקש רחמים שיקחוה (את רגל הזהב מאתנו)׳ ושקלוה — ולקחוה׳ דגמירי וכו׳ — ששנינו: מן השמים נתן יתנו׳ אבל אין לוקחים בחזרה׳

יוֹמָא חַד בֵּי שִׁמְשֵׁי חַזְיָהּ לִבְרַתֵּיה דַּהֲוָת עֲצִיבָא. אמר לה: בתי, אַמַּאי עֲצִיבַתְּ? אמרה ליה: דְּאִחַלַּף לִי מָנָא דְמִשְׁחָא בְּמָנָא דְחַלָּא וּרְמַאִי בִּשְׁרָגָא. אמר לה: מי שֶׁאמר לְשמן וידליק, יאמר לחומץ וידליק. תָּנָא: הָיָה דולק והולך כל היום כולו, עד שנטלו ממנו אור להבדלה.

ר׳ חנינא בן דוסא הֲווֹ לֵיהּ הָנָךְ עִזֵּי. אָמְרוּ ליה: קא מַפְסְדָן עִזָּךְ. אָמַר לְהוּ: אִי קָא מַפְסְדָן, לֵיכְלִינְהוּ דֻּבֵּי. ואִי לא, כל חֲדָא וַחֲדָא לַיְתָן דֻּבָּא לְאוּרְתָּא בְּקַרְנַיְהוּ. לְאוּרְתָּא כל חֲדָא וַחֲדָא אַיְתִי דֻּבָּא בְּקַרְנָהָא.

הֲוַיָּא לֵיהּ הָהִיא שֵׁבַבְתָּא דִבְנַת בֵּיתָא וְלָא מְטוֹ כָּשׁוֹרֵי. אמרה ליה: בְּנַאִי בֵּיתָא וְלָא קָא מְטוֹ כָּשׁוֹרֵי. אמר לה: מה שמך? אמרה ליה: אִיכוּ. אמר לה: אִיכוּ, אִיכוּ לִמְטוֹ כְּשׁוֹרַיִךְ. מְטוֹ כְשׁוֹרָתָא. ויש אומרים: סניפין עֲשָׂאוּם. תָּנָא: פלימו אומר: אני ראיתי את הבית, והיו קורותיו יוצאות אמה לכאן ולכאן אמה, והיו אומרים: זה הבית שֶׁקֵּרָה רַבִּי חנינא בן דוסא בתפלתו. (תענית כ״ה, ע״א).

כא. נַחוּם אִישׁ גַּמְזוּ.

אמרו עליו על נחום איש גמזו, שהיה סוּמָא משתי עיניו וְגִדֵּם משתי ידיו וְקִטֵּעַ משתי רגליו וכל גופו מלא שחין, והיה מוּטָל בבית רָעוּעַ ורגלי מטתו מונחין בספלין של מים, כדי שלא יעלו עליו נמלים. פעם אחת בקשו תלמידיו לְפַנּוֹת מטתו ואח״כ לפנות את הכלים. אמר להם: בָּנַי, פַּנּוּ את הכלים ואחר פנו את מטתי, שמובטח לכם, כל זמן שאני בבית, אין הבית נופל. פינו את הכלים ואחר כך פינו את מטתו ונפל הבית. אמרו לו תלמידיו: רבי, וכי מאחר שצדיק גמור אתה, למה עלתה לך כך? אמר

יומא חד וכו׳ — פעם אחת בין השמשות (של ערב שבת) ראה את בתו, שהיתה עצובה. אמאי עציבת — מפני מה את עצובה? דאיחלף וכו׳ — שנתחלף לי כלי השמן בכלי החומץ ושפכתי (ממנו) אל תוך המנורה. הוו ליה הנך עיזי — היו לו עזים. אמרו ליה וכו׳ — אמרו לו: עזיך מפסידות (שהן אוכלות בגנות אחרים). אמר להו וכו׳ — אמר להם: אם עזי מפסידות, יאכלון דבים, ואם לאו, כל אחת ואחת מהן תביאינה (תביא) בערב דוב בקרניהן (בקרניה). לאורתא וכו׳ — בערב הביאה כל אחת ואחת מהן דוב בקרניה.

הויא ליה וכו׳ — היתה לו שכנה אחת, שבנתה בית והקורות לא הגיעו (מכותל אל כותל). איכו, איכו למטו כשוריך — איכו, אם כן הוא, תַּגַּעְנָה (תארכנה הקורות). מטו כשורתא — האריכו הקורות. סניפין עשאום — עשו להם (חברו להן מן השמים) חתיכות (הקורות לא נתארכו, אלא נתחברו להן סניפים, כדי שתהיינה ארוכות כל צרכן). שקירה — שכסהו (שעשה לו תקרה).

כא. סומא — עור. גדם — קטוע ידים. קטע — קצוץ רגלים. מוטל — מונח. רעוע — נוטה לנפול. כדי שלא יעלו עליו נמלים — דרך רגלי המטה. לפנות מטתו — להוציאה מן הבית הרעוע, שחשב לנפול.

להם: בני, אני גרמתי לעצמי. שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עמי מַשׂוּי שלשה חמורים, אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים. בא עני אחד ועמד לי בדרך ואמר לי: רבי, פרנסני! אמרתי לו: המתן עד שֶׁאֲפָרֵק מן החמור, לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו. הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי: עיני, שלא חסו על עיניך, יסומו; ידי, שלא חסו על ידיך, יִתְגַּדְּמוּ; רגלי, שלא חסו על רגליך, יִתְקַטְּעוּ. ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי: כל גופי יהא מלא שחין. אמרו לו: אוי לנו, שראינוך בכך! אמר להם: אוי לי, אם לא ראיתוני בכך!

וַאֲמַאי קָרוּ לֵיהּ „נחום איש גם זו"? דכל מִלְּתָא דַהֲוָא סָלְקָא לֵיהּ אמר: „גם זו לטובה". זִימְנָא חֲדָא בָּעֵי לְשַׁדּוּרֵי ישראל דּוֹרוֹן לְבֵי קֵיסָרִי. אמרו: מַאן יֵיזִיל? יֵיזִיל נחום איש גם זו, דמלומד בְּנִיסִּין הוא. שַׁדַּרוּ בִּידֵיהּ מְלָא סִפְטָא דאבנים טובות ומרגליות. אֲזַל וּבָת בְּהָהוּא דֵּירָא. בְּלֵילְיָא קָמוּ הָנֵךְ דָּיוֹרָאֵי וְשַׁקְלִינְהוּ לְסִפְטֵיהּ וּמַלוּנְהוּ עַפְרָא. מְטָא הָתָם, שָׁרְנְהוּ לְסִפְטָא, חֲזִינְהוּ דִמְלָא עַפְרָא. בְּעָא מַלְכָּא לְקַטְלִינְהוּ לְכֻלְּהוּ. אֲמַר: קָא מְחַיְּכוּ בִּי יְהוּדָאֵי! אמר: גם זו לטובה. אתא אליהו, אִדְּמֵי לֵיהּ כַּחֲדָא מִנַּיְהוּ. א"ל: דִּלְמָא הָא עַפְרָא מֵעַפְרָא דְאַבְרָהָם אֲבוּהוֹן הוא? דְּכִי הֲוָה שָׁדֵי עַפְרָא — הֲווֹ סַיְפֵי, גִּלֵּי—הֲווֹ גִירֵי, דִּכְתִיב „יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ, כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ" (ישעיה, מ"א, ב'). הֲוַיָא חֲדָא מְדִינְתָּא דְּלָא מָצֵי לְמִכְבְּשַׁהּ, בְּדַקוּ מִנֵּיהּ וְכַבְשׁוּהָ. עַיְּלוּהוּ לְבֵי גִּנְזֵיהּ, וּמַלּוּהוּ לְסִפְטֵיהּ אֲבָנִים טובות ומרגליות וְשַׁדְּרוּהוּ בִיקָרָא רַבָּא. כִּי אֲתָא, בִּיתוּ בההוא דִּיוֹרָא. אמרו ליה: מַאי אַיְתִית בַּהֲדָךְ, דְּעָבְדֵי

מטתו — להוציאה מן הבית הרעוע, שחשב לנפול. יסומו — תתעורנה. יתגדמו — יקצצו.

ואמאי וכו' — ולמה קראו לו בשם נחום איש גם זו? דכל מילתא דהוה סלקא ליה—מפני שעל כל דבר (מאורע) שקרה לו. זימנא חדא וכו'—פעם אחת היו ישראל רוצים לשלוח מתנה להקיסר. מאן ייזיל — מי ילך? שדרו בידיה מלא סיפטא — שלחו בידיו ארגז מלא אבנים טובות ומרגליות. אזל וכו'—הלך ולן בדירה (בבית מלון) אחד. בליליא וכו' — בלילה קמו גרי בית המלון ולקחו את ארגזו (הוציאו מתוכו את האבנים הטובות) ומלאוהו עפר. כי מטא התם וכו' — כשבא שמה (לבית הקיסר), פתחו את הארגז וראוהו, שהוא מלא עפר. בעא מלכא וכו' — בקש המלך להרוג את כולם (את כל עם ישראל). קא מחייכו וכו' — מהתלים בי היהודים. אדמי ליה וכו' — נדמה לו (למלך) כאחד מהם (כאחד משריו). דילמא הא עפרא וכו' — אולי העפר הזה הוא מעפרו של אברהם אביהם? דכי הוה שדי וכו' — כי כשהיה (אברהם) זורק עפר (כנגד המלכים שנלחם עמם), היה (העפר) לחרבות, וכשהיה זורק עשבים יבשים, היו לחצים. הויא חדא מדינתא וכו' — היתה מדינה אחת (שנלחם בה הקיסר) שלא יכול לכבשה. בדקו מניה וכו' — בדקו ממנו (מן העפר הזה) וכבשוה (כי באמת נהפך העפר לחרבות ותצים). עיילוה וכו' — הביאוהו (את נחום) לבית אוצרותיו (של הקיסר) ומלאו את הארגז. ושדרוה וכו' — ושלחוהו בכבוד גדול. כי אתא וכו' — כשבא (בחזירתו לביתו), לנו (נחום ובני לויתו) באותו המעון (בבית המלון ההוא). אמרו ליה וכו' —

לך יְקָרָא כָּלֵי הַאי? אמר להו: מַאי דִשְׁקַלִי מֵהָכָא, אַמְטִי לְהָתָם. סְתַרוּ לְדִירַיְהוּ וְאַמְטִינְהוּ לְבֵי מַלְכָּא. אֲמַרוּ לֵיהּ: הַאי עַפְרָא דְאַיְתִי הָכָא, מִדִּידַן הֲוָה. בַּדְקוּהַ וְלָא אַשְׁכְּחוּהַ וְקַטְלִינהוּ לְהָנֵךְ דָּיוֹרָאֵי. (תענית כ"א, ע"א).

כב. גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל רַבִּי חִיָּיא.

ריש לקיש הֲוָה מְצַיֵּין מְעָרָתָא דרבנן. כִּי מְטָא לִמְעָרְתֵיהּ דר' חייא, אִעֲלְמָא מִנֵּיהּ. חֲלַשָׁא דַעְתֵּיהּ, אמר: רבש"ע! לא פלפלתי תורה כמותו? יצתה בת קול ואמרה לו: תורה כמותו פלפלת, תורה כמותו לא רִבַּצְתָּ! כִּי הֲווּ מִנְצוּ ר' חנינא ור' חייא, א"ל רבי חנינא לרבי חייא: "בַּהֲדֵי דִידִי קָא מִנְצֵית? חס ושלום, אי מִשְׁתַּכְּחָה תורה מִישראל, מַהֲדַרְנָא לה מִפִּלְפּוּלַי!" א"ל רבי חייא לר' חנינא: בַּהֲדֵי דִידִי קָא מִנְצֵית? דַעֲבַדִי לתורה, דְלָא תִשְׁתַּכַּח מישראל! מַאי עֲבַדְנָא? אָזְלִינָא וְשָׁדֵינָא כִּתָּנָא וְגָדַלְנָא נִשְׁבֵי וְצָיְדְנָא טַבְיֵי וּמַאֲכַלְנָא בִּשְׂרַיְהוּ לְיַתְמֵי וְאָרֵכְנָא מְגִלְּתָא וְכָתֵבְנָא חֲמִשָּׁה חומשי, שִׁתָּא סִדְרֵי וְאָמַרְנָא לְהוּ: "עד דְהָדַרְנָא וְאָתֵינָא — אַקְרוּ אַהֲדָדֵי וְאַתְנוּ אהדדי". וַעֲבַדִי לה לתורה, דלא תִשְׁתַּכַּח מישראל". וְהַיְנוּ דַאֲמַר רבי: כמה גדולים מעשי חייא! אמר ליה רבי ישמעאל ברבי יוסי: אֲפִילוּ ממר? אמר ליה: אין. אפילו מאבא? אמר ליה: חס ושלום! לא תהא כזאת בישראל. (בבא מציעא פ"ה, ע"ב).

אמרו לו (גרי הבית ההוא): מה הבאת עמך (מה הקרבת לקיסר) שעשו לך כבוד גדול כזה? אמר להו וכו' — אמר להם: מה שלקחתי מכאן (העפר שלקחתי מכאן) הבאתי לשם. סתרו וכו' — סתרו את מעונותיהם והביאום (את רגבי העפר שמתחת הבנינים) לבית המלך. אמרו ליה וכו' — אמרו לו: העפר הזה שהביא (נחום איש גם זו) הנה, היה משלנו. בדקוה וכו' — בדקו אותו (בדקו את העפר לראות אם הוא דומה לעפרו של נחום) ולא מצאוהו (לא מצאו בו את הסגולה שהיתה לעפרו של נחום), והרגו את הדירים ההם.

כב. הוה מציין וכו' — היה מציין ומסמן את מערות קברותיהם של החכמים (כדי למנוע את הכהנים לבל יטמאו בהם). כי מטא וכו' — כשהגיע למערתו של ר' חייא נתעלמה ממנו. חלשא דעתיה — רפתה רוחו (והצטער על זה). לא רבצת — לא הפיצות. כי הוו מנצו וכו' — כשהיו מריבים (מתוכחים). בהדי דידי קא מנצית — העמי הנך רב? אי משתכחה וכו' — אם תשתכח התורה מישראל, אחזיר אותה ליושנה על ידי פלפולי. דעבדי וכו' — שעשיתי, כי התורה לא תשתכח מישראל. מאי עבדנא וכו' — מה אני עושה? אני הולך וזורע פשתן וקולע (ממנה) רשתות והנני צד צבאים ומאכיל את בשרם ליתומים ועורך (מעורם) מגילה וכותב חמשה חומשים והנני עולה לעיר ומקריא (מלמד) לחמשה ילדים את חמשה חומשים ושונה לששה ילדים ששה סדרים (של המשנה) והנני אומר להם: עד שאשוב ואבא (אליכם) הקריאו (למדו את המקרא) איש לאחיו. ממר — מאדוני. אין — כן.

כג. רַבִּי יוֹחָנָן וְרֵישׁ לָקִישׁ.

יוֹמָא חַד הֲוָא קָא סָחֵי רַבִּי יוחנן בְּיַרְדְּנָא. חַזְיֵהּ רֵישׁ לָקִישׁ וּשְׁוַר לְיַרְדְּנָא אַבָּתְרֵיהּ. א"ל: חֵילָךְ לְאוֹרָיְתָא. א"ל: שׁוּפְרָךְ לְנָשֵׁי. א"ל: אִי הָדְרַתְּ בָּךְ יָהֵבְנָא לך אחותי, דְּשַׁפִּירָא מִנַּאי. קַבֵּל עֲלֵיהּ. בְּעֵי לְמֶהְדַּר לַאֲתוּיֵי מָאנֵיה וְלָא מְצִי. הֲדַר אַתְנְיֵהּ וְאַקְרְיֵהּ וְשַׁוְיֵהּ גַּבְרָא רַבָּא. יומא חד הֲוָה מִפַּלְגֵי בֵּי מִדְרָשָׁא: הסייף והסכין וְהַפִּגְיוֹן והרומח ומגל יד ומגל קציר — מאימתי מקבלין טומאה? משעת גמר מלאכתן. ומאימתי גמר מלאכתן? ר' יוחנן אמר: מִשֶּׁיְּצָרְפֵן בככבשן. ריש לקיש אומר: מִשֶּׁיְּצַחְצְחָן במים. אֲמַר לֵיהּ: לִסְטָאָה בְּלִסְטָיוּתֵיהּ יָדַע. אמר ליה: וּמַאי אֲהֲנִית לִי? הָתָם „רבי" קְרוֹ לִי, הָכָא „רבי" קרו לי. אמר ליה אֲהֲנַאי לך דְּאַקְרְבִינָךְ תחת כנפי השכינה. חֲלַשׁ דַּעְתֵּיהּ דר' יוחנן. חלש ריש לקיש. אֲתַאי אֲחָתֵיהּ קָא בָכְיָא. אמרה ליה: עשה בשביל בני! אמר לה: „עָזְבָה יְתוֹמֶיךָ אֲנִי אֲחַיֶּה" (ירמיהו, מ"ט, י"א). עֲשֵׂה בשביל אַלְמְנוּתִי! אמר לה: „וְאַלְמְנוֹתֶיךָ עָלַי תִּבְטָחוּ" (שם, שם, שם). נָח נַפְשֵׁיהּ דרבי שמעון בן לקיש וַהֲוָה קָא מִצְטַעֵר ר' יוחנן בָּתְרֵיהּ טוּבָא. אֲמַרוּ רַבָּנַן: מַאן לֵיזִיל לִיתְּבֵיהּ לְדַעְתֵּיהּ? נֵיזִיל ר' אלעזר בן פדת, דִּמְחַדְּדָן שְׁמַעְתָּתֵיהּ. אֲזַל, יְתֵיב קַמֵּיהּ. כל מִלְּתָא דַּהֲוָה אמר רבי יוחנן, א"ל: „תַּנְיָא דְּמְסַיְּעָא לָךְ". אֲמַר: אַתְּ כְּבַר לָקִישָׁא? בַּר לָקִישָׁא — כִּי הֲוָה אָמֵינָא מִלְּתָא,

---

כג. יומא חד וכו' — באחד הימים התרחץ ר' יוחנן בירדן. חזייה וכו' — ראהו ריש לקיש וקפץ אחריו אל הירדן. א"ל וכו' — אמר לו ר' יוחנן: כחך לתורה (לסבול את עול התורה). שופרך לנשי — יפיך לנשים. אי הדרת בך וכו' — אם תחזור בך (כי ריש לקיש היה חברו של ר' יוחנן בנערותו ולמד עמו תורה ביחד ואחר כך השכיר את עצמו, מרוב עניו, בבית משחק של מתגוששים ופריצי חיות), אתן לך (לאשה) את אחותי היפה ממני. קביל עליה — קבל עליו ריש לקיש לעסוק בתורה. בעי למיהדר וכו' — כשרצה לחזור להביא את בגדיו, לא יכול (לקפוץ שוב כבראשונה, כי לאחר שקבל עליו עול תורה תשש כחו). הדר וכו' — חזר ולמדו מקרא ומשנה ועשהו אדם גדול. יומא חד וכו' — באחד הימים היו חולקים בבית המדרש. הפגיון — חנית קצרה. צחצחן — שטפן. לסטאה בלסטיותיה ידע — השודד בקי במעשה השוד. כלומר: לפי שריש לקיש היה חבר להגלדיטורים (המתגוששים) בכלי מות, לכן הוא בקי בטיב הכלים האלה. ומאי אהנית לי — ומה הועלת לי? התם וכו' — שם (בבית המשחק) קראו לי בשם „רבי" (כלומר: ראש) וכאן קוראים לי „רבי". אהנאי וכו' — הועלתי לך בזה שהקרבתיך וכו'. חלש דעתיה וכו' — רפה רוחו של רבי יוחנן (התעצב אל לבו). חלש ריש לקיש — חלה ריש לקיש. אתאי וכו' — באה אחותו ובכתה. נח נפשיה — מת. והוה קא מצטער וכו' — והיה ר' יוחנן מצטער עליו הרבה. מאן ליזיל וכו' — מי ילך להרגיע את רוחו? ניזיל — ילך. דמחדדין שמעתתיה — לפי ששמועותיו (מסורות ההלכה שבידו) שנונות. אזל וכו' — הלך, ישב לפניו. כל מלתא וכו' — על כל דבר, שהיה ר' יוחנן אומר לו, אמר לו: יש תנא הסובר כמותך (או: נשנה בברייתא מאמר, המשמש חזוק לדעתך). את כבר לקיש וכו' — האתה כבן לקיש? בן לקיש, כשהייתי אומר דבר, היה מקשה לי כ"ד קושיות ואני לייתי משיב לו כ"ד תשובות וממילא היה מתרחב ענין ההלכה, ואתה אומר „תניא דמסייע לך"!

הֲוָה מַקְשֵׁי לִי כ"ד קֻשְׁיָתָא וּפָרֵיקְנָא לֵיהּ כ"ד פֵּירוּקֵי וּמִמֵּילָא רָוְחָא שְׁמַעְתָּא׳ וְאַתְּ אָמְרַתְּ: „תניא דמסיעא לך"! אַטּוּ לָא יָדַעְנָא דְשַׁפִּיר קָאָמֵינָא? הֲוָה קָאָזֵיל וְקָרַע מָאנֵיה וקא בָכֵי ואמר: הֵיכָא את בר לָקִישָׁא! היכא את בר לקישא! והיה קא צווח עד דְשָׁף דַּעְתֵּיהּ מִנֵּיהּ׳ בְּעוֹ רבנן רַחֲמֵי עֲלֵיהּ ונח נפשיה׳ (בבא מציעא פ"ד, ע"א)׳

כג׳ מוֹרָא בָשָׂר וָדָם וּמוֹרָא שָׁמָיִם׳

תָּנוּ רַבָּנַן: מעשה בחסיד אחד׳ שהיה מתפלל בדרך׳ ובא הֶגמון אחד ונתן לו שלום׳ ולא החזיר לו שלום׳ המתין לו עד שסיים תפלתו׳ לאחר שסיים תפלתו׳ אמר לו: רֵיקָא׳ והלא כתיב בתורתכם: „רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמוֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד" (דברים, ד׳, ט׳)׳ וכתיב „וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם" (שם, שם, ט"ו)׳ כשנתתי לך שלום׳ למה לא החזרת לי שלום? אם חתכתי את ראשך בסייף׳ מי תובע דמך מידי? אמר לו: המתן לי׳ עד שאפייסך בדברים׳ א"ל: אילו לפני מלך בשר ודם היית עומד ובא אחד ונתן לך שלום׳ היית מחזיר לו שלום? אמר לו: לאו׳ ואם היית מחזיר לו׳ מה היו עושים לך? אמר ליה: היו חותכין את ראשי בסַיִף׳ אמר ליה והלא דברים קל וחומר: מה אתה׳ שהיית עומד לפני מלך בשר ודם׳ שהיום כאן ומחר בקבר — היו חותכין את ראשך בסייף׳ אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא׳ שהוא חי וקים לעד ולעולמי עולמים — על אחת כמה וכמה! מיד נתפייס אותו הגמון ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום׳ (ברכות ל"ג, ע"א)׳

כד׳ הֱוֵי דָן אֶת כָּל אָדָם לְכַף זְכוּת׳

תנו רבנן: הדן את חברו לכף זכות׳ דנין אותו לזכות׳ ומעשה באדם אחד׳ שירד מגליל העליון ונשכר אצל בעל הבית אחד בדרום שלש שנים׳ ערב יום הכפורים אמר ליה: תן לי שכרי ואלך ואזון את אשתי ובני׳ אמר לו: אין לי מעות׳ א"ל: תן לי פירות׳ א"ל: אין לי׳ „תן לי קרקע"׳ „אין לי" „תן לי בהמה"׳ „אין לי"׳ „תן לי כרים וכסתות"׳ „אין לי"׳

הכי אינני יודע׳ שיפה אני אומר? הוה קאזל וכו׳ — היה הולך כשהוא קורע את בגדיו ובוכה ואומר: איך בן לקיש? והוה קא צווח וכו׳ — והיה צוח עד שנסתלקה דעתו ממנו (נשתגע)׳ בעו וכו׳ — בקשו החכמים עליו רחמים ומת׳

כג׳ תנו רבנן — שנו חכמנו׳ הגמון — נציב המדינה, ראש העיר׳ המתין — חכה׳ שסיים — שגמר׳ ריקא — איש בער׳ בסייף — בחרב׳

הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בְּפַחֵי נפש. לאחר הרגל נטל בעל הבית שכרו בידו ועמו מַשּׂוֹי שלשה חמורים, אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים, והלך לו לביתו. אחר שאכלו ושתו, נתן לו שכרו. אמר ליה: בשעה שאמרת לי „תן לי שכר" ואמרתי „אין לי מעות", במה חֲשַׁדְתַּנִי? אמרתי: שמא פְּרַקְמַטְיָא בזול נִזְדַּמֵן לך ולקחת מהן. ובשעה שאמרת לי „תן לי בהמה" ואמרתי „אין לי בהמה", במה חשדתני? אמרתי: שמא מושכרת ביד אחרים. בשעה שאמרת לי „תן לי קרקע", ואמרתי לך „אין לי קרקע", במה חשדתני? אמרתי: שמא מוחכרת ביד אחרים. ובשעה שאמרתי לך „אין לי פירות", במה חשדתני? אמרתי: שמא אינן מעושרין. ובשעה שאמרתי לך „אין לי כרים וכסתות", במה חשדתני? אמרתי: שמא הקדיש כל נכסיו לשמים. אמר ליה: העבודה! כך היה. הִדַּרְתִּי כל נכסי בשביל הורקנוס בני, שלא עסק בתורה. וכשבאתי אצל חבירי בדרום, התירו לי כל נדרי. ואתה, כשם שדנתני לזכות, כך המקום ידין אותך לזכות. (שבת קכ"ז, ע"ב).

כה. אֱלִישָׁע בַּעַל כְּנָפַיִם.

תַּנְיָא: רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל מצוה, שמסרו ישראל עצמן עליה בשעת הגזירה, כגון עבודת כוכבים ומילה, עדיין היא מוחזקת בידם; וכל מצוה שלא מסרו ישראל עצמן עליה למיתה, כגון תפילין, עדיין היא מְרֻפָּה בידם. דאמר רבי ינאי: תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים. וַאֲמַאי קְרוֹ ליה „אלישע בעל כנפים"? שפעם אחת גזרה מלכות רומי שְׁמַד על ישראל, שכל המניח תפילין על ראשו, יקרו את מֹחוֹ. והיה אלישע מניח תפילין ויצא לשוק. וראהו קַסְדּוֹר אחד ורץ מלפניו, ורץ אחריו. כיון שהגיע אצלו, נְטָלָם מראשו וַאֲחָזָן בידו. אמר ליה: מאי בידך? א"ל: כנפי יונה. פשט את ידו ונמצאו בה כנפי יונה. לפיכך היו קורין אותו: אלישע בעל כנפים. ומאי שְׁנָא כנפי יונה, דאמר ליה, ולא א"ל שאר עופות? משום

כד. הפשיל — קפל, הניח על כתפו. בפחי נפש — ברוח עצובה. פרקמטיא — סחורה. ולקחת — קנית. העבודה — לשון שבועה בעבודת המקדש. הדרתי וכו' — הקדשתי את כל נכסי לשמים. המקום — הקב"ה.

כה. מרופה — רפויה. ואמאי קרו ליה — ולמה קראו לו. קסדור — פקיד המלכות. ומאי שנא — מה התהבדל? (מדוע זהו). דאמר ליה — שאמר לו.

דְּדָמְיָא כנסת ישראל ליונה, שנאמר „כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ" (תהלים, ס"ח, י"ד) מה יונה זו – כנפיה מגינות עליה, אף ישראל – מצות מגינות עליהם. (שבת פ', י"ט).

כו. דִּבְרֵי קִינָה עַל מִיתַת חֲכָמִים.

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דרבה בר רב הונא ורב הַמְנוּנָא, אַסְקִינְהוּ לְהָתָם. כי מְטוֹ לְגִשְׁרָא, קָמוּ גַּמְלֵי. אֲמַר לְהוּ הָהוּא טַיָּעָא: מַאי הַאי? אֲמַרוּ לֵיהּ: רַבָּנָן דְקָעבדי יְקָרָא אַהֲדָדֵי—מר אָמַר: נֵעוּל מר בְּרֵישָׁא, ומר אמר: נעול מר בְּרֵישָׁא. אֲמַר: אי בְּדִינָא דִידִי, גַּבְרָא בַּר גברא נעול בְּרֵישָׁא. חֲלִיף גַּמְלֵיהּ דרבה בר הונא. נְתוּר כַּכֵּי וְשִׁנֵּיהּ דְּהָהוּא טַיָּעָא. פְּתַח עֲלֵיהּ הָהוּא יָנוּקָא:

גֶּזַע יְשִׁישִׁם עָלָה מִבָּבֶל בְּשׁוֹד וָשֶׁבֶר הַבָּא מִשִּׁנְעָר!
וְעִמּוֹ סֵפֶר מִלְחָמוֹת. קָצַף עַל עוֹלָמוֹ
קָאַת וְקִפּוֹד הִכְפִּלוּ (לִרְאוֹת) וְחָמַס מִמֶּנּוּ נְפָשׁוֹת

וְשָׂמַח בָּהֶן כְּכַלָּה חֲדָשָׁה.
רוֹכֵב עֲרָבוֹת שָׂשׂ וְשָׂמֵחַ
בְּבֹא אֵלָיו נֶפֶשׁ נָקִי וְצַדִּיק.

דדמיא – שהיא דומה.

כו. כי נח נפשיה וכו' – כשמת (כשמתו) רבה בר רב הונא ורב המנונא, העלום (לקבורת) לשם (לארץ ישראל). כי מטו וכו' – כשהגיעו אל הגשר (שהיה צר מכדי שיעברו עליו שני ארונות זה בצד זה) קמו הגמלים, נושאי ארונות המתים. אמר להו וכו' – אמר להם סוחר ישמעאלי אחד: מה זאת? (מפני מה קמו?). אמרו ליה וכו' – אמרו לו: החכמים (המתים) הם העושים כבוד איש לאחיו, אחד אומר: „יעלה אדוני בראש", וזה אומר: „יעלה אדוני בראש". אמר אי בדינא וכו' – אמר (הישמעאלי) לפי שקול דעתי יעלה גבר בן גבר (חכם בן חכם). חליף גמליה וכו' – עבר גמלו של רבה בר רב הונא בראש. נתור כביה ושניה דההוא טייעא – נשרו מתלתעותיו ושניו של אותו הישמעאלי (משום כבודו של רב המנונא, שנפגע על ידי עצתו). פתח ההוא ינוקא – נשא עליו (על רבה בר רב הונא) אותו הצעיר (ספדן צעיר) את המספד הזה. גזע ישישים – בן חכמים קדמונים. ועמו ספר מלחמות – הוא רב המנונא, שידע לישא וליתן במלחמתה של תורה. קאת וקפוד הוכפלו – משל לתאניה ואניה שהוכפלו למראה השוד והשבר, שבא מבבל. קצף – אלהים. ככלה חדשה – כשמחת החתן על הכלה.

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַבְּנָא, פְּתַח עֲלֵיהּ הַהוּא סַפְדָּנָא:

תְּמָרִים, הָנִיעוּ רֹאשׁ נָשִׁים לֵילוֹת כְּיָמִים
עַל צַדִּיק כַּתָּמָר! עַל מֵשִׂים לֵילוֹת כְּיָמִים!

א"ל רב אשי לבר קיפוק: הָהוּא יוֹמָא מַאי אָמְרַתְּ? אֲמַר לֵיהּ: אָמֵינָא:

אִם בָּאֲרָזִים נָפְלָה שַׁלְהֶבֶת, לִוְיָתָן בְּחַכָּה הוּעֲלָה,
מַה יַּעֲשׂוּ אֵזוֹבֵי קִיר? מַה יַּעֲשׂוּ דְּגֵי הָרְקָק?

בְּנַחַל שׁוֹטֵף נָפְלָה חַכָּה,
מַה יַּעֲשׂוּ מֵי גֵבִים?

אמר ליה בַּר אָבִין: חס ושלום דחכה ושלהבת בְּצדיקי אָמֵינָא! אֶלָּא מַאי אָמְרַתְּ? אָמֵינָא:

בְּכוּ לָאֲבֵלִים, שֶׁהִיא לִמְנוּחָה
וְלֹא לָאֲבֵדָה, וְאָנוּ לַאֲנָחָה!

חֲלַשׁ דַּעְתֵּיהּ עֲלַיְהוּ, אִתְהֲפִיכוּ כְּרָעַיְהוּ וְהָהוּא יומא לא אָתוּ לְאַסְפְּדֵיהּ.

רָבָא כי הֲוָה אָתֵי דִּגְלַת, א"ל לבר אָבִין: קוּם, אֵימָא מִלְּתָא. קָם ואמר: בָּאוּ רוֹב הַשְּׁלִישִׁית בַּמַּיִם, זְכוֹר וְרַחֵם! תָּעִינוּ מֵאַחֲרֶיךָ כְּאִשָּׁה מִבַּעְלָהּ, אַל תַּזְנִיחֵנוּ כְּאוֹת מֵי מָרָה!

פתח עליה ההו ספדנא — נשא עליו אותו הספדן (את הקינה הזאת). **נשים לילות כימים** — לקונן, **על משים לילות כימים** — להגות בתורה. **בר קיפוק ובר אבין** — שניהם היו מליצים ספדנים מפורסמים בימיהם. **ההוא יומא מאי אמרת** — באותו היום (כשאמות) מה תאמר (מה הקינה שתשא עלי)? **בארזים** — בתלמידי חכמים גדולים. **שלהבת** — המות. **אזובי הקיר** — אנשים פשוטים. **דגי הרקק** הדגים החיים במים שאינם עמוקים (באגמים).

דחכה ושלהבת בצדיקי אמינא — שאומר חכה ושלהבת על צדיקים (כי הדמיון הזה הוא זלזול בכבודם). **אלא מאי אמרת** — אלא מה היית אומר? (כך שאלו רב אשי). **אמינא** — הייתי אומר. **חלש דעתיה עלייהו** — חלשה דעתו עליהם (הצטער על דבריהם, שלא ידעו להספידו כהוגן, שהאחד השוה אותו לשלהבת והשני לאבדה). **אתהפיכו כרעייהו** — נתהפכו רגליהם (נעשו לעקומי רגלים). **וההוא יומא וכו'** — ובאותו היום (שמת בו) לא באו להספידו. **כי הוה אתי דגלת** — כשבא לנהר חדקל. **אימא מלתא** — אמור דבר (איזה דבר מליצה). **באו רוב השלישית**—הרוב של עם ישראל (הוא רבא השקול כרובו של ישראל הנקרא שלישית. **כאות מי מרה** — כאות שאתה עושה במים המאררים, שאשה סוטה נבדקת בהם.

ר' חֲנִין חַתְנֵיהּ דְּבֵי נְשִׂיאָה הֲוָה וְלָא הֲווֹ לֵיהּ בְּנֵי. בְּעָא רַחֲמֵי וַהֲווֹ לֵיהּ. הַהוּא יוֹמָא דַהֲוָה לֵיהּ, נָח נַפְשֵׁיהּ. פְּתַח עֲלֵיהּ ההוא סַפְדָּנָא:

שִׂמְחָה לְתוּגָה נֶהֶפְּכָה, בְּעֵת שִׂמְחָתוֹ נֶאֱנַח.
שָׂשׂוֹן וְיָגוֹן הִדְבָּקוּ! בְּעֵת חֲנִינָתוֹ אָבַד חֲנִינוֹ!

אַסִּיקוּ לֵיהּ חֲנִין עַל שְׁמֵיהּ.

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דר' יחנן, פתח עליה רב יצחק בן אלעזר: קָשֶׁה הַיּוֹם לישראל, כיום בא השמש בצהרים, דכתיב „וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם" (עמוס, ח', ט'), ואמר רבי יוחנן: זה יומו של יאשיהו.

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דרבי זירא, פתח עליה ההוא ספדנא:

אֶרֶץ שִׁנְעָר הָרָה וְיָלָדָה, „אוֹי נָא לָהּ!" אָמְרָה רֶקֶת.
אֶרֶץ צְבִי גִּדְּלָה שַׁעֲשׁוּעֶיהָ; כִּי אָבְדָה כְּלִי חֶמְדָּתָהּ.

(מועד קטן כ"ה, ע"א)

יא

אַגָּדוֹת וְסִפּוּרִים

א. רוחות מְסַפְּרוֹת.

מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ראש השנה בִּשְׁנֵי בַּצּוֹרֶת, וְהִקְנִיטַתּוּ אשתו והלך ולן בבית הקברות, ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו. אמרה חֲדָא לחברתה: חברתי, בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הַפַּרְגּוֹד, מה פּוּרְעָנוּת בא לעולם. אמרה לה חברתה: איני יכולה, שאני קבורה בְּמַחֲצֶלֶת של קנים. אלא לכי אַתְּ, ומה שאת שומעת, בואי ואמרי לי. הלכה היא ושטה ובאה. ואמרה לה חברתה: חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד? אמרה לה: שמעתי שכל הזורע ברביעה ראשונה — ברד מַלְקָה

חתניה וכו' — הוא היה חתנו של הנשיא ולא היו לו בנים. ההוא יומא וכו' — באותו היום שהיה לו (שנולד לו בן) הוא מת. בעת חנינתו — בשעה שחונן הילד. אבד חנינו — מת אביו המחוננו. אסיקו ליה וכו' — העלו לו (קראו לו) חנין על שמו (על שם אביו). יומו של יאשיהו — היום שבו נהרג יאשיהו נמשל לשמש ששקעה בצהרים. רבי זירא — הוא נולד בבבל וגדל בארץ ישראל. רקת — זו טבריה.

א. בשני בצורת — בשנת רעב מחוסר גשמים. והקניטתו — הכעיסה וצערה אותו. רוחות — של נערות מתות. חדא לחברתה — אחת (אשה) לרעותה. מאחורי הפרגוד — אחורי הקלעים הפרושים על מקום כסא הכבוד.

פורענות — צרה. מחצלת של קנים — מכסה הקלוע מקנים (במקום תכריכי בד). ברביעה ראשונה — בפרק הגשמים הראשון, המאריך משבעה עשר בחשון עד עשרים ושלשה בו.

אותו· הלך הוא וזרע ברביעה שניה· של כל העולם כולו נלקה· שלו לא לקה· לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שתי רוחות· שמספרות זו עם זו· אמרה חדא לחברתה: בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד· מה פורענות בא לעולם· אמרה לה חברתה: לא כך אמרתי לך: איני יכולה· שאני קבורה במחצלת של קנים? אלא לכי את ומה שאת שומעת· בואי ואמרי לי· הלכה ושטה ובאה· ואמרה לה חברתה: חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד? אמרה לה: שמעתי· שכל הזורע ברביעה שניה· שִׁדָּפוֹן מלקה אותו· הלך וזרע ברביעה ראשונה· של כל העולם כולו נשדף· שלו לא נשדף· אמרה לו אשתו: מפני מה אֶשְׁתָּקַד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה· ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף? סח לה כל הדברים הללו· אמרו: לא היו ימים מועטים· עד שנפלה קְטָטָה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה רִיבָה· אמרה לה: לכי ואראך בתך· שהיא קבורה במחצלת של קנים· לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות· ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו· אמרה לה: חברתי· בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד· מה פורענות בא לעולם· אמרה לה: חברתי· הניחיני· דברים שביני לבינך כבר נשמעו בין החיים·

(ברכות י״ח· ע״ב)·

ב· הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְאַשְׁמְדַאי מֶלֶךְ הַשֵּׁדִים·

עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנֻגוֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת (קהלת· ב׳· ח׳)? „שרים ושרות״ – אלו מיני זמר· „ותענגות בני האדם״ – אלו בריכות ומרחצאות· „שדה ושדות״· הָכֵי תַּרְגִּימוּ: שֵׁידָה וְשֵׁידְתִין· שֵׁידָה וְשֵׁידְתִין למאי אִבְעֵי לֵיהּ? דִּכְתִיב „וְהַבַּיִת בְּהִבָּנוֹתוֹ אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וגו׳ (מלכים א׳· ו׳· ז׳): אֲמַר לְהוּ לְרַבָּנַן: הֵיכִי אֶעְבֵּד? אָמְרֵי לֵיהּ: אִכָּא שָׁמִירָא· דְּאַיְתִי משה לאבני אפוד· אמר להו: הֵיכָא אִשְׁתְּכַח? אמרי ליה: אַיְתִי שידה ושידתין· כַּבְשִׁינְהוּ אַהֲדָדֵי· אפשר דְּיָדְעֵי וּמְגַלּוּ לָךְ· אַיְתִי שידה

ברביעה שניה – בפרק הגשמים השני· המאריך מעברים ושלשה בחשון עד יום הראשון בכסלו· אשתקד – בשנה שעברה· סח – ספר· קטטה – מריבה·

ב· הכי תרגימו – כך תרגמו, פירשו· שידה ושידתין – שד זכר ושדה נקבה· למאי אבעי ליה – למה נצרכו לו? אמר וכו׳ – אמר להם להכמים: איך אעשה? (איך אבנה את הבית אבנים שלמות בלי כלי ברזל?)· אמרו וכו׳ – אמרו לו: יש שמיר (מין אבצעי נפלא לבקע בו אבנים)· שהביא משה לאבני האפוד (לפתח בו את שמות השבטים)· היכי אשתכח – איפה הוא מצוי? איתי וכו׳–הָבֵא שד ושדה ואכוף אותם יחד – אפשר שהם יודעים (את מקום השמיר) ויגלו לך·

ושידתין כבשינהו אהדדי· אמרי: אנן לא ידעינן· דילמא אשמדאי· מלכא דשידי· ידע· אמר להו: היכא איתיה? אמרי ליה: איתיה בטורא פלן· כרי ליה בירא ומלי ליה מיא ומכסי בטנרא וחתמיה בגושפנקיה· וכל יומא סליק לרקיעא וגמר מתיבתא דרקיעא ונחת לארעא וגמר מתיבתא דארעא ואתי סייר ליה לגושפנקיה ומגלי ליה ושתי ומכסי וחתם ליה ואזיל·

שדריה ליה לבניהו בן יהוידע· יהב ליה שושילתא דחקיק עלה שם ועזקתא דחקיק עלה שם וגבבי דעמרא וזיקי דחמרא· אזל כרא בירא מתתאי ושפנהו למיא וסתמינהו בגבבא דעמרא· כרא בירא מעלאי ושפכינהו לחמרא וטממנהו· סליק· יתיב באילנא· כי אתא· סייריה לגושפנקא· גלייה· אשכחיה חמרא· אמר: כתיב „לץ היין הומה שכר וכל שוגה בו לא יחכם" (משלי, כ׳, כ״א)· לא אשתי! כי צחי· לא סגיא ליה· אשתי· רוא וגנא· נחת· אתא שדא ביה שושלתא· סתמיה· כי אתער· הוה קא מפרזל· א״ל: שמא דמרך עלך! כי נקט ליה ואתא· מטא דקלא· חף ביה· שדייה· מטא לביתא· שדייה· מטא גבי כובא דההיא ארמלתא· נפקא איהי אתחננא ליה· כפא לקומתיה מניה· אתבר ביה גרמא· אמר: היינו דכתיב „ולשון רכה תשבר גרם" (קהלת, א׳, ג׳)· חזא סמיא· דהוה קא טעי באורחא אסקיה לאורחיה· חזא

אמרי וכו׳ – אמרו: אנחנו איננו יודעים, אולי אשמדאי מלך השדים יודע. היכי איתיה – איפה הוא ישנו? איתיה בטורא וכו׳ – הוא ישנו (שוכן) על הר פלוני, שם כרה לו באר ומלאה מים וכסה אותה באבן וחתמה בחותמו. וכל יומא וכו׳ – ובכל יום הוא עולה לרקיע ולומד בישיבה שברקיע ויורד לארץ ולומד בישיבה שבארץ ובא ובודק את חותמו ומגלה אותה (את הבאר) ושותה ומכסה אותה וחותמה והולך לו.

שדריה ליה וכו׳ – שלח את בניהו בן יהוידע, ונתן לו שלשלת, שהיה חקוק עליה שם המפורש, וגזות צמר ונאדות יין. אזל וכו׳ – הלך (בניהו) וכרה בור מתחת (בירכי ההר, למטה מבורו של אשמדאי) והריק את המים (את מי הבור העליון לתוך הבור התחתון דרך חור, שנקב במחיצה שבין שני הבורות) וסתם אותם (את הנקבים שבין שני הבורות) בגזות צמר, וחפר בור למעלה (מבורו של אשמדאי) ושפך אל תוכו את היין (שירד ונשפך אל תוך בורו של אשמדאי) ומלא אותם (את הבור העליון ואת הבור התחתון מלא בעפר, כדי שאשמדאי לא ירגיש במעשה שנעשה לו). סליק וכו׳ – עלה וישב על עץ. כי אתא וכו׳ – כשאשמדאי בא, בדק את החותם וגלה את הבור ומצא (שהוא מלא) יין. לא אשתי – לא אשתה. כי צחי וכו׳ – כשצמא לא יכול להתאפק. אשתי וכו׳ – שתה, ונשתכר ונרדם. נחית וכו׳ – ירד (בניהו מעל העץ) השליך עליו שלשלת וסגר (את השלשלת מסביב לצוארו). כי אתער וכו׳ – כשהקיץ, השתולל (כי רצה לנתק את השלשלת). א״ל וכו׳ – אמר לו בניהו: שם אדוניך (שמו של הקב״ה) עליך. כי נקיט וכו׳ – כשאחז בו (בניהו) והלך, הגיע לדקל, התחכך בו (אשמדאי) והפילו. מטא לביתא שדיה – כשהגיע אל בית הפילו. מטא גבי וכו׳ – הגיע אל אהל של אלמנה אחת, יצאה היא (האלמנה) והתחננה אליו (לבל יערער את אהלה), כפף את קומתו ממנו (מפני האהל, נטה לצד אחר, כדי שלא להתנגש בו) ונשברה לו עצם. חזא וכו׳ – ראה עור אחד שתעה בדרך, העלהו על הדרך.

רויא· דהוה קא טעי באורחא אסקיה לאורחא· חזא חדותא דהוו קא מחדדי לה· בכה· שמעיה לההוא גברא· דהוה קאמר ליה לאשכפא: „עבד לי מסאני לשב שני"· אחיך· חזא ההוא קסמא· דהוה קסם· אחיך· — כי מטא להתם· לא עילוה לגביה דשלמה עד תלתא יומי· יומא קמא· א"ל: אמאי לא קא בעי לי מלכא לגביה? אמרו ליה: אנסיה משתיה· שקל לבנתא· אותיב אחברתה· אתו אמרו ליה לשלמה· א"ל: הכי אמר לכו: הדר אשקיוה· למחר אמר להו: ואמאי לא קא בעי לי מלכא לגביה? אמרו ליה: אנסיה מיכלא· שקל לבנתא מחברתה· אותבה אארעא· אתו· אמרו ליה לשלמה· אמר להו: הכי אמר לכו: נגידו מניה מיכליה· לסוף תלתא יומי עיל לקמיה· שקל קניא ומשח ארבעה גרמידי· ושדא קמיה· א"ל: מכדי כי מית ההוא גברא· לית ליה בהדין עלמא אלא ארבעה גרמידי· השתא כבשתיה לכלי עלמא ולא שבעת עד דכבשתן נמי לדידי? א"ל: לא קא בעינא מנך מדי· בעינא דאבנייה לבית המקדש וקא מבעי לי שמירא· א"ל: לדידי לא מסר לי· לשרא דימא מסירא ליה ולא יהיב ליה אלא לתרנגולא ברא· דמהימן ליה אשבועתיה· ומאי עבד ביה? — ממטי ליה לטורי דלית בהו ישוב ומנח להו אשנא דטורא ופקע טורא ומנקט מיתי בזרני דאילנא ושדי התם והוי ישוב· בדקו קנא דתרנגולא ברא· דאית

רויא שכור· חזא חדותא וכו' ראה שמחה (שמחת חתונה) שמרבים לשמוח בה· ובכה· שמעיה וכו' — שמע את אדם אחד שאמר לרצען: „תפור לי נעלים לשבע שנים"· צחק· חזא ההוא קסמא וכו' ראה קוסם אחד שקסם· צחק· כי מטא להתם וכו' — כשבא לשם (לאוצר שלמה)· לא הביאוהו לפני שלמה עד לאחר שלשה ימים· יומא קמא וכו' — ביום הראשון אמר להם: מדוע אין המלך דורשני (להביאני) לפניו? אנסיה משתיה — משתהו אנסו עליו (ששתה הרבה)· שקל לבינתא וכו' — לקח לבנה והניח אותה על לבנה אחרת· אתו וכו' — באו ואמרו זאת לשלמה· הכי אמר וכו' — כך אמר לכם (יהיו רבונה שבמעשהו זה): שובו השקוהו· אנסיה מיכלא מאכלו אנסו עליו (שאכל הרבה)· אותבה אארעא הניחה על הארץ· נגודו מניה מיכליה — החסירו ממני את מאכלו· לסוף וכו' — מקץ שלשה ימים נכנס לפניו· שקל קניא וכו' — לקח קנה ומדד בו ארבע אמות והשליכהו לפניו· מכדי וכו' הן בסימות האיש ההוא (כלומר: אתה) אין לו בעולם הזה אלא ארבע אמות· עתה כבשת את כל העולם ולא שבעת עד שכבשת גם אותי? לא קא בעינא וכו' — איני מבקש ממך דבר· אני מבקש לבנות את בית המקדש ונצרך לי השמיר· לדידי וכו' לי לא מסר (אותו הקב"ה) אלא לשר הים הוא מסור· הוא (שר הים) אינו נותן אותו אלא לתרנגול הבר· הנאמן עליו על שבועתו (כשהוא נשבע לו שישיבנו לו)· ומאי עביד ביה — ומה הוא עושה בו? ממטי ליה וכו' — הוא מביא אותו אל הרים· שאין בהם ישוב (של זרעים ואילנות להתפרנס מהם) ומניח אותו על סלע שבהר· וההר מתבקע (נעשים בו חריצים) והוא תופש ומביא זרעים של עץ ומשליך שמה ונעשה ישוב· בדקו קינא וכו' — בדקו ומצאו קן של תרנגול בר· שיש לו בנים· ועצי את הקן בזכוכית לבנה·

לֵיהּ בְּנָיֵהּ וְחַפְיוּהָ לְקִנֵּיהּ זוּגִיתָא חִוָּרְתִּי. כִּי אֲתָא, בְּעֵי לְמֵיעַל וְלָא מְצֵי. אֲזַל, אַיְתִי שָׁמִירָא וְאוֹתְבֵיהּ עִלָּוֵיהּ. רְמָא בֵּיהּ קָלָא, שַׁדְיֵהּ. שַׁקְלֵיהּ. אֲזַל, חֲנַק נַפְשֵׁיהּ אַשְׁבוּעָתֵיהּ. א"ל בְּנָיָהוּ: מַאי טַעֲמָא, כִּי חֲזֵיתֵיהּ לְהָהוּא סַמְיָא דַהֲוָה קָא טָעֵי בְּאוֹרְחָא, אַסְּקְתֵּיהּ לְאוֹרְחֵיהּ? א"ל: מַכְרְזֵי עֲלֵיהּ בִּרְקִיעָא דְצַדִּיק גָּמוּר הוּא וּמַאן דְּעָבֵד לֵיהּ נִיחַ נַפְשֵׁיהּ, זָכֵי לְעָלְמָא דְאָתֵי. ומ"ט כי חזיתיה לההוא רַוְיָא דְקָא טעי באורחא, אַסְּקְתֵּיהּ לאורחיה? א"ל: מַכְרְזֵי עֲלֵיהּ ברקיעא דרשע גמור הוא וְעַבְדִּי לֵיהּ נִיחַ נַפְשֵׁיהּ, כי הֵיכִי דְּלֵיכְלֵיהּ לְעָלְמָא. מ"ט, כי חֲזֵיתַהּ לְהָהִיא חֶדְוְתָא, בְּכֵית? א"ל: בָּעֵי מֵימַת גַּבְרָא בְּגוֹ תלתין יומין וּבָעְיָא מִנְטַר לְיָבָם קטן תְּלֵיסַר שְׁנִין. מ"ט, כי שְׁמַעְתֵּיהּ להוא גברא דא"ל לְאֻשְׁכָּפָא: עֲבֵד לִי מְסָאנֵי לְשֶׁב שְׁנִין, אַחִיכְתְּ? א"ל: הָהוּא — ז' יוֹמֵי לֵית לֵיהּ, מְסָאנֵי לְשְׁבַע שנין בָּעֵי! מ"ט, כי חזיתיה לההוא קִסְמָא, דהוה קָסֵם, אַחִיכְתְּ? א"ל: דַּהֲוָה יָתֵב אַבֵּי גַּזָּא דְמַלְכָּא. לִקְסוֹם מַאי דְּאִכָּא תוּתֵיהּ! תַּרְחֵיהּ גַּבֵּיהּ עַד דְּבַנְיֵהּ לבית המקדש. יוֹמָא חד הוה קָאֵי לְחוּדֵיהּ. א"ל: „כתיב „כְּתוֹעֲפוֹת רְאֵם לוֹ" (במדבר, כ"ד, ח'), וְאָמְרֵינַן „כתועפות" — אלו מלאכי השרת. „ראם" — אלו השדים. מַאי רְבוּתַיְכוּ מִנָּן? א"ל: שְׁקוֹל שׁוֹשִׁלְתָּא מִנַּאי וְהַב לִי עִזְקְתָךְ וְאַחֲוֵי לָךְ רְבוּתָאִי. שַׁקְלֵיהּ לְשׁוֹשִׁלְתָּא מִנֵּיהּ וִיהַב לֵיהּ עִזקתא. בַּלְעֵיהּ. אוֹתְבֵיהּ לְחַד

כי אתא וכו' — כשבא (התרנגול), בקש לבוא (אל קנו) ולא יכול. אזל וכו' — הלך והביא את השמיר והניחהו עליו (על צפוי הזכוכית). רמא ביה וכו' — נתן בו (עבדו של שלמה) קול. שדייה — השליך אותו (התרנגול את השמיר). שקליה — לקחו (עבד שלמה). אזל וכו' — הלך (התרנגול) וחנק את עצמו על שבועתו (שלא עמד בה). מאי טעמא וכו' — מדוע כשראית את העיור ההוא שתעה בדרך, העלית אותו לדרך? מכרזי וכו' — מכריזים היו עליו בשמים, שצדיק גמור הוא ומי שיעשה לו נחת רוח יזכה לעולם הבא. ועבדי ליה וכו' — ואני עשיתי לו נחת רוח כדי שיאכל את עולמו (שיראה את עולמו בעולם הזה, למען יִזָּכר לעולם הבא). כי חזיתיה וכו' — כשראית את שמחת החתונה, בכית? בעי מימת וכו' — הבעל צריך (עתיד) למות בתוך שלשים יום והאשה צריכה לשמור ליבם קטן שלש עשרה שנה. כי שמעתיה לההוא גברא — כששמעת את האיש ההוא אומר לרצען. אחיכת — צחקת. ההוא ז' יומי וכו' — האיש ההוא אין לו (בטחון שיחיה) שבעה ימים והוא מבקש לו נעלים לשבע שנים. דהוה יתיב וכו' — שהיה יושב על אוצר המלך (הטמון תחתיו). יקסם נא מה שיש תחתיו! תרחיה וכו' — אחר (שלמה) לעכבו (את אשמדאי) אצלו עד שבנה את בית המקדש. יומא חד וכו' — באחד הימים עמד (שלמה) לבדו (עם אשמדאי). כתועפות ראם לו — להקב"ה יש תועפות ראמים למלאות את פקידותיו ומשלחתו. ואמרינן — אנו אומרים (מפרשים). מאי רבותייכו מנן — במה יתרונכם ממנו (שהקב"ה משתבח בכם)? שקול שושילתא וכו' — קח (הסר) את השלשלת ממני ותן לי את טבעתך ואראך את יתרוני. שקליה וכו' — לקח את השלשלת ממנו ונתן לו את טבעתו. בלעיה וכו' — בלע אותו (את שלמה), הציג את כנפו האחת בשמים ואת כנפו

גַּפֵּיה בִּרְקִיעָא וּלְחַד גַּפֵּיה בְּאַרְעָא׳ פַּתְקֵיה ארבע מְאָה פַּרְסֵי׳ עַל הַהִיא שַׁעֲתָא אמר שלמה: „מַה יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ" (קהלת א׳ ג)? וכתיב „וְזֶה הָיָה חֶלְקִי מִכָּל עֲמָלִי" (שם ב׳ י׳). מַאי „וְזֶה"? רב ושמואל׳ חד אמר: מקלו׳ וחד אמר: גּוּנְדוֹ׳ היה מחזר על הפתחים׳ כָּל הֵיכָא דְּמָטֵי׳ אָמַר: „אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָיִם" (שם א׳ י״ב). כִּי מְטָא גַּבֵּי סנהדרין׳ אָמְרוּ רַבָּנַן: מִכְּדֵי שוטה בַּחֲדָא מִלְּתָא לָא סָרֵךְ׳ מַאי הַאי? אָמְרוּ לֵיהּ לבניהו: קָא בָּעֵי לך מַלְכָּא לְגַבֵּיהּ? אמר להו: לא׳ שְׁלַחוּ לְהוּ לְמַלְכְּוָתָא: קָאָתֵי מַלְכָּא לְגַבַּיְכוּ? שְׁלַחוּ לְהוּ: אִין, קָאָתֵי׳ שְׁלַחוּ לְהוּ: בְּדָקוּ בִּכְרָעֵיהּ׳ שלחו לְהוּ: בְּמוֹקֵי קָאָתֵי׳ אַתְיוּהַּ לשלמה ויהבו לֵיהּ עִזְקְתָא דַּחֲקִיק עֲלֵיהּ שֵׁם וְשׁוֹשַׁלְתָּא דַּחֲקִיק עֲלֵיהּ שֵׁם׳ כִּי עָיֵיל׳ חֲזָיֵהּ׳ פְּרַח׳ (גטין ס״ח)׳

ג׳ יַלְדֵי שָׂדֶה׳

דרש רב עוירא: בשכר נשים צדקניות׳ שהיו באותו הדור נגאלו אבותינו ממצרים׳ שבשעה שהולכות לשאוב מים׳ מְזַמֵּן להם הקב״ה דגים קטנים בכדיהם ושואבות מחצה מים ומחצה דגים׳ ובאות ושופתות שתי קדרות׳ אחת של חמין ואחת של דגים׳ ומוליכות אותן אצל בעליהן לשדה ומרחיצות אותם וְסָכוֹת אותם ומאכילות אותם ומשקות אותם׳ כיון שמגיע זמן מוֹלְדֵיהֶן׳ הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח׳ שנאמר „תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ" (שיר השירים׳ ח׳ ה׳)׳ והקדוש ב״ה שלח מלאך מן השמים וּמְנַקֵּר אותם וּמְשַׁפֵּר אותם כחיה זו׳ שֶׁמְּשַׁפֶּרֶת את הַוָּלָד׳ שנאמר „וּמוֹלְדוֹתַיִךְ בְּיוֹם הוּלֶּדֶת אוֹתָךְ לֹא כָרַּת שָׁרֵּךְ וּבְמַיִם לֹא רֻחַצְתְּ לְמִשְׁעִי וְהָמְלֵחַ לֹא הֻמְלַחַתְּ וְהָחְתֵּל לֹא חֻתָּלְתְּ" (יחזקאל׳ ט״ז. ד׳)׳ ונותן

האחת (השנית) בארץ וזרקו (מהלך) ארבע מאות פרסאות׳ על ההיא שעתא — על השעה ההיא׳ גונדו — מעילו העליון׳ כל היכא דמטי — בכל מקום שבא׳ כי מטא וכו׳ — כשבא לפני הסנהדרין׳ אמרו חכמינו: הן שוטה אינני דבוק בדבר אחד (לחזור כל הימים על דבר אחד׳ כשם ששלמה היה חוזר וקורא תמיד: „אני קהלת״)׳ מאי האי — מה זאת? קא בעי לך וכו׳ — המבקש אותך המלך (לבוא) אליו? שלח להו וכו׳ — שלח להן למלכות (ושאלן) הבא המלך אליכן? אין׳ קאתי — כן׳ היא בא׳ בדקן בכרעיה — בדקו ברגליו (כי רגלי השד דומות לרגלי תרנגולים)׳ במוקי קאתי — הוא בא בנעלים׳ אתיוה וכו׳ — הביאו את שלמה ונתנו לו טבעת שחקוק עליה שם ושלשלת שחקוק עליה שם׳ כי עייל וכו׳ — כשנכנס׳ ראהו (אשמדאי) וברח לו׳

ג׳ שופתות — מעמידות אותן על גבי האש לבשל בהן׳ של חמין — לרחוץ את רגלי בעליהן׳ עוררתיך — לצאת ממעי אמך׳ מנקר — מנקה׳ משפר — מיפה ומיטיב את אבריהם׳ חיה — מילדת׳ למשעי — להחליק את הבשר׳

להם שני עִגְּלִין· אחד של דבש ואחד של שמן· שנאמר „וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר" (דברים, ל״ב, י״ג)· וכיון שמכירים בהם המצרים· באים עליהם להורגם· ונעשה להם נס ונבלעים בקרקע· ומביאים שְׁוָרִים וחורשים על גבם· שנאמר „עַל גַּבִּי חָרְשׁוּ חוֹרְשִׁים" (תהלים, קכ״ט, ג׳)· ולאחר שהולכים· מבצבצים ויוצאים כעשב השדה· שנאמר „רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ" וגו׳ (יחזקאל, ט״ז, ז׳)· ולאחר שמתגדלים· באים עדרים עדרים לבתיהם· שנאמר „וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים" (שם, שם) – אל תקרי „בעדי עדיים"· אלא „בעדרי עדרים"· וכשנגלה הקב״ה על הים· הם הכירוהו תחלה· שנאמר „זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ!" (שמות, ט״ו, ב׳)· (סוטה י״א, ע״ב)·

ד· סִפּוּרֵי רַבָּה בַּר בַּר חָנָה·

אמר רבה בר בר חנה: זִמְנָא חֲדָא הֲוָה קָאָזְלִינַן בְּמַדְבְּרָא וַחֲזֵינַן הָנֵי אַוָּזֵי דִשְׁמִיטָן גַּדְפַיְהוּ מִשַּׁמְנַיְהוּ וְקָא נָגְדֵי נַחֲלֵי דְמִשְׁחָא מִתּוּתַיְהוּ· וְאָמֵינָא לְהוּ: אִית לָן מִגַּבַּיְכוּ חֶלְקָא לְעָלְמָא דְאָתֵי? חֲדָא דָּלְיָא לִי אַטְמָא וַחֲדָא דָּלְיָא לִי גַּדְפָּא· כִּי אֲתַאי לְקַמֵּיהּ דרבי אליעזר· אמר לי: עתידין ישראל ליתן עליהם את הדין·

ואמר רבה בר בר חנה – זִמְנָא חֲדָא הֲוָה קָאָזְלִינַן בְּמַדְבְּרָא וְאִתְלְוֵי בַּהֲדַן הָהוּא טַיָּעָא דַּהֲוָה שָׁקֵל עַפְרָא וּמוֹרַח לֵיהּ וַאֲמַר: הָא אוֹרְחָא לְדוּכְתָּא פְּלָן וְהָא אוֹרְחָא לְדוּכְתָּא פְּלָן· אָמְרִינַן לֵיהּ: כַּמָּה מְרַחֲקִינַן מִמַּיָּא? וַאֲמַר לָן: הָבוּ לִי עַפְרָא· יַהֲבִינַן לֵיהּ וַאֲמַר לָן: תְּמָנְיָא פַּרְסֵי· תְּנֵינַן וְיַהֲבִינַן לֵיהּ· אמר לן· דִּמְרַחֲקִינַן תְּלָתָא פַּרְסֵי· אֲפַכִית לֵיהּ וְלָא יְכֵלִית לֵיהּ·

עגולין – כעין כבר עגולה· מבצבצים – מגיחים· יתבואי – לבית אביך· הם הכירהו תחלה – לפי שראו כבר את שכינתו· זה אלי – שכבר ראיתי איתי·

ד׳ הוה קאזלינן וכו׳ – פעם אחת היינו מהלכים בדרך וראינו אוזים· אשר נוצותיהם ניסרות מרוב שמנם ונחלי שומן זבו מתחתיהם· ואמינא וכו׳ ואמרתי להם: יש לנו בכם חלק בעולם הבא? חדא וכו׳ – האחד הרים לעומתי שוק והשני הרים לעומתי כנף (כלומר: זה חלקך לעתיד לבוא)· כי אתאי וכו׳ – כשבאתי לפני רבי אליעזר· ליתן עליהם את הדין – כי בחטאם מתעכב המשיח לבוא ובין כה מצטערים האוזים מריב שמנם·

ואתלוי וכו׳ – ונלוה אלינו ערבי אחד אשר לקח עפר והריח אותו ואמר: זה הדרך (הולך) למקום פלוני וזה הדרך למקום פלוני· אמרינן וכו׳ – אמרנו לו כמה אנו רחוקים מן המים? ואמר לן וכו׳ – ויאמר לנו: תנו לי עפר· יהבינן וכו׳ – נתני לו עפר והוא אמר לנו: שמונה פרסאות· תנינן וכו׳ – שבנו ונתנו לו שנית (לאחר שעברנו מהלך ידוע) ויאמר לנו· שאנו רחוקים (מן המים) שלש פרסאות· אפכית ליה וכו׳ – החלפתי לו (את מיני העפר זה בזה לנסותו אם יבחין ביניהם) ולא יכולתי לו (לא יכולתי להטעותו)·

ואמר רבה בר בר חנא — אמר לי הָהוא טַיָּעָא: תָּא וְאַחֲוֵי לך מתי מדבר אֲזַלִי וַחֲזֵיתִינְהוּ ודָמוּ כְּמַאן דְּמִבַּסְמֵי וגָנוּ אַפַּרְקִיד· וַהֲוָה זְקִיפָא בִּרְכֵּיה דְּחַד מִנַּיְהוּ וְעָל טַיָּעָא תוּתֵי בִּרְכֵּיה כִּי רָכֵב גַּמְלָא וּזְקִיפָא רוּמְחֵיה וְלָא נָגַע בֵּיהּ· פְּסַקִי חֲדָא קַרְנָא דִתְכֵלְתָּא דְּחַד מִנַּיְהוּ וְלָא הֲוָה מִסְתְּגֵי לָן· אמר לי: דִילְמָא שְׁקַלְתְּ מִדֵּי מִנַּיְהוּ· אַהַדְרֵיהּ· דִּגְמִירֵי: דְּמַאן דְּשָׁקֵל מִדֵּי מִנַּיְהוּ· לָא מִסְתְּגֵי לֵיהּ· אֲזַלִי אַהַדַּרְתֵּיהּ וַהֲדַר מִסְתְּגֵי לָן· כִּי אֲתַאי לְקַמֵּיה דרבנן· אמרו לי: כָּל אַבָּא חֲמָרָא וכל בר בר חנה סִיכְסָא· לְמַאי הִלְכְתָא עָבְדֵית הָכִי? לְמִדַּע אי כבית שמאי? אִבְעֵי לך לְמִמְנֵי חוטין· אי כבית הלל? אִבְעֵי לך לְמִמְנֵי חוּלְיוֹת!

ואמר רבה בר בר חנה — אמר לי הָהוּא טַיָּעָא: תָּא אַחֲוֵי לך טוּרָא דְסִינַי· אֲזַלִי וַחֲזַאי דְּהָדְרֵי לֵיהּ עַקְרַבֵּי וְקָיְמֵי כִּי חֲמָרֵי חִוָּרְתֵי· שמעתי בת קול· שאומרת: אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי· מי מֵפֵר לי? כי אֲתַאי לְקַמַּיְהוּ דרבנן· אמרו לי: כל אבא חֲמָרָא וכל בר בר חנה סִיכְסָא· הֲוָה לך לְמֵימַר: „מוּפָר לך?" והוא סְבַר: דִילְמָא מִשְּׁבוּעֲתָא דְמַבּוּל קָאָמַר· ורבנן? אם כן „אוי לי" למה?

ואמר רבה בר בר חנה — אמר לי הָהוּא טַיָּעָא: תָּא אַחֲוֵי לך בְּלוּעֵי דקרח· אֲזַלִי וַחֲזַאי תְּרֵי בִּזְעֵי· דַּהֲוָה נָפֵק מִנַּיְהוּ קוּטְרָא· שְׁקַל גְּבָבָא דְעַמְרָא

תא ואחוי לך וכו׳ — בוא ואראך את מתי המדבר (דור יוצאי מצרים שמת במדבר). אזלי וכו׳ — הלכתי וראיתים והנה נדמו כשתויי יין והיו שוכבים על גבם. והיה זקיפא וכו׳ — והיתה מורמה ברכו של האחד מהם ועבר הערבי תחת ברכו כשהוא רוכב על גמלו וכשחניתו היתה זקופה למעלה והיא לא נגע בה (בברך המורמה). פסקי וכו׳ — כרתי כנף התכלת (שבטליתו) של אחד מהם ואי אפשר היה לנו ללכת הלאה. אמר לי וכו׳ — אמר לי הערבי: אולי לקחת דבר מה מהם? אהדריה וכו׳ השיבהו, שידוע לנו, שכל מי שלוקח מהם דבר, אינו יכול לזוז ממקומו. אזלי וכו׳ הלכתי והשיבותי (את כנף הטלית) ושוב יכלנו לנסוע הלאה. כי אתאי וכו׳ — כשבאתי לפני החכמים, אמרו לי: כל מי ששמו אבא (היינו ר׳ אבא בר בר חנה) הוא חמור, וכל מי ששמו בר בר חנה שוטה היא. למאי הלכתא וכו׳ — לצורך איזו הלכה עשית כן (כרת את כנף התכלת)? למדע וכו׳ בכדי לדעת שההלכה כבית שמאי (האומרים שצריך לתת ארבעה חוטים בציצית). איבעי וכו׳ — הלא היה לך למנות את החוטים (בטרם השיבות את כנפי הטלית. אי כבית הלל — האומרים, שמספר חוטי הציצית היא שלשה, היה לך למנות את החוליות (גדיל בן שלשה חוטים נקרא בשם „חוליה").

טורא דסיני — את הר סיני. אזלי וכו׳ — הלכתי וראיתי, שמקיפים אותו עקרבים העומדים כמו חמורים לבנים. שנשבעתי — להגלות את ישראל. כי אתאי וכו׳ — כשבאתי לפני החכמים. והוא סבר וכו׳ — אבל רבה בר בר חנה חשב, שמא אמר (הקול) זאת על שבועת המבול, שהקב״ה רוצה שיתירוה לו בכדי להביא שנית מבול על העולם, ולכן לא אמר „מופר לך". ורבנן — שגנו את רבה על אשר לא הפיר את השבועה. אוי לי למה — לו כִּוֵן הקול על שבועת המבול, לא היה אומר „אוי לי".

בלועי דקרח — עדת קרח, שנבלעו באדמה. וחזאי וכו׳ — וראיתי שני בקעים באדמה שהיה יוצא מהם עשן. שקל וכו׳ — לקח גזת צמר והרטיבה במים ונעצה בראש הרומח

וְאַמְשְׁיַנֵּהּ בְּמַיָּא וּדְעַצִּיתַהּ בְּרֵישָׁא דְרוּמְחָא וְעַיְלֵיהּ הָתָם. וְכִי אַפֵּיק הֲוָה אִחֲרוּךְ אִחֲרוּכֵי. אמר לִי: אֲצִית. מַאי שָׁמְעַתְּ. וּשְׁמַעִית דַּהֲווּ אָמְרִין: משה ותורתו אמת והן בַּדָּאִין. אמר לִי: כל ל׳ יוֹמֵי מַהְדְּרָא לְהוּ גֵיהִנֹּם לְהָכָא כבשר בקלחת וְאָמְרֵי הָכֵי – „משה ותורתו אמת והן בדאין״.

ואמר רבה בר בר חנה – אמר לי ההוא טייעא: תָּא וְאַחֲוֵי לָךְ הֵיכָא דְנָשְׁקֵי אַרְעָא וּרְקִיעָא אַהֲדָדֵי. אֲזַלִי וַחֲזַאי דַעֲבִיד כַּוֵּי כַּוֵּי. שְׁקַלִית לְסַלְתַּאי וְאַנַּחְתַּהּ בְּכַוְּתָא דרקיע. אַדְמְצַלֵּינָא. בְּעִיתַהּ ולא אַשְׁכַּחְתִּיהּ. אָמֵינָא לֵיהּ: אִכָּא גַּנָּבֵי הָכָא? אמר לי: הַאי גַּלְגְּלָא דִרְקִיעָא הוא דְּהָדַר, נְטַר עד למחר כִּי הַשְׁתָּא הָכָא וּמַשְׁכַּחַתְּ לָהּ. (בבא בתרא ע״ג, ע״ד).

ה. יְצִירַת אָדָם הָרִאשׁוֹן.

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שבקש הקב״ה לברא את האדם. ברא כת אחת של מלאכי השרת. אמר להם: רצונכם? ״נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ״ (בראשית, א׳, כ״ו). אמרו לפניו: רבש״ע. מה מעשיו? אמר להם: כך וכך מעשיו. אמרו לפניו: רבש״ע: „מה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ״ (תהלים, ח׳, ה׳). הושיט אצבעו הקטנה ביניהם ושרפם, וכן כת שניה. כת שלישית אמרה לפניו: רבש״ע. ראשונים שאמרו לפניך. מה הועילו? כל העולם כולו שלך הוא. כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך. עשה. כיון שהגיע לאנשי דור המבול ואנשי דור הַפְּלָגָה. שמעשיהם מקולקלים. אמרו לפניו: רבש״ע. לא יפה אמרו ראשונים לפניך? אמר להם: ״וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל״ (ישעיה, מ״ו, ד׳). (סנהדרין ל״ח, ע״ב).

ו. טְבִיעַת עַיִן מְצֻיֶּנֶת.

תנו רבנן: מעשה בשני בני אדם. שֶׁנִּשְׁבּוּ בהר הכרמל. והיה שַׁבַּאי מהלך אחריהם. ואמר אחד מהם לחבירו: גמל. שמהלך לפנינו. סומא באחד

והכניסהו (את הרומח) לשם. וכי אפיק וכו׳ – וכשהוציאהו היה הצמר חרוך. אצית וכו׳ – הקשיבה לדברים שתשמע. ושמעית וכו׳ – ושמעתי שהיו (הבליעים באדמה) אומרים וכו׳. והן – כלומר: אנחנו (שהתגוללנו על משה). בדאין – שקרנים. כל ל׳ יומי וכו׳ – כל שלשים יום (בכל ראש החדש) מחזירם הגיהנום הנה כבשר המתהפך בקלחת והם אומרים כך: משה וכו׳.

היכא דנשקי וכו׳ – המקום שבו הארץ והרקיע נושקים זו לזה (נפגשים זו בזה). אזלי וכו׳ – הלכתי וראיתי שהוא (הרקיע) היה עשוי חלונות חלונות. שקלית וכו׳ – לקחתי את סלי והנחתיו בתוך חלון הרקיע. אדמצלינא וכו׳ – לאחר שהתפללתי בקשתיו (את סלי) ולא מצאתיו ואמרתי לו (לערבי): האומנם יש כאן גנבים? גלגלא וכו׳ – זה גלגל הרקיע החוזר (והוא לקח עמו את סלך בהסתובבו). נטר וכו׳ – חכה פה עד למחר בשעה זו ותמצאנו.

ה. מקולקלים – משחתים.

מעיניו וטעון שני נודות, אחד של יין ואחד של שמן, ושני בני אדם, המנהיגין אותו – אחד עובד כוכבים ואחד ישראל. אמר להם שַׁבַּאי: עם קשה עורף! מאין אתם יודעים? אמרו לו: גמל – מעשבים שלפניו מצד שרואה אוכל, מצד שאינו רואה אינו אוכל; וטעון שני נודות, אחד של יין ואחד של שמן: של יין מְטַפְטֵף ושוקע, ושל שמן מטפטף וְצָף; ושני בני אדם, המנהיגים אותו, אחד עובד כוכבים ואחד ישראל: עובד כוכבים – נפנה לדרך, וישראל – נפנה לְצִדָּדִין. רדף אחריהם ומצא כדבריהם. בא ונְשָׁקָם על ראשם והביאם לביתו ועשה להם סעודה גדולה והיה מרקד לפניהם ואמר: ברוך, שבחר בזרעו של אברהם ונתן להם מחכמתו ובכל מקום שהם הולכים, נעשים שרים לאדוניהם! וּפְטָרָן והלכו לבתיהם לשלום.

(סנהדרין ק״ד).

ו. חַכְמֵי הַנֶּגֶב לִפְנֵי אַלֶכְּסַנְדְּרוֹס מוּקְדוֹן.

עשרה דברים שאל אַלֶכְּסַנְדְּרוֹס מוקדון את זקני הנגב. אמר להן: מן השמים לארץ רחוק, או ממזרח למערב? אמרו ליה: ממזרח למערב. תדע: שהרי חמה במזרח – הכל מסתכלין בה, חמה במערב–הכל מסתכלין בה, חמה באמצע הרקיע–אין הכל מסתכלין בה. אמר להם: שמים נבראו תחלה, או הארץ? אמרו לו: שמים נבראו תחלה, שנאמר „בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם" וגו׳ (בראשית, א׳, א׳). אמר להם: אור נברא תחלה, או חשך? אמרו לו: מִלְּתָא דָא לֵית לה פָּתְרֵי. אמר להם: אֵי דֵין מִתְקְרֵי חַכִּים? אמרו לו: איזהו חכם? הרואה את הנולד. אמר להם: אֵי דֵין מִתְקְרֵי גבור? אמרו לו: איזהו גבור? הכובש את יצרו. אמר להם: אי דֵין מִתְקְרֵי עשיר? אמרו לו: איזהו עשיר? השמח בחלקו. אמר להם: ומה יַעְבֵּד אֱנָשׁ ויחיה? אמרו ליה: ימית עצמו. מה יעביד אינש וימות? יְחַיֶּה את עצמו. אמר להם מה יעשה אדם ויתקבל על הבריות? אמרו לו: יִסְנֵי מלכות וְשָׁלְטָן. אמר

ו. שבאי – השובה. מצד שרואה אוכל – הוא אינו אוכל פעמים מצד זה ופעמים מצד זה ככל הבהמות אלא רק מצד אחד, היינו מן הצד שהוא רואה. שוקע – בקרקע. וצף – למעלה ואינו שוקע. נפנה – עשה את צרכיו. לצדדים – מפני שדרך בני ישראל להתנהג בצניעות. פטרן – שחררן.

ז. מלתא דא לית לה פתרי – דבר זה אין לו פותרים (אין מי שיפתרנו). אי דין וכו׳ – מי הוא זה הנקרא חכם? הרואה את הנולד – הצופה ורואה את העתיד להיות. השמח בחלקו – בגורלו, שמנה לו הקדוש ברוך הוא. ומה יעביד וכו׳ – ומה יעשה אדם ויחיה? ימית עצמו – ישפיל עצמו ולא יֵהָנֶה מן העולם הזה. יחיה את עצמו – ישבע תענוגות בעולם הזה. יסני וכו׳ – ישנא מלכות השלטון ולא יתנשא על הבריות.

לְהוּ: דִידִי סָבָא מְדִידְכוּ: יְרַחֵם מלכות ושלטן וְיַעְבֵּד טֵיבוּ עם בְּנֵי אֱנָשָׁא·
אמר להוּ: בְּיַמָּא יָאֵי לְמֵידַר או בְּיַבֶּשְׁתָּא? אמרי לו: ביבשתא· דְהָא כָּל
נָחוֹתֵי יַמָּא לא מִיתְּבָא דַעְתַּיְהוּ עד דְסָלְקִין ליבשתא· אמר להם: אֵי דֵין
מִנַּיְכוּ חַכִּים סְפֵי? אמרו לו: כֻּלָּנָא כַּחֲדָא שָׁוִין· דְהָא כָּל מִלְּתָא דַאֲמַרְתְּ לָן·
כַּחֲדָא פְּתַרְנָא לָךְ· אמר להון: מה דֵין אַתְרַסְתּוּן לְקִבְלַן? אמרו לו: שָׂטָנָא
נָצַח· אמר להון: קָטֵלְנָא לְכוֹן בגזרת מַלְכִין? אמרו לו: שָׁלְטָן ביד מַלְכָּא
ולא יָאֵי למלכא כְּדַב· מיד אַלְבֵּשׁ יָתְהוֹן לְבוּשִׁין דְאַרְגְּוָן וּשְׁדֵי מְנִיכָא
דְדַהֲבָא על צַוְּארֵיהוֹן· (תמיד ל״א, ל״ב)

ח· אֲלֶכְסַנְדֶּר בְּמַמְלֶכֶת הַנָּשִׁים וְלִפְנֵי גַּן הָעֵדֶן·

אֲמַר לְהוּ: בָּעֵינָא לְמֵיזַל למדינת אפריקי· אמרו ליה: לא מְצֵית
אָזְלַתְּ· דְמַפְסְקֵי הָרֵי חשך· אמר להו: לא סַגִּי דְלָא אָזְלִינָא· אַמְטוּ הָכֵי
מְשַׁיֵּלְנָא לְכוֹן· אלא מאי אֶעֱבֵד? אמרו ליה: אַיְתִי חַמָּרֵי לוּבָאֵי דְפָרְשֵׁי
בְּהַבְרָא וְאַיְתִי קְבוּרֵי דְמִתְנֵי וּקְטַר בְּהַאי גִּסָּא· דְכִי אָתֵית נָקְטַתְּ בְּגַוַּיְהוּ
וְאָתֵית לְאַתְרָךְ· עֲבַד הָכֵי וַאֲזַל· מְטָא לְהָהוּא מָחוֹזָא דְכֻלֵּיהּ נָשֵׁי· בְּעָא לְמֶעֱבַד
קְרָבָא בַּהֲדַיְהוּ· אָמְרֵי לֵיהּ: אי קָטְלַתְּ לָן· אמרי: נָשֵׁי קְטַל· אִי קָטְלִינַן לָךְ—
אמרי: מַלְכָּא דְקַטְלוּהַ נָשֵׁי· אֲמַר לְהוֹ אַיְתוֹ לִי נַהֲמָא· אַיְתוּ ליה נהמא
דְדַהֲבָא אַפְּתוֹרָא דדהבא· אמר להן: מי אָכְלֵי אֱנָשֵׁי נהמא דדהבא? אמרו

דידי סבא וכו׳ — עצתי טובה משלכם: יאהב מלכות ושלטון ויעשה טובה עם בני אדם. בימא וכו׳ — האם בים טוב לגור או ביבשה? דהא וכו׳ — שהרי כל יורדי הים, אין דעתם מיושבת עליהם עד שהם עולים ליבשה. אי דין וכו׳ — מי היא בכם החכם יותר? כלנא וכו׳ — כלנו שוים יחד, שהרי כל דבר שאמרת לנו, כילנו יחד פתרנוהו. מה דין אתריסתון וכו׳ — מדוע זה אתם מתקוממים לי (שאינכם מקבלים את דתינו אף על פי שהננו המרובים)? שטנא נצח — השטן מנצח (השטן מתעה אתכם לעבודת האלילים). קטילנא וכו׳ — ומה תעשו אם אהרוג אתכם בגזרת מלך (בדבר מלכות שלי)? שלטן וכו׳ — השלטון ביד המלך הוא (ויכול אתה לעשות לנו כחפצך) אבל לא נאה למלך לשקר (הלא הבטחתנו שלא תגע בנו לרעה). אלביש וכו׳ — הלביש אותם בגדי ארגמן ותלה רביד זהב על צואריהם.

ח· אמר להו וכו׳ — אמר להם (לחכמי הנגב): אני רוצה ללכת למדינת אפריקא. לא מצית וכו׳ — אינך יכול ללכת, מפני שהרי חשך (מקום חשך ביום ובלילה) מפסיקים את הדרך. לא סגי וכו׳ — אי אפשר שלא אלך (שכך החלטתי) ובשביל כך אני שואל אתכם, לכן (אמרו לי) מה אעשה? איתי וכו׳ — הבא חמורים מלוב (שם מדינה), ההולכים (היכולים ללכת בחשך) והבא פקעיות של חבלים וקשור (את ראש החבל) מצד זה (ששם מתחיל החשך) ובשובך תאחז בהם (את קצה החבל השני תאחז בידך, כדי לשוב דרך החבל) ותבוא למקומך. עבד וכו׳ — עשה כן והלך. מטא וכו׳ — בא לעיר אחת, שהיתה כולה של נשים. בעא וכו׳ — רצה לעשות מלחמה עמן. אמרו וכו׳ — אמרו לו (הנשים): אם תהרוג אותנו יאמרו: נשים הרג, ואם אנחנו נהרוג אותך יאמרו עליך: מלך שנשים הרגוהו. איתו לי נהמא — הביאו לי לחם. איתי וכו׳ — הביאו לי לחם של זהב על שלחן של זהב. מי אכלי וכו׳ — וכי בני אדם אוכלים והבו?

לֵיהּ: אלא אי נהמא בָעֵית, לא הֲוָה נהמא בְּאַתְרָךְ, דְּשָׁקַלְתְּ וַאֲתֵית לְהָכָא? כי נְפַק וְאָתֵי, כְּתַב אַבָּבָא דְּמָחוֹזָא: אֲנָא אֲלֶכְּסַנְדְּרוֹס מוּקְדוֹן הֲוֵיתִי שָׁטְיָא עד דַּאֲתֵיתִי למדינת אפריקי די נְשַׁיָּא וִילֵפִית עצה מן נְשַׁיָּא.

כִּי שָׁקֵל וְאָתֵי, יְתֵיב אַהַהוּא מַעְיָנָא וְקָא אָכֵל נַהֲמָא, הֲווֹ בִּידֵיהּ גִּלְדָּנֵי מלוחים, בַּהֲדֵי דִּמְחַוְּרֵי לְהוֹ, נְפַל בְּהוֹ רֵיחָא, אמר: שְׁמַע מִנַּהּ הַאי מַעְיָנָא מגן עדן קָא אָתֵי. אִכָּא דְּאָמְרֵי: שָׁקַל מֵהָנְהוֹ מַיָּא, טְרָא בְּאַפֵּיהּ, א״ד: אִדְּלִי כָּלֵיהּ עד דְּמְטָא לְפִתְחָא דג״ע. רְמָא קָלָא: פתחו לי בָבָא! אמרו ליה: „זֶה הַשַּׁעַר לַה׳ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ״ (תהלים, קי״ח, כ׳). אֲמַר לְהוֹ: אֲנָא–מַלְכָּא אֲנָא, מֶחְשַׁב חֲשִׁיבְנָא, הַבוּ לי מִדֵּי! יָהֲבוּ לֵיהּ גְּלְגַּלְתָּא חֲדָא, אֲתָא, תַּקְלֵיהּ לְכָלֵיהּ כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִילֵיהּ בַּהֲדֵיהּ וְלָא הֲוָה תָּקֵל, אמר להו לרבנן: מַאי הַאי? א״ל: גְּלְגַּלְתָּא דְעֵינָא דְבִשְׂרָא וּדְמָא, דְּלָא קָא שָׂבַע. אמר להו: מִמַּאי דהכי הוא? אמרו ליה: שְׁקוֹל קְלִיל עַפְרָא, כַּסְיֵהּ וּלְאַלְתַּר תָּקֵל, דכתיב „שאול וַאֲבַדּוֹן לֹא תִשְׂבַּעְנָה וְעֵינֵי הָאָדָם לֹא תִשְׂבַּעְנָה״ (משלי, כ״ז, כ׳). (תמיד ל״ד).

יב

דִּבְרֵי חֲכָמִים וּמְשָׁלִים

א. פִּתְגָּמֵי חֲכָמִים.

רבי יוחנן כי הֲוָה מְסַיֵּם סִפְרָא דאיוב, אמר הכי: סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים. אשרי אדם שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן

אי נהמא וכו׳ – אם לחם אתה מבקש, כלום לא היה לחם בארצך, שלקחת ובאת לכאן? כי נפק וכו׳ – כשיצא, כתב על שער העיר: אני, אלכסנדר המקדוני, שוטה הייתי, עד שבאתי למדינת אפריקא של הנשים (במדינת שמלכת הנשים) ולמדתי עצה מן הנשים.

כי שקיל וכו׳ – כשלקח ובא (כשהלך לו משם הלאה). ישב על מעין ואכל לחם, והיו בידיו דגים מלוחים קטנים, כששטפו אותם (במים) נכנס בהם ריח טוב. שמע מינה וכו׳ – מוכח מזה, שהמעין הזה בא מגן העדן. איכא וכו׳ – יש אומרים, שלקח מן המים האלה ורחץ בהם את פניו, ויש אומרים, שעלה לכל ארכו (של המעין) עד שהגיע לפתח גן העדן. רמא קלא וכו׳ – נשא את קולו (ויאמר): פתחו לי את השער! אנא וכו׳ – אני מלך הגוי וחשוב אנכי, תנו לי דבר מה! יהבו ליה וכו׳ – נתנו לו גלגל של עין אדם. אתא וכו׳ – בא (לקח את הגלגל) שקל את כל הכסף והזהב שלו עמו (הניח על כף מאזנים אחת את כל אוצרותיו ועל כף המאזנים השניה את גלגל העין) ולא היה שקול (גלגל העין לא הָכרע מכובד הזהב והכסף). מאי האי – מה זאת? גלגלתא וכו׳ – גלגל עין של בשר ודם, שאינו שבע (עין האדם לא תשבע מלצבור כסף וזהב). ממאי וכו׳ – מאין אני יודע שכך הוא? שקול וכו׳ – קח מעט עפר וכסנו ומיד יהיה שקול (יִכרע למטה).

א. כי הוה מסיים ספרא דאיוב – כשהיה גומר את ספר איוב. ונפטר – מת.

העולם. ועליו אמר שלמה בחכמתו: „טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב" וגו' (קהלת, ז', א').

מַרְגְּלָא בְּפוּמֵיהּ דר' מאיר: גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דְּרָכַי ולשקוד על דלתותי יום יום; נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה; נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי; שמור פיך מכל חטא וְטַהֵר וְקַדֵּשׁ עצמך מכל אשמה ועון, ואני אהיה עמך בכל שעה.

מרגלא בְּפוּמַיְהוּ דְרַבָּנַן דְּיַבְנֶה: אני בריה וחברי בריה, אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה, אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו: כשם שהוא אינו מִתְגַּדֵּר במלאכתי, כך אין אני מתגדר במלאכתו. שמא תאמר, אני מרבה והוא ממעיט; שָׁנִינוּ: אחד המרבה ואחד הממעיט, וּבִלְבָד שֶׁיְּכַוֵּן את לבו לשמים.

מרגלא בפומיה דְּאַבַּיֵי: לעולם יהא אדם ערום ביראה, מענה רך ומשיב חמה ומדבר שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם עובד כוכבים ומזלות, כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות.

אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי, שלא הקדימו אדם שלום מעולם, ואפילו עובד כוכבים ומזלות.

מרגלא בפומיה דרבא: תכלית חכמה – תשובה ומעשים טובים, שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו או ברבו או במי שגדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר „רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת ה' שֵׂכֶל טוֹב לְכָל עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד" (תהלים, קי"א, י'). – „ללומדיהם" לא נאמר, אלא „לעושיהם": לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה, וכל העושים שלא לשמה – נוח להם שלא נבראו.

מרגלא בפומיה דרב: לא כהעולם הזה העולם הבא – עולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא

מרגלא בפומיה דר' מאיר – פתגם שגור היה בפיהו של ר' מאיר. גמור – החלט. מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה – פתגם שגור היה בפיותיהם של החכמים שביבנה. אני בריה – אני, העוסק בתורה, הנני יציר אלהים. מלאכתי בעיר – ומלאכתי קלה ממלאכת חברי אשר בשדה. מתגדר במלאכתי – מתגדל לתפוס אומנותי. אני מרבה והוא ממעיט – אני עושה גדולות והוא עושה קטנות. שנינו אחד המרבה וכו' – שיש שכר לממעיט כמו למרבה, ובלבד שיעשה את כל מה שהוא עושה בכונה. ערום ביראה להערים בכל מיני ערמה לירא את בוראו. למעלה – לפני האלהים. שלא הקדימו וכו' – שהוא היה מקדים לברך בשלום את כל אדם ולא המתין עד שזה יברכהו. ובועט – וממרה. ובמנין – במספר שנותיו.

שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, שנאמר „וַיֶּחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ” (שמות, כ״ד, י״א).

תָּנוּ רַבָּנָן: גדולה הַבְטָחָה, שהבטיחן הקב״ה לנָשים משל האנשים, שנאמר „נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת” (ישעיה, ל״ב, ט׳). אמר ליה רב לרבי חייא: נשים בְּמַאי זָכְיָן? בְּאַקְרוּיֵי בְּנַיְהוּ לְבֵי כְנִשְׁתָּא וּבְאַתְנוּיֵי גַבְרַיְהוּ בֵּי רַבָּנַן וְנָטְרָן לְגַבְרַיְהוּ עַד דְּאָתוּ מִבֵּי רַבָּנָן. (ברכות י״ז, ע״א).

ב. מְשָׁלֵי הַבְּרִיּוֹת.

אָמְרֵי אִינְשֵׁי:	הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת:
בַּהֲדֵי הוּצָא לָקֵי כְּרַבָּא.	בְּשֶׁל הַקּוֹץ לוֹקֶה הַכְּרוּב.
בָּתַר עַנְיָא אָזְלָא עַנְיוּתָא.	אַחַר (בַּעֲקֵב) הֶעָנִי הוֹלֶכֶת הָעֲנִיּוּת.
חַבְרָךְ קָרְיָךְ חֲמָרָא—אַכָּפָא לְגַבָּךְ מוֹשׁ.	קָרָא לְךָ חֲבֵרְךָ חֲמוֹר—שִׂים כַּר עַל גַּבְּךָ.
מִלְּתָא גְנָאָה דְּאִית בָּךְ—קַדֵּם אַמְרַהּ.	דָּבָר מְגֻנֶּה כִּי יֵשׁ בְּךָ—קוּם אֱמָרֵהוּ.
שָׁפֵל וְאָזֵל בַּר אֲוָזָא וְעֵינוֹהִי מְטַיְפֵי.	בְּשֵׁפֶל הוֹלֵךְ בֶּן־הָאֲוָז וְעֵינָיו צוֹפִיּוֹת.
שִׁתִּין תִּכְלֵי מַטְיוּהָ לְכַכָּא דְקָל חַבְרֵיה שָׁמַע וְלָא אָכַל.	שִׁשִּׁים מַכְאוֹבוֹת לְשִׁנֵּי הָאִישׁ, הַשּׁוֹמֵעַ קוֹל חֲבֵרוֹ בְּאָכְלוֹ וְאֵינוֹ אוֹכֵל.
חַמְרָא לְמָרֵיהּ וְטֵיבוּתָא לְשָׁקְיֵהּ.	הַיַּיִן—לִבְעָלָיו, וְהַתּוֹדָה—לְמַשְׁקֵהוּ.
מְסַיֵּל וְאָזֵל דִּקְלָא בִּישָׁא גַבֵּי קְנָא דְשָׁרְכֵי.	מְסַיֵּל וְהוֹלֵךְ הַדֶּקֶל הָרָע לִמְקוֹם הַבַּטְלָנִים.
לֹא לְחִנָּם הָלַךְ הַזַּרְזִיר אֵצֶל עוֹרֵב אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִינוֹ.	

ויאכלו וישתו — שבעו מזיו השכינה כאילו אכלו ושתו.

גדולה הבטחה וכו׳ משל אנשים — שהרי קרא להן שאננות ובוטחות. במאי זכיין — במה הן זוכות? (במה זכותן?). באקרויי בנייהו לבי כנשתא — בזה שהן נותנות את בניהן לעסוק במקרא בבית הכנסת (ששם היו מוריהם מלמדים אותם). ובאתנויי גברייהו בי רבנן — ובזה שהן נותנות את בעליהן לעסוק במשנה בבתי הועד של החכמים. ומנטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן — ובשביל שהן מחכות לבעליהן עד שיבאו מבתי ועד החכמים.

ב. בהדי הוצא וכו׳ — כשעוקרים את הקוץ, הגדל אצל הכרוב, יש אשר לפעמים נעקר הכרוב עמו (כלומר: יחד עם הרשע יוסר גם הצדיק). חברך וכו׳ — כלומר: הודה לדבריו ואל תתוכח עמו. שפל ואזל וכו׳ — כלומר: אדם עני אל יבוש מלדרוש את הדבר הצריך לו, כשם שבן האוז ההולך שפל ראש צופה ורואה בכל זאת את מזונותיו מרחוק. וטיבותא לשקיה — השותים אותו מחזיקי טובה לשר המשקה ולא לבעל היין. קינא דשרכי — מקום בטלנים (כלומר: אילנות סרק). זרזיר — מין עוף ממשפחת העורבים (סקוואר, скворец).

אִי דָלִית דוּרָא–דָלֵינָא· וְאִי לָא–לָא דָלֵינָא·	אִם תָּרִים אֶת הַמַּשָּׂא–אָרִים גַּם אֲנִי· וְאִם לֹא–לֹא אָרִים·
כַּלְבָּא בְּכַפְנֵיהּ גְּלָלֵי מַבְלַע·	הַכֶּלֶב בּוֹלֵעַ גְּלָלִים לִרְעָבוֹ·
קְרִית חַבְרָךְ וְלָא עֲנָךְ–דְּחֵי גוּדָא רַבָּה· שְׁדֵי בֵיהּ·	קָרָאתָ חֲבֵרְךָ וְלֹא עָנָךְ–דְּחֵה קִיר גָּדוֹל וְהַפֵּל עָלָיו·
בֵּירָא דִשְׁתֵית מִנֵּיהּ לָא תִשְׁדֵי בֵיהּ קָלָא·	בְּאֵר אֲשֶׁר שָׁתִיתָ מִמֶּנָּה–אַל תִּזְרֹק בָּהּ עָפָר·
כַּד הֲוֵינָא זוּטְרֵי–לְגַבְרֵי· הַשְׁתָּא דְקַשִּׁישְׁנָא–לְדַרְדְּקֵי·	בְּעוֹדֵנוּ קְטַנִּים נֶחְשַׁבְנוּ לַאֲנָשִׁים· עַתָּה כְּשֶׁזָּקַנּוּ–לִילָדִים דָּמִינוּ·
בָּתַר מָרֵי נִכְסֵי צִיבֵי מְשׁוֹךְ·	אַחַר בַּעֲלֵי נְכָסִים שָׂא עֵצִים·

אוֹי לוֹ לַצּוֹעֵק יוֹתֵר מִלַּנִּצְעָק·

אמר רבי אַבָּהוּ: לעולם יהא אדם מן הנרדפין ולא מן הרודפין· שאין לך נרדף בעופות יותר מתורים ובני יונה והכשירן הכתוב לגבי המזבח· (בבא קמא צ״ב–צ״ג)·

ג· פִּתְגָּמִים שׁוֹנִים·

א״ר הונא: הַאי תִּגְרָא דָּמֵי לְצִנּוֹרָא דְבִדְקָא דְמַיָּא· כֵּיוָן דְּרָוַח–רָוַח· אַבַּיֵי קַשִּׁישָׁא אמר: דָּמֵי לְגָדָּא דְגַמְלָא· כיון דְּקָם–קָם· הָהוּא דַהֲוָה קָאָמַר וְאָזֵל: טוֹבֵיהּ דְּשָׁמַע וְאָדֵשׁ–חָלְפוּהָ בִּישָׁתָא מְאָה· א״ל שמואל לרב יהודה: קרא כתיב „פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן״ (משלי, י״ז, י״ד) – „רֵישׁ מְאָה דִינֵי״· הָהוּא דַהֲוָה קָאָמַר וְאָזֵל: אַתַּרְתֵּי תְּלָת–גַּנָּבָא לָא מִקְטֵל· א״ל שמואל לרב יהודה: קרא כתיב „כֹּה אָמַר ה׳ עַל שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבָּעָה לֹא

אי דלית וכו׳ – כלומר: אין אדם רוצה לעסוק בדבר שיש בו סכנת הפסד, אלא אם כן משתתף חברו עמו· קרית חברך וכו׳ – כלומר: אם הוכחת את חברך והיא לא שם לבו אליך, דחפו מלפניך ויפול ברשעתו· בירא וכו׳ – כלומר: דבר שהפקת תועלת ממנו פעם אחת, אל תבזהו עוד· בתר מרי וכו׳ – כלומר: התרועע לעשיר וייטב גם לך בעבורו·

ג· האי תיגרא וכו׳ – המריבה דומה לסדק המים בפרץ (של סכר)· כיון דרווח רווח – לאחר שהפרץ (שלא נסתם בעוד מועד) נתרחב – נתרחב ושוב אי אפשר לסתמו· דמי לגודא וכו׳ – דומה לדפי הגשר, אשר בתחלת הנחתם, הם מתנועעים בשעת ההליכה, אבל לאחר זמן הם נקבעים במקומם; וכן גם כשהאדם מרבה במריבה, כמה שמתגברת והולכת· ההוא דהוה וכו׳ – איש אחד היה רגיל לומר: אשרי מי ששומע ושותק, יעברוהו מאה רעות (מאה רעות תעבורנה עליו ולא ישיגוהו)· קרא כתיב – יש מקרא במשמעות זו· פוסר מים וגו׳ – הפותח בקטטה היא ראשית של מאה דינים· ריש מאה דיני – הנוטריקון של המלה „מדון״ היא „מאה דון״· אתרתי תלת וכו׳ – על שתים או על שלש (גנבות) אין הגנב נהרג

אֲשִׁיבֶנּוּ" (עמוס, ב׳, ו׳). ההוא דהוה קאמר ואזיל: שַׁב בֵּירֵי לְשַׁלְמָנָא וְחַד לְעָבֵד בִּישׁ. א״ל שמואל לרב יהודה: קרא כתיב „כִּי שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם" (משלי, כ״ד, ט״ז). ההוא דהוה קאמר וְאָזֵל: מִבֵּי דִינָא שְׁקַלוּ גְלִימֵיהּ – לְזַמֵּר זְמָר וְלֵיזִיל בְּאוֹרְחָא. א׳ל שמואל לרב יהודה: קרא כתיב „וְגַם כָּל הָעָם הַזֶּה עַל מְקוֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם" (שמות, י״ח, כ״ג). ההוא דהוה קאמר ואזיל: הִיא נָיְמָא וְדִקוּלָא שָׁפֵל. א״ל שמואל לרב יהודה: קרא כתיב „בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה" (קהלת, י׳, י״ח). ההוא דהוה קאמר ואזיל: גַּבְרָא דְרְחִיצְנָא עֲלֵיהּ – אֲדְיֵהּ לְגוּזִיְיהּ וְקָם. אמר ליה שמואל לרב יהודה: קרא כתיב „גַּם אִישׁ שְׁלוֹמִי אֲשֶׁר בָּטַחְתִּי בוֹ אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב" (תהלים, מ״א, י׳).

ההוא דהוה קאמר ואזיל: כִּי רְחִימְתַּין הֲוָת עַזִּיזָא – אַפְּתְיָא דְסַפְסֵירָא שָׁכְבִין; הַשְׁתָּא דְלָא עַזִּיזָא רְחִימְתַין – פּוּרְיָא בַר שִׁתִּין גַּרְמִידֵי לָא סַגֵּי לָן. אמר רב הונא: קְרָאֵי כְּתִיבֵי: מֵעִקָּרָא כְּתִיב „וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת" (שמות, כ״ה, כ״ב) וְתַנְיָא: ארון – תשעה, וכפורת – טפח, הֲרֵי כאן עשרה; וכתיב „וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לה׳ שִׁשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ" (מלכים א׳, ו׳, ב׳) ולבסוף כתיב „כֹּה אָמַר ה׳ הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי" וגו׳.

(סנהדרין ז׳, ע״א).

יג

לְעָתִיד לָבוֹא

א. רְשָׁעִים וְצַדִּיקִים

לעתיד לבוא מביאו הקב״ה ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים. צדיקים – נדמה להם כהר גבוה, רשעים – נדמה להם כחוט השערה. הללו בוכין והללו בוכין; צדיקים בוכין ואומרים: הֵיאַךְ יכולנו

(אלא שסוף סוף יקבל את ענשו). שב בירי וכו׳ – שבעה בורות כרויים לרגלי איש השלום והוא נצל מכולם, ואחד (עבור אחד) לאיש רשעה (הוא יפול בתקלה הראשונה שמזדמנה לו). דמבי דינא וכו׳ – מי שבית דין לקח את בגדו ממנו (בעד חובו) יזמר זמר וילך לדרכו (יהיה שבע רצון בדין האמת שדנו לו). היא נימא ודיקולא שפול – היא מנמנמת והסל שפל (כשהאשה מנמנמת מתוך עצלות, אז הסל שעל ראשה, שבו היא שמה את מלאכת ידיה, נוטה לנפול). גברא וכו׳ – האיש שבטחתי בו, הרים את מטהו (למולי) וקם (עלי).

כי רחימתין וכו׳ – כשאהבתנו היתה עזה, היינו שוכבים על רוחב החרב (ולא היה צר לנו); עתה כשאהבתנו אינה עזה, אפילו מטה בת ששים אמות אינה מספיקה לנו. מעיקרא – מתחלה. הרי כאן עשרה – הרי שהקב״ה משרה את שכינתו בעשרה טפחים סמוך לקרקע. ולבסוף – כשחטאו, נעשה בית המקדש הגדול והמרווח צר להקב״ה, עד כי שאל: איזה בית אשר תבנו לי?

לכבוש את ההר הגביה הזה? רשעים בוכין ואומרים: היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה? ואף הקב״ה תָּמֵהַּ עמהם. שנאמר „כִּי יִפָּלֵא בְּעֵינֵי שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה וגו׳ — גַּם בְּעֵינַי יִפָּלֵא״ (זכריה, ח׳, ו׳). אמר ר׳ אסי: יצר הרע בתחלה דומה לחוט של בִּיְאָ ולבסוף דומה כעבותות העגלה. שנאמר „הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה״ (ישעיה, ה׳, י״ח). (סוכה נ״ב, ע״א).

ב. לְעָתִיד לָבוֹא.

אמר רבה א״ר יוחנן: עתיד הקב״ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן. שנאמר „יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים״ (איוב, מ׳, ל׳) ואין כֵּרָה אלא סעודה. שנאמר „וַיִּכְרֶה לָהֶם כֵּרָה גְדוֹלָה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ״ (מלכים ב׳, ו׳, כ״ג). ואין חברים אלא תלמידי חכמים. שנאמר „הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ״ (שיר השירים, ח׳, י״ג). והשאר חולקין אותו ועושין בו סחורה בשוקי ירושלים. שנאמר „יֶחֱצוּהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים״ (איוב, מ׳, ל׳). ואין כנענים אלא תַּגָּרִים. שנאמר „כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשׁוֹק אָהֵב״ (הושע, י״ב, ח׳). וְאִי בָּעֵית אֵימָא מֵהָכָא: „אֲשֶׁר סוֹחֲרֶיהָ שָׂרִים כִּנְעָנֶיהָ נִכְבַּדֵּי אָרֶץ״ (ישעיה, כ״ג, ח׳).

ואמר רבה א״ר יוחנן: עתיד הקב״ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן. שנאמר „הַתְמַלֵּא בְשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ״ (איוב, מ׳, ל״א). זכה — עושין לו סוכה. לא זכה — עושין לו צִלְצָל. שנאמר וּבְצִלְצַל דָּגִים ראשו״ (שם, א׳, ס׳). זכה — עושין לו צלצל. לא זכה — עושין לו עֲנָק. שנאמר וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרוֹתֶךָ״ (איוב, מ׳, כ״ט). זכה — עושין לו ענק. לא זכה — עושין לו קָמִיעַ. שנאמר „וְתִקְשְׁרֶנּוּ לְנַעֲרוֹתֶיךָ״ (איוב, מ׳, כ״ט). והשאר — פורסו הקב״ה על חומות ירושלים וזיוו מַבְהִיק מסוף העולם ועד סופו. שנאמר „וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ״ (ישעיה, ס׳, ג׳). „וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח״ (שם, נ״ד, י״ב) — כִּי הָא דִיתֵיב רבי יוחנן וְקָא דָרֵשׁ: עתיד הקדוש ברוך הוא להביא אבנים טובות ומרגליות. שהן שלשים על שלשים. וחוקק בהן עשר על עשרים ומעמידן בשערי ירושלים. לגלג עליו אותו תלמיד: הַשְׁתָּא כְּבֵיעֲתָא

א. בוכיא — קורי עכביש. ולבסוף — כשהאדם נמשך אחריו בעצם, הוא הולך ונעשה כעבות העגלה.

צלצל — סכין בלי מחיצות. מבהיק — מזהיר. קמיע — קשור (לתכשיט או לסגולה). ותקשרנו — דבר מיתם שקושרים אותו על הצואר כעין קמיע. כי הא וכו׳ — כאותו המעשה שהיה ברבי יוחנן שישב ודרש. שלשים על שלשים — שלשים אמות על שלשים אמות. לגלג — לעג. השתא וכו׳ — והלא אם כגודל של ביצת צפור אין אנו

דְּצַלְצַלְתָּא לָא מַשְׁכְּחִינַן׳ כְּלֵי הַאי מַשְׁכְּחִינַן? לימים הפליגה ספינתו בים׳ חֲזָא מַלְאֲכֵי השרת דְּיָתְבֵי וְקָא מְנַסְּרֵי אבנים טובות ומרגליות׳ שהן שלשים על שלשים וחקוק בהן עשר ברום עשרים׳ אמר לְהוּ: הָנֵי לְמַאי? אֲמַרוּ לֵיהּ: שעתיד הקב״ה להעמידן בשערי ירושלים׳ אֲתָא לְקַמֵּיהּ דר׳ יוחנן׳ א״ל: דְּרוֹשׁ׳ רבי׳ ולך נאה לדרוש! כאשר אמרת כן ראיתי׳ א״ל: רֵיקָא׳ אלמלי לא ראית – לא האמנת? מלגלג על דברי חכמים אתה! נתן בו עיניו ונעשה גל של עצמות׳

ואמר רבה אמר רבי יוחנן: עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות שבע חופות לכל צדיק וצדיק׳ שנאמר „וּבָרָא ה׳ עַל כָּל מְכוֹן הַר צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאֶהָ עָנָן יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה״ (ישעיה׳ ד׳׳ ה׳) „כִּי עַל כָּל כָּבוֹד חֻפָּה״ (שם׳ שם) – מלמד׳ שכל אחד ואחד עושה לו הקב״ה חופה לפי כבודו׳ ועשן בחופה למה? א״ר חנינא: כל מי שעיניו צרות בתלמידי חכמים בעולם הזה׳ מתמלאות עיניו עשן לעולם הבא׳ ואש בחופה למה? אמר חנינא: מלמד׳ שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חברו׳ אוי לה לאותה בושה׳ אוי לה לאותה כלימה! כיוצא בדבר אתה אומר: „וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו״ (במדבר׳ כ״ז׳ כ׳) – ולא כל הודך; זקנים שבאותו הדור אמרו: פני משה כפני חמה׳ פני יהושע כפני לבנה – אוי לה לאותה בושה׳ אוי לה לאותה כלימה! מאי „וְעַל מִקְרָאֶהָ״? אמר רבה א״ר יוחנן: לא כירושלים של עוה״ז ירושלים של עוה״ב׳ ירושלים של עולם הזה – כל הרוצה לעלות – עולה׳ של עולם הבא – אין עולין אלא הַמְזֻמָּנִין לה׳ (בבא בתרא ל״ה)׳

ג׳ בְּעִקְּבוֹת הַמָּשִׁיחַ׳

אמר ליה רב נחמן לרב יצחק: מי שמיע לך׳ אֵימַת אָתֵי בַּר נַפְלֵי? א״ל: „מאן בר נפלי״? אמר ליה: משיח׳ ומשיח „בר נפלי״ קָרֵית לֵיהּ?

מוצאים (אבנים טובות) – (גדולות) כל כך איך נמצא! הפליגה – הלכה׳ חזא – ראה׳ דיתבי וקא מנסרי – שהיו יושבים ומנסרים׳ הני למאי – אלה למה? אתא לקמיה וכו׳ – בא לפני׳ ריקא – בער.

וברא ה׳ וגו׳ – שבע החופות המפורשות כאן הם: ענן׳ עשן׳ נגה׳ אש׳ להבה׳ כבוד׳ חופה׳ שעיניו צרות וכו׳ – שאינו מהנה אותם מנכסיו׳ נכוה מחופתו של חברו – הקטן מחברו יכוה באש חופתו של חברו הגדול ממנו׳ שזכה לחופה יותר נעלה׳ אוי לה לאותה בושה – שעל הצדיק שאינו תמים להתבייש מפני חברו הנעלה עליו׳ כפני לבנה – אוי לה לאותה בושה – שבזמן מצער נתמעט הכבוד כל כך׳ שהרי יהושע היה מנהיג העם כמותו ובכל זאת לא הגיע אליו׳

ג׳ מי שמיע לך וכו׳ – כלום שמעת מתי בא בן הנופלים? מאן בר נפלי – מי הוא בן הנופלים? ומשיח וכו׳ – וכי את משיח אתה קורא בן נופלים?

א״ל: אין׳ דכתיב ״בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת״ (עמוס, ט׳. א׳).

א״ל, הכי א״ר יוחנן: דור שבן דוד בא בו׳ ת״ח מתמעטין׳ והשאר–עיניהם כלות ביגון ואנחה׳ וצרות רבות וגזורות קשות מתחדשות׳ עד שהראשונה פקודה – שניה ממהרת לבוא׳

ת״ר׳ דור שבן דוד בא בו׳ שנה ראשונה – מתקיים מקרא זה: ״וְהִמְטַרְתִּי עַל עִיר אֶחָת וְעַל עִיר אַחַת לֹא אַמְטִיר״ (שם, ד׳, ז׳)׳ שניה – חצי רעב משתלחין׳ שלישית – רעב גדול ומתים אנשים ונשים וטף׳ חסידים ואנשי מעשה׳ ותורה משתכחת מלומדיה׳ ברביעית – שובע ואינו שובע׳ בחמישית – שובע ואינו שובע׳ בחמישית – שובע גדול ואוכלין ושותין ושמחין ותורה חוזרת ללומדיה׳ בששית – קולות׳ ובשביעית – מלחמות׳ במוצאי שביעית – בן דוד בא׳

תַּנְיָא׳ רבי נהוראי אומר: דור שבן דוד בא בו׳ נערים ילבינו פני זקנים׳ וזקנים יעמדו לפני נערים׳ ובת קמה באמה וכלה בחמותה׳ ופני הדור כפני הכלב׳ ואין הבן מתבייש מאביו׳ ת״ר: ״כִּי יָדִין ה׳ עַמּוֹ כִּי יִרְאֶה כִּי אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב״ (דברים, ל״ב, ל״ו)– אין בן דוד בא עד שירבו הַמָּסוֹרוֹת׳ דבר אחר: עד שיתמעטו התלמידים׳ ד״א: עד שתכלה פרוטה מן הכיס׳ ד״א: עד שיתיאשו מן הגאולה׳ שנאמר ״ואפס עצור ועזוב״ – כִּבְיָכוֹל אין סומך ואין עוזר לישראל׳ כי הָא דרבי זירא כי הֲוָה מַשְׁכַּח רַבָּנַן דְּמִעַסְּקִי בֵּיהּ׳ אֲמַר לְהוּ: בְּמָטוּתָא׳ בָּעֵינָא מִנַּיְכוּ׳ לָא תְּרַחֲקוּהָ׳ דתניא: שלשה באין בְּהֶסַּח הדעת׳ אלו הן: משיח׳ מציאה ועקרב׳ (סנהדרין צ״ח צ״ז).

אין – כן׳ הכי–כך׳ עד שהראשונה פקודה – בטרם נפקד מקום הראשונה׳ שבוע – שבע שנים׳ והמטרתי על עיר אחת – שיהיו הגשמים מועטים ויהיה רעב במקום זה ושובע במקום זה׳ חצי רעב – רעב מועט׳ שלא יהי שובע בשום מקום׳ משתכחת מלומדיה – מתוך רעב׳ קולות – של תקיעת שופר׳ מלחמות – בין אומות העולם וישראל׳ בת קמה באמה – לחרפה ולביישה׳ המסורות – המלשינים׳ עד שתכלה פרוטה– והיינו ״אזלת יד״ שיהיו בידים ריקות׳ כביכול – כאלו אפשר לומר כך על הקב״ה׳ כי הוה משכח וכו׳ – כשהיה מוצא את החכמים המתעסקים בו (במשיח׳ לדעת מתי יבוא) במטותא וכו׳ – אנא׳ בבקשה מכם׳ אל תרחיקוהו׳ בהיסח הדעת – מבלי אשר יצפו להם׳ ועקרב – נושך את האדם פתאום׳

פִּרְקֵי הֲלָכָה

מִתּוֹךְ הַגְּמָרָא הַיְרוּשַׁלְמִית

I

בְּ רָ כ וֹ ת

פרק ששי

אִסּוּר הֲנָאָה מִן הָעוֹלָם בְּלִי בְרָכָה.

מַתְנִיתָא. כיצד מברכין על הפירות? על פירות האילן הוא אומר: „בורא פרי העץ"; חוץ מן היין, שעל היין הוא אומר: „בורא פרי הגפן". ועל פירת הארץ הוא אומר: „בורא פרי האדמה"; חוץ מן הפת, שעל הפת הוא אומר: „המוציא לחם מן הארץ". ועל הירקות הוא אומר: „בורא פרי האדמה". ר' יהודה אומר: „בורא מיני דשאים".

גְּמָרָא. כתיב „לַה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ" (תהלים, כ"ד, א') — הַנֶּהֱנֶה כלום מן העולם — מָעַל, עד שֶׁיַּתִּירוּ לו הַמִּצְוֹת. אמר רבי אֲבָהוּ: כתיב „פֶּן תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרַע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם" (דברים, כ"ב, ט') — העולם כולו ומלואו עשוי ככרם. ומהו פִּדְיוֹנוֹ? ברכה. ר' יחזקיה, רבי ירמיה, רבי אבון בשם רבי שמעון בן לקיש: „אָמַרְתְּ לַה' אֲדֹנָי אָתָּה טוֹבָתִי בַּל עָלֶיךָ" (תהלים, ט"ז, ב'), אם אכלת וברכת — כִּבְיָכוֹל כאילו מִשֶּׁלְּךָ אכלת.

חוץ מן היין — שעל השיבותו קבעו לו ברכה בפני עצמה כמו לפת. מיני דשאים — לפי שבכלל פרי האדמה ישנם דשאים וזרעים, כגון קטניות, ולדעתו של ר' יהודה צריך לעשות היכר ברכה לכל מין ומין מפרי האדמה.

מעל — עשה מעילה בהקדש, שהרי הארץ ומלואה לה' היא. עד שיתירו לו המצוות — עד שקיום המצוות (הברכה אשר יברך על כל דבר) יתיר לו את ההנאה מן העולם. אמר ר' אבהו וכו' — ר' אבהו מצא סמך לברכה בכתוב הזה. עשוי ככרם — דומה לכלאי כרם אסור לך. ומהו פדיונו ברכה — כלומר: קרא את המלה „תקדש" בפיעל, היינו „תְּקַדֵּשׁ", שצריך אתה לקדש את ההנאה מן העולם ע"י ברכה. כביכול — כאלו אפשר לאמר כן. כאילו משלך אכלת — מאחר שאמרת „לה' אתה", כלומר שברכת, אז כאלו אפשר לאמר לה': „טובתי בל עליך", טובתי אינה באה על ידך, לפי שקניתי אותה על ידי הברכה.

דבר אחר: „טובתי בל עליך" – מְבַלֶּה אני טובתי בגופך. דבר אחר: „טובתי בל עליך" – יְבֻלְּלוּ כל הטובות ויבואו עליך. אמר רבי אחא: מַהוּ „בל עליך"? שאיני מביא טובה על העולם מבלעדיך. כְּמָה דְאַתְּ אָמַר: „וּבִלְעָדֶיךָ לא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ" (בראשית, מ"א, מ"ד). תָּנֵי רבי חִיָּא: „קֹדֶשׁ הִלּוּלִים" (ויקרא, י"ט, כ"ד) – מלמד שהוא טָעוּן ברכה לפניו ואחריו. מִכַּן היה רבי עקיבא אומר: לא יטעום כלום, עד שיברך.

II

פֵּ אָ ה

פרק שמיני

מֵאֵימָתַי כָּל אָדָם מֻתָּרִין בְּמַתְּנוֹת עֲנִיִּים.

מַתְנִיתָא. מֵאֵימָתַי כל אדם מֻתָּרִין בלקט? מִשֶּׁיֵּלְכוּ הַנְּמוּשׁוֹת. בְּפֶרֶט ובעוללות? משילכו העניים בכרם ויבואו. ובזיתים? משתרד רביעה שניה. אמר ר' יהודא: והלא יש שאין מוֹסְקִין זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה? אלא כדי שיהא העני יוצא, ולא יהא מביא בארבעה אִיסָּרוֹת.

גְּמָרָא. אמר רבי יוחנן: למה נקרא שמן „נמושות"? שהן באות בסוף. אבא שאול היה קורא אותן „מָשׁוֹשׁוֹת". אִית תַּנֵּי תָּנֵי „נמושות" ואית תַּנֵּי תָּנֵי „משושות"; מַאן דְּאָמַר „נמושות" – שהן באין בסוף, ומאן דאמר „משושות" – שהן ממשמשים ובאין. רבי הונא בשם מנחם: רבי יוחנן בן נורי היה יוצא עם הנמושות ומביא פרנסתו של כל השנה. תָּנֵי: מתנות

מ ב ל ה א נ י – מכניס ומשהה. י ב ל ל ו – יתבוללו יחד. מ ב ל ע ד י ך – שהטובה אינה אלא בזכותך. כ מ ה ד א ת א מ ר – כמו שאתה אומר (כמו שנאמר). ק ד ש ה ל ו ל י ם – בנטע רביעי (בפירות המותרים באכילה בשנה הרביעית) נאמר: „קדש הלולים", משמע שבאכילתו בשנה הרביעית אתה חייב שני הלולים, היינו שתי ברכות; ברכה לפניו וברכה לאחריו. ט ע ו ן – נצרך.

ה נ מ ו ש ו ת – הזקנים, הנשענים על משענותיהם, המאחרים לבוא אל השדות מכל שאר העניים, ומשהלכו הנמושות כבר נתיאשו העניים מן הלקט הנמצא בשדות ולכן הפקר הוא ומותר לכל אדם. מ ש י ל כ ו ה ע נ י י ם ב כ ר ם ו י ב ו א ו – לפי שפירות הכרם חביבים על הכל ולכן באים הכל ליטלם מיד ולפיכך נתייאשו מהם העניים אפילו קודם שיבאו הנמושות. ר ב י ע ה ש נ י ה – המטר השני, היורד בחדש חשון. מ ו ס ק י ם – בוצרים. ב א ר ב ע ה א י ס ר ו ת – שלא יהא מביא זיתים במחיר ארבעה איסרות (מין מטבע קטנה), שהם שעור מזון שתי סעודות לו ולאשתו, ואם אין הוא מביא כשעור הזה אין הוא יוצא ללקט.

ש ה ן ב א ו ת ב ס ו ף – מלשון „נמשך" לפי שהזקנים נמשכים והולכים לאט ובאים לבסוף. מ ש ו ש ו ת – מלשון „משש". ו מ ב י א פ ר נ ס ת ו ש ל כ ל ה ש נ ה – מזה מוכח שגם הנמושות מאספים הרבה, ולכן לאחר שהלכו הנמושות כבר העניים מתייאשים מן השדה ומה

עניים שבשדה, שאין עניים מקפידים עליהם – הרי הן של בעל הבית. רבי בון בר חייא בָּעֵי: ויש אדם קורא שם פאה לעצמו? תני ר' שמעון בן יוחאי: "לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם" (ויקרא, מ"ט, י') – ולא לעורבים ולעטלפים. – "בפרט ובעוללות" וכו' ולא תְּנֵינַן נמושות? ע"י שהן חביבין, הן באין על אֲתַר. "ובזיתים משתרד רביעה שניה", ולא תנינן נמושות? מפני שהן ימי צנה ואין יוצאין אלא בחורים. וקודם לכן אינו אסור משום גזל? בשיטתן השיבן: לא אתם, שאתם אומרים: מפני שהוא צינה אין יוצאין אלא בחורים? מתוך שהוא יודע שאינו מביא פרנסתו – אף הוא אינו יוצא.

III

שְׁ בִ י עִ י ת

פרק עשירי

אֵיזוֹ דְּבָרִים, שֶׁרוּחַ חֲכָמִים נוֹחָה מֵעוֹשֵׂיהֶם?

מַתְנִיתָא. המחזיר חוב בשביעית – רוח חכמים נוחה הֵימֶנּוּ. הלוה מן הגר שנתגיירו בניו עמו – לא יחזיר לבניו, ואם החזיר – רוח חכמים נוחה הימנו. כל הַמִּטַּלְטְלִין נקנין במשיכה, וכל המקיים את דברו – רוח חכמים נוחה הימנו.

שנשאר בו מותר לכל אדם. שאין עניים מקפידים עליהם – שאנו רואים, שאינם מחזרים אחריהם לאספם. בעי – שואל. ויש אדם קורא שם פאה לעצמו – לאחר שקבע את הפאה והפריש אותה לעניים, כלום יכול הוא לשוב ולזכות בה? ולא לעורבים ולעטלפים – אינו מצווה לעזב אותם לעורבים ולעטלפים, וכיון שאין עניים מחזרים אחריהם, הרי הם שלו. ולא תנינן נמושות – מפני מה אין אנו לומדים גם כאן נמושות כמו בלקט? על אתר – תיכף ומיד. מפני שהן ימי צנה – בזמן מסיקת הזיתים כבר מצויה הקרירות ולכן יוצאים לבצור רק הבחורים ולא הזקנים. וקודם לכן – האם פחות מן השעור הזה של ארבעה איסרות שקבע ר' יהודה, אינו אסור משום גזל עניים? הרי יש גזל עניים אפילו בפחות מזה. בשיטתן השיבן – ר' יהודה השיב להחכמים, שהקשו לו את הקושיה הזאת, בשטתם שלהם. לא אתם וכו' – האין אתם בעצמכם אומרים, שבימי הצנה אין הזקנים יוצאים ולפיכך לא שניתם "נמושות"? מתוך שהוא יודע – אף אני אומר כן: מתוך שהוא יודע, שאינו מביא פרנסתו, אינו יוצא לחזור אחרי פחות מארבעה איסרות, שאין בהם כדי פרנסתו ופרנסת אשתו, ולכן אין בזה משום גזל.

חוב בשביעית – שעברה עליו שביעית. רוח חכמים נוחה הימנו – יש להם לחכמים נחת רוח ממעשיו. לא יחזיר לבניו – אם מת הגר. נקנין במשיכה – שהקונה צריך למשוך אותם בידו, ואם לא משך, אף על פי ששלם את המעות – יכול כל אחד מהם לחזור בו, אלא שהקב"ה יפרע ממנו על אשר לא עמד בדבורו.

גְּמָרָא. רבי לַעְזָר אומר: ובלבד לבניו. רבי יוסי בָּעֵי: מהו „ובלבד לבניו"? אם יֵש לו בנים – מחזיר לבנים, ואם אין לו בנים – מחזיר לבנותיו. שלא תאמר: הואיל ואין ירושת הגר דבר תורה – יחזיר לבניו. כיוצא בו: מי שמת סוף משפחתו ואין לו יורש אלא אמו – לא יחזיר, ואם החזיר – רוח חכמים נוחה הֵימֶנּוּ. הגזלן שעשה תשובה וביקש להחזיר את הגזלה – המקבל ממנו, אין רוח חכמים נוחה הימנו. רבי חייא בשם ר"י אמר: הנושא והנותן בדברים – זִמְנִין דְּאַתְּ אָמַר: אין רוח חכמים נוחה הימנו, וזמנין דאת אמר: אין מוסרין אותו אלא למי שפרע. ר' זעירא, רבו אַבָּהוּ בשם רבי יוחנן: הנותן עירבון טבעת לחבירו וביקש לחזור בו – חוזר בו. רבי זעירא בעי קוּמֵיה רבי אַבָּהוּ: זהוב? אמר ליה: טבעת. מה בין זהוב, מה בין טבעת? שזהוב דרכו להשתנות, טבעת בְּעֵינָהּ היא. רבי יעקב בר זַבְדַי, רבי אבהו בשם רבי יוחנן: אמר ליתן מתנה לחבירו וביקש לחזור בו – חוזר בו. קם רבי יוסי עם רבי יעקב בר זבדי, אמר: הָהֵן „לאו" צדק

ובלבד לבניו – מה שאמרה המשנה, שאם החזיר חוב לבני הגר רוח חכמים נוחה הימנו, הרי זה דוקא אם השיב לבניו של הגר. **בעי** – שואל. **מהו ובלבד לבניו** – מה הוא בא להשמיענו בזה? **אם יש לו בנים וכו'** – זוהי כוונתו של ר' לעזר: אם יש לו בנים זכרים, מחזיר לבניו ולא לבנותיו, ואם אין וכו'. **שלא תאמר** – ואם תקשה: מה הוא בא להשמיענו בזה, הלא לעולם הבנים קודמים להבנות בירושה? על זה נשיב: שלא תאמר, הואיל שאין ירושת הגר מן התורה יחזיר את החוב לכל בניו, כלומר: גם לבנותיו, לפי שדוקא בירושה שהיא מן התורה, הבן קודם להבת אבל בירושה שאינה מן התורה – הבן והבת שוים, לכן בא להשמיענו שאף כאן הבן קודם להבת, ורק אם אין לו בנים זכרים יחזיר לבנותיו. **כיוצא בו** – כדומה לזה. **סוף משפחתו** – מצד האב, ואין לו יורשים אחרים מלבד אמו, ומן התורה אין האם יורשת את בנה. **לא יחזיר** – אם אחד היה חייב לאותו המת ממון, לא יחזיר לאמו. **המקבל ממנו אין רוח חכמים נוחה הימנו** – לפי שהוא נועל דלת בפני החוזרים בתשובה, כי יש אשר לא יהיה ביד הגזלן להשיב את הגזלה. **הנושא ונותן בדברים** – שקנה או מכר דבר בלי משיכה. **זמנין דאת אמר** – פעמים אתה אומר (אנו אומרים). **אין רוח חכמים נוחה הימנו** – כשאינו עומד בדבורו והיינו אם אין כאן נתינת ממון. **אין מוסרים אותו אלא למי שפרע** – היינו אם יש כאן נתינת ממון אבל בלי משיכה, שלחזור בו הוא יכול, אבל מוסרים אותו לדין שמים ומי שפרע לאנשי סדום ועמורה הוא יפרע ממנו. **עירבון טבעת** – שנתן לו טבעת על מקחו. **חוזר בו** – כי ערבון של טבעת אינו ערבון. **קומיה** – לפני. **זהב** – אם נתן לו דינר זהב לערבון מהו, אם דינו כטבעת? **טבעת** – דוקא אם נתן טבעת, יכול הוא לחזור בו. **מה בין** – מה ההבדל. **דרכו להשתנות** – שיכול להחליפו ולהוציאו ולהשיב לו זהוב אחר כשיביא לו מעות כסף בעד מקחו, ולכן הרי זה כאלו נתן לו מקצת דמי המקח. **טבעת בעינה היא** – נשארת כמו שהיא, שהרי המוכר אינו יכול להוציאה ולא לקחה מתחלה אלא לסימן בלבד ולא הקנה לזה את המקח בעד הטבעת, שאין לו בה שום הנאה. **אמר ליתן... חוזר בו** – ואין בזה משום מחוסר אמנה. **קם רבי יוסי עם רבי יעקב וכו'** – קם ר' יוסי והקשה לר' יעקב בר זבדי. **ההן לאו צדק והן צדק** – הזהו לאו הצדק והן הצדק, שאמרו החכמים, שחייב אדם

ו"הֵן" צדק? אמר: בשעה שאמר "הֵן" של צדק היה. רב פְּלִיג, דרב אמר: כַּד אֲנָא אָמַר לבני ביתי ליתן מתנה לבר נַשׁ – לֵיכָּה חוזר בי. מַתְנִיתָא פְּלִיגָא על רב: אימתי אמרו "המטלטלין ניקנין במשיכה"? ברשות הרבים או בחצר שאינה של שניהם; ברשות הלוקח – כיון שקיבל עליו; ברשות המוכר – לא קנה עד שיגביה או עד שימשוך את הכל מרשות הבעלים; ברשות זה שהיו מופקדים אצלו – לא קנה עד שֶׁיְּזַכֶּנּוּ בהן או עד שישכיר לו את מקומן. מה עָבֵד לָהּ רב? כאן – שהעמידו עמו, כאן – בשלא העמידו עמו. "רב פליג, דרב אמר: כד אנא אמר לבני ביתי ליתן מתנה לבר נש, ליכה חוזר בי", תדע לך: דחד בר נש אַפְקֵיד עירבון על מלחא וְיַקְרַת. אֲתָא לגביה רב. אמר ליה: או יתן לו כל עֵירָבוֹנוֹ או ימסור לו למי שפרע. מְחַלְּפָא שִׁטָּתֵיהּ דרב: תַּמָּן הוא אמר: "כד אנא אמר לבני ביתי ליתן מתנה לבר נש, לינה חוזר בי", וְכָא הוא אמר הָכֵין! תמן – לְמִידַּת הדין, ומה דרב נהג – לְמִידַּת חסידות.

שדבר הלאו שלו וההן שלו יהיה צדק? בשעה שאמר "הן" של צדק היה – בשעת הבטחתו היה דבורו באמת ובתמים לתת לו את המתנה. רב פליג – רב חולק על דברי ר' יוחנן, האומר שהמבטיח מתנה לחברו יכול לחזור בו ואין בזה משום מחוסר אמנה, לפי שבשעת ההבטחה היה דבורו באמת. כד אנא אמר וכו' – כשאני אומר לבני ביתי לתת מתנה לאיש, איני חוזר בי. לינה – אין אני. מתניתא פליגא על רב – המשנה המובאה להלן חולקת על רב. הלוקח – הקונה. עד שיגביה – את הדבר שדרכו להגביה אותו. או עד שימשוך את הכל וכו' – והרי אם במקח וממכר אמרו שהלוקח לא קנה עד שיגביה או עד שיוציאו מרשות הבעלים, מכל שכן במקבל מתנה, שלא זכה בדבר הניתן לו אלא בדבורו של הנותן את המתנה בלבד, ולמה אמר רב: "לית אנא חוזר בי"? מה עבד לה רב – מה עושה רב למשנה זו? כאן שהעמיד עמו וכו' – רב מפרש את המשנה ההיא, הדורשת הגבהה או הוצאה מרשות הבעלים, בשלא העמיד המוכר את הלוקח עמו במקום שהמטלטלים מונחים בשעת תנאי המכר, ולכן מן הצורך הוא שהקונה יעשה את מעשי הקנין האמורים, ואם לאו – לא קנה; אבל ענינו של רב עצמו הוא כשהעמיד עמו את מקבל המתנה, בשעה שאמר ליתנה לו, והראהו את החפץ שהוא נותן לו. רב פליג וכו' – הגמרא מביאה את הדברים האלה, כדי להקשות על רב עוד קושיה אחרת ממעשה שהיה. תדע לך – דע לך שיש סתירה על זה מן העובדא ההיא. דחד בר נש וכו' – שאדם אחד עשה מקח עם סוחר על מלח והפקיד בידו ערבון על המלח, ולבסוף נתיקר המלח והמוכר רצה לחזור בו. אתא לגביה רב – בא אצל רב. אמר ליה וכו' – ופסק רב שיתן המוכר להקונה מלח כפי שויו של העירבון, או אם הקונה אינו רוצה בזה, ימסור את המוכר למי שפרע. מחלפא שיטתיה דרב – הלא הפסק הזה הוא ההפך משיטתו של רב, שהרי לדעתו זוכה המקבל בדבור בלבד, וכאן הוא אומר שאפילו המוכר שקבל ערבון על מקצת יכול הוא לחזור בו. תמן – שם. וכא הוא אומר הכין – וכאן הוא אומר כך. תמן וכו' – באותו המעשה שהיה הורה רב את למידת (תורת) הדין. ומה דרב נהג – ומה שרב נהג בעצמו הוא על פי תורת החסידות, שאף על פי שמן הדין לא זכה המקבל במתנה, הנה עשה רב לפנים משורת הדין ונהג בעצמו מדת חסידות.

IV

גִּטִּין

פרק חמישי

דִּינֵי גְּבִיַּת נְזָקִים

הֲלָכָה א׳. מַתְנִיתָא. הַנִּזָּקִין שָׁמִין להן בְּעִידִית. ובעל חוב בְּבֵינוֹנִית. וכתובת אשה בְּזִבּוּרִית. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף כתובת אשה בבינונית.

גְּמָרָא. קל וחומר לְהֶקְדֵּשׁ. אמר רבי אבא בר פַּפִּי קוֹמֵיהּ ר׳ יוסי: מָה אֲנַן קַיְימִין? אם לְהֶכְשֵׁר נזקין, הדא דְתַנֵּינַן: „שור רֵעֵהוּ" (שמות, כ״א, ל״ה) – ולא שור הקדש? אם לנזיקי גופו, הָדָא היא דְתָנֵי רבי חייה: נְזָקִין לְהֶדְיוֹט ואין נזקין לגבוה? אלא כן קיימין באומר: הרי עלי מאה מנה להקדש, שלא תאמר: יעשה בעל חוב ויגבה בבינונית, לְפוּם כן צריך מֵימַר: הניזקין שמין להן בעידית, קל וחומר להקדש. תני רבי חייה: נֶזֶק וחצי נזק נִגְבִּין מן הַמְּשֻׁעְבָּדִין. נִיחָא נזק, חצי נזק – לא מגופו הוא משלם? אמר רבי יוסי: תִּפָּתֵר בשור תָּם שהזיק, והלך הבעל וּמְכָרוֹ – כבר נִשְׁתַּעְבֵּד גופו לבעל

הנזקין שמין להן בעידית – מעריכים את הנזקים וגובים אותם מן המובחר שבקרקעות המזיק. בבינונית – מן הקרקעות הבינונים (לפי שמן התורה אינו גובה אלא מן הגרועים, דכתיב: „והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה" ואין דרכו כל אדם להוציא אלא את הפחות שבנכסיו, אבל כדי שלא לנעול דלת בפני הלוין אמרו: בעל חוב בבינונית). וכתובת אשה בזבורית – האשה גובה את כתובתה מן הגרועים שבקרקעות.

קל וחומר להקדש – לנזקי הקדש, ששמים להם מן העידית. קומיה – לפני. מה אנן קיימין – במה אנו עומדים? באיזה נזק מן ההקדש אנו עוסקים כאן? הכשר נזקין – נזקים הבאים לא על ידי גופו של האדם, אלא על ידי ממונו נקראים „הכשר נזקים". אם להכשר נזקין – אם שור של אדם הזיק שור של הקדש. הדא דתנינן – זה שלמדנו. שור רעהו – „כי יגח שור איש את שור רעהו". ולא שור הקדש – אם נגח שור את שור של הקדש אינו חייב לשלם את הנזק. אם לנזקי גופו – אם האדם הזיק את ההקדש בגופו. הדא היא דתני – זהו שאמר ר׳ חייה. אין נזקין לגבוה – אין דיני נזקים נוהגים בדברים המוקדשים לשמים, כי המזיק את ההקדש פטור. אלא כן אנן קיימין – אלא בזה אנו עוסקים. יעשה בעל חוב – שיהא דינו כבעל חוב הגובה בבינונית. לפום כן צריך מימר – בשביל כך צריך לאמר. מן המשעבדים – מנכסים המשועבדים לבעל חוב. ניחא נזק – התינח נזק שלם שמשלמין בעד נזקי השור המועד בנגיחות, שאותו גובים מן המשועבדים. חצי נזק לא מגופו וכו׳ – אבל בנוגע לחצי הנזק שמשלמים בעד ההיזק של שור תם שאינו רגיל להזיק, הלא את ההיזק הזה משלמים מגופו של השור ואיך תאמר שגובים ממשועבדים? תפתר – תפרש את דברי ר׳ חייה. כבר נשתעבד גופו לבעל הנזק – גוף השור נשתעבד לבעל הנזק, ולכן יכול הוא לגבות את נזקו מן הקונה את השור

הנזק· רבנן דקיסרין אמרין: תיפתר שֶׁזְקָפָן עליו מלוה· מעתה לא תִגָּבֶה אלא בבינונית? מֵאַחַר שעקרו נזק – גובה בעידית· – „שדהו״ – פְּרָט למשועבד· „כרמו״ – פרט להקדש· מה אנן קיימין? אם בשהזיק ואחר כך הקדיש· הדא היא דתנינן: „הקדיש תשעים מנה והיה חובו מאה מנה״? אם בשהקדיש ואחר כך הזיק· הדא היא דתנינן: „שור רעהו ולא שור של הקדש״? אמר ר׳ יודן: תיפתר בשור של הקדש׳ שרעה לתוך שדה הֶדְיוֹט· אמר ליה ר׳ מנא: אֲנַן בְּעֵיַנַן קרקע הקדש ואת אמרת תוך שדה הדיוט? אלא כן אנן קיימין: באומר „הרי עלי מאה מנה להקדש״׳ והלך הוא והזיק – שלא תאמר: אלו נזקין ומלוה בעדים – הנזקין קודמין׳ וְכָא קודם הנזק להקדש· לפום כן צריך מֵימַר: כרמו – פרט להקדש· – „שדהו״ – פרט לְמִטַּלְטְלִין׳ „כרמו – פרט לראוי כבמוחזק· שדהו – פרט למטלטלין: בְּהָן דְּלָא בָעֵי מטלטלין משעה ראשונה· וְהָכָא כְּהָדָא דְתָנֵי: אין לי אלא קרקע׳

שזקפן עליו מלוה – שעמד בדין ונתחייב׳ והניזק זקף על המזיק את חצי הנזק׳ שהוא חייב לו׳ במלוה בשטר ולכן הוא גובה אותם מן המשועבדים· מעתה לא תגבה אלא בבינונית – מכיון שזקף עליו במלוה אם כן הרי הוא כבעל חוב ואינו גובה אלא מבינונית· מאחר שעיקרו נזק וכו׳ – לפי שעיקר המלוה הזאת בא ע״י נזק׳ לכן הוא גובה מעדית· שדהו פרט למשועבד – כתיב בנזקין: „מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם״ ודרש „פרט למשועבד״–חוץ משדות אחרים (המשועבדים לאחרים)׳ שאם יש לו קרקעות של עדית משועבדים לאחרים וקרקעות של זבורית בני חורים׳ אינו משלם אלא זבורית· מה אנן קיימין – במה אנו עומדים? לאיזה ענין הוא ממעט את ההקדש? אם בשהזיק ואחר כך הקדיש – אם מתחלה הזיק שורו ואחר כך הקדיש את כרמו· הדא היא דתנינן – הלא זוהי ששנינו׳ הקדיש תשעים מנה והיה חובו מאה מנה – אז הוא מוסיף עוד דינר אחד ופודה את ההקדש׳ כדי לשלם לאשה את כתובתה ולבעל חוב את חובו; ובכן אנו שומעים מזה׳ שבמקום שחובו קודם מן ההקדש אז גובים מן ההקדש׳ והוא הדין בנזיקין שמותר לגבותם מן ההקדש· אם בשהקדיש וכו׳ – אם מתחלה הקדיש את השור המזיק ואחר כך הזיק השור· הדא דתנינן – הלא זה ששנינו׳ ששור של הקדש אינו חייב על הנזקים· תפתר – תפרש את הענין הזה· שרעה לתוך שדה הדיוט – והפסידו׳ פטור ההקדש מלשלם· אנן בעינן קרקע הקדש וכו׳ – הלא אנו עוסקים בקרקע של הקדש׳ כמו שהוא דורש „כרמו פרט להקדש״׳ ואתה אמרת שהשור היה של הקדש והשדה של הדיוט? אלא כן אנן קיימין – בזה אנו עוסקים· הרי עלי וכו׳ – הריני מתחייב לתת מאה מנה להקדש· והלך הוא והזיק – והלך שורו והזיק שדה אחר· אלו נזקין ומלוה בעדים וכו׳ – אלו היו לו תשלומי נזקים ותשלומי חוב׳ הרי היו תשלומי הנזקים קודמים לתשלומי החוב· וכא קודם וכו׳ – וכן גם כאן קודם הנזק להקדש לגבותו מקרקעותיו· לפום כן צריך מימר – בשביל כך צריך לומר׳ פרט למטלטלין – ככל שהוא מפרש להלן· פרט לראוי כבמוחזק – אם קבל המזיק׳ לאחר שהזיק׳ בירושה מאביו קרקעות המשבחים מקרקעותיו׳ אינו צריך לתת אותם להניזק׳ (והיינו „פרט״ – שאינו צריך לתת ממה שהוא ראוי ועתיד לקבל כמו שהוא צריך לתת ממה שיש לו מכבר)· בהן דלא בעי מטלטלין משעה ראשונה – במי שאינו רוצה לקחת מטלטלין מתחלה אם הוא מצא קרקע׳ שאין כופים אותו לקחת מטלטלים· והכא כהדא דתני – הדבר הזה מתאים לזה שנאמר בברייתא· אין לי אלא קרקע – שצריך לשלם מן הקרקע׳

מניין שאם רצה ליתן כסף? תלמוד לומר: „כסף ישיב לבעליו". מה בָּעֵית מֵימַר? קרקע עיקר, אי גֵּימַר כסף עיקר – ויחליטו לו משעה ראשונה? ואנן חָמֵי רַבָּנִין מַחְלְטִין לו קרקעות! „כרמו – פרט לראוי כבמוחזק", רבי לעזר בשם רבי נַסָּא: בשחפר אביו בור, והזיק בחיי אביו, ונפלו לו נכסים אחר מיתת אביו, הייתי אומר: ישתעבדו נכסים לאותו נזק, לפום כן צריך מימר: „כרמו – פרט לראוי כבמוחזק". „מיטב שדהו ומיטב כרמו" – של מזיק, דברי רבי ישמעאל; רבי עקיבא אומר: „מיטב שדהו ומיטב כרמו" – של ניזק. קַשְׁיָא על דברי עקיבא: ניזוק – וְאַתְּ אמר כן? אלא בית דין רואין איזהו שדהו יפה לפני הניזוק וְשׁוּמָה לה כמוה, כהדא דתני: יכול אם אכלה מן העדית – שמין לו מן העדית, מן הַזִּבּוּרִית – שמין לו מן הַזִּבּוּרִית – היך עֲבִידָא? עידית שבזיבורית טָבָא סַגִּין, אם אומר את כן – נִמְצֵאתָ מַשְׁבִּיחַ את הניזק! רואין את השדה, כאילו מלאה עידית ושמין לו מן העידית, וזיבורית – שמין לו מן הזיבורית. נמצא משלם מן העידית – על העידית, ומן הזיבורית – על הזיבורית. מניין לרבי עקיבא, הנזקין שמין

בדכתיב „מיטב שדהו". שאם רצה ליתן כסף – אם אין לו קרקע ורצה לשלם כסף. מה בעית מימר וכו' – מה אתה רוצה לומר? מה אתה מסיק מזה? קרקע עיקר – שעיקר התשלומים הוא מקרקע, אבל אם אין לו קרקע יכול הוא לשלם גם בכסף ו...ין כופים אותו לקנות קרקע לשלם בו את הנזק. אי גימר וכו' – שאם נאמר שעיקר התשלומים הוא בכסף, הלא על בית דין להחליט לו את תשלומי הכסף תכף לאחר פסק הדין. ואנן חמי רבנין מחלטין לו קרקעות – והלא אנו רואים, שהחכמים מחלטין להניזק קרקע, אם יש לו, ולא כסף, ואם כן הרי מוכח שהקרקע עיקר. בשחפר אביו בור – לא דוקא בור, אלא גם נזיקין אחרים. כרמו פרט לראוי כבמוחזק – כרמו שהוא מחזיק בו, פרט לראוי שאינו כמוחזק. ניזוק ואת אמר כן – הלא הוא הוזק, ואתה אומר שעליו לשלם ממיטב שדהו? איזהו שדהו יפה וכו' – כמו שדהו של הניזק, ובשדה הזה אנו שמים את הנזק וכמוהו הוא משלם. יכול – אולי, אולי נאמר. אם אכלה מן העידית – אם אכלה הבהמה ערוגה אחת שמנה. שמין לו מן העידית – אז שמין להניזק את ערכה על פי מחירה של ערוגה של עדית שבין ערוגות כחושות אשר בשדה המזיק. מן הזבורית שמין לו מן הזבורית – ואם אכלה ערוגה כחושה, אז משלם המזיק כפי מהירה של אחת מן הכחושות. היך עבידא – ודאי שאי אתה יכול לומר כך, שאיך יתכן הדבר. עידית שבזבורית טבא סגין – הלא חלקה של עדית בשדה של זבורית היא יפה הרבה ומחירה גדול יותר ממחיר חלקה של עידית בשדה שהוא כולו עידית. אם אתה אומר כן וכו' – נמצא שאתה מטיב להניזק, שהרי על המזיק לשלם יותר מכפי הנזק, וכן גם חלקה של זיבורית בתוך שדה של זבורית שוה יותר מחלקה של זבורית בתוך שדה של עידית, ולכן גם בזה אתה משביח את הניזק. רואין את השדה – ולפיכך צריכה להיות ההערכה באופן כזה: רואים את השדה כאלו היה כלו עדית ומעריכים את שויה של חלקה אחת שמנה בין השמנות ולפיה משלם לו המזיק. וזבורית וכו' – ואם אכלה זבורית הוא משלם מן הזבירית; ועל ידי הערכה זו לא יורע כחו של המזיק כל כך. מניין לר' עקיבא וכו' – מכיון שאמרת שר' עקיבא אינו מפרש את הכתוב „מיטב

להם בעידית? לֵיתַהּ מן התורה, אִיתַהּ מן הַתַּקָּנָה: מפני מה אמרו: הניזקין שמין להן בעידית? מפני הגזלנין, שיהא אדם אומר: מה בְּיָדִי גָזֵל? מה בְּיָדִי מַזִּיק? למחר רואין בית דין שדה יפה שלי ונוטלין אותה מלפני, וסומכים אותה למקרא: „מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם". עד כַּדּוּן קרקעו, מַשְׁכּוֹנוֹ? לָמֵד מקרקעו: מה קרקעו בעידית – אף משכונו בעידית. „ובעל חוב בבינונית" – מפני הרמאין: שלא יהא אדם רואה את שדה חבירו יפה, ומלוה אותו מעות וְעוֹקֵף ונוטלה ממנו. מעתה לא יָשׁוּמוּ לו אלא בזיבורית? אמר רבי יודה: וְכֵינִי, אלא שלא לנעול דלת בפני אדם, שלמחר הוא ללוות – ואינו מוצא.

V

בָּבָא קַמָּא

פרק שלישי

דִּינֵי הַמַּנִּיחַ כְּלִי בִּרְשׁוּת הָרַבִּים.

מַתְנִיתָא. המניח את הכד ברשות הרבים ובא אחר וְנִתְקַל בה וּשְׁבָרָהּ – פטור, ואם הוזק בה – בעל החבית חייב בנזקיו.

גְּמָרָא. ואין דרך אדם להניחן ברשות הרבים? רבא אמר: בִּמְמַלֵּא את כל רשות הרבים, אבל אם אינה ממלא את כל רשות הרבים – אין דרך

שדה" למשמעות תשלומי עדית, מניין הוא לומד שנזקין שמין להם בעדית? ליתה מן התורה איתה מן התקנה – ר' עקיבא סובר שמה שהנזקים גובים מן העדית אין זה מדבר תורה, א"א מתקנת חכמים. מפני הגזלנין – שיהיו נזהרים מלגזול ולהזיק. מה בידי גזל וכו – למה לי לגזול? למה לי להזיק? הרי למחר רואים בית דין את השדה היפה שלי מוציאים אותו מידי. עד כדון קרקעו – עד כאן הוברר רק שאת הקרקע משלם ממיטבי. משכונו – מנין אנו יודעים שגם המשכון, שנוטלים מן המזיק, צריך להיות מן העידית? ועוקף – עושה מעשה עקיפים, מערים. מעתה לא ישלמו וכו' – אם חושש אתה להערמה זאת, הרי צריך לתקן שלא יגבה אלא בזבורית, כדי שלא יערים גם על הבינונית. וכיני – כן הוא באמת הדין שישומו לו בזבורית. הוא ללוות – הוא בא ללוות.

ונתקל – ונכשל. פטור – לפי שאין בני אדם רגילים להתבונן בדרך הליכתם. ואם הוזק בה – אותו שנתקל. בעל החבית חייב – אפילו אם הפקיר את החבית לפי שאינו רשאי להפקיר את נזקיו ברשות הרבים והרי הם ברשותו כאלו לא הפקירם.

ואין דרך אדם וכו' – וכי אין בני אדם רגילים להניח את כליהם ברשות הרבים? ולמה זה פטור השובר את החבית, הלא צריך היה להזהר ולהתבונן בדרך הליכתו? בממלא את כל רשות הרבים – אם החבית ממלאה את כל רשות הרבים, ולכן לא יכול היה להזהר ולנטות מפניה. אבל אם אינה ממלא וכו' – אם אין החבית ממלאה את כל רשות הרבים, אז השובר אותה חייב מאותו הטעם שאמרת: כלום אין דרך אדם להניח כלים ברשות הרבים?

את כל רשות אדם להיות מניחים ברשות הרבים? שמואל אמר: או בממלא את כל רשות הרבים, או עד שתהא נתונה על קרן זוית. א"ר לעזר: ואפילו אינה ממלא את כל רשות הרבים, אם יִטְלֶנָּה מיכאן ויתננה כאן, הרי זה בור; ואפילו אינה נתונה על קרן זית — אין דרך אדם להיות מניחן ברשות הרבים. היתה ממלא כל רשות הרבים, אם יִטְלֶנָּה מיכאן וְיִתְּנֶנָּה כאן — נעשה בור, אלא יטול המקל וישברנה, או יעבור עליה, ואם נשברה — נשברה? נִשְׁמְעִנַּהּ מן הדא: שור שעלה על חבירו, ובא בעל השור לשמוט את שלו, או הוא ששומט את עצמו ונפל ומת — פטור; אם דְּחָיו ונפל ומת — חייב. ולא יָכֵיל מֵימַר לֵיהּ: אילו שְׁבַקְתָּהּ הֲוֵינָה יָהֵיב לך נזקך, עוד הוא דו יָכֵיל מֵימַר לֵיהּ: אילו שבקתה הֲוֵיתָה יָהֵיב לִי חצי נזק? הַגַּע עצמך שהיה מוּעָד! — „לא כל ממך שֶׁאֲהֵא מְחַזֵּר עמך על בתי דינים!"

שמואל אמר או בממלא וכו' — שמואל קובע עוד אופן אחד שבו פטור השובר את החבית וזהו: אם החבית היתה נתונה בקרן זוית והעובר ברהוב לא ראה אותה. אמר ר' לעזר ואפילו אינה ממלא וכו' — ר' אלעזר חולק על רב ושמואל, כי לדעתו פטור הוא השובר את החבית אפילו אם אינה ממלאה את כל הרחוב, לפי שאם יסיר את החבית מעל דרכו ויקחנה ממקום זה ויניחנה במקום אחר, הנה כאלו הוא עושה בור במקום שהניח את החבית (כלומר: מניח הוא ברשות הרבים מכשול, שהוא חייב על נזקיו כמו על נזקי בור שהיה חופר ברשות הרבים). ואפילו אינה נתונה בקרן זוית — גם אז פטור הוא על שבירתה, לפי שבאמת אין דרכו של אדם להניח כלים ברשות הרבים ולפיכך העובר ברחוב אינו צריך לשים עין על דרכו. היתה ממלא וכו' — זוהי שאלה ששואלת הגמרא: מה לו לעובר ברחוב לעשות, אם החבית ממלאה את כל רשות הרבים ואין לו דרך לנטות מפניה? נעשה בור — ואז הרי יתחייב על הנזקים שתגרום. אלא יטול המקל וישברנה — הרשאי הוא לשברנה במקל, הואיל שהיא חוסמת את דרכו. או יעבור עליה וכו' — או אינו רשאי לשברה במתכון, אלא הוא עובר עליה, ואם נשברה בהליכתו רק אז פטור הוא (ועצם השאלה הזאת היא, אם רשאי אדם לעשות דין בעצמו אם לאו). נשמעינה מן הדא — את התשובה על השאלה הזאת נשמע מזו (מן הברייתא הזאת). שור שעלה על חבירו — להרגו. ובא בעל השור — בעל השור התחתון. או הוא — או אם השור התחתון שומט את עצמו. ונפל — השור העליון, פטור — בעל השור התחתון. אם דחייו ונפל ומת חייב — אם בעל השור התחתון דחה את השור העליון בכח עד שנפל ומת, אז חייב הוא, לפי שיכול היה להציל את שורו על ידי זה שישמוט אותו מתחת השור העליון, אבל לדחוף את אותו השור לא היה רשאי. ולא יכיל מימר ליה אילו שבקתה הוינא יהיב לך נזקך — ואין בעל השור העליון יכול לומר לו: אלו היית מניח את שורי הייתי נותן לך את נזקך ואם כן הרי משמע מזה, שרשאי אדם לעשות דין לעצמו אפילו במקום שאין הפסד לו. עוד הוא דו יכיל מימר ליה — הגמרא דוחה את הראיה הזאת על היתר עשיית הדין לנפשו, לפי שאין הענין הזה דומה כלל אל הענין הנדון, שהרי עדיין יכול (בעל השור התחתין) לאמר לו: אלו הייתי מניח לשורך שימית את שורי, היית משלם לי רק חצי נזק (ואם כן, אלמלי עשה דין לנפשו הרי הפסיד). הגע בעצמך שהיה מועד — שוה בנפשך, שהיה השור העליון מועד (רגיל להתנגח) ואז הרי חייב בעליו לשלם נזק שלם ואין כאן הפסד. לא כל ממך וכו' — ואף על פי כן יכול בעל השור התחתון לאמר לו: אינך יכול לדרוש ממני שאחזור עמך על בתי הדינים.

הניח חבית ברשות הרבים, ובא אחר והניח אחרת סמוכה לה, ובא הראשון ליטול שלו, אם יטלינה מכָּן ויתנינה כאן—נעשה בור, „אלא יטול את המקל וישברנה, או יעברו עליה, ואם נשברה—נשברה ?״ נישמעינה מן הָדָא: שור שעלה בחבירו, ובא בעל השור וּשְׁמָטוֹ מתחתיו, אם עד שלא עלה שְׁמָטוֹ, ונפל ומת — פטור, ואם דְּחָהוּ ונפל ומת—חייב. א״ר יוסי: ותישמע מינה: ראה אַמַּת המים שוטפת ובאה לתוך שדהו, עד שלא נכנסו המים לתוך שדהו — רשאי לְפַנּוֹתָן למקום אחר, משנכנסו אין רשאי לפנותן למקום אחר. אָהֳן כְּרִיסוֹ אַרְגִּירָא, עד דְּלָא יֵיתֵי אָהֳן כְּרִיסוֹ אַרְגִירָא—שָׁרֵי מֵימַר: „פְּלָן עָבֵיד עִיבִידְתִּי, פְּלָן עָבֵיד עִיבִידְתִּי; מן דְּיֵיתֵי אָהֳן כְּרִיסוֹ אַרְגִירָא—אסור. הָדֵין אַכְסְנֵי פִּרְכָּא, עד דְּלָא יֵיתוֹן רוֹמָאֵי — שָׁרֵי מְחַשְׁדִּינֵיהּ, ומן דְּיֵיתוֹן רוֹמָאֵי — אָסִיר. — הניח אבנו ברשות הרבים, ובא אחר והניח אחרת סמוכה לה, ובא אחר ונתקל בזו ונחבט בזו, מי חייב בנזקו, הראשון או השני ? נישמעינה מן הדא: שור שדחף לחבירו

הניח חבית ברשות הרבים וכו׳ — זוהי שאלה אחרת בענין הצלת שלו בשל חברו. סמוכה לה — ואם יטול הראשון את שלו, אז תתגלגל החבית של חברו ותשבר. אם יטלינה מכאן וכו׳ — אם יטול את חבית חברו ממקום זה ויתננה במקום אחר, הרי יעשה בזה בור ויתחייב על נזקה ולכן ודאי שאינו צריך לעשות זאת. אלא יטול את המקל וישברנה — כלומר: אם הענין הזה דומה למה שאמרנו למעלה ויש לו רשות לקחת את חביתו משם ואם מחמת כן תשבר חביתו של חברו — תשבר. נשמעינה מן הדא — את התשובה על השאלה הזאת נשמע מן הברייתא הזו. שעלה בחבירו — לא שעלה עליו ממש, כמו בברייתא המובאה למעלה, אלא שהיה הולך ועולה עליו כדי להרגו. אם עד שלא עלה עליו — קודם שעלה עליו ממש שמט את שורו, כדי שלא יעלה עליו, ומחמת כן נפל ומת פטור, שאין זה „מציל את שלו בשל חברו״. ואם דחהו וכו׳—לאחר שעלה עליו דחהו ומחמת כן נפל ומת — חייב, שהרי הוא מציל את שלו בממון חברו, והוא הדין גם בענין החבית, אם הוא מציל את שלו על ידי שבירת חביתו של חברו — הוא חייב. תישמע מינה—מן הברייתא הזאת, העושה הבדל בענין המציל את שלו בשל חברו בין הצלה מהיזק שכבר בא על שלו, שאז הוא חייב, ובין הצלה מהיזק שטרם הגיע אליו והוא מציל את עצמו בשל חברו, כדי שלא ינזק, שאז הוא פטור — תשמע עוד דינים אחרים. רשאי לפנותן למקום אחר — ואפילו אם ישטפו המים שדה חברו, אין הוא חייב על זה, שאינו אלא גרם. משנכנסו — המים אל תוך שדהו. אין רשאי — לפי שבזה הוא מציל את עצמו בשל חברו. אהן כריסו ארגירא — אותו הפקיד הממונה על מס בעלי האומנויות. עד דלא ייתי — קודם שיבוא אותו הפקיד (אצל מי שיהיה). שרי מימר פלן עביד עיבידתי — מותר לו לאמר (להפקיד): פלוני עושה מלאכתי (עוסק במלאכה ומשתכר הרבה), אף על פי שמחמת זה יפטור את עצמו מן המס. מן דייתי וכו׳ — אבל לאחר שבא הפקיד אצלו והוא רוצה להציל את עצמו בזה שהוא מראה על אחרים — אסור. הדין אכסניי פרכא — הפקיד הממונה לאכסן את אנשי הצבא בבתי אנשי העיר. עד דלא ייתון רומאי — בטרם שיבואו הרומאים (אנשי החיל הרומאים). שרי מיחשדיניה—מותר לתת לו שוחד (לבל יעמיד אנשי צבא בביתו, אף על פי שעל ידי זה ירבה להעמיד בבתים אחרים). ומן דייתון רומאי אסור — אבל לאחר שבאו הרומאים אסור. ונתקל בזו — ומחמת כן נחבט בזו. מי חייב בנזקו — שהרי יש כאן ספק אם הראשון גרם את כל ההיזק, לפי שבאבן הראשונה לא הוזק, אלא נתקל. מן הדא — נשמע מן הברייתא הזאת, שיש כאן מחלוקת בין ר׳ נתן ורבנן.

ונפל לבור, בעל השור חייב ובעל הבור פטור. ר' נתן אומר: במועד – זה נותן מחצה וזה נותן מחצה, ובתם – בעל הבור נותן שני חלקים ובעל השור נותן רביע. אמר ר' חנינא: כֵּיַנִי מתניתא: בעל הבור נותן שלשה חלקים ובעל השור נותן רביע. (הניח אבנו ברשות הרבים ובא אחר והניח אחרת סמוכה לה, ובא אחר ונתקל בזו ונחבט בזו, מי חייב בנזק, הראשון או השני?) הניח אבנו בר"ה וּבָאת הרוח וְהִפְרִיחַתָּה לרשות היחיד, ובא אחר ונתקל בה – מַהוּ שֶׁיְּהֵא חייב בנזקו? הניח אבנו בר"ה, ובא אחר ונתקל בה והתיזה לרשות היחיד, ובא אחר ונתקל בה – מהו שיהא חייב בנזקו? א"ר יוחנן: הניח אבנו ומשאו ברשות הרבים, ובא אחר ונתקל בהן וצלוחיתו בידו, בין שנתקל באבן ונחבט בקרקע, בין שנחבט באבן ונתקל בקרקע – חייב על ניזקי אדם ופטור על ניזקי צלוחיתו. מִלְּתֵיהּ דרבי יוחנן אמר: בור של נזקין פטור על הכלים, ואם בדרך הַטָּחָה הַטִּיחַ – על ניזקי צלוחית חייב.

ובעל הבור פטור—שאלמלי השור לא היה נופל לתוך הבור. במועד—אם השור היה רגיל בנגיחה. זה נותן מחצה וזה נותן מחצה—שכיון שההיזק יצא על ידי שניהם לכן שניהם חייבים; ומתוך שאלמלי היה כל אחד מהם גורם את ההיזק לבדו, אז היה משלם נזק שלם, לפיכך כששניהם גרמו את ההיזק ביחד משלם כל אחד את המחצה. ובתם—אם השור לא היה רגיל בנגיחות, שאז משלם בעליו על היזקו רק חצי הנזק. בעל הבור נותן שני חלקים—היינו המחצה מתשלומו שלו, ואת החלק הרביעי יפסיד בעל השור הניזק. כיני מתניתא—כך היא המשנה ולא כמו שאתה אומר. בעל הבור נותן שלשה חלקים—משום שבעל השור הניזק יכול לאמר לו: אני מצאתי את שורי בבורך ועליך היה מוטל לשלם לי את הכל, אלא מתוך שרביעית הנזק ישלם לי בעל השור הנגח, לכן חייב אתה לשלם לי שלשה חלקים. והפריחתה לרשות היחיד—כלומר לרשותה של המניח אותה. מהו שיהא חייב בנזקו—אם אומרים אנו, שהואיל שנתקל ברשותו שלו פטור הוא, או אנו אומרים: הואיל שסוף סוף בא ההיזק מכח התקלה שהניח ברשות הרבים, הרי זה "בור ברשות הרבים" וחייב הוא. והתיזה לרשות היחיד – אם תאמר שבענין האמור למעלה הוא חייב, שכיון שהרוח הפריחתה, עדיין בור ברשות הרבים הוא, אבל איך יהיה המשפט בנידון זה כשאדם התיז את האבן לרשות היחיד ואחר נתקל בה: המתיז הלא ודאי פטור, שהרי הוא נתקל בה ומחמת כן התיזה, אבל גם המניח את האבן צריך להיות פטור, לפי שדומה כאלו פסקה התקלה שלו וההיזק בא מכח אחר, או אפשר שהוא חייב, שהרי סוף סוף בא ההיזק מכח התקלה שהניח ברשות הרבים. וצלוחיתו בידו – ונשברה. מילתיה דר' יוחנן – מדברי ר' יוחנן אנו שומעים. בור של נזקין – בור שעמקו פחות מעשרה טפחים, שבעליו חייב רק על הנזקים שגרם על ידו ולא מיתה (וכן גם האבן והמשא הם בבחינת בור של נזקין). פטור על הכלים – אם נפל לתוכו שור וכליו, אז חייב בעל הבור רק על נזק השור ולא על נזקי הכלים (וכן גם בענין שלפנינו חייב בעל האבן והמשא רק על נזקי האדם ולא על נזקי הצלוחית שנשברה). ואם בדרך הטחה הטיח – אם הצלוחית נשברה מחמת זה שהמחזיק אותה הטיחה בדרך הלוכו באבן או במשא שברשות הרבים, באופן זה חייב בעל התקלה, לפי שהוא חייב על נזקי כלים.

סַנְהֶדְרִין

פרק רביעי

מַה בֵּין דִּינֵי מָמוֹנוֹת לְדִינֵי נְפָשׁוֹת.

מִשְׁנָה. אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה, שנאמר „מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם" (ויקרא, כ"ד, כ"ב). מה בין דיני ממונות לדיני נפשות? דיני ממונות בשלשה ודיני נפשות — בעשרים ושלשה; דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה; ודיני נפשות — פותחין בזכות, ואין פותחין בחובה.

גְּמָרָא. א"ר יוחנן: בשביל לחוס על ממון ישראל אמרו: „הֵיאַךְ אתה יודע שזה חייב לזה?" ר' חייה בר אבא בְּעָה קוּמֵי ר' יוסי: הֵיךְ עָבְדִין עוּבָדָא? א"ל: כר' יוחנן, דר' יוחנן אמר: בשביל לחוס על ממון ישראל אמרו: „היאך אתה יודע שזה חייב לזה?" זעירא בר חנינא בשם ר' חנינא ור' יהודה, חַד אָמַר: „וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב" (דברים, י"ג, ט"ו), וחד אמר: „צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף" (שם, ט"ז, כ'). הָא כיצד? אם אַתְּ רואה הדין שיוצא לַאֲמִתּוֹ — חָקְרֵהוּ, ואם לאו — צַדְּקֵהוּ. רב הונא כַּד הֲוָה חָמֵי שֶׁהַדִּין מְכֻוָּנָה — הֲוָה חָקַר,

---

בדרישה וחקירה — צריך לחקור ולדרוש את העדים. שנאמר משפט אחד וכו' — ובדיני נפשות נאמר: "ודרשת וחקרת". בשלשה — דיני ממונות דנים בשלשה דיינים. פותחין — מתחילים בית דין את המשא והמתן שלהם.

בשביל לחוס על ממון ישראל אמרו וכו' — אף על פי שמן התורה טעונים דיני ממונות דרישה וחקירה, הנה אמרו החכמים שאין צורך בדרישה וחקירה, כדי שלא לנעול דלת בפני הלוין, אלא מפני שחסו החכמים על ממון ישראל התקינו בכל זאת להציע לפני העד את השאלה: היאך אתה יודע וכו'. בעה קומי ר' יוסי — שאל לפני ר' יוסי. היך עבדין עובדא — איך עושים את המעשה? (היש צורך בדרישה וחקירה בדיני ממונות?) כר' יוחנן וכו' — שלדעתו של ר' יוחנן לא אמרו אפילו את השאלה הזאת ("היך אתה יודע" וכו') אלא מפני שחסו החכמים על ממון ישראל, אבל בדרישה וחקירה אין צורך, כדי שלא לנעול דלת בפני הלוין. חד אמר — אחד אומר, שיש צורך בדרישה וחקירה, לפי שכתוב: ודרשת וכו'. וחד אמר — ואחד אומר, שאין צורך בדרישה וחקירה, לפי שכתוב: "צדק צדק תרדוף", משמע שאין צריך לחקור כל כך. הא כיצד — איככה זה? הלא שני הכתובים האלה סותרים זה את זה! אם את רואה הדין שיוצא לאמתו — אם נראה לך שיש בדין זה איזו רמאות ואם תחקרהו היטב, יצא לאמתו, אז חקרהו. ואם לאו — ואם אין נראה לך שהדין מרומה. צדקהו — פסוק את הדין בלי דרישה וחקירה, אלא לפי הצדק. כד הוה חמי שהדין מכוונה — כשהיה רואה שאחד העדים מכון את דבריו לדברי חברו. הוה חקר — היה חוקר אותם, שמא נדברו יחד להעיד עדות שקר.

וְכַד הֲוָה חָמֵי הָכֵין וְהָכֵין – הֲוָה מְכַוֵּן· כיצד פותחין לזכות? אומרין: אפשר שזה הרג את הנפש? א"ר יוסי: אֵין כֵּינִי· אמר אחד מן העדים יש לו ללמד זכות· ובא חברו וְסִיְּעוֹ· ויש כאן סִיּוּעַ· אם אומר אַתְּ כֵּן, לא נִמְצֵאתָ חָב לדיינים? – ויש עדים לְשַׁקְּרָן? א"ר יוחנן: כל שאינו יודע לדון את השרץ, לטהרו ולטמאו ק' פעמים, אין יכול לפתוח בזכות· כיצד דנין השרץ? א"ר ינאי: מה אם הנחש שֶׁמֵּמִית – טהור, עכבר שאין מֵמִית – אינו דין להיות טהור? או חילוף: עכבר שאין ממית – טמא, נחש שממית אינו דין להיות טמא? הֲתִיב ר' פנחס: הרי עקרב ממית והרי הוא טהור? אַשְׁכַּח תַּנֵּי אמר: הוא נחש הוא עקרב· אמר רבי: תלמיד וותיק היה לר' מאיר, והיה מטהר את השרץ ומטמאו מאה פעמים· אמרין: ההוא תלמידא לָא הֲוָה ידע מוֹרָיָה· א"ר יעקב בר דַּסַּאי: ההוא תלמידא קָטוּעַ מְטוּרָא דסיני הֲוָה·

הֲלָכָה ב'· מַתְנִיתָא· דיני ממונות מַטִּין על פי אחד בין לזכות בין לחובה, ודיני נפשות מטין על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה·

וכד הוה חמי הכין והכין – וכשהיה רואה שזה אומר כך וזה אומר כך, הוה מכון – היה מתאמץ לכוון את דבריהם ולהוציא מתוכם את העדות הדרושה ולא היה מרבה לחקור אותם· כיצד פותחים לזכות – בדיני נפשות· אומרין – להעדים· אפשר – היתכן? אין כיני – אם כן הוא, שהדיינים מציעים לפני העדים את השאלה הזאת· יש לו ללמד עליו זכות – ולדעתו של ר' יוסי מותר לעד ללמד זכות על הנידון· וסייעו – ועזרו גם כן ללמד זכות· ויש כאן סיוע – והרי נמצא כאן סיוע לזכות, מאחר ששני עדים מלמדים עליו זכות· אם אומר את כן – אם אתה אומר כן להעדים („אפשר שזה הרג את הנפש?")· לא נמצאת חב לדיינים – האינך מביא על ידי זה את הדיינים לידי חובת קלקול הדין, שהרי יתכן שמחמת הדברים האלה, שמדברים הדיינים להעדים, חזרו בהם העדים והם מתאמצים להפוך בזכות הנאשם· ויש עדים לשקרן – וכי יש עדים לשקר? כלומר: אין אנו חוששים שמא משקרים העדים בזה שהם מהפכים בזכות הנאשם, שאם באמת הרג זה את הנפש לא היו מעידים על שקר, ולכן אין כאן חוב על הדיינים· לדון את השרץ – מתוך פלפולו ולטהרו ולחזור ולטמאו עד מאה פעמים· אין יכול לפתוח בזכות – ואין מושיבים אותו בסנהדרין, לפי שאין בו כח להפוך בזכות הנאשם· הנחש שממית – אדם ובהמה ומרבה טומאה בעולם· טהור – כשמת, לפי שאינו בכלל שמונת השרצים המטמאים במותם· עכבר – שהוא משמונת השרצים המטמאים במותם· או חלוף – שנדון מקל וחומר לטמא את הנחש· התיב – השיב, הקשה· אשכח תני וכו' – נמצא תנא האומר, שעקרב הוא נחש. ולכן אין להקשות מן העקרב, שהרי אותו גופו אנו יכולים לטמא בקל וחומר מעכבר· ותיק – מובהק, מצוין· ההוא תלמידא לא הוה ידע מוריה – התלמיד ההוא לא ידע כלום להורות כהלכה ולא היה מתגדר אלא בפלפול של הבל· קטוע מטורא דסיני הוה – התלמיד ההוא היה קטוע ומובדל מהר סיני, שלא ידע את התורה שניתנה בהר סיני·

על פי אחד – על פי רוב של דיין אחד· ועל פי שנים לחובה – שאין מחייבים את הנאשם עד שהמחייבים יהיו מרובים על המזכים בשתי דעות·

גְּמָרָא. א"ר ינאי: אילו ניתנה התורה חֲתוּכָה, לא היתה לרגל עמידה. מה טעם? "וידבר ה' אל משה", אמר לפניו: רבונו של עולם, הודיעיני הֵיאַךְ היא ההלכה. אמר לו: "אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת" (שמות, כ"ג, ב') רבו המזכין — זַכּוּ, רבו המחייבין — חַיְּבוּ, כדי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, מִנְיַן וְדִגְ"לוֹ. וכן הוא אומר: "אִמְרוֹת ה' אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם" (תהלים, י"ב, ז'), ואומר: "מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ" (שיר השירים, א', ד').

הלכה ג. דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה, ודיני נפשות— מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה.

גְּמָרָא. הרי שיצא מב"ד זַכַּאי ומצאו לו חובה, שומע אני שיחזירוהו? תלמוד לומר: "וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג" (שמות, כ"ג, ז'). הרי שיצא מבית דין חייב, ומצאו לו זכות, שומע אני שלא יחזירוהו? תלמוד לומר "ונקי אל תהרג" (שם). יכול אם צָדַק בדינך — יִצְדַק בדיני? ת"ל: "כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע" (שם). א"ר יצחק אמר לו ר' יוסי: לא שַׁנְיָא, אלא אפילו נִזְדַּכָּה בטעות — מחזירין אותו.

חתוכה — פסק הלכה קבוע בלי נטיה לכאן ולכאן. לא היתה לרגל עמידה — לא היה קיום לעולם, לפי שהתורה צריכה להיות נדרשת בכמה פנים לכאן ולכאן. מה טעם — מהו טעמו של הדבר מן התורה? וידבר ה' אל משה — שה' אמר למשה את כל הדינים התלויים בכל פרשה ואת הדרשות הנוטות לכאן ולכאן. היאך היא ההלכה — שלא יהיה בה ספק. אמר לו אחרי רבים להטות — הלכה פסוקה אין בתורה, מפני שהיא צריכה להיות נדרשת במ"ט פנים, אלא ההלכה נפסקת על פי רוב דעות. מנין ודגלו — כמספר שבאותיות "ודגלו" ("ודגלו עלי אהבה" שיר השירים ב', ד'). מזוקק שבעתים — שבע פעמים שבע. מישרים אהבוך — עיקר אהבת התורה הוא לעשות בה מישרים, היינו: לברר את הדעות השונות הנוטות לכאן ולכאן וליישר אחר כך המחלקת ע"פ רוב דעות.

מחזירין — סותרים את פסק הדין לאחר שנוכחו הדיינים שטעו בו.

וצדיק אל תהרג — אדם שנצטדק בדין, אף על פי שבאמת אינו נקי, אל תהרג. כי לא אצדיק רשע — אף על פי שיצא מבית דינך זכאי ואי אתה רשאי להחזירו, יהא דינו מסור לשמים. לא שנייא — לפעמים יש שאין חלוק בין לזכות בין לחובה ואפילו לחובה מחזירים אותו. אפילו אם נזדכה בטעות — אם יצא מבית דין זכאי, אלא שזכו אותו מתוך טעות גמורה, שטעו בדבר המפורש בתורה, אז מחזירים אותו וגומרים דינו לחובה.

פִּרְקֵי הֲלָכָה

מִתּוֹךְ הַגְּמָרָא הַבַּבְלִית

I

בְּרָכוֹת

זְמַנָּהּ שֶׁל תְּפִלַּת הַשַּׁחַר·

מַתְנִיתָא· תפלת השחר – עד חצות· ר׳ יהודה אומר: עד ד׳ שעות· תפלת המנחה – עד הערב· ר׳ יהודה אומר: עד פֶּלֶג המנחה· תפלת הערב אין לה קֶבַע· ושל מוספין – כל היום· ר׳ יהודה אומר: עד שבע שעות·

גְּמָרָא· וּרְמִינְהוּ: „מצותה עם הָנֵץ החמה· כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום!" כִּי תַנְיָא הָהִיא – לְוָתִיקִין· דַּאֲמַר ר׳ יוחנן: „ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה". וְכֻלֵּי עָלְמָא עד חצות וְתוּ לא? והאמר ר׳ מָרִי בְּרֵיהּ דרב הונא· בריה דרב ירמיה בר׳ אבא· א"ר יוחנן: "טעה ולא התפלל ערבית – מתפלל בשחרית שתים· שחרית – מתפלל במנחה שתים"? כֻּלֵּי יוֹמָא מְצַלֵּי וְאָזֵיל: עד חצות –יָהֲבֵי ליה שכר "תפלה בזמנה" מכאן ואילך – שכר "תפלה" יהבי ליה· שכר "תפלה בזמנה" לא יהבי ליה·

עד חצות – מותר להתפלל אותה עד חצות היום· עד ארבע שעות – מראשית היום· פלג – חצי· קבע – אין לה זמן קבוע (מותר להתפלל אותה כל הלילה)·

ורמינהו – האמורא הקשה להם על המשנה הזאת מן הברייתא· מצותה – של קריאת שמע· הנץ החמה — עלות החמה· גאולה — ברכת הגאולה בקריאת שמע („גאל ישראל")· לתפלה – שמונה עשרה· כי תניא ההיא לותיקין – הברייתא ההיא אמורה בנוגע לותיקין (הם החסידים המקדימים לתפלה עם הנץ החמה)· גומרים אותה – את קריאת שמע· וכלי עלמא וכו׳ – וכל העולם (שאר בני אדם) רשאים להתפלל שחרית רק עד חצות ולא יותר? בריה – בנו· א"ר יוחנן – משמו של ר׳ יוחנן· שתים – שתי תפלות של שמונה עשרה· כולי יומא וכו׳ – כל היום הוא מתפלל (ממשיך תפלתו)· עד חצות – אם התפלל עד חצות, נותנים לו שכר תפלה בזמנה· יהבי ליה – נותנים לו·

אִבַּעְיָא לְהוּ: טעה ולא התפלל מנחה, מהו שיתפלל ערבית שתים? אם תִּמְצֵי לומר "טעה ולא התפלל ערבית – מתפלל שחרית שתים"? מִשּׁוּם דְּחַד יוֹמָא הוא, דכתיב "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד" (בראשית, א׳ ה׳), אבל הָכָא – תפלה במקום קרבן היא וְכֵיוָן דַּעֲבַר יומו בטל קרבנו? או דִּילְמָא: כיון דִּצְלוֹתָא רַחֲמֵי הִיא – כל אֵימַת דְּבָעֵי מְצַלֵּי וְאָזֵיל? תא שמע: דאמר רב הונא בר יהודה א״ר יצחק א״ר יוחנן: טעה ולא התפלל מנחה, מתפלל בערבית שתים, ואין בזה משום "דעבר יומו בטל קרבנו", מְתִיבֵי: "מְעֻוָּת לא יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לא יוּכַל לְהִמָּנוֹת" (קהלת, א׳ ט״ו): "מעוות לא יוכל לתקן" – זה שֶׁבִּטֵּל ק״ש של ערבית וק״ש של שחרית, "וחסרון לא יוכל להמנות" – זה שנמנו חביריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם? א״ר יצחק א״ר יוחנן: הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן? שֶׁבִּטֵּל בְּמֵזִיד. א״ר אשי: דַּיְקָא נַמֵּי, דְּקָתָנֵי "בִּטֵּל" ולא קָתָנֵי "טעה" – שְׁמַע מִנֵּיהּ.

ת״ר: טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת – מתפלל בליל שבת שתים, טעה ולא התפלל מנחה בשבת – מתפלל במוצאי שבת שתים של חול: מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה; ואם הבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה – שניה עלתה לו, ראשונה לא עלתה לו. לְמֵימְרָא, דְּכֵיוָן דלא אַבְדֵּיל בְּקַמַּיְתָא – כְּמַאן דלא צַלִּי דָּמֵי וּמְהַדְרִינַן לֵיהּ? וּרְמִינְהוּ: "טעה

אבעיא להו – השאלה הזאת נשאלה מאתם (נדונו עליה החכמים). אם תמצי לומר – אם תעלה על דעתך לומר (להשיב לי על שאלתי ממה שנאמר "טעה ולא התפלל" וכו׳, שמשמע מזה שתפלה יש לה תשלומים). משום דחד יומא הוא – על זה אשיבך, שאין תפלת מנחה דומה לתפלת מעריב, מפני שהלילה והיום–יום אחד הם. הכא – כאן (בתפלת המנחה). כיון דעבר יומו – כיון שעבר היום, שבו צריך להקריב את הקרבן. בטל קרבנו – ואינו יכול להקריבו ביום אחר. או דילמא וכו׳ – או אולי, כיון שהתפלה היא בקשת רחמים, לכן כל זמן שהוא רוצה הוא מתפלל והולך. תא שמע – בוא ושמע (תשובה על שאלתך). מתיבי – על זה הם משיבים (מקשים). הכא במאי עסקינן – במה אנו עוסקים כאן (על מה נאמרו הדברים, שתפלת שחרית וערבית היא מעוות שאין לו תקנה)? במזיד – שבטל את התפלה בצדיה. דיקא נמי וכו׳ – מתוך דיוקה של משמעות הדבור מוכח גם כן, שכך הוא. דקתני – שהוא שונה. שמע מניה – שמע (הוכח) מזה, שבבטל במזיד אנו עוסקים כאן.

מבדיל בראשונה – את ההבדלה ("אתה חוננתנו") הוא אומר בתפלה הראשונה, לפי שהיא באה לשם תפלה של עכשיו. ואינו מבדיל בשניה – לפי שהיא תשלומים לתפלת השבת. עלתה לו – בתיר תפלה של מוצאי שבת (שהרי הבדיל בה). ראשונה לא עלתה לו – בתיר תפלה של שבת, שהרי אינו רשאי להקדים תפלה שעבר זמנה לתפלה שזמנה עכשיו. למימרא וכ׳ – היש לומר מזה, שכיון שלא הבדיל בראשונה דומה כמי שלא התפלל (כאלו לא התפלל) ואנו מחזירים אותו (מחייבים אותו להתפלל שנית)? ורמינהו – ועל זה הקשה מן הברייתא.

ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים ו״שְׁאֵלָה״ בברכת השנים – מחזירין אותו, ״הבדלה״ בחונן הדעת – אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה על הכוס״! קַשְׁיָא.

II

שַׁבָּת

הַתְּקִיעוֹת שֶׁל עֶרֶב שַׁבָּת.

ת״ר: שש תקיעות תוקעין ערב שבת, ראשונה: להבטיל את העם ממלאכה שבשדות; שנייה – להבטיל עיר וחנויות; שלישית – להדליק את הנר. דברי רבי נתן. רבי יהודה הנשיא אומר: שלישית – לחלוץ תפילין, וְשׁוֹהֶה כדי צְלִיַּת דג קטן, או כדי להדביק פת בתנור, ותוקע ומריע ותוקע ושובת. אמר רשב״ג: מה נעשה להם לבבליים, שתוקעין ומריעין ושובתין מתוך מריעין? ״תוקעין ומריעין״ – הָוו לְהוּ חמשה? אלא שתוקעין וחוזרין ותוקעין ומריעין ושובתין מתוך מריעין? מנהג אבותיהן בידיהן. מַתְנֵי לֵיהּ רב יהודה לרב יצחק בְּרֵיהּ: שנייה להדליק את הנר. כמאן? לא כר׳ נתן ולא כר׳ יהודה הנשיא? אלא: שלישית להדליק את הנר. כמאן? כרבי נתן.

גבורות גשמים – ״משיב הרוח ומוריד הגשם״. בתחית המתים – בברכת ״מחיה מתים״. ושאלה – ״ותן טל ומטר״. על הכוס – כשהוא מבדיל על כוס יין. קשיא – אכן קושיה היא (שאין עליה תשובה).

שבשדות – ויהי להם זמן לבוא לעיר בעוד מועד. להבטיל עיר – ממלאכה. וחנויות – ממקח וממכר. דברי וכו׳ – אלה דברי ר׳ נתן. שלישית לחלוץ תפילין – והדלקת הנר בתקיעה הרביעית. שוהה וכו׳ – ומתעכב מלתקוע כשעור הזמן הנחוץ כדי לצלות וכו׳. פת בתנור – ועד כדי שיקרמו פניה מחום. ותוקע וכו׳ – ולאחר שהיה זו הוא תוקע תקיעה, תרועה ותקיעה והרי ביחד שש תקיעות. ושובת – לאחר התקיעה האחרונה חל עליו שבת. ושובתין מתוך מריעין – הם מקבלים את השבת מתוך ״תרועה״ ולא מתוך ״תקיעה״. הוו להו חמש – אם לאחר השהיה הם רק תוקעים ומריעים, הרי יש להם רק חמש תקיעות? מנהג וכו׳ – כך נהגו אבותיהם מימי קדם. מתני ליה – היה שונה (מלמד) לו. כמאן – כדברי מי היא דעתו של רב יהודה?

תְּנָא דְבֵי רבי ישמעאל: שש תקיעות תוקעין ערב שבת, התחיל לתקוע תקיעה ראשונה — נמנעו העומדים בשדה מלעדור ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבשדות; ואין הקרובים רַשָּׁאִין לִכָּנֵס עד שיבואו רחוקין ויכנסו כולם כאחד; ועדיין חנויות פתוחות וּתְרִיסִין מונחים. התחיל לתקוע תקיעה שנייה — נסתלקו התריסין וְנִנְעֲלוּ החנויות; ועדיין חמין מונחים על גב כירה וקדרות מונחות ע"ג כירה. התחיל לתקוע תקיעה שלישית — סִלֵּק הַמְסַלֵּק והטמין המטמין והדליק המדליק; ושוהה כדי צליית דג קטן, או כדי להדביק פת בתנור, ותוקע ומריע ותוקע ושובת. א"ר יוסי בר חנינא: שמעתי, שאם בא להדליק אחר שש תקיעות — מדליק, שהרי נתנו חכמים שיעור לחזן הכנסת, להוליך שופרו לביתו. אמר לו: אם כן — נתת דבריך לשיעורין! אלא: מקום צנוע יש לחזן הכנסת בראש גגו, ששם מניח שופרו, לפי שאין מטלטלין לא את השופר ולא את החצוצרות.

III

קְדֻשַּׁת כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ.

(דף קט"ו, א–ב)

מַתְנִיתָא. כל כתבי הקדש — מצילין אותן מפני הדליקה, בין שקורין בהן ובין שאין קורין בהן, ואע"פ שכתובים בכל לשון — טעונים גניזה. ומפני מה אין קורין בהם? מפני ביטול בית המדרש.

תנא וכו' — שנוי בבית מדרשו של ר' ישמעאל. מלעדור — מלחפור. הקרובים — העובדים בשדות הקרובים לעיר. ויכנסו כלם כאחד — כדי שלא יחשבו בנכנסים לאחרונה, שהוסיפו לעסוק במלאכתם לאחר ששמעו קול השופר, שאין הכל מכירין מי קרובים ומי רחוקים. תריסין — דלתות החנויות, שביום מסלקים אותן ומניחים על גבי יתדות ומוכרים עליהן מיני מכולת שונים ובערב מחזירין אותן אל הפתחים. חמין — מים חמים למזוג בהם יין לשתות. כירה — האח שמבשלים עליה (הערד, очаг). סלק וכו' — הסיר מעל הכירה את קדרות התבשילין, שצריך להסירן לסעודת הלילה. והטמין המטמין — הטמין בתוך הכירה את הקדרות, שצריך להטמין לסעודה של מחרת. חזן הכנסת — שמש העדה, שהוא היה התוקע את התקיעות מעל אחד הגגות הגבוהים שבראש העיר. להוליך שופרו לביתו — הרי מוכח מזה, שגם לאחר התקיעה הששית טרם חלה קדושת השבת, עד שיבוא החזן לביתו. לשיעורין — לשעורים שונים, כי פעמים שביתו של החזן קרוב ופעמים שהוא רחוק. מקום צנוע — מקום סתר. בראש גגו — שמשם היה תוקע. אין מטלטלין — בשבת אפילו ברשות היחיד.

כתבי הקדש — תנ"ך. מצילין אותם — מותר להעבירם בשבת ממקום הבערה אל מקום אחר להצילם. בין שקורין בהם — כגון נביאים, שמפטירין בהם בשבת בבית הכנסת. שאין קורין בהם — כגון כתובים. טעונים גניזה — צריך להטמינם ולא להניחם במקום הפקר. ומפני מה אין קורין בהן — מדוע אין קורים בכתובים ביום השבת? בטול בית המדרש — בשבת היו דורשים לפני העם בהלכות היתר ואיסור ולו קראו בכתובים, כי אז היה נמשך לב העם אחריהם ולא באו לשמוע את הדרשה.

גְּמָרָא. אִתְּמַר: היו כתובים תרגום או בכל לשון — רב הונא אמר: אין מצילין אותן מפני הדליקה, ורב חסדא אמר: מצילין אותן מפני הדליקה. אַלִּבָּא דְּמַאן דְּאָמַר: ניתנו לקרות בהן — דְּכֻלֵּי עָלְמָא לא פְּלִיגֵי דְּמַצִּילִין, כי פְּלִיגֵי — אַלִּבָּא דמאן דאמר: לא ניתנו לקרות בהן, רב הונא אמר: אין מַצִּילִין, דְּהָא לא ניתנו לקרות בהן, רב חסדא אמר: מצילין משום בזיון כתבי הקדש.

תְּנַן: "כל כתבי הקדש — מצילין אותן מפני הדליקה, בין שקורין בהן בין שאין קורין בהן, אע"פ שכתובין בכל לשון". מאי לאו: "שקורין בהן" — נביאים, "ושאין קורין בהן" — כתובים, "אע"פ שכתובין בכל לשון" — דלא ניתנו לקרות בהן? וְקָתָנֵי "מצילין" — וּתְיוּבְתָּא דרב הונא! אמר לך רב הונא: וְתִסְבְּרָא? אֵימָא סֵיפָא: "טעונין גניזה", הַשְׁתָּא אַצּוֹלֵי מַצִּילִינַן, גניזה מִבַּעְיָא? אלא רב הונא מְתָרֵץ לְטַעֲמֵיהּ ורב חסדא מתרץ לטעמיה. רב הונא מתרץ לטעמיה: "בין שקורין בהם" — נביאים, "ובין שאין קורין בהם" — כתובים; במה דברים אמורים? שכתובין בלשון הקדש, אבל בכל לשון — אין מצילין, ואפילו הָכֵי גניזה בָּעוּ. רב חסדא מתרץ לטעמיה: "בין שקורין בהן" — נביאים, "ובין שאין קורין בהן" — כתובים, "אע"פ שכתובין בכל לשון" — נַמִּי מצילין, וְהָכֵי קָאָמַר: וּמַקַּק שלהן טעונין גניזה. — מֵיתִיבֵי: "היו כתובים תרגום וכל לשון — מצילין אותן מפני הדליקה", וּתְיוּבְתָּא דרב הונא! אמר לך רב הונא: הַאי תַּנָּא סָבַר: ניתנו

איתמר — נאמר, שנוי. היו וכו' — כתבי הקדש. תרגום — ארמית. אליבא וכו' — לפי דבריו של מי שאמר, שכתבי הקדש המתורגמים בכל לשון מותר לקרוא בהם — כל העולם אינם חולקים (כלומר: אין מי שיחלוק בזה). כי פליגי וכו' — כשהם חולקים, הרי זה (המחלקת שלהם היא) לפי דבריו של האומר, שאסור לקרות בתרגומי כתבי הקדש.

תנן — שנינו במשנתנו. מאי לאו — האין משמעם של הדברים כך הוא? אע"פ שכתובים וכו' — ממשמעם של הדברים "אע"פ שכתובים בכל לשון" יוצא, שאסור לקרות תרגומי התנ"ך, שאלמלי כן, במה הורע כחם בזה שהם כתובים בכל לשון? וקתני — והתנא שונה. ותיובתא — הרי זו תשובה (קושיא) על דברי רב הונא. ותסברא וכו' — ומה סובר אתה (לסברתך אתה), שהדברים "אע"פ שכתובים בכל לשון" מתיחסים אל המלה "מצילין", אם כן אמור (באר) את סוף המשנה "טעונים גניזה". השתא וכו' — הלא בהכרח, שסוף משנה זו הוא דבר בפני עצמו ומשמעותו הוא, שצריך לגנוז את הספרים האלה בחול, ואם כן לאיזה צורך נאמרו הדברים האלה? שהרי אם בשבת אנו מצילים אותם, למה צריכה היתה המשנה לפרש שטעונים גניזה בחול? מתרץ — מישב את דברי המשנה. לטעמיה — לטעמו, לשטתו. ואפילו הכי וכו' — ואע"פ כן הם טעונים גניזה; ומה שנאמר "אע"פ שכתובים בכל לשון" אין הדברים מכוונים להצלה, אלא בנוגע לגניזה, כלומר: אף על פי שכתובים בכל לשון ובשבת אין מצילים אותם, הנה בחול צריך לגנזם. נמי — גם כן. והכי קאמר — וכך הוא אומר (כך פירוש המשנה). ומקק שלהן — אם הספרים בלו והיו למאכולת עש, צריך לגנוז את העלים הבלים. מיתיבי — על זה משיבים (מקשים). ותיובתא דרב הונא — וזהי תשובה (קושיא) על דברי רב הונא, שאמר שאין מצילים אותם. האי תנא וכו' — התנא ההוא, האומר שמצילים

לקרות בהן. תָּא שְׁמַע: „היו כתובין גִּיפְטִית, מָדִית, עברית, עֵילָמִית, יוונית – אע״פ שלא ניתנו לקרות בהן, מצילין אותן מפני הדליקה״! תְּיוּבְתָּא דרב הונא. אמר לך רב הונא: תַּנָּאֵי היא, דְּתַנְיָא: היו כתובין תרגום ובכל לשון – מצילין אותן מפני הדליקה, רבי יוסי אמר: אין מצילין אותן מפני הדליקה. אמר רבי יוסי: מעשה בְּאַבָּא חֲלַפְתָּא, שהלך אצל רבן גמליאל בְּרַבִּי לִטְבֶרְיָא וּמְצָאוֹ שהיה יושב על שלחנו של ר׳ יוחנן בן נִיזוּף ובידו ספר איוב תרגום והוא קורא בו. אמר לו: זכור אני ברבן גמליאל אבי אביך, שהיה עומד ע״ג מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום, ואמר לַבַּנַּאי: שְׁקָעֵהוּ תחת הַנִּדְבָּךְ. אף הוא צוה עליו וּגְנָזוֹ. רבי יוסי בר יהודה אומר: עריבה של טיט כפו עליו. אמר רב: ב׳ תשובות בדבר, חֲדָא: וכי טיט בהר הבית מנין? ועוד: וכי מותר לְאַבְּדָן בידו? אלא: מניחן במקום הַתּוּרְפָּה והן מרקיבין מאליהן. מַאן תַּנָּאֵי? אִילֵימָא תַּנָּא קַמָּא דרבי יוסי? וְדִילְמָא בְּהָא קָמִפַּלְגֵי: מר סבר: ניתנו לקרות בהן, ומר סבר: לא ניתנו לקרות בהן? אלא ר׳ יוסי וְתַנָּא דְגִיפְטִית.

IV

פְּסָחִים

אִסּוּר מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְּסָחִים אַחַר חֲצוֹת.

מַתְנִיתָא. מקום, שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות – עושין; מקום, שנהגו שלא לעשות – אין עושין. ההולך ממקום שעושין

אותם, סובר שמותר לקרות בתרגומי התנ״ך. תא שמע – בוא ושמע תשובה על הדברים האלה. גיפטית – בלשון מצרית. עברית – הכתב העברי הקדמוני. עילמית – בלשון עילם. תנאי היא – בענין זה יש מחלוקת של תנאים ודעתו של רב הונא מתאימה לדעתו של אחד התנאים האלה. ביריבי – תואר הכבוד של אדם גדול. מעלה בהר הבית – על אחת המעלות שהיו על הר הבית. נדבך – שורת אבני הבנין. כפו עליו – על תרגום איוב. במקום התורפה – במקום גלוי והפקר. מאן תנאי – מי הם התנאים, שאמר עליהם רב הונא, שהם חלוקים בענין, ומי מהם סובר כרב חסדא ומי כרב הונא? אילימא וכו׳ – אם לומר, שזה התנא הראשון, שדבריו קדמו לדברי רבי יוסי ושאמר: „מצילים אותם״ ואם כן סובר תנא זה כרב חסדא, ור׳ יוסי, שאמר „אין מצילים אותם״, סובר כרב הונא. ודילמא וכו׳ – ואולי בזה הם (התנאים האלה) חלוקים, שהאחד (התנא הראשון) סובר, שמצילים אותם, מפני שניתנו לקרות בהם, והאחד (ר׳ יוסי) סובר, שאין מצילים אותם, מפני שלא ניתנו לקרות בהם; ולו גם נניח שר׳ יוסי סובר כר׳ הונא, אבל הרי אין גם אחד שסובר כר׳ חסדא, אשר לדעתו מצילים אותם אפילו לדברי האומר, שאין קורים בהם. תנא דגיפטית – אותו התנא שאמר, שאם היו כתבי הקדש כתובים גיפטית ולשונות אחרות, מצילים אותם, אע״פ שאין קורין בהם, שזוהי דעתו של רב חסדא.

עד חצות – עד הצהרים. שלא לעשות – מפני הטורח בהכנת צרכי הפסח.

למקום שאין עושין, או ממקום שאין עושין למקום שעושין — נותנין עליו חומרי מקום, שיצא משם, וחומרי מקום, שהלך לשם. ואל יְשַׁנֶּה אדם, מפני המחלוקת.

גְּמָרָא. מַאי אִירְיָא עַרְבֵי פְּסָחִים, אפילו ערבי שבתות וערבי ימים טובים נַמִּי? דְּתַנְיָא: "העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה — אינו רואה סימן ברכה לעולם"? הָתָם — מן המנחה ולמעלה הוא דְּאָסוּר, סמוך למנחה — לא, הָכָא — מחצות; אִי נַמִּי: התם — סימן ברכה הוא דלא חָזֵי, אבל שַׁמּוֹתֵי לא מְשַׁמְּתִינַן ליה, הָכָא — שַׁמּוֹתֵי נַמִּי מְשַׁמְּתִינַן ליה.

גּוּפָא: "העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה, ובמוצאי שבת ובמוצאי יום טוב ובמוצאי יום הכיפורים, ובכל מקום, שיש שם נידנוד עבירה, לְאֵיתוֹיֵי תענית ציבור, אינו רואה סימן ברכה לעולם.

V

ראש הַשָּׁנָה

(דף כ"ט, ב' — ל"א)

ראש הַשָּׁנָה שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת.

מַתְנִיתָא. יום של ראש השנה, שחל להיות בשבת — במקדש היו תוקעין, אבל לא במדינה. מִשֶּׁחָרַב בית המקדש — התקין רבן יוחנן בן זכאי שֶׁיְּהוּ תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין. אמר רבי אלעזר: לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא בְּיַבְנֶה בלבד. אמרו לו: אחד יבנה ואחד

נותנים עליו וכו' — מטילים עליו את החומרות, הנוהגות במקום שיצא משם, ואת החומרות, הנוהגות במקום שבא לשם. אל ישנה אדם — ממנהגי המקום, כדי שלא להביא לידי מחלוקת (בגמרא חלוקים אביי ורבא במשמעות המאמר הזה ביחוסו ליתר דברי המשנה).

מאי איריא וכו' — למה באה הוראה זו רק בנוגע לערבי פסחים (שמותר לעבוד בהם, במקום שנהגו, עד חצות ומכאן ואילך אסור)? נמי — גם כן אסור לעבוד אחר חצות. המנחה — תשע שעות ומחצה מתחלת היום. התם — שם. סמוך למנחה — מעט קודם למנחה. אי נמי — או גם כן. הוא דלא חזי — אינו רואה. אבל שמותי וכו' — אבל החרים איננו מחרימים אותו. שמותי נמי וכו' — גם החרים אנו מחרימים אותו.

גופא — באותה הברייתא גופא נאמרו עוד הדברים הבאים. נדנוד עבירה — חשש ורמז של עבירה. במוצאי שבת — משום כבוד שבת צריך להוסיף מן הקדש על החול. לאיתויי — לרבות. תענית צבור — שאסורה במלאכה.

במדינה — בירושלים וביתר הערים. אלא ביבנה — לפי ששם היתה סנהדרין גדולה.

כל מקום, שיש בו בית דין; ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה: שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא — תוקעין; וביבנה — לא היי תוקעין אלא בבית דין בלבד.

גְּמָרָא. מְנָא הָנֵי מִלֵּי? אמר רבי לוי בר לַחְמָא, אמר רבי בר חנינא: כתוב אחד אומר: "שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה" (ויקרא, כ"ג, כ"ד), וכתוב אחד אומר: "יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם" (במדבר, כ"ט, א')? לא קַשְׁיָא: כאן בי"ט, שחל להיות בשבת, כאן ביום טוב, שחל להיות בחול. אמר רבא: אי מִדְּאוֹרָיְתָא היא — במקדש הֵיכִי תָּקְעִינַן? ועוד: הָא לָאו מלאכה היא, דְּאִצְטְרִיךְ קְרָא לְמַעוֹטֵי? דְּתְנָא דְבֵי שמואל: "כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ" (במדבר, כ"ט, א') — יצתה תקיעת שופר וּרְדִיַּת הַפַּת, שהיא חכמה ואינה מלאכה. אלא אמר רבא: מִדְּאוֹרָיְתָא מִישְׁרָא שָׁרֵי, ורבנן הוא דִגְזוּר בֵּיהּ, כדרבה, דאמר רבה: הכל חייבין בתקיעת שופר, ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר, גזירה: שֶׁמָּא יְטְלֶנּוּ בידו וילך אצל הַבָּקִי ללמוד ויעבירנו ד' אמות ברשות הרבים. וְהַיְינוּ טעמא דלולב, והיינו טעמא דמגילה.

"משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי" וכו'.

ת"ר: פעם אחת חָל ראש השנה להיות בשבת והיו כל הערים מִתְכַּנְּסִין, אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לבני בְתֵירָה: נתקע! אמרו לו: נָדוּן! אמר להם: נתקע ואחר כך נדון, לאחר שֶׁתָּקְעוּ, אמרו לו: נדון, אמר להם: כבר נשמעת קרן ביבנה ואין משיבין לאחר מעשה.

ועוד זאת וכו' — וגם בזה היה יתרון לירושלים, בעודנה על מכונה, על יבנה בנוגע לתקיעת שופר בשבת. שהוא רואה — שממנה אפשר לראות את ירושלים ולשמוע משם את קול התקיעה בירושלים. תוקעין — בה גופה.

מנא הני מילי — מנין אנו יודעים את הדברים האלה (שתקיעת שופר בשבת של ראש השנה אסורה מחוץ למקדש)? זכרון תרועה — לא תרועה ממש, אלא זכרון תרועה, היינו קריאת הכתובים, שנזכרת בהם תרועה. אי מדאורייתא היא וכו' — אם אסור תקיעה בשבת הוא מן התורה, איך תוקעים אנו במקדש? הא לאו מלאכה וכו' — הלא זו (תקיעת שופר) אינה מלאכה (האסורה ביו"ט) שיהיה נצרך כתוב למטה, ולהתירה ביו"ט ולמה מקיים איפא ר' חמא בר חנינא את הכתוב "יום תרועה יהיה לכם" ביום טוב שחל להיות בחול? דתנא וכו' — ששנוי בבית מדרשו של שמואל. יצתה — יוצאת מן הכלל. רדיית הפת — הוצאת הלחם האפוי מן התנור. מדאוריתא וכו' — מן התורה אמנם מותר (לתקוע בשבת) ורק החכמים גזרו עליו (לאסרו). גזירה וכו' — לכן גזרו החכמים לאיסור מתוך החששה פן יקח את השופר וכו', אבל במקדש לא גזרו, מפני שאיסור השבות, שהיא מתקנת החכמים, אינו נוהג במקדש. והיינו טעמא וכו' — וזהו הטעם, שעל פיהו אסרו נטילת לולב וקריאת המגילה בשבת.

כל הערים מתכנסים — כל הערים שבסביבות יבנה התכנסו ליבנה לשמוע תקיעת שופר כפי שהיו רגילים לעשות בירושלים. בני בתירה — שהיו מגדולי הדור. נדון — נשא ונתן בדבר אם אין הגזירה "שמא יטלנו ויעבירנו ד' אמות ברשות הרבים", חלה גם על יבנה. אין משיבין לאחר מעשה — גנאי הוא לנו לשוב ולדון במעשה שעשינו בעצמנו, כאלו טעות היתה בידינו.

סֻכָּה

(דף ב׳, א׳–ב׳)

דִּין סֻכָּה גְבוֹהָה מֵעֶשְׂרִים אַמָּה·

מַתְנִיתָא· סֻכָּה· שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה· ורבי יהודה מכשיר· ושאינה גבוהה עשרה טפחים ושאין לה שלשה דְּפָנוֹת וְשֶׁחַמָּתָהּ מרובה מִצִּלָּתָהּ — פסולה·

גְּמָרָא· מְנָא הָנֵי מִלֵּי? אמר רבה: דאמר קרא: ״לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״ (ויקרא, כ״ג, מ״ג)· עד עשרים אמה — אדם יודע· שהוא דר בסוכה· למעלה מעשרים אמה — אין אדם יודע שדר בסוכה· מִשּׁוּם דְּלָא שָׁלְטָא בָּהּ עֵינָא· רבי זירא אמר מֵהָכָא: ״וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם מֵחֹרֶב״ (ישעיה, ד׳, ו׳)· עד עשרים אמה — אדם יושב בצל סוכה· למעלה מעשרים אמה — אין אדם יושב בצל סוכה· אלא בצל דְּפָנוֹת· א״ל אביי: אֶלָּא מֵעַתָּה· העושה סוכתו בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם· הָכֵי נַמִּי דְּלָא הָוֵי סוכה? א״ל: הָתָם — דַּל עַשְׁתְּרוֹת קרנים· אִכָּא צל סוכה· הָכָא — דַּל דפנות· לֵכָּא צל סוכה· ורבא אמר מֵהָכָא: ״בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים״ (ויקרא, כ״ג)· אמרה תורה: כל שבעת הימים צא מדירת קֶבַע ושב בדירת עֲרַאי; עד עשרים אמה — אדם עושה דירתו דירת עֲרַאי· למעלה מעשרים אמה — אין אדם עושה דירתו דירת עֲרַאי· אלא דירת קבע· א״ל אביי: אלא מעתה·

מ נ א וכו׳ — מנין אנו יודעים את הדברים האלה? ד א מ ר ק ר א — שאומר הכתוב· מ ש ו ם ד ל א ש ל ט א ב ה ע י נ א — מפני שאין העין שולטת בה מרוב גבהה ואין לראות את הסכך, שהוא עיקר הסכה· ו ס ו כ ה ת ה י ה ל צ ל — משמע שאין סכך אלא זה העשוי לצל· ב צ ל ד פ נ ו ת — בצללים המשתרעים מן הקירות הגבוהים ומאפילים את הסוכה· ע ש ת ר ו ת ק ר נ י ם — שם עיר, היושבת בין שתי קרני הרים, הגבוהות כל כך, עד שהשפלה שרויה תמיד בצל· ה כ י נ מ י וכו׳ — האומנם סוכה שעושים שם גם כן איננה סוכה? ה ת ם וכו׳ — שם הסיר את הרי עשתרות קרנים, הרי יש צל סוכה, אבל כאן (בסוכה גבוהה), הסיר את הדפנות ואין צל של סוכה (מפני שאין הסכך הגבוה מספיק להשרות צל מתחתיו)· ב ס ו כ ו ת ת ש ב ו ש ב ע ת י מ י ם — היינו סוכה של שבעה ימים ולא יותר· ד י ר ת ק ב ע — דירה שיושבים בה בקביעות· ד י ר ת ע ר א י — דירה, שיושבים בה ישיבה זמנית· א ד ם ע ו ש ה ד י ר ת ו ד י ר ת ע ר א י — שבונה מחיצות קלות וסוככן בסכך· ל מ ע ל ה וכו׳ א י ן א ד ם ע ו ש ה וכו׳ — כי סוכה גבוהה כל כך צריכה להבנות מוטות ודפנות קבועים וחזקים, כדי שלא תפול·

עשה מחיצות של ברזל וְסִכֵּךְ על גַּבָּן, הָכֵי נַמִּי דְלָא הָוֵי סוכה? א"ל: הָכֵי קָאָמֵינָא לךְ: עד עשרים אמה, דאדם עושה דירתו דירת עראי, כי עָבֵד לֵיהּ דירת קֶבַע — נַמִּי נָפֵק; למעלה מעשרים אמה, דאדם עושה דירתו דירת קבע, כי עָבֵד ליה דירת עֲרַאי — נַמִּי לא נָפֵק.

VII

מְגִלָּה

קְרִיאַת הַמְּגִלָּה וּקְרִיאַת הַתּוֹרָה, הַבְּרָכָה עַל קְרִיאַת הַמְּגִלָּה.

(דף כ"א א'—ב')

מַתְנִיתָא. הקורא את המגילה — עומד ויושב. קְרָאָהּ אחד, קְרָאוּהָ שנים — יצאו. מקום שנהגו לברך — יברך, ושלא לברך — לא יברך.

גְּמָרָא. תְּנָא: מה שאין כן בתורה. מְנָהָנֵי מִלֵּי? אמר רבי אבהו, דאמר קרא: "וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי" (דברים, ה', כ"א). ואמר ר' אֲבָהוּ: אִלְמָלֵא מקרא כתוב, אי אפשר לאומרו: כִּבְיָכוֹל אף הקב"ה בעמידה! וא"ר אבהו: מנין לרב, שלא ישב על גבי מטה וישנה לתלמידו על גבי קרקע? שנאמר "ואתה פה עמד עמדי".

תְּנוּ רַבָּנַן: מימות משה ועד רבן גמליאל לא היו לָמֵדִין תורה אלא מְעוּמָּד, משמת רבן גמליאל ירד חולי לעולם והיו למידין תורה מְיוּשָּׁב. והיינו דִתְנַן: משמת רבן גמליאל, בטל כבוד תורה. כתוב אחד אומר: "וָאֵשֵׁב בָּהָר" (דברים, ט', ט'), וכתוב אחד אומר: "וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר" (שם, י', י')?

הכי קאמינא — כך אני אומר. דאדם וכו' — שרגיל אדם לעשות את דירתו בבנין כזה דירת עראי ולכן כשהוא עושה אותה קבע, גם כן יצא ממנה. כי עביד וכו' — כשהוא עושה אותה דירת עראי גם כן לא יצא ממנה.

עומד ויושב — ברצותו הוא עומד וברצותו הוא יושב בשעת הקריאה. קראוה שנים יצאו — אם שנים קראו את המגילה יחד, יצאו השומעים ידי חובת מקרא מגלה ואין אנו אומרים, שאין שני קולות נשמעים יחד. לברך — על מקרא מגלה. לא יברך — אינו צריך לברך.

תנא — שנה התנא בברייתא. מה שאין כן בתורה — אין קוראים בתורה בצבור מיושב. מנהני מילי — מנין אנו יודעים את הדברים האלה? כביכול — כאלו אפשר היה לומר כן, שהרי הקב"ה עמד (שהרי נאמר "עמדי"). וישנה — ילמד. על גבי הקרקע — אלא או שניהם על גבי המטה, או שניהם על הקרקע.

דתנן — ששנינו. בטל כבוד התורה — כי עד מותו למדו מעומד מפני כבודה.

אמר רב: עומד ולומד, יושב וְשׁוֹנֶה. ר׳ חנינא אמר: לא עומד ולא יושב, אלא שוחֶה. רבן יוחנן אמר: אין „ישיבה" אלא לשון עַכָּבָה, שנאמר „וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים" (שם, א׳, מ״ו). רבא אמר: רַכּוֹת – מעומד, וקשות – מיושב.

„קראה אחד קראוה שנים, יצאו".

תְּנָא: מה שאין כן בתורה. תְּנוּ רַבָּנַן: בתורה – אחד קורא ואחד מתרגם, ובלבד שלא יהא אחד קורא ושנים מתרגמין; ובנביא – אחד קורא ושנים מתרגמין, ובלבד שלא יְהוּ שנים קורין ושנים מתרגמין. וּבְהַלֵּל ובמגילה – אפילו עשרה קורין ועשרה מתרגמין. מַאי טַעֲמָא? כֵּיוָן דחביבה, יָהֲבֵי דַּעֲתַּיְהוּ וְשָׁמְעֵי.

VIII

כְּתֻבּוֹת

פַּרְנָסַת הַבָּנוֹת וְהַבָּנִים אֵינָהּ חוֹבָה אֶלָּא מִצְוָה.

(דף מ״ט, א׳, ב׳)

מַתְנִיתָא. האב אינו חייב במזונות בתו. זה מִדְרָשׁ דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם בְּיַבְנֶה: הבנים יירשו והבנות יִזּוֹנוּ; מה הבנים אינן יורשין אלא לאחר מיתת האב, אף הבנות אין ניזונות אלא לאחר מיתת אביהן.

ולומד – כשהיה לומד מפי אלהים, היה עומד. יושב ושונה – כשהיה חוזר בעצמו על מה שלמד היה יושב. שוחה – היה מטה את עצמו. אין ישיבה וכו׳ – משמעותה של המלה „ישב" היא עכוב והתמהמה. רכות – ענינים רכים וקלים שאדם מהיר להבינם, מורים מעומד. קשות – ענינים קשים וחמורים. מיושב – הוא מורה מיושב, מפני שהוא מתיגע בהסברתם ובאורם.

מה שאין כן בתורה – שבתורה קורא רק אחד. ושנים מתרגמים – וכל שכן שאין שנים קוראים, מפני ששני קולות אינם נשמעים. ובנביא וכו׳ שנים מתרגמים – כי התרגום הארמי, אינו אלא הסברה להמון העם שאינו מבין עברית ולכן בתרגום התורה עלינו להשתדל, שהעם יבין את המצוות הכתובות בתורה וכשיקראו שנים לא ישמע קולם, אבל בתרגום הנביאים לא הקפידו כל כך. כיון דחביבה וכו׳ – כיון שקריאת ההלל והמגילה חביבה כל כך על העם, לכן הם נותנים את דעתם ושומעים.

במזונות בתו – לאחר שהיתה לבת שש שנים. דרש – ביום שמנוהו לנשיא. בכרם – כך נקרא בית המדרש שביבנה, על שם שהתלמידים היו יושבים שם שורות כגפנים בכרם. יירשו – את כתובת אמם. יזונו – תשבנה בבית ותתפרנסנה מנכסי אביהן עד שתתבגרנה, או תנשאנה לנשים. אינם יורשים – את כתובת אמם.

גְּמָרָא· במזונות בתו הוא דאינו חייב, הא במזונות בנו — חייב? בתו נַמִּי — חובה הוא דְּלֵּכָּא, הא מצוה — אִכָּא. מַנִּי מַתְנִיתָן? לא רבי מאיר, לא רבי יהודה ולא רבי יוחנן בן בְּרוֹקָא. דְּתַנְיָא: מצוה לזון את הבנות, קל וחומר לבנים, דְּעָסְקֵי בתורה, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: מצוה לזון את הבנים קל וחומר לבנות, מִשּׁוּם זִלּוּתָא. ר׳ יוחנן בן בְּרוֹקָא אומר: חובה לזון את הבנות לאחר מיתת אביה, אבל בחיי אביהן — אלו ואלו אינן ניזונין. מַנִּי מַתְנִיתִין? אי רבי מאיר, הא אמר: „בנים מצוה", אי רבי יהודה, הא אמר: „בנים נמי מצוה", אי רבי יחנן בן ברוקא — אפ׳לו מצוה נַמִּי לֵּכָּא? אִבָּעֵית אֵימָא: רבי מאיר, איבעית אימא: ר׳ יהודה, איבעית אימא: רבי יוחנן בן ברוקא. איבעית אימא: ר׳ מאיר, וְהָכֵי קָאָמַר: האב אינו חייב במזונות בתו והוא הדין לבנו, הא מצוה בבתו איכא, קל וחומר לבנים, וְהַאי דְּקָתָנֵי „בתו" — הא קָא מַשְׁמַע לָן: דאפילו בתו — חובה הוא דליכא, הָא מצוה איכא. ואי בעית אימא: ר׳ יהודה והכי קאמר: האב אינו חייב במזונות בתו וכל שכן לבנו, הא מצוה בבנו איכא וקל וחומר לבנות; והא דקתני „בתו" — הא קמשמע לן: דאפילו בתו — חובה ליכא. ואיבעית אימא: ר׳ יוחנן בן ברוקא, והכי קאמר: אינו חייב במזונות בתו, והוא הדין לבנו, והוא הדין אפילו מצוה נמי ליכא; וְאַיְּדֵי דבנות „לאחר מיתת אביהן חובה" — תְּנָא נַמִּי „אינו חייב". אמר רבי אילעא, אמר ריש לקיש מִשּׁוּם רבי יהודה בר חנינא: באושא התקינו, שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים, אִבַּעְיָא לְהוּ: הִלְכְתָא כְּוָתֵיהּ או אֵין הִלְכְתָא כְּוָתֵיהּ? תא

בתו נמי וכו׳ — בנוגע לבתו גם כן, הנה אין חובה על האב לזונה, אבל מצוה יש בזה. **מני מתניתין** — של מי היא משנתנו (מי סובר כמשנתנו)? **דעסקי** — שהם עוסקים. **משום זלותא** — מפני הבזיון, שעל הבנות להתבזות ביותר כשתצטרכנה לבקש להן מזונות. **אלו ואלו** — הבנים והבנות. **אינן נזונין** — אפילו מצוה אין כאן. **בנים מצוה** — ובמשנתנו נאמר שבמזונות בתו אין האב חייב, משמע שמזונות הבנים חובה היא? **נמי מצוה** — גם כן מצוה ולא חובה בנגוד לדברי המשנה. **נמי ליכא** — גם כן אין לא בבנים ולא בבנות. **איבעית אימא** — אם רוצה אתה, אֱמֹר. **והכי קאמר** — וכך הוא אומר (כך הוא מפרש את המשנה). **והאי דקתני וכו׳** — וזה ששונה תנא המשנה „בתו" הנה הוא משמיע לנו בזה שאפילו בתו, שערכה פחות מערך הבן, לפי שאינה עוסקת בתורה וכו׳ ולו היה שונה „בנו", הייתי שומע מזה, שפרנסת הבן אמנם איננה חובה, אבל מצוה היא בכל זאת, ולפרנס את הבת, גם מצוה אין. **דאפילו בתו חובה ליכא** — אף על פי שבזיונה קשה משל הבן. **ואיידי** — ועל ידי, והואיל. **תנא** — שנה. **באושא** — עיר בגליל, ששם היתה ישיבה זמנית של הסנהדרין. **אבעיא להו** — בשאלה זו התקשו (החכמים). **הלכתא כוותיה** — ההלכה כמותו (כר׳ יהודה בר חנינא) או אין הלכה כמותו.

שמע: כִּי הֲוָה אָתוּ לְקַמֵּיהּ דרב יהודה, אמר להו: יָארוֹד וְלַדָה – וְאַבְּנֵי מָתָא שָׁדְיָא. כי הוה אָתוּ לקמיה דרב חסדא, אמר להו: כְּפוּ לֵיהּ אַסִּתָּא בְּצִבּוּרָא וְלֵיקוּם וְלֵימָא: "עוֹרְבָא בָּעֵי בְּנֵיהּ, וְהַהוּא גַּבְרָא לֹא בָּעֵי בְּנֵיהּ". וְעוֹרְבָא בָּעֵי בְּנֵיהּ? וְהָכְתִיב "לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ" (תהלים, ק"ד)? לא קַשְׁיָא: הָא בְּחִוָּרֵי, הָא בְּאֻכָּמֵי. כי הוה אתי לקמיה דרבא, אמר ליה: "נִיחָא לָךְ, דְּמִתְזְנֵי בניך מצדקה"? ולא אֲמַרַן, אלא דלא אֲמִיד, אבל אמיד – כָּפִינַן ליה על כָּרְחֵיהּ, כִּי הָא דרבא כַּפְיֵהּ לרב נתן בר אַמִּי וְאַפֵּק מִנֵּיהּ ד' מְאָה זוּזֵי לצדקה.

IX

גִּטִּין

דִּין עֶבֶד שֶׁעֲשָׂאוֹ רַבּוֹ אַפּוֹתִיקִי.

(דף מ', ב'—מ"א, א').

מַתְנִיתָא. עבד שֶׁעֲשָׂאוֹ רַבּוֹ אַפּוֹתִיקִי לאחרים וְשִׁחְרְרוֹ – שורת הדין: אין העבד חייב כלום; אלא מפני תיקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו כותב אלא מְשַׁחֲרֵר.

גְּמָרָא. "עבד שעשאו רבו אפותיקי ושחררו" – מי שחררו? אמר

תא שמע – בוא ושמע שאין הלכה כמותו, אלא שאנו רק אומרים לאב, שיזון את בניו, אבל אין כופין אותו. כי הוה אתו וכו' — כשהיו (האבות, שאינם רוצים לפרנס את בניהם) באים לפני רב יהודה, היה אומר להם: תנין (נקבה) ילדה ועל כל יושבי העיר היא מטלת את פרנסת ילדיה. כפו ליה וכו' — כפו לו מכתשת (על פיה) בתוך קהל ויעמוד (עליה) ויאמר: העורב מבקש את בניו (לפרנסם) והאיש ההוא (כלומר: אני) אינו מבקש את בניו. אשר יקראו — למזונות, הרי מוכח, שאין העורב זן את בניו. לא קשיא — אין זו קושיה. הא בחיורי וכו' – בעוד העורבים לבנים (בקטנותם) אין אבותיהם מפרנסים אותם, וכשגדלו ונעשו שחורים, אבותיהם אוהבים אותם ומפרנסים אותם. כי הוה אתי וכו'—כשאב כזה היה בא לפני רבא, היה אומר לו: כלום נוח לך שיתפרנסו בניך מן הצדקה. ולא אמרן וכו' – ולא אמרנו וכו' שאין כופים את האבות לפרנס את בניו, אלא אם איננו עשיר, אבל אם הוא עשיר, אנו כופין אות' בעל כרחו. כי הא וכו' – כאותו המעשה ברבא, שכפהו לרב נתן בר אמי והוציא ממנו ארבע מאות זוזים לצדקה.

אפותיקי – שעבוד לפרעון חוב (היפאטהעק). ושחררו וכו' – כל הענין מתבאר להלן בהגמרא. שורת הדין – מן הדין הוא.

רב: רבו הראשון; „שורת הדין אין העבד חייב כלום" — לרבו שני׳ כדרבא׳ דאמר רבא: הֶקְדֵּשׁ׳ חמץ ושחרור — מַפְקִיעַ מִידֵי שעבוד׳ „אלא מפני תיקון העולם״׳ שמא ימצאנו בשוק ויאמר לו: „עבדי אתה״׳ כופין את רבו שני ועושה אותו בן חורין וכותב עבד שטר על דמיו׳ רבי שמעון בן גמליאל אומר: אין העבד כותב׳ אלא משחרר כותב׳ במאי קָא מִפַּלְגֵי? במזיק שיעבודו של חבירו קָא מִפַּלְגֵי׳ דמר סבר: חייב׳ ומר סבר: פטור׳ אִתְּמַר נַמִּי: המזיק שִׁעְבּוּדוֹ של חבירו׳ באנו למחלוקת רבן שמעון בן גמליאל ורבנן׳ עוּלָּא אמר: מי שיחררו? רבו שני; „שורת הדין אין העבד חייב כלום" — במצות; „אלא מפני תיקון העולם״׳ שהרי יצא עליו שם בן חורין׳ „כופין את רבו ראשון ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו״׳ רבי שמעון בן גמליאל אומר: אינו כותב׳ אלא משחרר כותב׳ במאי קא מִפַּלְגֵי? בְּהֶזֵּק שאינו נִכָּר קמיפלגי — מר סבר: שְׁמֵיהּ הֶזֵּק׳ ומר סבר: לא שמיה היזק׳ עולא — מַאי טַעֲמָא לא אמר כרב? אמר לך: שני — רבו קָרֵית לֵיהּ? ורב—מאי טעמא לא אמר כעולא? אמר לך: שני—משחרר קרית ליה?

אִתְּמַר: העושה שדהו אַפּוֹתִיקֵי לאחרים ושטפה נהר — אַמִּי שַׁפִּיר נָאֶה אמר רבי יוחנן: אינו גובה משאר נכסים׳ ואבוה דשמואל אמר: גובה

אין העבד וכו׳ לרבו שני — שהרי רק משועבד היה לו בעד חוב אדונו׳ אבל גופו לא היה קנוי לו׳ והנה בא השחרור והפקיע את השעבוד׳ הקדש — כשעשה את שורו אפותיקי והקדישו קדושת הגוף למזבח׳ חמץ — ישראל שלוה כסף מעובד כוכבים ושעבד לו את חמצו בחובו׳ אלא שהחמץ נשאר בביתו ועבר עליו הפסח׳ בא אסור חמץ ומפקיע את השעבוד מיד הנכרי והרי זה חמץ שעבר עליו הפסח׳ שאסור בהנאה׳ על דמיו — על דמי מחירו׳ המשחרר — האדון הראשון חייב לכתוב שטר לבעל חובו על דמי מחיר העבד׳ שהרי הוא הפסיד לו את שעבודו׳ במאי קא מפלגי — על מה הם חולקים? מר סבר — רבן שמעון בן גמליאל סובר׳ שהמזיק את שעבודו של חברו חייב׳ ומר סבר — החכמים האומרים. שהעבד כותב שטר על דמיו׳ אתמר נמי — שנוי (שנינו) גם כן׳ באנו וכו׳ — בענין זה יש מחלוקת וכו׳׳ במצות — הנוהגות בבני חורין יותר מבעבדים׳ שהרי הוא לא היה קנוי לו ולא יכול לשחררו׳ וכותב שטר וכו׳ — העבד כותב שטר על דמי מחירו העודפים על החוב׳ אינו כותב — לא העבד כותב לו שטר׳ אלא המשחרר כותב לו שטר על העודף׳ היזק שאינו ניכר — כגון שחרור העבד המשועבד לבעל חוב׳ מר סבר — רבן שמעון בן גמליאל סובר שהיזק שאינו ניכר שמו היזק׳ והואיל שהאדון השני הזיק בשחרור העבד את האדון הראשון לכן עליו לכתוב את השטר על העודף׳ ומר סבר וכו׳ — והתנא סובר׳ שאין שמו היזק׳ ולפיכך אין לנו לחייב את המשחרר׳ אלא העבד כותב את השטר. שהרי הוא נהנה מן השחרור׳ מאי טעמא — מה טעם? כרב — שמשחררו רבו הראשון׳ שני רבו וכו׳ — וכי את השני אתה קורא בשם „רבו״׳ שאתה מקים את דברי התנא של משנתנו „כופין את רבו" ברבו השני? משחרר קרית ליה — וכי יש כח לשחררו?

ושטפה נהר — הנהר כסה אותה במים לעולם׳ שפיר — יפה׳ שפיר נאה — כך היה כנויו של אמי׳

משאר נכסים· אמר רב נחמן בר יצחק: מִשּׁוּם דְּאַמִּי „שפיר נאה" הוא — אומר שְׁמַעְתָּא דְּלָא שַׁפִּירָן? תְּתַרְגֵּם שְׁמַעְתֵּיהּ: דאמר ליה „לא יהא לך פֵּרָעוֹן אלא מזו"· תניא נַמִּי הָכֵי: העושה שדהו אפותיקי לאחר ושטפה נהר — גובה משאר נכסים· ואם אמר לו: „לא יהא לך פירעון אלא מזו" — אינו גובה משאר נכסים· תניא אִידָךְ: העושה שדהו אפּוֹתֵיקֵי לבעל חוב ולכתובת אשה — גובין משאר נכסים· רבן שמעון בן גמליאל אומר: בעל חוב — גובה משאר נכסים· אשה — אינה גובה משאר נכסים· שאין דרכה של אשה· לחזור על בתי דינין·

X

קִדּוּשִׁין

הַקִּנְיָן בְּכֶסֶף· בִּשְׁטָר וּבַחֲזָקָה·

(דף כ"ו· א')

מַתְנִיתָא· נכסים שיש להם אַחֲרָיוּת — נִקְנִין בכסף ובשטר וּבַחֲזָקָה· שאין להם אחריות — אין נקנין אלא בִּמְשִׁיכָה· נכסים· שאין להם אחריות· נקנין עם נכסים· שיש להם אחריות· בכסף ובשטר וּבַחֲזָקָה וְזוֹקְקִין את הנכסים· שיש להם אחריות· לִשָּׁבֵעַ עליהן·

אומר שמעתא וכו׳ — הוא אומר הלכה שאינה יפה· תתרגם שמעתיה — תרגם (באר) את ההלכה שלו· באופן שבעל השדה אמר לו וכו׳· אלא מזו — אבל כשאמר לו: "אם אפרע לך תגבה מזו", לא קמה השדה ברשותו ולא על סמך זה הלוהו ולכן הוא גובה משאר נכסים· גובין משאר נכסים — אם בעל השדה רוצה· יכול הוא למכור את שדהו· ובעל חוב ואשתו גובין משאר נכסיו· שאין דרכה של אשה וכו׳ — ולכן הטילה את אחריות כתובתה דוקא על שדה זו ועל מנת כן נישאה לו· ולא שיהיו כל נכסיו אחראים לה והיא לא תדע על איזה מהם לחזור· מי קנה ראשון ומי אחרון· ותצטרך לדון עם כל אחד ואחד·

שיש להם אחריות — היינו קרקעות· שעליהם מוטלת האחריות של כל אדם· שחברו נושה בו· כי מתוך שהם קיימים ועומדים· לפיכך נסמכים עליהם· בחזקה — שעשה בהם איזה מעשה לאות שהוא החזיק בהם· כגון שחפר בהם מעט· או געל ופרץ בהם כל שהוא וכיוצא באלה· שאין להם אחריות — היינו מטלטלין· נקנים עם נכסים וכו׳ — אם מכר מטלטלין עם קרקע· כיון שקנה הלוקח את הקרקע באחד משלשת הקנינים האמורים· נקנים גם המטלטלין עמו· זוקקין — מחייבים· לישבע עליהן — אף על פי שעל קרקעות לבדם אין נשבעים· הנה במקום שהטוען תבע מחברו מטלטלין וקרקעות ונתחייב הנטען להשבע על המטלטלין· אז זוקקים המטלטלים את הקרקעות· להשבע גם עליהם·

גְּמָרָא. „בכסף" — מְנָלַן? אמר חזקיה: אמר קרא: „שָׂדוֹת בַּכֶּסֶף יִקְנוּ" (ירמיה, ל״ב, מ״ד). וְאֵימָא: עד דְּאִכָּא שטר, דכתיב „וְכָתוֹב בַּסֵּפֶר וְחָתוֹם" (שם, שם)? אי כתיב „יקנו" לבסוף — כִּדְקָאָמְרַתְּ, הַשְׁתָּא דכתיב „יקנו" מֵעִקָּרָא — כסף קָנֵי, שטר — רְאָיָה בְּעָלְמָא הוא. אמר רב: לא שנו, אלא במקום שאין כותבין את השטר, אבל במקום שכותבין את השטר — לא קנה; ואי פָּרֵשׁ — פָּרֵשׁ. כי הא דרב אִידִי בר אָבִין, כי זָבֵין ארעא, אמר: אי בָּעֵינָא — בְּכַסְפָּא אֶקְנֵי, אי בָּעֵינָא — בִּשְׁטָרָא אֶקְנֵי. „אי בעינא בכספא איקני": דאי בָּעֵיתוּ לְמֶהֱדַר — לָא מְצֵיתוּ הָדְרִיתוּ; „ואי בעינא בשטרא איקני": דאי בָּעֵינָא לְמֶהֱדַר — הָדַרְנָא בִּי.

„ובשטר" — מְנָלַן? אִי לֵימָא מִשּׁוּם דכתיב „וכתוב בספר וחתום והעד עדים" — וְהָאָמְרַתְּ: „שטר ראיה בעלמא הוא"? אלא מֵהָכָא: „וָאֶקַּח אֶת סֵפֶר הַמִּקְנָה" (שם, שם, י״א). אמר שמואל: לא שנו, אלא בשטר מַתָּנָה, אבל בְּמֶכֶר — לא קנה עד שיתן לו דמים. מְתִיב רב המנונא: בשטר כיצד? כתב לו על הַנְּיָר או על החרס, אע״פ שאין בהם שוה פרוטה: „שדי מכורה לך", „שדי נתונה לך" — הרי זו מכורה ונתונה! הוא מותיב לה והוא מְפָרֵק לה:

מנלן — מנין לנו? ואימא וכו׳ — ואמור (אולי?) עד שיש שטר (שאין הכסף קונה אלא אם כן יש גם שטר מכירה עמו). אי כתיב — לו היה נכתב. כדקאמרת — כמו שאתה אומר, שאין הכסף קונה אלא עם שטר. השתא — עתה. מעיקרא — מתחלה. קני — קונה. ראיה בעלמא הוא — אינו משמש אלא לראיה סתם שהשדה קנוי לו, אבל עיקר הקנין אינו אלא בכסף. לא שנו — לא הורו החכמים במשנה, שקונים בכסף בלבד, אלא במקום שאין רגילים לכתוב שטר מכירה. לא קנה — שכיון שרגילים בה, אין הלוקח סומך על מעשה המקנה עד שיחזיק את שטר המכירה בידו. ואי פריש פריש — ואם פרש הלוקח, שאם ירצה יקנה לו הכסף או יקנה לו השטר, מועיל פרושו זה, שיהא הקנין נעשה על ידי הכסף בלבד. כי הא — כעין זה. כי זבין ארעא וכו׳ — כשהיה קונה קרקע, היה אומר: אם רוצה אני, אקנה בכסף, ואם רוצה אני, אקנה בשטר. אי בעינא וכו׳ אי בעיתו וכו׳ — בהתנותו את התנאי הכפול הזה כון לומר: שאם תרצו (אתם המוכרים) לחזיר בכם, לא תוכלו לחזור (שאם ירצה המוכר לחזור בו, יוכל לומר לו: אני רוצה, שיקנה לי כספי). דאי בעינא וכו׳ — שאם ארצה לחזור בי, אני חוזר (איני רוצה שיהא כספי קונה עד שאקבל את השטר, וכל זמן שלא קבלתיו, יכול אני לחזור בי).

אילימא — אם לומר. והאמרת — והלא אומר אתה. מהכא — מכאן. ספר המקנה — הרי מוכח, שיש קנין אפילו בספר בלבד. לא שנו — לא הורו החכמים במשנה, שהשטר קונה. עד שיתן לו דמים — לפי שאין המוכר גומר ומקנה עד שיקבל את הדמים. מתיב — משיב, מקשה. מכורה ונתונה — ואם כן הרי מוכח שהשטר קונה. הוא מותיב וכו׳ — הוא מקשה על זה והוא עצמו מתרץ זה.

במוכר שדהו מפני רעתה. רב אשי אמר: במתנה ביקש ליתנה לו, ולמה כתב לו לשון מכר? כדי לְיַפּוֹת את כחו.

"ובחזקה" — מְנָלַן? אמר חזקיה: אמר קרא "וּשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר תְּפַשְׂתֶּם" (ירמיה, מ', י') — במה תפשתם? בישיבה. דְּבֵי רבי ישמעאל תְּנָא: "וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם בָּהּ" (דברים, י"א, ל"א) — במה ירשתם? בישיבה.

"ושאין להם אחריות — אין נקנין אלא במשיכה".

מְנָלַן? דכתיב "וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ" (ויקרא, כ"ה, י"ד) — דבר הנקנה מיד ליד. ולר' יוחנן, דאמר: "דבר תורה — מעות קונות", מַאי אִיכָּא לְמֵימַר? תַּנָּא תַּקַּנְתָּא דרבנן קָתָנֵי.

XI

בָּבָא קַמָּא

אֲבוֹת נְזִיקִין וְתוֹלְדוֹתֵיהֶם.

(דף ב'—א', ב')

מַתְנִיתָא. ארבעה אֲבוֹת נְזִיקִין: השור והבור וְהַמַּבְעֶה וְהַהֶבְעֵר. לא הֲרֵי הַשּׁוֹר כַּהֲרֵי המבעה, ולא הרי המבעה כהרי השור, ולא זה וזה— שיש בהן רוח חיים, כהרי האש שאין בו רוח חיים, ולא זה וזה — שדרכן לילך ולהזיק, כהרי הבור, שאין דרכו לילך ולהזיק, הצד השוה שבהן —

מפני רעתה — ולכן רצוי לו, שיהא שטר המכר קונה, כדי שהלוקח לא יוכל לחזור בו. במתנה בקש וכו' — המשנה הזאת עוסקת בנותן מתנה ולא במכירה. כדי ליפות את כחו — הוא כתב "שדי מכורה לך", כדי לעשות את כחו של המקבל יפה ביותר, שאם בעל חובו יגבנה ממנו, יכול הוא לתבוע ממנו את דמיה.

בישיבה — שישבתם בהן.

מיד ליד — היינו משיכת החפץ הנמכר. מאי אכא למימר — מה יש לומר (איך לתרץ על פיהו את המשנה, המונה את המשיכה בין־הקנינים). תנא — התנא של המשנה שונה תקנת החכמים, שעקרו את קנין המעות ואמרו שלא תקנה אלא משיכה, מפני החששה שלא יאמר המוכר להקונה, שמקנתו אבדה או נשרפה.

אבות נזיקין — הגורמים הראשיים של נזיקין, המפורשים בתורה (שמות, כ"א, כ"ב).

שור — שנגח אדם או בהמה. בור — אדם שכרה בור ונפל לתוכו שור או חמור. מבעה — מי שמבער את שדהו או כרמו של חברו אם בעצמו או על ידי בהמתו. ההבער — המבעיר בערה שאכלה את קמת חברו. לא הרי השור וכו' — אין נזק השור דומה לנזק המבעה, ולכן לו נאמר בתורה רק נזק השור, אי אפשר היה ללמוד ממנו נזק המבעה וכו'. שאין בו רוח חיים — ולולא נאמר נזק האש בתורה, הייתי חושב שפטורים על נזק כזה. ולא זה וזה שדרכן וכו' — שלשה אלה דרכם לילך ולהזיק. שאין דרכו וכו' — שהרי הוא קבוע במקומו.

שדרכן להזיק ושמירתן עליך, וכשהזיק — חָב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ.

גְּמָרָא. מִדְּקָתָנֵי „אבות" — מִכְּלָל דְּאִכָּא תּוֹלָדוֹת. תולדותיהן — כְּיוצא בהן, או לאו כיוצא בהן? אמר רב פַּפָּא: יש מהן כיוצא בהן ויש בהן לאו כיוצא בהן.

ת"ר: שלשה אבות נאמרו בשור: הקרן והשן והרגל. קרן מְנָלַן? דת"ר: „כִּי יִגַּח" (שמות, כ"א, כ"ח) — אין נגיחה אלא בקרן, שנאמר „וַיַּעַשׂ לוֹ צִדְקִיָּה בֶן כְּנַעֲנָה קַרְנֵי בַרְזֶל וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר ה' בְּאֵלֶּה תְּנַגַּח אֶת אֲרָם" וגו' (מלכים א', כ"ב, י"א), ואומר „בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח" (דברים, ל"ג, י"ז). מאי „ואומר"? וכי תֵימָא: דברי תורה מדברי קבלה לא יָלְפִינַן — ת"ש: „בכור שורו הדר לו". והאי מֵילַף הוא? גִּלּוּי מִלְּתָא בְּעָלְמָא הוא, דנגיחה בקרן הוא! אלא מהו דְתֵימָא: כי פָּלֵיג רַחֲמָנָא בין תָּם לְמוּעָד, הָנֵי מִלֵּי בתלושה, אבל במחוברת — אֵימָא: כולה מועדת היא? ת"ש: „בכור שורו הדר לו" וגו'.

תּוֹלָדָה דקרן מאי היא? נגיפה, נשיכה, רְבִיצָה וּבְעִיטָה. מַאי שְׁנָא

ושמירתן עליך — עליך מוטל לשמרם. במיטב הארץ — אם רוצה לפרוע לניזק את הזיקו בקרקע, חייב לתת לו מן המובחר בקרקעותיו.

מדקתני אבות וכו' — מכיון שהוא שונה „אבות", הרי מוכח מזה שיש תולדות. תולדותיהן וכו' — האם תולדותיהם דומות להם או אינן דומות להם?

שלשה אבות נאמרו בשור — שלשה עיקרי נזיקין נאמרו בתורה בשור. הקרן — לנגוח. והשן — לאכול. והרגל — לרמוס. מנלן — מנין לנו שהנגיחה היא בקרן? מאי ואומר — למה נצרך להסתייע עוד בכתוב אחד? וכי תימא — ואם תאמר. דברי תורה — דין. מדברי קבלה — מדברי הנביאים והכתובים. לא ילפינן — אין אנו למדים. והאי מילף הוא וכו' — האומנם זהו למוד (של איזה דין)? הלא אין זה אלא גלוי דבר סתם, שהנגיחה היא בקרן (ואם כן הלא די לזה בפסוק המובא מספר מלכים). מהו דתימא וכו' — שמא תאמר, כשמבדיל הרחמן (כלומר: הקב"ה בתורה) בין שור תם (שאינו רגיל בנגיחות, ולפיכך משלם בעליו על היזקו חצי הנזק) ובין שור המועד (הרגיל בנגיחות, שבעליו משלם על היזקו נזק שלם), היינו במה דברים אמורים — בקרן תלושה (כהקרנים, שעשה צדקיה בן כנענה, וכגון שהשור לקח את הקרן בשניו ונגח בה, שמתוך שאין דרך השור בכך ואי אפשר היה לו לשמרו מזה, לכן הוא משלם רק חצי נזק). אבל מחוברת — אם נגח השור בקרן מחוברת. אימא — אמור. כולה מועדת היא — קרן מחוברת נעשית מועדת תכף בנגיחה הראשונה, לפי שדרך השור בכך. ת"ש בכור שורו וגו' — הרי מוכח מן הכתוב הזה, שגם נגיחה בקרן מחוברת נקראת נגיחה, ובכן בסתם נגיחה מבדיל הכתוב בין קרן תמה לקרן מועדת.

נגיפה — שדחפה בגופה והזיקה בכונה. רביצה — שראתה כלים בדרך והלכה ורבצה עליהם. בעיטה — שבעטה ברגליה ושברה כלים, ושלש אלה הנן תולדות הקרן, לפי שהן מכוונות להזיק ואין הנאה להזיקן ואין הזיקן מצוי כקרן ולכן הן דומות לקרן, וכל זמן שלא העידו עליהן שלש פעמים בבית דין אין משלמים עליהן נזק שלם. מאי שנא וכו' — במה נבדל

נגיחה, דְקָרֵי לה אב, דכתיב "כי יגח", נגיפה נַמִי כתיב: "כי יִגֹּף" (שמות, כ"א, ל"ה)! הַאי נְגִיפָה — נגיחה היא, דתניא: פתח בנגיפה וְסִיֵּם בנגיחה, לומר לך: זו היא נגיפה, זו היא נגיחה, מַאי שָׁנֵא גַּבֵּי אדם, דכתיב "כי יגח", ומאי שָׁנָא גבי בהמה, דכתיב "כי יגוף"? אדם, דְאִית לֵיה מַזָּלָא — כתיב "כי יגח", בהמה, דְלֵית לָהּ מַזָּלָא — כתיב "כי יגוף", וּמִלְּתָא אַגַּב אוֹרְחֵיהּ קָא מַשְׁמַע לָן: דְמוּעָד לְאָדָם — הָוֵי מועד לבהמה, ומועד לבהמה — לא הָוֵי מועד לאדם. נשיכה — תולדה דְשֵׁן הִיא! לא, שן יש הנאה לְהֶזֵּיקָהּ, הָא אין הנאה להזיקה. רביצה ובעיטה — תולדה דרגל היא! לא, רגל — הזיקה מצוי, הָנֵי — אין הזיקן מצוי. אלא "תולדותיהן לאו כיוצא בהן" דאמר רב פפא — אַהַיָּא? אִילֵימָא אַהָנֵי — מאי שָׁנֵא קרן, — דכוונתו להזיק וממונך ושמירתו עליך, הָנֵי נַמִי — כוונתן להזיק וממונך ושמירתן עליך? אלא תולדה דקרן — כקרן, וכי קָאָמַר רב פַּפָּא — אֵשׁ ורגל. שן ורגל הֵיכִי כְּתִיבֵי?

(נבדלת) נגיחה, שהתנא קורא לה בשם אב, מפני שכתוב וכו׳. נמי — גם כן. כתיב כי יגוף — וכיון שהנגיפה נאמרה בכתוב כמו הנגיחה, אם כן תהיה גם הנגיפה אב. האי נגיפה וכו׳ — נגיפה זו אינה אלא נגיחה בקרן ולא דחיפת הגוף. פתח בנגיפה וכו׳ — הכתוב התחיל בנגיפה: "וכי יגוף שור איש" וגו׳. וסיים בנגיחה — וגמר בנגיחה: "או נודע כי שור נגח הוא" ולא נאמר "כי שור נגף הוא". זוהי נגיפה זוהי נגיחה — נגיפה זו אינה דחיפת הגוף, אלא נגיחת קרן. מאי שנא גבי אדם וכו׳ — מה הוא השנוי, שבענין נגיחת שור את אדם נאמר "כי יגח" ובענין נגיחת שור את שור נאמר "כי יגוף"? דאית ליה מזלא — שיש לו מזל ואי אפשר להמיתו בנגיפה, שהיא דחיפה קלה בקרן. כתיב כי יגח — לפי שרק בנגיחה חזקה בקרן שהשור תוחבה לתוך גופו אפשר להמיתו. דלית לה מזלא — שאין לה מזל ואפשר להמיתה גם על ידי דחיפה. ומלתא וכו׳ — ודבר בדרך אגב משמיע לנו הכתוב בזה שתלה נגיחה באדם ונגיפה בבהמה, שמשמע מזה שהבהמה נוחה למות מן האדם. דמועד לאדם וכו׳ — שור, שהרג שלשה אנשים ובכל פעם העידו בבעליו, אלא שבעליו לא עמד בדין עד ששורו נגח שלש פעמים ולכן לא סקלו את השור מיד כשהמית בפעם הראשונה, הנהו גם מועד לבהמה. ומועד לבהמה וכו׳ — אבל כשהרג שלש פעמים את הבהמה, אינו נחשב מועד לאדם, שאם המית אחר כך אדם, דינו כשור תם ואין בעליו משלמים את הכופר, כמו שנאמר בשור תם: "סקול יסקל השור ובעל השור נקי" (שמות, כ"א). נשיכה תולדה דשן היא — הלא נשיכה היא תולדת השן ולמה אמרו החכמים, שהיא תולדת הרגל? שן יש הנאה וכו׳ — ההפסד שהבהמה גורמת בשן כרוך בהנאה שיש לה לבהמה באכילתה. הא — זו (נשיכה). רביצה וכו׳ — שהרי על ידי כפיפת הרגלים היא רובצת. הזיקה מצוי — שהרי הבהמה מהלכת תמיד ואם רגליה פוגעות בכלים, היא רומסת אותם. הני — אלה (רביצה ובעיטה). אין הזיקן מצוי — ולכן הן תולדות הקרן, שאין הזיקן מצוי ואין הנאה להזיקן והן משלמות חצי נזק כקרן. אהייא — אל מה מתיחסים הדברים האלה? אילימא אהני — אם לומר, שהדברים מתיחסים לאלה (נגיפה, נשיכה וכו׳). מאי שנא וכו׳ — במה שונה הקרן, שחייבים על הזיקה. דכוונתו וכו׳ — לפי שהשור מתכוון להזיק והוא ממונו (קנינו) של בעל השור ולכן הוא חייב בשמירתו. הני נמי — הלא אלה גם כן וכו׳. וכי קאמר — וזה שאומר וכו׳. היכי כתיבי — איך הם כתובים.

"ובער" (שמות, כ"ב, ד') — זו השן, וכן הוא אומר:
השור והחמור" (ישעיה, ל"ב, כ').
"כאשר יבער הגלל עד תמו" (מלכים א', י"ד).
תולדה דשן מאי היא? נתחככה בכותל להנאתה וטנפה פירות
להנאתה. מאי שנא שן — דיש הנאה להזיקו וממונך ושמירתו עליך, הני
נמי — יש הנאה להזיקן וממונך ושמירתן עליך? אלא תולדה דשן — כשן,
וכי קאמר רב פפא? אתולדה דרגל. תולדה דרגל מאי היא? הזיקה בגופה
דרך הילוכה, בשליף שעליה, בפרומביא שבפיה, בזוג שבצווארה.

XII

דיני תם ומועד.

(דף כ"ג, ב' — כ"ד, א')

מתניתא. איזהו תם ואיזו מועד? מועד — כל שהעידו בו שלשה ימים, ותם — משיחזור בו שלשה ימים. דברי ר' יהודה. ר' מאיר אומר: מועד — שהעידו בו ג' פעמים, ותם — כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח.

גמרא. תנו רבנן: איזהו מועד? כל שהעידו בו שלשה ימים. ותם? שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח. דברי רבי יוסי. ר"ש אומר: מועד — כל שהעידו בו שלש פעמים. ולא אמרו שלשה ימים — אלא לחזרה בלבד. אמר רב נחמן, אמר רב אדא בר אהבה: הלכה כרבי יהודה במועד, שהרי רבי יוסי מודה לו, והלכה כרבי מאיר בתם, שהרי רבי יוסי

דתניא — שנאמר בברייתא. זה הרגל — זהו היזק שתגרום הבהמה ברגליה. הגלל — זה השן, שפעמים היא מגולה ופעמים מכוסה.

נתחככה בכותל — והפילה אותו. וטינפה וכו' — או שטנפה פירות שהתגוללה עליהם להנאתה. מאי שנא שן — במה שונה השן מן המעשים האלה, שאתה מקיים את דברי רב פפא בתולדות השן והרגל? תולדה דרגל — כל היזק הנעשה דרך הילוך שלא בכונה הוא תולדת הרגל, לפי שהוא מצוי ואינו גורם הנאה לבהמה. בשערה — שנדבקו כלים בשערה והיא סחבה אותן ושיברתן. שליף — שק של משא. פרומביא — רסן. זוג — פעמון.

שהעידו בו שלשה ימים — שנגח שלש פעמים בשלשה ימים. משיחזור בו וכו' — שנגח פעם אחת ואחר כך הוא רואה שלשה ימים שורים ואינו נוגח אותם. שלש פעמים — אפילו ביום אחד.

אלא לחזרה בלבד — אם לאחר שהעידו בו ראה שלשה ימים שורים ולא נגח אותם הוא חוזר לתמותו.

שהרי רבי שמעון מודה לו׳ והלכה כרבי יהודה בזמן שהוא

מודה לו? אמר ליה: אֲנָא כר׳ יוסי סְבִירָא לי׳ דרבי יוסי נִימוּקוֹ עמו׳ — אִבַּעְיָא לְהוּ: שלשה ימים דְּקָתָנֵי — לְיַעוּדֵי תוֹרָא׳ אוֹ לְיַעוּדֵי גַבְרָא? לְמַאי נָפְקָא מִנֵּיהּ? דַּאֲתוֹ תְּלָתָא כִּתֵּי סָהֲדֵי בְּחַד יוֹמָא׳ אי אָמְרַתְּ: לייעודי תורא— מְיַעֵד׳ ואי אָמְרַתְּ: לייעודי גברא׳ לא מייעד׳ מֵמַר אמר: הַשְׁתָּא הוּא דְּקָמַסְהֲדוּ בי׳ — מאי? ת״ש: אין השור נעשה מועד׳ עד שיעידו בו בפני בעלים ובפני ב״ד׳ העידו בו בפני ב״ד ושלא בפני בעלים׳ בפני בעלים ושלא בפני ב״ד׳ אינו נעשה מועד׳ עד שיעידו בו בפני ב״ד ובפני בעלים׳ העידוהו שנים בראשונה ושנים בשנייה ושנים בשלישית — הֲרֵי כאן שלש עֵדִיּוֹת והן עדות אחת לְהֲזָמָה׳ נמצאת כת ראשונה זוממת — הרי כאן ב׳ עדיות והוא פטור והן פטורים׳ נמצאת כת שנייה זוממת — הרי כאן עדות אחת והוא פטור והן פטורים׳ נמצאת כת שלישית זוממת — כולן חייבין׳ ועל זה נאמר ״וַעֲשִׂיתֶם לו כַּאֲשֶׁר זָמַם״ וגו׳ (דברים, י״ט, י״ט)׳ אי אמרת

ולימא מר — ויאמר אדוני׳ אנא כר׳ יוסי וכו׳ — אני סובר כר׳ יוסי׳ כי רבי יוסי — טעמו וראיותיו עמו׳ איבעיא להו — החכמים התקשו בשאלה זו׳ דקתני — שהוא (התנא) שונה׳ לייעודי תורא — להעיד על השור (ולמעט בזה׳ שאם השור נגח שלש פעמים ביום אחד אינו נעשה מועד)׳ לייעודי גברא — להעיד באדם (בבעל השור) אנו צריכים שלשה ימים׳ למאי נפקא מניה — מה יוצא מזה (איזה הבדל יש בזה)? דאתו וכו׳—כשבאו שלש כתות של עדים ביום אחד והעידו על שלש נגיחות׳ שהיו בשלשה ימים׳ אי אמרת וכו׳ — אם אומר אתה׳ שצריך להעיד על השור שנגח בשלשה ימים ולמעט בזה כשנגח שלש פעמים ביום אחד׳ הרי נעשה השור בעדות זו למועד׳ לא מייעד — אין בעל השור נעשה מועד כשקבל את שלש ההעדאות ביום אחד׳ מימר אמר וכו׳ — לפי שהוא אומר: עתה הם מעידים בי (כל שלש הכתות באו ביום אחד והתורה אמרה: שלשה ימים)׳ מאי — מה הוא הדין בענין כזה? ובפני בית דין — שנאמר ״והועד בבעליו״ ואין עדות אלא בבית דין׳ שלש עדויות — שאם בטלה אחת מהן לא בטלו השתים הנותרות והוא משלם עליהן חצי נזק׳ ואם לא בטלו׳ הרי הוא מועד׳ והן עדות אחת להזמה — שהרי על ידי שלשתן הוא נעשה מועד ולפיכך אינן אלא עדות אחת לענין הכחשת העדים׳ זוממת — מוכחשת׳ הוא פטור — מלשלם על הנגיחה השלישית נזק שלם ואינו משלם אלא חצי נזק׳ והן פטורים — מלשלם בעד הנגיחה השלישית׳ אף על פי שהם היו גורמים לו לשלם עליה נזק שלם׳ בכל זאת פטורים הם לפי שאין העדים משלמים אלא עד שיזומו (יוכחשו כלם)׳ כולן חייבין — לשלם את חצי הנזק של העדאת הנגיחה השלישית׳ אי אמרת וכו׳ — אם אומר אתה׳ שאנו צריכים שלשה ימים׳ כדי לעשות את השור למועד׳ אבל בעל השור נעשה מועד אפילו ביום אחד׳ הרי הדבר נכון׳ שאפשר להקים את הענין באופן שהביא הניזק השלישי את כל העדים ביום אחד להעיד על שלש נגיחות של שלשה ימים ולפיכך כשהוזמו׳ הם חייבים כולם׳ שהרי כולם נתכונו לעשותו למועד׳ שאלמלי כן מדוע הביא הניזק השלישי את עדי הנגיחות הראשונות?

לייעודי תורא – שפיר, אלא אי אמרת לייעודי גברא – לֵימְרוּ הָנָךְ קַמָּאֵי: אֲנַן מִי הֲוָה יָדְעִינַן דְּבָתַר ג׳ יוֹמֵי אָתוֹ הָנֵי וּמְיַעֲדֵי לֵיהּ? אמר רב אשי: אֲמַרִיתַהּ לִשְׁמַעְתָּא קַמֵּיהּ דרב כָּהֲנָא וַאֲמַר לי: וּלְיַעוֹדֵי תורא מי ניחא? וְלֵימְרוּ הָנָךְ בָּתְרָאֵי: אֲנַן מְנָא יָדְעִינַן, דְּכָל דְּקָאֵי בֵּי דִינָא לְאַסְהוֹדֵי בְּתוֹרָא קָאָתוּ? אנן לְחִיוּבָא גַּבְרָא פַּלְגָּא נִזְקָא אֲתֵינַן! – דְּקַמַּרְמְזֵי רַמּוֹזֵי. רב אַשִׁי אמר: כשבאו רצופים. רבינא אמר: במכירין בעל השור ואין מכירין את השור. אלא הֵיכִי מְיַעֲדֵי ליה? דְּאָמְרֵי: תּוֹרָא נַגְחָנָא אית לך בבקרך, אִבְּעִי לך לְנַטּוֹרֵי לְכֻלֵּיהּ בְּקָרָא.

XIII

דִּין אָדָם שֶׁהִזִּיק.

(דף כ״ו א׳, ב׳–כ״ז, א׳)

מַתְנִיתָא. אדם מוּעָד לעולם, בֵּין שׁוֹגֵג בין מֵזִיד, בין עֵר בין יָשֵׁן. סִמֵּא את עין חבירו וְשִׁבֵּר את הכלים – משלם נזק שלם.

ל י י ע ו ד י ג ב ר א – אנו צריכים שלשה ימים ועל כל נגיחה ונגיחה צריך להעיד ביומה. ל י מ ר ו וכו׳ – אם כן יאמרו אלה הראשונים: אנחנו כלום יודעים היינו, שלאחרי שלשה ימים יבואו אלה ויעשוהו מועד (ואם כן למה לנו לשלם)? א מ ר י ת ה וכו׳ – אני אמרתי את השמועה (ההלכה הזאת) לפני רב כהנא והוא אמר לי: ואם לעשות את השור למועד האומנם נוח הוא (מתישבים הדברים)? ו ל י מ ר ו וכו׳ – לו גם נניח, שהראשונים בודאי נתכונו לעשות את השור למועד, שהרי הם יודעים שאין על הניזק השלישי לתבוע את הנגיחות הראשונות, אבל האחרונים הלא יוכלו לומר: אנחנו–מנין אנו יודעים, שכל העומדים בבית דין באים להעיד על השור (ואם כן לא ידענו ששתי כתי העדים הראשונות באו גם הן להעיד), אנחנו–לחייב את האיש (את בעל השור) חצי נזק (כעל היזקו של שור תם) באנו (ואין עלינו לשלם אלא חצי נזק). ד ק מ ר מ ז י ר מ ו ז י – שהעדים הראשונים היו מרמזים לכת העדים השלישית שיעידו ולכן בודאי שגם האחרונים נתכונו לדבר זה וידעו במזמת העדים הראשונים. כ ש ב א ו ר צ ו פ י ם – כשכל העדים כולם באו ביחד ולכן בודאי ידעו אלה באלה. ו א י ן מ כ י ר י ן א ת ה ש ו ר – ולכן הרי ודאי שנתכונו רק לעשותו מועד, שהיו יודעים בעדות הראשונים, ומשום חצי נזק לא היו באים להעיד, לפי שתם אינו משלם אלא מגופו והם הלא אינם מכירים את השור. א ל א ה י כ י וכו׳ – אם כן, איככה הם עושים אותו למועד? ד א מ ר י וכו׳ – שהם אומרים: שור נגח יש לך בבקרך, צריך היה לך לשמור את כל הבקר.

מ ו ע ד ל ע ו ל ם – וחייב אפילו על היזקו הראשון נזק שלם. ס י מ א – עִוֵּר. ס י מ א וכו׳ ש ב ר וכו׳ – אפילו בשוגג.

גְּמָרָא: קָתָנֵי: "סימא את עין חבירו" — דומיא דשיבר את הכלים: מה הָתָם — נֶזֶק אִין, ארבעה דברים — לא, אַף סימא את עין חבירו — נזק אִין, ארבעה דברים — לא. מְנָא הָנֵי מִלֵּי? אמר חזקיה וכן תְּנָא דְּבֵי חזקיה: אמר קרא: "פֶּצַע תַּחַת פָּצַע" (שמות, כ"א, כ"ה) — לחייבו על השוגג כמזיד, ועל הָאוֹנֵס כרצון. הַאי — מִבְּעֵי ליה ליתן צער במקום נזק! א"כ: לכתוב קרא "פצע בפצע", מאי: "תחת פצע"? — שמע מִנֵּיה תַּרְתֵּי.

ואמר רַבָּה: זרק כלי מראש הגג ובא אחר וּשְׁבָרוֹ במקל, פטור. מ"ט? מָנָא תְּבִירָא תְּבַר. ואמר רבה: זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים או כְּסָתוֹת, בא אחר וְסִלְּקָן, או קדם וסלקן, פטור. מ"ט? בְּעִדָּנָא דְּשַׁדְיֵהּ — פְּסוּקֵי מִפְסְקֵי גִּירֵיהּ. ואמר רבה: זרק תינוק מראש הגג ובא אחר וקבלו בְּסַיִף, — פְּלֻגְתָּא דרבי יהודה בן בְּתֵירָא ורבנן, דְּתַנְיָא: הכוהו עשרה בני אדם בעשרה מקלות, בין בבת אחת, בין בזה אחר זה — האחרון חייב, מפני שֶׁקֵּירַב מיתתו. בא שׁוֹר וקיבלו בקרניו — פְּלֻגְתָּא דרבי ישמעאל בנו

קתני וכו' — התנא שונה סימא וכו' וסמוי זה דומה לשבירת הכלים. מה התם — וכמו ששם בשבירת הכלים נזק — כן (חייב לשלם), אבל ארבעה דברים (היינו: צער, רפוי, שֶׁבֶת ובושת) אינו חייב (לפי שארבעת הדברים האלה שייכים רק בהיזק שמזיקים את האדם, אבל לא בכלים). אף סימא וכו' ארבעה דברים לא — לפי שארבעה דברים אין חייבים אלא בהיזק במזיד, או קרוב למזיד. מנא הני מילי — מנין אנו יודעים את הדברים האלה, שאפילו אדם שוגג חייב על היזקו? תנא — שנה. דבי חזקיה — החכמים של בית מדרשו של חזקיה. קרא — הכתוב. פצע תחת פצע — הכתוב הזה מיותר הוא, שהרי נאמר "כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה" וכו', ולא בא אלא לחייב על פצע שבשוגג כעל פצע שבמזיד. ועל האונס וכו' — על נזק שעשה באונס כעל נזק שעשה ברצון. האי מבעי ליה וכו' — הלא הכתוב הזה נצרך לו לאמורא לתת צער (לחייב תשלום צער) גם במקום שהמזיק את חברו עשה לו נזק בגופו, שלא תאמר, שתשלום הצער הנאמר בתורה אינו אלא בחבלה שאינה נזק הגוף, כגון כויה בברזל לוהט על הצפרנים, שאינה מפחתת מדמי שויו של הנכוה. אם כן — אם לא בא הכתוב אלא להוציא ממנו את הדרשה הזאת. ש"מ תרתי — משמע מזה, שהכתוב בא ללמד לנו שתים (לחייב על שוגג כמזיד ולתת צער במקום נזק).

זרק כלי וכו' — כשאחד זרק כלי מראש הגג. ושברו במקל — קודם שנפל הכלי על הארץ. פטור — זה ששברו, שהרי סוף הכלי היה להשבר. מאי טעמא — מה טעם? מנא תבירא תבר — כלי שבור שבר. זרק כלי וכו' — אם אדם מזיק זרק כלי חברו מעל ראש הגג. וסילקן — והסירם. או קדם וסלקן — הוא עצמו קדם והסיר אותם טרם הגיע הכלי לארץ. פטור — זה שזרק מעל הגג, שהרי מחמת זריקתו לא היה הכלי נשבר, עד שינטלו הכרים והכסתות, וזה שנטל הכרים, ואפילו אם הזורק עצמו נטלם — פטור, מפני שאינו אלא גורם לנזק ולא מזיק בידים. בעידנא דשדייה! וכו' — בשעה שזרק אותו (את הכלי) הלא היו חציו מופסקים (כלומר: הלא מכח זריקתו לא יכול היה הכלי להשבר, שהרי הכרים הפסיקו בינו ובין הקרקע). בסייף — בחרב. פלוגתא — מחלוקת. דתניא — שנשנה בברייתא. בבת אחת — ביחד. פטורין — ממיתה, מפני שעל הריגת נפש אין אדם חייב מיתה אלא אם הרג את כל הנפש, אבל כאן הלא הרגוהו עשרה. בזה אחר זה — אם הכהו איש אחר אחיו. מפני שקירב מיתתו — וכן גם בנוגע לילד הנזרק מעל ראש הגג חייב, לסברתו של ר' יהודה בן בתירא, זה

של רבי יוחנן בן בְּרוֹקָה ורבנן, דתניא: "וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ" (שמות, כ"א, ל') דמי נִזָּק, ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר: דמי מזיק.

XIV

דִּינֵי תַשְׁלוּמֵי כֶפֶל וְתַשְׁלוּמֵי אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה

(דף ס"ב, ב')

מַתְנִיתָא. מְרֻבָּה מִדַּת תַּשְׁלוּמֵי כֶפֶל ממדת תשלומי ארבעה וחמשה, שמדת תשלומי כפל נוֹהֶגֶת בין בדבר, שיש בו רוח חיים, ובין בדבר, שאין בו רוח חים, ומדת תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד, שנאמר "כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה" (שמות, כ"א, ל"ז). אין הגונב אחר הגנב משלם תשלומי כפל, ולא הטובח ולא המוכר אחר הגנב משלם תשלומי ארבעה וחמשה.

גְּמָרָא. ואילו "מדת תשלומי כפל נוהגת בין בגנב בין בטוען טענת גנב, ומדת תשלומי ד' וה' אינה נוהגת, אלא בגנב בלבד" — לא קָתָנֵי, מְסַיֵּעַ ליה לר' חייא בר אבא, דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: הטוען טענת גנב בפקדון — משלם תשלומי כפל, טבח ומכר — משלם תשלומי ד' וה', אִיכָּא דְאָמְרֵי: לֵימָא: מסיע ליה לר' חייא בר אבא, דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: הטוען טענת גנב בפקדון — משלם תשלומי ד' וה'! מי קָתָנֵי "אין בין"? "מרובה" קָתָנֵי: תָּנָא וְשַׁיֵּר.

שקבלו בסייף, לפי שהוא קירב את מיתתו. בא שור — מועד. וקבלו בקרניו — קבל את הילד המושלך בקרניו והילד מת. דמי ניזק — את כסף הכופר, שמשלמים בעד אדם שהומת ע"י שור נגח, מעריכים במחיר שויו של הניזק והואיל שהתינוק לא היה שוה עוד כלום, לכן פטור בעל השור מתשלום כופר. דמי מזיק — ולכן חייב בעל השור כופר.

מרובה וכו' — חמורה מדת תשלום הכפל על סתם גנבה ממדת תשלום ארבעה וחמשה על גנבת שור ושה שטבחם ומכרם. אין הגונב אחר הגנב וכו' — שנאמר "וגונב מבית האיש" (שמות, כ"ב, ו') ולא מבית הגנב.

בטוען טענת גנב — איש שהפקיד ביד חברו חפץ והלה טען, שגנב בא וגנבו, ונשבע על זה ואחר כך נמצא שקרן, חייב לשלם תשלומי כפל. לא קתני — אין התנא שונה, ואם כן משמע מזה שמדת תשלומי ד' וה' נוהגת בטוען טענת גנב כשטבח ומכר. מסייע ליה וכו' — אם כן תנא המשנה מסייע לדעתו של ר' חייא בר אבא וכו'. לימא — היש לומר? מי קתני אין בין — וכי שונה התנה של המשנה "אין בין" שמזה היה משמע, שבין מדת תשלומי כפל למדת תשלומי ד' וה' אין אלא ההבדל הזה. מרובה קתני — הרי הוא שונה "מרובה" ואין כונתו בזה אלא לפרט את מקצת הדברים, שבהם מרובה מדת תשלומי כפל ממדת ד' וה', ולא את כל הדברים. תנא ושייר — מקצת דברים שנה ומקצתם שייר ולא פרשם.

„שמדת תשלומי כפל נוהגת", וכו'.

מְנָהָנֵי מִלֵּיז דת"ר: „עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע" — כְּלָל, „עַל שׁוֹר עַל חֲמוֹר עַל שֶׂה עַל שַׂלְמָה" — פְּרָט, „עַל כָּל אֲבֵדָה" (שמות, כ"ב, ח') — חזר וְכָלַל: כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל — אי אתה דָּן אלא כְּעֵין הַפְּרָט: מה הפרט מְפוֹרָשׁ — דבר הַמִּטַּלְטֵל וגופו ממון, אף כל דבר המטלטל וגופו ממון, יצאו קרקעות — שאינן מטלטלין, יצאו עבדים — שֶׁהוּקְשׁוּ לקרקעות, יצאו שטרות — שאף על פי שמטלטלין, אין גופן ממון, יצא הֶקְדֵּשׁ — „רֵעֵהוּ" כתיב.

XV

קִנְיַן גְּזֵלָה בְּשִׁנּוּי מַעֲשֶׂה.

(דף צ"ג, ב'—צ"ה, א', ב')

מַתְנִיתָא. הגוזל עצים וַעֲשָׂאָן כלים, צמר ועשאן בגדים — משלם כשעת הגזלה. גזל פרה מעוברת וילדה, רחל טעונה וּגְזָזָהּ — משלם דמי פרה העומדת לילד, ודמי רחל העומדת לְגָּזֵז. גזל פרה וְנִתְעַבְּרָה אצלו וילדה, רחל ונטענה אצלו וגוזה — משלם כשעת הגזלה. זה הַכְּלָל: כל הגזלנים משלמין כשעת הגזלה.

גְּמָרָא. אָמְרֵי: עצים ועשאן כלים — אין, שִׁפָּן — לא, צמר ועשאן בגדים — אין, לִבְּנָן — לא; וּרְמִינְהוּ: „גָּזַל עצים וְשִׁפָּן, אבנים וְסִתְּתָן, צמר וְלִבְּנָן, פשתן ונקהו — משלם כשעת הגזלה"! אמר אביי: תנא דידן קתני שינוי

מנהני מילי — מנין אנו יודעים את הדברים האלה? כלל — שהדברים „כל דבר פשע" כוללים כל מיני גנבה. כלל ופרט וכלל וכו' — במקום שיש כלל ופרט וכלל אין אתה דן את הענין אלא כדומה להפרט. דבר המטלטל וגופו ממון — כגון בהמות, שהן מטלטלים. והן ממון, שאפשר למכרן. אף כל דבר המטלטל וגופו ממון — ובין שיש בו רוח חיים ובין שאין בו רוח חיים, חייבים כפל על גנבתו. יצאו — מן הכלל. שאינן מטלטלין — לכן אין משלמים עליהם כפל. שהוקשו — שהושוו. לקרקעות — דכתיב: „והתנחלתם אותם", (ויקרא, כ"ה, מ"ו). אין גופן ממון — אלא הם גורמים לגבות ממון. רעהו כתיב — „אם לא שלח ידו במלאכת רעהו" (שמות, כ"ב, ז') יצא הקדש, שאינו „רעהו".

משלם כשעת הגזלה — דמי עצים וצמר, ואינו חייב להחזיר לו כלים, לפי שקנה בשנוי. טעונה — בעלת צמר. משלם דמי פרה וכו' ודמי רחל העומדת ליגזז — והעודף, ששוה עכשיו הולד והצמר הגזוז, הוא שלו, לפי שקנה בשנוי.

אמרי — אומרים האמוראים. אין — כן (משלם כשעת הגזלה, לפי שזהו שנוי גדול). שיפן — החליק אותם במקצועה. לא — אלא צריך להשיב את העצים המשופים. ורמינהו — והמקשן הקשה להם על דברי המשנה מדברי הברייתא. ונקהו — מן הנעורת. תנא דידן וכו' — התנא שלנו (בהמשנה) שונה שנוי, שאינו אלא תקנת חכמים והחוזר (שאפשר להסיר אותו ולהחזיר

בעצים מְשֻׁפִּין׳ דְּרַבָּנַן דְּהָדַר וכל שכן שינוי דְּאוֹרָיתָא: עצים ועשאן כלים — בעצים מְשֻׁפִּין׳ צמר וּמַאי נִינְהוּ? נסרים׳ דשינוי דְּהָדָר לִבְרִיָּתָא הוא: דְּאִי בָּעֵי מְשַׁלֵּף לְהוּ; צמר ועשאן בגדים — בצמר טָווי׳ דשינוי דְּהָדַר לִבְרִיָּתָא הוא׳ דאי בעי סָתַר לֵיהּ׳ וכל שכן שינוי דאורייתא׳ וְתַנָּא בָּרָא — שינוי דאורייתא קָתָנֵי׳ ושינוי דרבנן — לא קָתָנֵי׳ רב אשי אמר: תַּנָּא דִידַן נַמִּי שינוי דאורייתא קָתָנֵי: עצים ועשאן כלים — בּוּכָאנֵי׳ דהיינו שיפן׳ צמר ועשאן בגדים — נַמְטֵי׳ דהיינו שינוי דלא הדרי׳

„גזל פרה מעוברת וילדה״ וכו׳: ת״ר: הגוזל רחל וּגְזָזָהּ׳ פרה וילדה — משלם אותה ואת גיזותיה ואת ולדותיה׳ דברי ר״מ׳ ר׳ יהודה אומר: גזילה חוזרת בְּעֵינֶיהָ׳ ר״ש אומר: רואין אותה׳ כאילו היא שוּמָא אצלו בכסף׳ אִבַּעְיָא לְהוּ: מאי טַעֲמֵיהּ דר״מ: מִשּׁוּם דְּקָסָבַר: שינוי במקומו עומד׳ או דִילְמָא: בְּעָלְמָא שינוי קונה׳ וְהָכָא — קְנָסָא הוא דְּקָא קָנֵיס? למאי נָפְקָא מִנַּהּ? לְהֵיכָא דְּכַחְשָׁא מִכְּחַשׁ׳ ת״ש: גזל בהמה והזקינה׳ עבדים והזקינו — משלם כשעת הגזלה׳ ר״מ אומר: בעבדים — אומר לו: „הרי שלך לפניך״.

את העצים לקדמותם)׳ בעצים משופים — העצים׳ שנאמרו במשנתנו׳ הם עצים משופים׳ ומאי נינהו — ומה הם? נסרים — שגזל נסרים ועשה מהם תבות׳ דשנוי דהדר לברייתא הוא — שהשנוי הזה הוא שנוי קל החוזר לקדמותו (שאפשר להסיר ולהחזיר את העצים לקדמותם)׳ דאי בעי משלף להו — שאם הוא רוצה׳ הוא שולף ומנתק את הנסרים זה מזה והרי הם נסרים כבתחלה ובכל זאת קנה הגזלן בשנוי הזה׳ וכל שכן אם גזל עצים ושפם׳ שזהו שנוי גמור׳ שקונים בו מן התורה׳ בצמר טווי — שגזל צמר טווי׳ דאי בעי וכו׳ — שאם הוא רוצה הוא סותר את הבגד והצמר חוזר לקדמותו; וכל שכן אם גזל צמר ולבנו׳ שבודאי קנה׳ שזהו שנוי שאינו חוזר׳ ותנא ברא — והתנא החיצוני (התנא של הברייתא) שונה שנוי שקונים בו מן התורה׳ אבל שנוי׳ שאין קונים בו אלא מדברי חכמים׳ אינו שונה׳ תנא דידן וכו׳ — התנא שלנו (של משנתנו) גם כן שונה שנוי גמור שהוא מן התורה׳ אבל שנוי מדרבנן אינו קונה׳ בוכאני — שעשה עלי למכתשת׳ דהיינו שיפן — שזה דומה ל„עצים ושפן״׳ שנאמר בברייתא׳ נמטי — שמיכות (שעשה מן הצמר שמיכות׳ שלמעשה זה אין צריך ללבן אותו)׳ דהיינו שינוי דלא הדר — שאי אפשר להחזיר עוד את הצמר לברייתו להיות כל חוט וחוט בפני עצמו׳

אותה ואת גיזותיה וכו׳ — כל מה שלקח ממנה ומה שהשביחה אצלו׳ חוזרת בעיניה — תחזור לבעליה כמו שהיא עתה ריקנית ועם זה ישלם הגזלן דמי הגיזות ודמי הָעֻבָּר כמו שהיו בשעת הגזלה׳ ולא שבח הגזלה והולד שהשביחו אצלו׳ כאילו היא שומא — כאלו היא מְעֻרֶכֶת אצלו בכסף משעת הגזלה והוא משלם כשעת הגזלה׳ איבעיא להו וכו׳ — בשאלה זו נתקשו האמוראים: מה טעמו של ר׳ מאיר? אם משום שהוא סובר׳ שהשנוי עומד במקומו (שאין השנוי קונה)׳ או אולי בעולם (בכל מקום) השנוי קונה׳ אבל כאן קנס הוא שהוא קונס (את הגזלן׳ שלא יהא נשכר בגזלה בקחתו את השבח)? למאי נפקא וכו׳ — למה יוצא מזה (איזה הבדל יש בזה)? להיכא וכו׳ — למקום (לענין) שהבהמה כחשה אצל הגזלן (אם תאמר׳ שנוי במקומו עומד׳ אפילו אם כחשה היא גם כן חוזרת כמו שהיא עתה׳ ואם תאמר משום קנס ושנוי קונה׳ הוא משלם כמו שהיתה בשעת הגזלה)׳ והזקינה — שזהו שנוי לרעה׳ הרי שלך לפניך — כי עבדים דומים לקרקעות וקרקע חוזר בעינו ואינו נקנה לגזלן בשנוי מעשה׳

ואילו בהמה — כשעת הגזלה, ואי סָלְקָא דַעְתָּךְ, סָבַר רבי מאיר: שינוי במקומו עומד — אפילו בהמה נַמִּי! אלא לאו שמע מִנַּהּ: קָסָבַר ר"מ שנוי קונה, והכא — קנסא הוא דקא קניס. אמרי: ר"מ — לדבריהם דרבנן קָאָמַר להו: לדידי — שינוי אין קונה ואפילו בהמה נמי, אֶלָּא לְדִידְכוּ דְאָמְרִיתּוּ: שינוי קונה — אודו לי מִיהָת בְּעַבְדָא דִכְמַקַרְקְעֵי דָמֵי וקרקע אינה נגזלת! וְאָמְרֵי לֵיהּ רבנן: לא, עַבְדָא כִמְטַלְטְלֵי דָמֵי. ת"ש: "לצבוע לו אדום וּצְבָעוֹ שָׁחוֹר, שחור — וצבעו אדום, ר"מ אומר: נותן לו דמי צמרו". דמי צמרו — אִין, דמי צמרו וְשִׁבְחוֹ — לא, ואי סָלְקָא דַעְתָּךְ סבר ר"מ: שינוי אין קונה — דמי צמרו וְשִׁבְחוֹ בָעֵי לְמֵיתַב ליה! אלא לאו, שְׁמַע מִנַּהּ קסבר ר"מ: שינוי קונה, והכא — קנסה הוא דקא קניס. ש"מ. — אִיכָּא דְאָמְרֵי הא לא אִבַּעְיָא לַן: מִדְאַפֵּךְ רב וְתָנֵי: גזל פרה והזקינה, עבדים והזקינו — משלם כשעת הגזילה, דברי ר"מ, וחכ"א: בעבדים — אומר לו: "הרי שלך לפניך" — וַדַּאי לר"מ שינוי קונה, והכא — קנסא הוא דקא קניס ליה, כי קָא אִבַּעְיָא לַן — הָכֵי אִבַּעְיָא לַן: כִּי קָא קָנֵס — בְּמֵזִיד, אבל בְּשׁוֹגֵג לא קניס, או דילמא: אפילו בשוגג נמי קניס? ת"ש: חמשה גובין מן הַמְּחוֹרָרִין, ואלו הן: פירות ושבח

ואי סלקא דעתך וכו' — ואם עולה על דעתך, שסובר ר' מאיר וכו'. **אפילו בהמה נמי** — אפילו בהמה גם כן יכול לאמר לו: הרי שלך לפניך. **אלא לאו** וכו' — אלא אם לא אמר ר' מאיר שגם את הבהמה יכול להחזיר לו כמו שהיא, הרי שומע אתה מזה, שסובר ר' מאיר וכו'. **אמרי** וכו' — הם אומרים (משיבים האמוראים): ר' מאיר אומר להם לחכמינו לדבריהם (לא לפי שיטתו שלו הוא אומר זאת, אלא לפי שיטתם של החכמים): לפי שיטתי שנוי אין קונה, ולכן אפילו בהמה יכול הוא להחזיר לו כמו שהיא, אבל לשיטתכם, שאתם אומרים: שנוי קונה, הודו לי לכל הפחות בעבד שהוא דומה לקרקע, וקרקע אינו נקנה בשנוי. **ואמרי ליה** וכו' — ואומרים לו חכמינו: לא, עבד דומה למטלטלים ולכן משלם הגזלן כשעת הגזלה. **לצבוע לו אדום** וכו' — כשהאחד נותן לצבוע לו צמר בצבע אדום והצובע צבעו צבע שחור. **נותן לו** — הצובע לבעל הצמר. **דמי צמרו** — כמו שהיה לפני הצבעו, אף על פי שעתה שוה הצמר יותר לאלה הצריכים לצמר אדום. **אין** — כן (רק את דמי צמרו הוא נותן לו). **ושבחו** — מה שהשביח ושוה עתה יותר אינו נותן לו. **בעי למיתב ליה** — הרי הוא צריך לתת לו דמי צמרו ושבחו! (שהרי את הצמר הזה נתן לו לצבוע). **והכא קנסא** וכו' — כאן, במשנתנו, קנס הוא שר' מאיר קונס את הגזלן, אבל את הצובע לא קנס להחזיר דמי צמרו ושבחו, לפי שאיננו גזלן ועשה מה שעשה בשוגג. **שמע מנה** — הרי שומע אתה מזה, שכך הוא. **איכא דאמרי** וכו' — יש אומרים: שאלה זו לא נשאלה מאתנו (בשאלה זו לא היינו נדונים) משום שהפך רב (את דברי הברייתא האמורה) והיה שונה וכו'. **כי קא איבעיא** וכו' — כשהיינו נדונים בשאלה, הרי כך היינו נדונים: כשהוא קונס, הוא קונס דוקא על דבר הנעשה במזיד, אבל על דבר הנעשה בשוגג (כגון קונה שקנה את הגזלה מן הגזלן ולא ידע שהיא גזלה והשביחה) אינו קונס, או אולי אפילו על שוגג הוא גם כן קונס. **חמשה** וכו' — חמשה דברים גובים מנכסים בני חורין, שאינם משועבדים לבעלי חוב.

פירות, והמקבל עליו לזון בן אשתו ובת אשתו, וגט חוב, שאין בו אַחְרָיוּת, וכתובת אשה, שאין בה אַחְרָיוּת. מאן שָׁמְעַתְּ ליה, דאמר: „אַחְרָיוּת לאו טעות סופר הוא"? ר"מ, וְקָתָנֵי: פירות ושבח פירות; שבח פירות הֵיכִי דָּמֵי? כגון שגזל שדה מחבירו ומכרה לאחר וְהִשְׁבִּיחָהּ, והרי היא יוצאה מתחת ידו; כשהוא גובה — גובה את הקרן מנכסים משועבדים, ואת השבח — מנכסים בני חורין; דְּאָתֵי בעל אַרְעָא וְשָׁקֵל אַרְעֵיהּ וְשִׁבְחֵיהּ. מאי לאו, בעם הארץ, דְּלָא יָדַע, דקרקע נגזלת או אינה נגזלת ואפילו הָכֵי קָאָתֵי בעל קרקע וְשָׁקֵל לְאַרְעָא וְשִׁבְחָהּ, ושמע מִנַּהּ: בשוגג נַמִּי קָנֵס. אמרי: לא, בלוקח תלמיד חכם וידע. תא שמע: „לצבוע לו אדום וצבע שחור, שחור — וצבע אדום, ר"מ אומר: נותן לו דמי צמרו"; דמי צמרו אין, דמי צמרו ושבחו — לא, ואי סָלְקָא דעתך: בשוגג נמי קניס — דמי צמרו ושבחו בָּעֵי לְמֵיתְבָּא ליה! אלא לאו, שמע מינה: במזיד — קניס, בשוגג — לא קניס. ש"מ.

XVI

בָּבָא מְצִיעָא

מְצִיאַת שְׁטָרֵי חוֹב.

(דף י"ב, ב'—י"ג, א')

מַתְנִיתָא. מצא שטרי חוב, אם יש בהן אַחְרָיוּת נכסים — לא יחזיר, שבית דין נִפְרָעִין מהן, אין בהן אחריות נכסים — יחזיר, שאין בית דין

פירות — כשגזל שדה מחברו ומכרו לאחר והקונה זרע את השדה שהצמיח פירות ובא הנגזל והוציא מידו את השדה יחד עם פירותיו, חוזר הקונה וגובה מן הגזלן את דמי השדה אפילו מנכסים בני חורין. שבח פירות — הגמרא מפרשת להלן מהו. גט חוב — שטר חוב. שאין בו אחריות — שלא שעבד בו הלוה להמלוה את נכסיו ולא כתב בו שנכסיו אחראים לו לפרוע לו מלוה זו. מאן שמעת — את מי שמעת אומר, שהעדר אחריות בשטר אין זה טעות סופר, שהסופר טעה ולא כתב בו אחריות, אלא אנו הולכים אחר השטר (ואינו גובה מנכסים משועבדים). וקתני — והוא שונה. היכי דמי — איך הוא מצוייר (מה זה שבח פירות)? והשביחה — הקונה השביח את הקרקע. כשהוא גובה — כשהקונה חוזר לגבות כן הגזלן את השדה שהנגזל לקחו מידו. מנכסים משועבדים — שהוא קדם ללוים אחרים, שהרי כתב לו בשטר המכירה, שאם יטרפו את השדה ממנו יחזור ויגבה מנכסיו. דאתי וכו' — לפי שבא בעל הקרקע ולוקח ממנו את קרקעו ואת השבח שלו (שהשביחו). מאי לאו — האין להקים את הענין הזה, כשהקונה היה עם הארץ, שאיננו יודע אם אפשר לגזול קרקע (ולהשאירו ברשות הגזלן על ידי שנוי מעשה שעשה בו) או אי אפשר לגזלו ואף על פי כן בא בעל הקרקע ולוקח את הקרקע עם השבח שלו, ואם כן אתה שומע מזה, שאפילו בשוגג גם כן קונס ר' מאיר. אמרי — אומרים (משיבים האמוראים). בלוקח ת"ח — כשהקונה היה תלמיד חכם, היודע שאין קרקע נגזל, ולכן מזיד הוא. בעי למיתבא לו — הוא צריך לתת לו.

אחריות נכסים—שעבוד קרקעות שהמלוה יגבה מהם. לא יחזיר—למלוה. נפרעין מהם — גובים על פיהם.

נִפְרָעִין מהן – דברי ר׳ מאיר. וחכמים אומרים: בין כך ובין כך לא יחזיר, מפני שבית דין נפרעין מהן.

גְּמָרָא. בְּמַאי עָסְקִינַן? אִילֵימָא כשחייב מודה, כי יש בהן אחריות נכסים אַמַּאי לא יחזיר, הא מודה? ואי כשאין חייב מודה, כי אין בהן אחריות, נכסים אַמַּאי יחזיר? נְהִי דלא גָּבֵי מִמְּשַׁעְבְּדֵי – מִבְּנֵי חָרֵי מִגְבָּא גָּבֵי! לעולם כשחייב מודה, והכא – היינו טַעֲמָא: דְחָיְישִׁינַן שֶׁמָּא כתב לִלְוֹת בניסן ולא לוה עד תשרי, וְאָתֵי לְמִטְרַף לְקוחות שלא כדין. אי הכי כל שְׁטָרֵי דְאָתוּ לְקַמַּן – נֵיחוּשׁ לְהוּ הָכֵי? כל שְׁטָרֵי לא רִיעֵי, הָנֵי רִיעֵי. אֶלָּא הא דִתְנַן: כותבין שטר ללוה אף על פי שאין מלוה עמו – לְכַתְּחִלָּה הֵיכִי כְּתַבִינְהוּ, נֵיחוּשׁ שֶׁמָּא כתב ללות בניסן ולא לוה עד תשרי, וְאָתֵי לְמִטְרַף לקוחות שלא כדין? אמר רב אַסִּי: בשטרי הַקְּנָאָה, דְהָא שַׁעְבֵּד נַפְשֵׁיהּ. אי הָכֵי, מַתְנִיתִין דְקָתָנֵי: ״אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר״, וְאוֹקִימְנָא ״כשחייב מודה״ ומשום ״שמא כתב ללות בניסן ולא לוה עד תשרי ואתי למטרף לקוחות שלא כדין״, אמאי לא יחזיר? נֶחֱזֵי: אי בשטר הקנאה – הא שַׁעְבֵּד ליה נפשיה, אי בשטר דלא הקנאה – לֵיכָּא לְמֵיחַשׁ, דְּהָא אָמְרַתְּ: כִּי לֵיכָּא מלוה בַּהֲדֵיהּ לא כָּתְבִינַן? א״ל רב אסי: אף על גב

במאי עסקינן–באיזה ענין אנו עוסקים בהלכה זו? אילימא וכו׳ – אם לומר כשהחייב (הלוה) מודה, שהשטרות אינם פרועים, אם כן אפילו כשיש בשטרות האלה אחריות נכסים, למה לא יחזיר, הלא הלוה מודה? נהי וכו׳ – לו יהא שהמלוה אינו גובה ממשעובדים (מקרקעות שהלוה מכרם לאחר שלוה), אבל מבני חורין (מנכסים שאינם מכורים) הלא הוא גובה? לעולם וכו׳ – אמנם, מכל מקום אנו עוסקים כאן באופן שהלוה מודה, אבל כאן, זהו הטעם שבשבילו לא יחזיר: מפני שאנו חוששים וכו׳. ולא לוה עד תשרי — והלוה מכר את שדותיו בינתים בטרם לוה. ואתי וכו׳ — ובא (ויבוא המלוה) להוציא את הקרקעות מיד הקונים שלא כדין. אי הכי וכו׳ – אם כך הוא (אם לכך אנו חוששים) הרי כל השטרות הבאים לפנינו (לפני בית דין) נחשוש להם כך (שלוו עליהם לאחר זמן)? כל שטרי וכו׳ – כל השטרות אינם רעים (אין בהם פסול), אבל אלה רעים הם (הואיל שנפלו מיד המלוה יש לומר, שאלמלי היו כשרים היה נזהר בהם). אלא הא דתנן — זה ששנינו (בבא בתרא קס״ז, ב׳). היכי כתבינהו וכו׳ — איך כותבים אותם (שטרות כאלה). ניחוש — נחשוש. בשטרי הקנאה וכו׳ — המשנה מדברת על אודות שטרי הקנאה (שהלוה מקנה בהם למלוה את נכסיו מהיום ובין שילוה ממנו ובין שלא ילוה ממנו רשאי הוא לגבות מן הנכסים האלה מזמן כתיבת השטרות). דהא שעביד נפשיה — שהרי שעבד (בשטרות האלה) את עצמו. אי הכי וכו׳ — אם כן, (אם שטרות פשוטים, שאינם שטרי הקנאה, אין כותבים אותם אלא אם ראו את הלואת המעות), הרי משנתנו, שהתנא שונה בה: אם יש וכו׳. ואוקימנא — ואנחנו קבענו את דברי המשנה באופן שהחייב מודה. נחזי — נראה נא! אי בשטר הקנאה וכו׳ — אם השטר הזה הוא שטר הקנאה, הרי הלוה שעבד לו למלוה את עצמו. ליכא למיחש וכו׳ — אין לחשוש מאומה, שהרי אומר אתה: כשאין המלוה עמו אין אנו כותבים (את שטר ההלואה). אף על גב וכו׳ — אף על פי ששטרות שאינם של הקנאה, כשאין המלוה עמו אין אנו כותבים, הנה משנתנו — כיון שנפל (השטר) הורע

דִּשְׁטָרֵי דְּלָאו הקנאה כי ליכא מלוה בהדיה לא כתבינן׳ מַתְנִיתַן — כֵּיוָן דְּנָפַל׳ אִתְּרַע ליה׳ וְחָיְשִׁינַן דִּילְמָא אִקְרֵי וּכְתוּב׳ אַבַּיֵי אמר: עדיו—בחתומיו זכין לו ואפילו שטרי דלאו הקנאה; מִשּׁוּם דְּקַשְׁיָא לֵיהּ: כיון דְּאָמְרַתְּ בשטרי דלאו הקנאה׳ כי לֵיתֵיהּ למלוה בהדיה לא כתבינן׳ לֵיכָּא לְמֵיחַשׁ דְּאִקְרֵי וּכְתוּב׳

XVII

הַדְּבָרִים הָאֲסוּרִים מִשּׁוּם רִבִּית׳

(דף ס״ד׳ ב׳)

מַתְנִיתָא׳ המלוה את חבירו — לא יָדוּר בַּחֲצֵירוֹ חנם ולא ישכור ממנו בפחות׳ מפני שהוא רבית׳

גְּמָרָא׳ א״ר יוסף בר מְנְיוֹמִי א״ר נחמן: אף על פי שאמרו: הַדָּר בחצר חבירו שלא מדעתו אינו צריך להעלות לו שכר׳ הִלְוָהוּ ודר בחצירו— צריך להעלות לו שכר׳ מַאי קָא מַשְׁמַע לַן? תְּנֵינָא: ״המלוה את חבירו לא ידור בחצירו חנם ולא ישכור ממנו בפחות׳ מפני שהוא רבית״! אי מִמַּתְנִיתִין׳ הֲוָה אָמֵינָא: הָנֵי מִלֵּי בחצר דְּקַיְמָא לְאַגְרָא וְגַבְרָא דְּעָבֵיד לְמֵיגַר׳ אבל חצר דלא קָיְמָא לְאַגְרָא וְגַברא דְּלָא עָבֵיד לְמֵיגַר — אֵימָא לא? קמ״ל׳ אִכָּא דְּאָמְרֵי: א״ר יוסף בר מניומי א״ר נחמן: אע״פ שאמרו: הדר בחצר חבירו שלא מדעתו — אינו צריך להעלות לו שכר׳ ״הַלְוֵינִי וְדוּר בחצרי״—

כחו ואנו חוששים שמא קרה וכתבו (אותו אפילו שלא בפני המלוה)׳ **עדיו בחתומיו זכין לו** — העדים׳ החתומים על השטר זוכים לו למלוה שיוכל לגבות מן המשועבדים מיום חתימתם׳ ומה ששנינו: כותבים שטר ללוה אפילו בלי המלוה׳ מתייחס גם לשטרות שאינם שטרי הקנאה׳ ואם המלוה יטרף את השדות מיד הקונים מיום חתימת השטר׳ מעשהו כדין הוא׳ **משום דקשיא ליה** — אביי קובע את דברי המשנה באופן כזה׳ מפני שקשה היה לו הדבר: כיון שאתה אומר בשטרות שאינם הקנאה: כשאין המלוה עמו אין כותבים׳ — הרי אין לחשוש׳ שמא יקרה ויכתבו׳

אינו צריך להעלות לו שכר — היינו כשהבית אינו עומד לשכירה׳ אבל האיש שגר בו היה נוהג לשכור לו בית לדירה׳ שזה נהנה וזה לא חסר׳ **מאי קמשמע לן תנינא** — מה משמיע לנו רב נחמן בזה׳ הלא שנינו זאת במשנתנו׳ **אי ממתניתין וכו׳** — אם אבוא להוציא את ההלכה הזאת ממשנתנו הייתי אומר: במה דברים אמורים שאסור לדור בחצר חנם׳ בחצר העומדת לשכירה ובאיש (במלוה) הנוהג לשכור לו בית לדירה׳ שזה נהנה וזה חסר׳ **אבל חצר וכו׳** — אבל בחצר שאינה עומדת לשכירה ובאיש שאינו נוהג לשכור׳ הייתי אומר שאינו אסור (שזה נהנה וזה לא חסר)׳ לכן משמיע לנו רב נחמן׳ שאפילו באופן כזה גם כן אסור׳ **איכא דאמרי** — יש אומרים׳ **הלויני ודור בחצרי** — אבל כשאמר לו בפירוש שילוהו ובשכר זה יגור בחצרו׳ אסור׳

צריך להעלות לו שכר. מַאן דְאָמַר „הַלְוָהוּ" — כל שכן „הַלְוִינִי" ומ"ד „הלויני" — אבל הלוהו לא. מ"ט? כֵּיוָן דְמֵעִקָּרָא לָאו אַדַעְתָּא דְהָכֵי אוֹזְפֵיה, לֵית לַן בָּה.

XVIII

הִלְכוֹת אַחֲרָיוּת הַשּׁוֹאֵל.

(דף צ"ח, ב'—צ"ט. א', ב')

מַתְנִיתָא. השואל את הפרה וּשְׁלָחָהּ לו ביד בנו, ביד עבדו, ביד שלוחו, או ביד בנו, ביד עבדו, ביד שלוחו של שואל ומתה — פטור. אמר לו השואל: „שָׁלְחֶהָ לי ביד בני, ביד עבדי ביד שלוחי, או ביד בנך ביד עבדך, ביד שלוחך", או שאמר לו המשאיל: „הֲרֵינִי מְשַׁלְּחָהּ לך ביד בני, ביד עבדי, ביד שלוחי, או ביד בנך, ביד עבדך, ביד שלוחך", וא"ל השואל: „שלח", ושלחה ומתה — חייב. וכן בשעה שמחזירה.

גְּמָרָא. ביד עבדו חייב? יד עבד כיד רַבּוֹ! אמר שמואל: בעבד עברי, דלא קָנֵי לֵיהּ גוּפֵיהּ. רב אמר: אפילו תֵּימָא בעבד כנעני, נעשה כאומר ליה: „הַכִּישָׁהּ במקל והיא תבא". מֵיתִיבֵי: „השואל הפרה ושלחה לו ביד בנו, ביד שלוחו — חייב, ביד עבדו — פטור"? בִּשְׁלָמָא לשמואל — מַתְנִיתִין בעבד עברי, בָּרַיְתָא — בעבד כנעני, אלא לרב — קַשְׁיָא? אמר

מאן דאמר וכו' — מי שאמר (מי שמנסח את דברי רב נחמן): „הלוהו" חייב, כשלא התנה עמו, שידור בחצרו, ואף על פי כן אסור. כל שכן הלויני — שהרי פוסק עמו לדור בחצרו בתורת רבית. אבל הלוהו לא — לא אסור ובנוגע למשנתנו, האוסרת דירת חנם בבית הלוה, צריך לקבוע את דבריה באופן שהלוה פסק כזאת עם המלוה, אם בשעת ההלואה או אחר כך. מאי טעמא — מה טעם? כיון וכו' — כיון שמתחלה לא על דעת כן (שיגור בחצרו חנם) הלוהו, אין לנו בזה כלום (אין אנו חוששים בזה משום רבית).

ביד בנו — המשאיל שלח לשואל את הפרה ביד בנו של המשאיל. פטור — אם מתה בדרך, פטור השואל. וכן בשעה שמחזירה — אם שלח השואל ביד בנו, ביד עבדו ושלוחו של המשאיל ומתה בדרך, חייב השואל; ואם אמר לו המשאיל: שלחה לי, או שאמר לו השואל: הריני משלחה וכו' ואמר לו המשאיל: שלח, ושלחה ומתה, פטור השואל.

ביד עבדו חייב — כשאמר השואל להמשאיל: שלחה לי ביד עבדך, והמשאיל שלחה ביד עבדו ומתה בדרך, האומנם חייב הוא השואל (כמו שאמרה המשנה), והלא הבהמה לא יצאה מרשות המשאיל, כי יד עבד כיד רבו והרי זה כאלו הוא עצמו הוליכה לשואל? דלא קני ליה גופיה — שאין גופו קנוי לו לרבו ולכן אין ידו כיד רבו. אפילו תימא — אפילו אם תאמר. כאומר ליה — כאלו השואל אומר למשאיל. הכישה — הכנה. והיא תבוא — אחרי, ולכן משיצאה מחצר הבעלים, בין בלא שומר ובין ע"י שומר, עמדה ברשות השואל. מיתיבי — משיבים האמוראים. ביד בנו — שהמשאיל שלחה ביד בנו של משאיל וכגון שהשואל אמר לו: שלחה לי ביד בנך. ביד עבדו פטור — ואפילו כשאמר לו השואל: שלחה לי ביד עבדך. בשלמא — תינח, נכון הוא. מתניתין — משנתנו. קשיא — קושיה מן הברייתא על המשנה.

לך רב: לא תֵּימָא „נעשה כאמר ליה", אֶלָּא אֱמָא באמר לֵיה: „הכישה במקל והיא תבא". דְּאִתְּמַר: „השאילני פרתך", וא"ל: „ביד מיז" וא"ל: „הכישה במקל ותבא"—אמר ר"נ, אמר רבה בר אֲבוּהָ, אמר רב: כיון שיצאת מרשות משאיל ומתה—חייב. נֵימָא מְסַיַּע ליה: „השאילני פרתך", וא"ל: „ביד מיז" וא"ל: „הכישה במקל והיא תבא" – כיון שיצאת מרשות משאיל ומתה, חייב. א"ר אשי: הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן? כגון שהיתה חצרו של שואל לִפְנִים מחצרו של משאיל, דְּכִי משלחה לה – וַדַּאי לְהָתָם אָזְלָא. אי הָכִי– מאי למימרא? לָא צְרִיכָא, דְּאִכָּא גְּזָיָתָא, מהו דתימא: לָא סָמְכָא דַּעְתֵּיהּ, דִּלְמָא קָיְמָא הָתָם וְלָא אָתְיָא אָזְלָא לְהֶדְיָא? קָא מַשְׁמַע לַן דסמכא דעתיה.

א"ר הונא: השואל קרדום מחבירו, בקע בו — קְנָאוֹ, לא בקע בו — לא קנאו. למאי? אילימא לאונסין? מאי שְׁנָא פרה דְּמִשְׁעַת שְׁאִילָה? אלא לַחֲזָרָה: בקע בו — לא מָצֵי הָדַר בֵּיהּ משאיל, לא בקע בו — מָצֵי מַשְׁאִיל הָדַר בֵּיהּ, וּפְלִיגָא דרבי אַמִּי, דא"ר אמי: „המשאיל קרדום של הֶקְדֵּשׁ — מָעַל לפי טובת הנאה שבו, וחבירו מותר לבקע בו לְכַתְּחִלָּה". ואי לא קנאו—

לא תימא וכו׳ — לא תאמר „נעשה כאלו אומר לו", אלא אמור (הָקֵם את המשנה) ע״פ רב באופן שאמר לו בפירוש: הכנה במקל והיא תבוא אלי, ולכן משיצאה מחצרו עמדה ברשותו ומפני שש״ת ביד עבדו אינו יכול להפטר. איתמר — נאמר, נשנה. נימא וכו׳ — נאמר שהתנא של הברייתא מסייע לדעתו של רב, שנאמר בברייתא: השאילני פרתך וכו׳. הכא במאי עסקינן — כאן בברייתא במה (באיזה ענין) אנו עוסקים, כשחצרו של השואל היתה בפנים של חצר המשאיל ופתוחה אל תוכה. דכי משלחה וכו׳ — שאם המשאיל משלח את הפרה ומכנה במקל, בודאי שהיא הולכת לשם (לחצרו של השואל) ולכן בנידון זה מקבל עליו השואל שתעמוד ברשותו משתצא מחצרו של המשאיל, אבל אם היתה צריכה לעבור דרך רשות הרבים, אולי לא יאות השואל, שיפקירנה המשאיל בלא שומר, ולא קבל עליו שתעמוד ברשותו עד שתבוא לידו. אי הכי וכו׳ — אם כן (אם חצרו של שואל היתה לפנים מחצרו של משאיל), מה צריך היה התנא של הברייתא לומר זאת, הלא הדבר מובן מאליו, שהשיאל חייב? לא צריכא וכו׳ — לא צריכה היתה ההלכה הזאת להאמר, מפני שהענין הוא באופן שיש בחצר המשאיל זויות ופנות, שיכולה הבהמה להשתמט משם ולהחבא. מהו דתימא וכו׳ — אפשר שתאמר, שאין דעתו של השואל סומכת (בטוחה שהבהמה תבוא אליו), כי שמא תעמוד שם ולא תבוא ותלך ישר (אל חצרו). קא משמע לן וכו׳ — לכן משמיע לנו התנא שדעתו סומכת.

למאי — למה, לאיזה ענין קנה את הקרדום? אילימא לאונסין — אם לאמר, לענין אונסין (שאם יארע איזה אונס, יתחייב). מאי שנא וכו׳ — במה שונה הפרה, שהשואל קנה אותה לענין אונסין משעת שאילה ולא משעת העבודה בה? לחזרה — שאם בא המשאיל לחזור ולתובעו ממנו בתוך ימי הזמן שהשאיל לו. לא מצי וכו׳ — אינו יכול המשאיל להיות חוזר בו עד שיכלו ימי שאילתו, לפי שהשואל קנהו בעבודת הבקיעה למשך כל הזמן. מצי משאיל וכו׳ — יכול המשאיל להיות חוזר, כי רב הונא סובר שאין קנין משיכה נוהג בשומרים. ופליגא וכו׳ — ההלכה הזאת חולקת על דעתו של ר׳ אמי. מעל וכו׳ — חייב המשאיל לשלם להקדש לפי ערך ההנאה שהוא נהנה בזה שהשואל מחזיק לו טובה בעד חסד השאלה (כלומר: אומדים כמה רוצה אדם להיות נחסר משלו, כדי שחברו יהיה מחזיק לו טובה). מותר לבקע בו לכתחלה — אפילו כשידע לאחר שבא הקרדום לידו שהוא של הקדש, שמכיון ששגג המשאיל ונתחייב דמי טובת הנאה להקדש, יצאה הנאה זו לחולין.

ואי לא קנאו — אם לא קנה אותו במשיכה, אלא רק בעבודה, למה מועל המשאיל

אֲמַאי מעל? וַאֲמַאי חברו מותר לבקע בו לכתחילה — נְהַדְּרֵיהּ וְלָא לִקְנֵיהּ ולא לִמְעוֹל? וּפְלִיגָא דרבי אלעזר, דאמר רבי אלעזר: כדרך שֶׁתִּקְּנוּ מְשִׁיכָה בלקוחות, כך תקנו משיכה בשומרים. תַּנְיָא נַמֵי הָכֵי: כשם שתקנו משיכה בלקוחות, כך תקנו משיכה בשומרים, וכשם שקרקע נקנית בכסף ובשטר ובחזקה, כך שכירות נקנה בכסף ובשטר ובחזקה. שכירות מַאי עֲבִידְתֵיהּ? א"ר חִסְדָּא: שכירות קרקע.

XIX

בָּבָא בַּתְרָא

דִּין חֲזָקָה.

(דף כ"ח, א', ב')

מַתְנִיתָא. חזקת הבתים והבורות והשיחין והמערות וְהַשּׁוֹבָכוֹת והמרחצאות ובית הַבַּדִּים ובית הַשְּׁלָחִין והעבדים וכל שהוא עושה פירות תָּדִיר — חֶזְקָתָן שלש שנים מיום ליום. שדה הבעל — חזקתה שלש שנים ואינן מיום ליום. רבי ישמעאל אומר: שלשה חדשים בראשונה, שלשה

בטרם שבקע בו השואל? נהדריה וכו' — (אם נודע לו שהוא של הקדש) יחזירנו ולא יקנהו (בעבודה) ולא ימעול (המשאיל). ופליגא דר' אלעזר — ואותה ההלכה של רב הונא חולקת גם כן על דברי ר' אלעזר. משיכה — קנין של משיכה. בלקוחות — בקונים. מאי עבידתיה — מה מעשהו (מה טיבה של חזקה וכו' לענין שכירות כלים, הנקנים במשיכה)? שכירות קרקע — כשהשכיר אדם לחברו בית או שדה, משנתן לו השוכר כסף, או כשהמשכיר כתב לו שטר ומסרו לידו, או כשהשוכר החזיק בו, אין אחד מהם יכול לחזור.

חזקת הבתים וכו' — קנין חזקה של בתים וכו'. בית הבדים — בית כבישת זיתים לשמן. בית השלחין — שדה, שמשקים אותו מתוך מעין שבתוכו, ומשום כך היא עושה פירות תדיר. חזקתן שלש שנים מיום ליום — אם החזיק בכל אלה שלש שנים תמימות, אינו צריך להביא שטר מכירה, ואם הבעלים הראשונים ערערו על זה והמחזיק אומר שקנה ממנו, אלא שאבד שטרו, הרי חזקתו מועלת. שדה הבעל — שדה, המסתפק במי גשמים ואינו עושה פירות אלא אחת בשנה, חזקתו שלש שנים ואינו צריך מיום ליום, ומהי חזקתו? ר' ישמעאל אומר: שלשה חדשים אחרונים של שנה ראשונה ושלשה חדשים ראשונים של שנה אחרונה ושנה תמימה באמצע, כי מכיון שהחזיק בשדה שלשה חדשים בסוף השנה הראשונה וכן שלשה חדשים בראשית האחרונה ויש לו עדים, שהוא שזרע באותם שלשת החדשים, הרי זו חזקת שלש שנים רצופות, שאין לך אדם, הרואה את חברו זורע את שדהו לאכול את פירות השנה ושותק.

באחרונה ושנים עשר חדש באמצע — הרי י"ח חדש. ר"ע אומר: חדש בראשונה וחדש באחרונה וי"ב באמצע — הרי י"ד חדש. אמר ר' ישמעאל: במה דברים אמורים? בשדה לבן, אבל בשדה אילן — כָּנַס את תבואתו וּמָסַק את זיתיו, כנס את קֵיצוֹ — הרי אלו שלש שנים.

גְּמָרָא. אמר ר' יוחנן: שמעתי מהולכי אוּשָׁא, שהיו אומרים: מִנַּיִן לחזקה ג' שנים? משור המועד: מה שור המועד — כיון שנגח שלש נגיחות, נָפֵק לֵיהּ מחזקת תָּם וקם ליה בחזקת מועד, הכא נמי — כיון דְּאַכְלַהּ תְּלָת שְׁנִין נָפְקָא לה מרשות מוכר וְקָיְמָא לָהּ ברשות לוקח. אי מה שור המועד — עד נגיחה רביעית לא מְחַיַּב, הכא נמי — עד שנה רביעית לא קיימא ברשותיה? הָכֵי הַשְׁתָּא? הָתָם — מִכִּי נגח שלש נגיחות הָוֵי מועד ואידך — כי לא נגח מַאי לְשַׁלֵּם? הָכָא — כיון דְּאַכְלַהּ תְּלָת שְׁנֵי, קָיְמָא לה בִּרְשׁוּתֵיהּ. אלא מעתה — חזקה, שאין עמה טענה, תֶּהֱוֵי חזקה? אַלְמָה תנן: "כל חזקה, שאין עמה טענה, אינה חזקה"? טַעֲמָא מַאי? דְּאָמְרִינַן: דִּלְמָא כִּדְקָאָמַר, הַשְׁתָּא — אִיהוּ לא טָעֵין, אֲנַן לִטְעוֹן ליה? מַתְקִיף לה רב עֲוִירָא: אלא

ר"ע אומר וכו' — הגמרא. מפרשת במה הם חלוקים. **במה דברים אמורים** — שצריך להחזיק בשדה הבעל שמונה עשר חדשים. **שדה לבן** — שדה תבואה, אשר יבולה נקצר ונאסף בזמן אחד קבוע ולפיכך צריך שלש שנים. **בשדה אילן** — בשדה עצי פרי, אשר יבולו נלקט בזמנים שונים: ענבים בזמן אחד וזיתים בזמן אחר וכו'. **כנס את תבואתו** — את יין הענבים. מסק — בצר. **כנס את קיצו** — אסף אל ביתו את התאנים שנלקטו ונשטחו להתייבש. **הרי זו ג' שנים** — הרי זו חזקה כאלו עברו שלש שנים.

מהולכי אושא — מאת החכמים שהיו מחברי הסנהדרין שבאושא (עיר בגליל). **נפק ליה** וכו' — יצא מחזקת תם. **הכא נמי** — כאן גם כן, כיון שאכל אותה (את השדה) שלש שנים, היא יוצאת מרשות המוכר ועומדת ברשות הקונה. **אי מה** וכו' — אם כן כמו ששור המועד אינו מתחייב לשלם נזק שלם עד שנגח נגיחה רביעית, אף כאן אינה צריכה (השדה) להיות עומדת ברשותו עד גמר השנה הרביעית? **הכי השתא** — האומנם כך הוא (הנכונה היא השואה זו)? **התם** וכו' — שם, לאחר שנגח שלש נגיחות הרי הוא מועד. **ואידך** וכו' — והאחרת (מה שאנו דורשים עוד נגיחה רביעית) היא מפני שאם לא נגח (לאחר שהוחזק מועד) מה ישלם? **אלא מעתה** — אם כך הוא. **שאין עמה טענה** — שאין המחזיק את השדה טוען, שבעליו מכרו לו, אלא הוא אומר, שאיש לא מחה בידו על זה. **תיהוי חזקה** — תהיה חזקה שהרי אומר אתה שאכילה של שלש שנים מוציאה את השדה מרשות המוכר? **אלמה תנן** — ולמה זה שנינו במשנה. **טעמא מאי** וכו' — ומשיבה הגמרא: מפני איזה טעם אנו אומרים: שאכילה של שלש שנים מוציאה את השדה מחזקת בעליו הראשון? **דאמרינן** וכו' — מפני שאנו אומרים: אולי כן הוא כמו שהוא אומר (אם שנים רָבים על השדה, זה אומר: קניתיו ממך, וזה אומר: גזלתו ממני ואין אנו יודעים עם מי האמת, באה חזקת שלש שנים ומעמידה את השדה ברשותו של המחזיק). **השתא** וכו' — אבל עכשיו (בחזקה שאין עמה טענה), אם הוא (המחזיק) אינו טוען (איך רכש את השדה), כלום נטען לו אנחנו? **מתקיף לה** — מקשה על זה.

מעתה — מַחְאָה שלא בפניו לא תֶּהֱוֵי מחאה, דוּמְיָא דשור מועד: מה שור המועד—בפניו בָּעֵינַן, אף הכא נַמִּי בפניו בָּעֵינַן? התם — „וְהוּעַד בִּבְעָלָיו" (שמות, כ"א, כ"ט) כתיב, הכא — חַבְרָךְ חַבְרָא אִית לֵיהּ, וחברא דְּחַבְרָךְ — חַבְרָא אִית לֵיהּ. ולר"מ דאמר: רִיחֵק נגיחותיו — חייב, קֵרַב נגיחותיו — לא כל שכן: אַכְלַהּ תְּלָתָא פֵּירֵי בְּחַד יוֹמָא, כגון תאנה, לֶהֱוֵי חזקה? דוּמְיָא דשור המועד: מה שור המועד — בְּעִדָּנָא, דְּאִית לֵיהּ הָא נגיחה, לֵיתָא לְהָא נגיחה, הכא נמי — בְּעִדָּנָא דְּאִיתָא לְהַאי פֵּירָא, לֵיתָא להאי פירא? אַכְלַהּ תְּלָתָא פֵּירֵי בִּתְלָתָא יוֹמֵי, כגון צָלָף — לֶהֱוֵי חזקה? התם — פֵּירָא מִיהָא אִיתֵיהּ וּמִגְמַר הוא דְּקָא גָמַר וְאָזֵל. אכלה תלתא פירי בתלתא יומי, כגון אַסְפַּסְתָּא, לֶהֱוֵי חזקה? הֵיכִי דָּמֵי? דִּקְדִיחַ וְאַכְלַהּ, דקדיח ואכלה, התם — משמט הוא דְּקָא שָׁמֵט וְאָכֵל. אַכְלַהּ תְּלָתָה פֵּירֵי בתלתא יַרְחֵי, כגון אַסְפַּסְתָּא, להוי חזקה? מַאן „הולכי אושא"? ר' ישמעאל, לרבי ישמעאל — הָכֵי נַמִּי,

---

מחאה שלא בפניו וכו' — אם המערער מחה בתוך שלש שנים לפני עדים שלא בפני המחזיק ואמר: דעו שפלוני מחזיק בשדי בגזלה, לא תהיה מחאה (לא תועיל מחאה זו). דומיא וכו' — כדומה לשור המועד. בפניו בעינן — אנו צריכים, שהעדים יעידו בבעל השור, ששורו נגח שלש פעמים, דוקא בפני בעל השור, וכשהעידו שלא בפניו, אין השור נעשה מועד. אף הכא וכו' — אף כאן גם כן אנו צריכים, שתהא התראת העדות של מחאה דוקא בפני המחזיק. התם והועד בבעליו כתיב — אין העדאת שור נגח דומה למחאה, לפי ששם באה ההעדאה לחייב את בעל השור ממון על נגיחותיו ולהעמיד את השור בחזקת מועד ולכן אנו צריכים, שתהא ההעדאה בפני הבעלים, כדי שידע לטעון ולהכחיש את העדים. הכא חברא וכו' — אבל כאן לא באה המחאה אלא להתרות במחזיק, שיזהר בזכיותיו של בעל השדה, לכן אין צורך למחות בפניו, כי לחברך יש חבר ולחברו של חברך גם כן יש חבר והם ימסרו את הדבר איש לאחיו, עד שיגיע לאזניו. רחק נגיחותיו וכו'—כשהשור רחק את שלש נגיחותיו זו מזו, חייב הוא ונעשה מועד וכל שכן שהוא נעשה מועד כשקרב את נגיחותיו ונגח שלש פעמים ביום אחד. אכלה וכו' — אם כן גם כאן כשאכל ממנה (מן השדה) שלשה פירות ביום אחד, כגון תאנה, שאין פירותיה מתבשלים ביחד אלא בעתים שונות, תהא חזקה? דומיא וכו' — ענין החזקה צריך להיות דומה לשור המועד, כמו ששור המועד בזמן שיש לו (לשור) הנגיחה הזאת, אין הנגיחה ההיא (שאינו נוגח שלש הנגיחות בבת אחת, אלא בזו אחר זו), כאן גם כן, האם בזמן שיש הפרי הזה, אין הפרי ההוא? (הלא הפירות מצויים באילן, אלא שעוד לא נתבשלו). אכלה תלתא פירי וכו' —כשאכל ממנה שלשה פירות בשלשה ימים כגון צלף (מין עץ, קאפפערנשרויב каперсы, אשר פריו, שהיום אינו נכר, מתבשל ונגמר לסוף שלשה ימים), תהיה חזקה? התם פירא וכו' — שם הפרי אמנם ישנו אלא שהוא הולך ומתבשל עד גמר בשולו. אספסתא — מין זרע למאכל בהמות, הנגמר לסוף שלשים יום, ועוקרים אותו וזורעים אחר במקומו ובתוך שלשים יום גוזזים אותו שלש פעמים. היכי דמי — איך מצוייר הדבר (באיזה אופן הוא הדבר)? דקדיח — שגדל מעט. משמט הוא דקא שמט וכו' — שם הלא הוא שומט ואוכל מעט מעט (בשעה ששרשי הזרע עדיין נשארים בקרקע ואין זו אכילת כל הפרי). בתלתא ירחי — בשלשה ירחים. מאן הולכי אושא — מי הם, "הולכי אושא", שר' יוחנן אמר למעלה את ההלכה משמם? הכי נמי — אמנם כך הוא.

דתנן: רבי ישמעאל אומר: במה דברים אמורים? בשדה הַלָּבָן, אבל בשדה אילן: כנס את תבואתו ומסק את זיתיו וכנס את קֵיצוֹ — הרי אלו שלש שנים.

XX

סַנְהֶדְרִין

דַּיָּן שֶׁטָּעָה בְּדִינוֹ

(דף ל״ג, א׳, ב׳)

״דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה״.

וּרְמִינְהוּ: ״דן את הדין, זיכה את החייב, חִיֵּב את הַזַּכַּאי, טימא את הטהור, טיהר את הטמא — מה שעשה עשוי וישלם מביתו״? א״ר יוסף: לא קַשְׁיָא: כאן במומחה, כאן בשאינו מומחה. ובמומחה מחזירין? וְהָקְתָנֵי: ״אם היה מומחה לב״ד פטור מלשלם?״ א״ר נחמן: כאן — שיש גדול הֵימֶנּוּ בחכמה ובמנין, כאן — שאין גדול הימנו בחכמה ובמנין. רב ששת אמר: כאן שטעה בדבר מִשְׁנָה, כאן — שטעה בְּשִׁקּוּל הדעת. דא״ר ששת אמר רב אַסִּי: טעה בדבר משנה — חוזר, טעה בְּשִׁקּוּל הדעת — אינו חוזר. א״ל רָבִינָא לרב אשי: אפילו טעה בר׳ חייא ורבי אוֹשַׁעְיָא? אמר ליה: אִין,

---

דיני ממונות מחזירין וכו׳ — אם הדיינים טעו בפסק דינם ואחר כך הכירו בטעותם, אז סותרים את הדין בין שהיה לזכות ובין שהיה לחובה.

ורמינהו — האמורא הקשה להם. מה שעשה עשוי — הרי מוכח שאין מחזירים את הדין. כאן — מה שנאמר ״מה שעשה עשוי״. בשאינו מומחה — אינו יכול לחזור בו, כי בעל הדין יכול לומר לו: במה אדע, כי פסק דינך האחרון נכון הוא, אולי פסק דינך הראשון נכון הוא? והקתני — והלא שונה התנא. פטור מלשלם — הרי מוכח מזה, שמה שעשה עשוי, אלא שהוא פטור מלשלם. שיש גדול הימנו וכו׳ — אם יש גדול מן הדיין הזה בחכמה ובשנים, הכח ביד אותו הגדול לבטל את פסק דינו של חברו שטעה. אין גדול — ולכן אין בעל הדין שומע לו להחזיר את הפסק. בדבר משנה — אם טעה בדבר המפורש במשנה, אין דינו דין והוא מחזירו. בשיקול הדעת — הגמרא מפרשת זאת להלן. בר׳ חיי ור׳ אושעיא — במשנה שסדרו ר׳ חייא ור׳ אושעיא, הלא היא התוספתא. אין — כן.

אפילו בדרב ושמואל? א"ל אִין· אפילו בְּדִידִי וְדִידָךְ? א"ל: אַטּוּ אֲנַן — קָטְלֵי קָנֵי בְּאַגְמָא אֲנַן? הֵיכִי דָּמֵי שיקול הדעת? א"ר פַּפָּא: כְּגוֹן תְּרֵי תַנָּאֵי או תְּרֵי אָמוֹרָאֵי דִּפְלִיגֵי אַהֲדָדֵי וְלָא אִתְּמַר הִלְכְתָא לָא כְּמַר וְלָא כְּמַר וְאִיקְרֵי וַעֲבַד כְּחַד מִנַּיְהוּ וְסוּגְיָא דְעָלְמָא אָזְלֵי כְּאִידָךְ — היינו שיקול הדעת· אֵיתִיבֵיהּ רב הַמְנוּנָא לרב ששת: מעשה בפרה של בית מנחם· שֶׁנִּטְּלָה הָאֵם שלה והאכילה רבי טַרְפוֹן לכלבים· ובא מעשה לפני חכמים ביבנה והתירוה· שאמר תּוֹדוֹס הרופא: אין פרה וחזירה יוצאת מאלכסנדריא של מצרים· אלא אם כן חותכין האם שלה· כדי שלא תלד· א"ר טרפון: הלכה חמורך טרפון! אמר לו ר"ע: פטור אתה· שכל המומחה לרבים פטור מלשלם· ואם אִיתָא — לֵימָא לֵיהּ: "טועה בדבר משנה אתה· וטועה בדבר משנה חוזר"? חֲדָא ועוד קָאָמַר: חֲדָא — דטועה בדבר משנה אתה· וטועה בדבר משנה חוזר· ועוד — אי נַמִּי בשיקול הדעת טעית· מומחה לרבים אתה· וכל המומחה לרבים פטור מלשלם· א"ר נחמן בר יצחק לרבא: מאי קא מוֹתֵיב רב המנונא לרב ששת מפרה? פרה — הרי האכילה לכלבים וְלֵיתַהּ דְּתֶהֱדַר! הָכֵי קָאָמַר לֵיהּ: אי אָמְרַתְּ בִּשְׁלָמָא: "טעה בדבר משנה אינו חוזר" אַלְמָא קָם דִּינָא· הַיְנוּ דְקָא מְפַחֵיד רבי טרפון· וקאמר לֵיהּ אִיהוּ: "מומחה לב"ד אתה ואתה פטור מלשלם";

בדרב ושמואל — במאמר הלכה· שאמרו רב ושמואל מסברה· בדידי ודידך — במאמר הלכה שלי או שלך· אטו אנן וכו' — וכי אנחנו קוצצי קנים (מלקטי עצים) באגם (כלומר: נבערים מדעת) הננו? (הלא איננו גרועים מיתר האמוראים האחרונים)· היכי דמי — איך מצוייר (מה הוא) שיקול הדעת? תרי תנאי וכו' — שני תנאים או שני אמוראים· החולקים זה על זה· ולא נאמרה ההלכה לא כזה ולא כזה וקרה שעשה (שהדיין דן) כאחד מהם· אבל רוב העולם (כלומר· הדיינים) הולכים אחר השני (נוטים לדעתו של השני)· — זהו שקול הדעת· איתיביה — השיבהו· הקשה לו· לרב ששת — שאמר· שדיין שטעה בדבר משנה חוזר· האם — בית ההריון· והאכילה לכלבים — כי חשב אותה לטרפה· כדי שלא תלד — כי הפרות והחזירות שלהם היו משובחות ביותר ולכן לא רצו המצרים· שתהיינה מצויות במקומות אחריב· ומזה אנו רואים· שבהמה שנטלה האם שלה יכולה בכל זאת להתקיים· הלכה חמורך טרפון — כלומר: צריך אני למכור את חמורי ולהחזיר לבעלים את דמי הפרה שחטרפתי· ואם איתא וכו' — ואם ההלכה היא כמותך· הלא צריך היה ר' עקיבא לומר לו: טועה בדבר משנה אתה· כי משנה מפורשת היא בחולין (דף נד): "ניטלה האם שלה כשירה"· חדא ועוד קאמר ליה — ר' עקיבא אמר לו לר' טרפון אחת ועוד אחת· חדא דטועה וכו' — האחת· שטועה בדבר משנה אתה· אי נמי — ואם גם כן· מאי קא מותיב — מה מקשה? וליתה דתיהדר — הלא היא איננה· שתוכל לחזור· הכי קאמר ליה — כך אומר לו רב המנונא· אי אמרת בשלמא — תינח· לו היית אומר· טעה וכו' אינו חוזר· ואם כן הדין התקיים (מה שהורה הורה) ומטעם זה היה ר' טרפון מפחד· ולכן אמר לו הוא (ר' עקיבא): מומחה וכו'·

אלא אי אָמְרַתְּ: „טעה בדבר משנה חוזר״ — לֵימָא לֵיהּ: ״כֵּיוָן דאילו הֲוַאי פרה, דִּינָךְ לָאו דִּינָא ולא כלום עֲבַדְתְּ, הַשְׁתָּא נַמִּי לא כלום עֲבַדְתְּ״? רב חסדא אמר: כאן — שנטל ונתן ביד, כאן — שלא נטל ונתן ביד. בִּשְׁלָמָא חייב את הזכאי — כגון שנטל ונתן ביד: אלא זיכה את החייב — הֵיכִי מַשְׁכְּחַתְּ לֵיהּ, דאמר ליה: פטור אתה? והא לא נטל ונתן ביד? כֵּיוָן דאמר ״פטור אתה״ — כמו שנטל ונתן ביד דָּמֵי. אלא מַתְנִיתִין דְּקָתָנֵי: ״דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה״ — בִּשְׁלָמָא לזכות מַשְׁכְּחַתְּ לֵיהּ, דא״ל מֵעִקָּרָא „חייב אתה ולא נטל ולא נתן ביד, אלא לחובה, הֵיכִי מַשְׁכְּחַתְּ לָהּ, דא״ל: „פטור אתה״? וְהָאָמְרַתְּ: כיון דא״ל ״פטור אתה״ כמי שנטל ונתן ביד דָּמֵי? חֲדָא קָתָנֵי: דיני ממונות מחזירין לזכות, שהוא חובה, דִּכְוָתָהּ גַּבֵּי נפשות — „מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה״ — מחזירין לזכות: זכות גְּרִידְתָּא, ואין מחזירין לחובה: לזכות שהיא חובה — חוּבְתֵיהּ דְּמַאן? הָא לָא קַשְׁיָא: חובתיה דגואל הדם. מִשּׁוּם חוּבְתֵיהּ דגואל הדם קָטְלִינָא לֵיהּ לְהַאי? ועוד:

אלא אי אמרת וכו׳ — אלא אם אומר אתה „טעה בדבר משנה חוזר״, הרי צריך היה (שהרי ר׳ עקיבא) לומר לו: כיון שאילו היתה הפרה קיכת, אין דינך דין ואתה לא עשית מאומה (וכי בעל הפרה בעצמו השליכה לכלבים ואתה לא הפסדת לו מאומה במה שפסקת שהיא טרפה, כי אלמלי רצית, הלא יכולת לחזור בך) אם כן עתה (כשהפרה אינה קיימת) גם כן מאומה לא עשית. רב חסדא אמר — רב חסדא מתרץ את המשנה „דן את הדין״ באופן כזה: שלא נטל ונתן ביד — אם הדיין קיים את פסק דינו בידו, אז מה שעשה עשוי. שלא נטל ונתן ביד — אלא צוה לבעל הדין להוציא את ממונו מיד שנתבע. כגון שנטל ונתן ביד — הוא עצמו נטל מן הזכאי, שלא כדין ונתן לתובע. היכי משכחת ליה — איך אתה מוצא זה (שנטל ונתן ביד, הלא זכוי זה אינו אלא בפה?) כמו שנטל ונתן ביד דמי — דומה כאלו נטל ונתן בידו, כי הנתבע היה מוחזק בממון ועל פי פסק דינו עכבהו ולא החזירו. אלא מתניתין דקתני — משנתנו שהתנא שונה בהי משכחת ליה — אתה מוצא אופן כזה, היינו שאמר לו מתחלה וכו׳. היכי משכחת ליה — איך אתה מוצא זאת, אם לא באופן שאמר לו: פטור אתה? האמרת — והלא אומר אתה. חדא קתני — לעולם שלחובה אין מחזירים כשזכהו, אלא הדיין משלם מביתו והתנא של משנתנו שונה דבר אחד: דיני ממונות מחזירין את פסק הדין לזכותו של זה שחיבוהו תחלה ולא נשאו ונתנו ביד והזכות הזאת היא חובתו של חברו, שמחייבים אותו להחזיר מה שגבה מכנו. דכוותה גבי נפשות — הלא כדומה צריך לפרש גם בדיני נפשות. זכות גרידתא — זכות לבדה, שהיא זכות לו ואינה חובה לבעל דינו, כגון חלול שבת וכדומה. לזכות שהיא חובה — שהרי לחובה ממש אי אפשר לפרש זאת, לפי שגם בדיני ממונות אין חובה כזאת. חובתיה דמאן — אם כן חובתו של מי היא? הא לא קשיא — זאת אינה קושיה. חובתיה דגואל הדם — זה שזכו את הרוצח הוא חובתו של גואל הדם, שקשה בעיניו שלא נכפר הדם השפוך. משום חובתיה וכו׳ — וכי בשביל חובתו כל גואל הדם אני הורג (צריך להרוג) את זה?

מַאי "בין"? קַשְׁיָא. רבינא אומר: כגון שהיה לו בידו משכון ונוטלו ממנו; טימא את הטהור – דְּאַגְעֵי בֵּיהּ שרץ, טיהר את הטמא – שֶׁעֵרְבָן בין פירותיו.

מאי בין – הלא נאמר בראש המשנה "בין לזכות ובין לחובה", שמשמע מזה שהמשנה מדברת בשני דברים, בזכות ובחובה, ואת זה הלא אי אפשר לפרש: זכות שהיא חובה? קשיא – אכן קושיה היא שאין עליה תשובה. רבינא אמר וכו' – רבינא מקים את תרוצו של רב חסדא כך: אמנם משנתנו היא באופן שלא נשא ונתן ביד, וההלכה "דן את הדין" היא באופן שנשא ונתן ביד ומה שאתה מקשה: איך יתכן "נשא ונתן ביד" בזכה את החייב? הנה יתכן כשהיה בידו של התובע משכון שלקח מן הנתבע וכשזכה הדיין את הלוה ואמר לו "פטור אתה" אז לקח את המשכון מיד המלוה והחזירו ללוה. טימא את הטהור – גם בנידון זה יתכן "נשא ונתן ביד" היינו כגון שאחד בא אל הדיין לשאלו על דבר הספק שנולד לו בטהרותיו והדיין טמא אותן, ולבל יהיה עוד ספק בזה לקח שרץ והשליכו על הטהרות. שעירבן עם פירותיו – הדיין עצמו עירב את הטמא שטיהר עם יתר פירותיו של השואל ואחר כך הוברר הדבר, שהדיין טעה, ונמצא שטמא את כל הפירות.